UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

GROBLER, ELDA

DIE STAATSMUSEUM VAN DIE ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK EN SY HISTORIESE EN ETNOGRAFIESE VERSAMELINGS

MA UP 1994

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

DIE STAATSMUSEUM VAN DIE ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK EN SY HISTORIESE EN ETNOGRAFIESE VERSAMELINGS

deur

ELDA GROBLER

Verhandeling voorgelê ter vervulling van die vereistes vir die graad
MAGISTER ARTIUM (MUSEUMKUNDE)

in die

Fakulteit Lettere en Wysbegeerte
Universiteit van Pretoria
PRETORIA
1994

Leier: Prof. O.J.O. Ferreira
Medeleier: Mev. E.E. Pretorius

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

INHOUD

		Bladsy
VOORWOORD		xi
OPSOMMING		xiv
SUMMARY		xvi
I	**ONTWIKKELING VAN MUSEUMS IN DIE NEGENTIENDE EEU**	1
	1. Museumontwikkeling in Nederland	5
	2. Museumontwikkeling in Brittanje	7
	3. Duitse museumontwikkeling	10
	4. Eerste museums in Suid-Afrika	11
II	**ONTSTAAN VAN DIE STAATSMUSEUM VAN DIE ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK**	21
	1. Aanloop tot die Staatsmuseum	25
	2. Die Vader van die Staatsmuseum	32
	3. Die Staatsmuseum in bedryf	33
	a. Raadpleging insake bedryf	33
	b. Aanstelling van 'n kuratorium	35
	c. Eerste personeel	43
	d. Inrigting	45
	4. Doelstellings van die Staatsmuseum	47
	a. Versameling van museumvoorwerpe	53
	i. Etnografiese en argeologiese voorwerpe	55
	ii. Historiese materiaal	56
	iii. Ander belangstellingsvelde	57
	b. Dokumentasie van voorwerpe	58
	c. Opvoedkundige taak	59
	5. Eerste uitvoering van museumkundige funksies	60
	a. Versameling	60

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

b. Dokumentasie 74
c. Bewaring en uitstalling 77
6. Finansies 78
7. Gebou 78

III **VROEë ONTWIKKELING VAN DIE STAATSMUSEUM SONDER PERMANENTE VAKKUNDIGE PERSONEEL** 84
1. Die Staatsmuseum oopgestel 85
a. Amptelike opening 85
b. Toeganklikheid 89
2. Personeel 91
3. Uitbreiding van museumkundige funksies 94
a. Inrigting 94
b. Bewaring 95
c. Versameling 95
4. Finansies 104
5. Akkommodasie 105
a. Ongeskiktheid van klein marksaal 107
b. Planne vir 'n nuwe gebou 108

IV **'N VOLTYDSE DIREKTEUR VIR DIE STAATSMUSEUM** 112
1. Aanstelling van die voltydse direkteur 113
a. Aansoeke word gevra 113
b. Toestand van Museum voor dr. J.W.B. Gunning se diensaanvaarding 117
c. Nuwe personeel 118
d. Die Kuratorium 121
e. Inrigting 123
f. Regulasies 123
2. Beleid: Dr. J.W.B. Gunning se insette 125
3. Bestuur van museumkundige funksies 128
a. Bewaring 128
b. Versameling 131

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

c. Kontak met ander museums en die buiteland 140
4. Finansies 143
5. Akkommodasie 150
a. Ongeskiktheid van klein marksaal 150
b. Planne vir 'n nuwe gebou 157
c. Perseel vir 'n nuwe gebou 164
d. Aanvra van tenders 166
e. Hoeksteenlegging 168
6. Eerste satellietmuseum 174
7. Verwesenliking van 'n ideaal 177
a. Versameling 177
i. Etnografiese en argeologiese versameling 177
ii. Historiese versameling 178
b. Dokumentasie 183
i. Etnografiese en argeologiese versameling 183
ii. Historiese versameling 184
c. Uitstalling 184

V **DIE ANGLO-BOEREOORLOG (1899 - 1902) EN 'N "NUWE" MUSEUM DAARNA** 189
1. Die Staatsmuseum tot met die Britse inname van Pretoria 189
2. Britse inname van Pretoria 191
3. Voltooiing van museumgebou 197
4. Amptelike opening 202
5. Bestuur 207
6. Personeel 217
7. Uitvoering van museumkundige funksies 220
a. Versameling 220
i. Historiese versameling 220
ii. Etnografiese en argeologiese versameling 226
b. Dokumentasie 234
c. Bewaring 235
d. Uitstallings 236

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

8. Skakeling met ander museums 242
9. Finansies 246
10. Weereens 'n nuwe gebou en die einde van 'n era 252

SLOTSOM 261

BYLAE 266

BRONNE 293

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BYLAE

		Bladsy
I	CIRCULAIRE 1/93	266
II	CIRCULAIRE 2/93	269
III	REGULATIEN VOOR HET STAATSMUSEUM DER Z.A.R.	272
IV	BESKRYWING VAN *AN OLD CURIOSITY SHOP*, 1892	276
V	REGULASIES VAN DIE PRETORIAMUSEUM EN DIERETUIN	277
VI	REGULASIES VAN DIE TRANSVAALMUSEUM	279
VII	MATTERS CONCERNING MUSEUMS IN SOUTH AFRICA	282

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ILLUSTRASIES

		Frontispies
	Dr. J.W.B. Gunning	
1	President T.F. Burgers	22
2	Die Transvaalse deputasie van 1884	27
3	Ontwerp vir die Rijksmuseum, Amsterdam, Nederland	28
4	Die Rijksmuseum by voltooiing in 1883	29
5	Dr. W.J. Leyds	31
	Figure 6 - 10: Lede van die Kuratorium	
6	Dr. N. Mansvelt	38
7	G. Leith	39
8	J. Klimke	39
9	Dr. J.W. Fockens	40
10	Dr. G.W.S. Lingbeek	40
11	Die Gouvernementsgebouw	46
12	Stempel tydens Britse anneksasie gebruik	48
13	A.P. Krantz	62
	Figure 14 - 25: Die eerste veldwerk-ekspedisie, 1893	
14	Die wa op die markplein	63
15	Eerste kamp	63
16	Stamhoof Piet Emenis en sy familie besoek die kamp	64
17	Belangstellendes op besoek	64
18	Die kok, Jacob, besig om kos voor te berei	65
19	Krantz by 'n koedoe en 'n steenbok	65
20	Ongerepte boswêreld	66
21	Huis van die De Vos-broers	66
22	Swaar en aanhoudende reën	67
23	Die wa vasgeval	67
24	Krantz besig om 'n voël te monteer	68

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

25	H. Bramley	68
26	Martinus Ras by 'n kanon	73
27	Dr. H.G. Breijer	76
28	Skets van 'n glaskas	79
29	Groot en klein marksale	81
30	Ligging van klein marksaal	81
31	Hoek van Kerk- en Van der Waltstraat, Pretoria	86
32	Dieselfde hoek 'n paar jaar later	86
33	Bedrywighede op markplein	87
34	Ingang tot die Staatsmuseum	90
35	Dr. J.W.B. Gunning	93
36	Suidoostelike hoek van markplein	96
37	Skets vir optrek van 'n plan	109
38	C.J. Swierstra	119
39	Mej. R. Leendertz	119
40	G.A.F. Molengraaff	122
41	Die Staatsgimnasium	122
42	Amptelike skryfpapier	134
43	Skeepsmodel van die Dunvegan Castle	137
44	Leeromslae vir posseëlversameling	144
45	Dr. J.W.B. Gunning: groepfoto voor sy huis	146
46	Gunning se woning	146
47	Pamfletversameling van die Staatsmuseum	149
48	S. Wierda	151
	Figure 49 - 52: Argitekstekeninge	
49	Voorgewel en plattegrond	160
50	Vooraansig (detail)	161
51	Regtersygewel	162
52	Verdieping	163
	Figure 53 - 55: Hoeksteenlegging	
53	Uitnodiging na die hoeksteenlegging	171

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

54 Dr. N. Mansvelt tydens die plegtigheid 172
55 Dr. N. Mansvelt en Hans Cordua 173

Figure 56 - 57: Uitstallings in die Staatsmuseum

56. Uitstallingtegnieke 186
57. Uitstallingtegnieke 186

58 Britse intog in Pretoria 192
59 Skryfpapier uit 1908 194
60 Uitnodiging na die opening van die nuwe gebou 204
61 Sir Richard Solomon 204
62 Nuwe museumgebou 206

Figure 63 - 70: Lede van die bestuurskomitee

63 A. Johnston 213
64 J. Jeppe 213
65 T.W. Beckett 214
66 G. Heys 214
67 A. Theiler 215
68 C. Jeppe 215
69 S. Marks 216
70 H.C. Jorissen 216

Figure 71 - 73: Rotskuns

71 Gravure van 'n eland 232
72 Gravure van 'n eland 233
73 Gravure van 'n erdvark 233

Figure 74 - 75: Historiese uitstalling in die Transvaalmuseum

74 Uitstalkas met historiese voorwerpe 239
75 Dieselfde kas uit 'n ander hoek 240

76 Kanonne in die binneplein 241

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figure 77 - 78: Etnografiese uitstalling

77	Uitstaltegniek	243
78	Uitstaltegniek	244
79	Ongewisselde tjeks	248
80	Katalogus van skilderye	255
81	Begrafnis van dr. J.W.B. Gunning	256
82	Grafsteen van dr. J.W.B. Gunning	257
83	Huldeblyk aan dr. Gunning	259

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

AFKORTINGS

A.C.	Art Catalogue
Arg.	Argeologie
ET.	Etnologie
H.C.	Historical Catalogue (Historiography, Historica)
H.G.	Historiese Grootboek
H.K.F.	Historiese Katalogus Foto's
Kr.	Kruger Museum
Nu. misc.	Numismatic miscellaneous
T.A.	Tom Andrewsversameling

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

VOORWOORD

Met die viering van die silwerjubileum van die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum in 1989 is 'n uitstalling, Spieëlbeeld van 'n Versameling, in die Kultuurmuseum, Boomstraat, Pretoria, aangebied. Dié uitstalling het nie alleen 'n keur van vyf-en-twintig jaar se versameling van voorwerpe weerspieël nie, maar ook die groei van die versameling sedert die stigting van die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaansche Republiek in Pretoria in 1892. Laasgenoemde was die moedermuseum waaruit die Nasionale Kultuurhistoriese Museum gegroei het.

By die samestelling van die katalogus vir die uitstalling het dit gou geblyk dat daar slegs enkele publikasies oor die Staatsmuseum beskikbaar was - gewoonlik as inleiding tot die geskiedenis van die Transvaal Museum. Die inligting in dié publikasies is naasteby dieselfde en waarskynlik, met kleiner aanvullings, afkomstig uit een bron wat in 1908 verskyn het: A short history of the Transvaal Museum.[1] Laasgenoemde publikasie is deur die eerste direkteur van die Staatsmuseum én die Transvaalmuseum geskryf. Die enkele feite oor die eerste bestuurskomitee van die Staatsmuseum, eerste akkommodasie en eerste versamelings was net genoeg om die nuuskierigheid te prikkel oor dié Museum wat slegs agt jaar lank bestaan en waaruit drie groot museums in Pretoria ontwikkel het, naamlik die Transvaalmuseum, die Nasionale Kultuurhistoriese Museum en die Museum van die Geologiese Opname.

Met die oog op die eeufeesviering van die Staatsmuseum in 1992 het dit des te dringender geword om meer kennis oor die ontstaan en ontwikkeling van die Staatsmuseum in te win. 'n Groot aantal vrae moes beantwoord word, soos:

- Was die Museum inderdaad 'n museum van die Staat?
- Om watter redes het die Museum juis op 'n bepaalde manier ontwikkel en nie anders nie?
- Watter persone het 'n deurslaggewende rol in die Museum gespeel?
- Het die Museum duidelike doelstellings gehad?

J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- Het die Museum "moderne" museumfunksies uitgevoer?
- Met watter probleme is daar geworstel, soos byvoorbeeld ten opsigte van geld en ruimte?
- Watter wysigings het plaasgevind met die verandering in staatsgesag na afloop van die Anglo-Boereoorlog?

Naas die beskikbare literatuur is dokumente in die Staatsargief, Pretoria en die argiewe van die Transvaal- en Nasionale Kultuurhistoriese Museum gebruik. Ongelukkig was enkele belangrike dokumente tydens navorsing nie beskikbaar nie, naamlik die jaarverslae van die Transvaalmuseum van 1909 af tot 1913 en die eerste notuleboek van die Staatsmuseum. Laasgenoemde is wel in 1953 deur dr. J. Ploeger geraadpleeg,[2] maar kon nie weer opgespoor word nie.

Die voorwerpe wat in die versameling van die Staatsmuseum ter sprake gekom het, is - waar moontlik - met dieselfde voorwerpe in die versameling van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria gekorreleer. Daar is egter nie gepoog om 'n volledige lys van die historiese en etnografiese voorwerpe in die Staatsmuseum en die Transvaalmuseum saam te stel en met dié in die huidige versameling van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum te kontroleer nie.

Aangesien die navorsing vanuit die invalshoek van 'n kultuurhistoriese museum onderneem is, is daar op die historiese en etnografiese versamelings van die Staatsmuseum gekonsentreer. Geen aandag is aan die natuurhistoriese en geologiese aspekte gegee nie. Die natuurhistoriese versamelings het na afloop van die Anglo-Boereoorlog stukrag verleen aan pogings om die Transvaalmuseum (soos die Staatsmuseum toe bekend gestaan het) opnuut te vestig.

Ek wil my opregte dank en erkentlikheid teenoor almal wat my met raad en daad bygestaan het, uitspreek. Benewens talle kollegas en ander persone wie se name nie genoem is nie, wil ek die volgende persone bedank sonder wie se hulp die verhandeling nie afgehandel sou kon word nie:

* My studieleier, prof. O.J.O. Ferreira en medestudieleier, mev. E.E. Pretorius, vir hulle leiding.
* Mev. Kotie Roodt-Coetzee, vir haar inspirasie en aanmoediging.

---

[2] J. Ploeger, Die Staatsmuseum, 1892-1904, (Pretoriana 100, April 1992, p. 35).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

* Drs. U. Küsel en H.J. Moolman van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria, vir hulle belangstelling en ondersteuning in moeilike werksomstandighede.
* My kollegas by die Nasionale Kultuurhistoriese Museum vir wie ek tydig en ontydig lastig geval het; by name Ansie Batchelor, Sandra Brink, Mauritz Naudé, Linda Raath, Petra van Zyl, Johnny van Schalkwyk, Jan van den Bos, Sanet Smit en Malene Schulze.
* Die biblioteekpersoneel van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Amanda Harmse, Lucinda de Villiers en Trix Rossouw, vir hulle onvermoeide ywer.
* Driekie Vos, sonder wie se keurige tikwerk en uithouvermoë die verhandeling nooit voltooi sou kon word nie, en haar kollegas Sandra van den Berg en Magda Mitchell.
* Frik Dreyer, fotograaf by die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, vir sy pragfoto's.
* Die Raad van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum vir bystand in terme van tyd en geld.
* Die personeel van die Staatsargiefdiens, Pretoria en die Staatsbiblioteek, Pretoria.
* Joey Visser, bibliotekaresse by die Nederlandse Kultuurhistoriese Biblioteek, Universiteit van Pretoria.
* Sandra Brink, vir die taalversorging.

Ek dra my navorsing in liefde en dank op aan my kinders, Heloïse, Tonie en Inus en my kleindogter, Nuschi.

ELDA GROBLER
PRETORIA
28 OKTOBER 1994

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

OPSOMMING

TITEL:	Die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaansche Republiek en sy historiese en etnografiese versamelings
KANDIDAAT:	Elda Grobler
GRAAD:	M.A. (Museumkunde)
DEPARTEMENT:	Geskiedenis en Kultuurgeskiedenis, Universiteit van Pretoria
DATUM:	1994
STUDIELEIERS:	Professor O.J.O. Ferreira Mev. E.E. Pretorius

Die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaansche Republiek het in 1892 in Pretoria tot stand gekom en was in een vertrek in die nuwe Raadsaal op Kerkplein, gehuisves. Die museumversamelings het gou so groot geword dat beter akkommodasie noodsaaklik was. Die keuse van die marksaal het die Museum midde-in die alledaagse bedrywighede van 'n besige markplein geplaas. Uit museumkundige oogpunt het dit die bewaringstaak baie bemoeilik. Die Museum was hier gehuisves totdat die nuwe museumgebou in Boomstraat voltooi en amptelik op 15 Desember 1904 in gebruik geneem is.

Die Staatsmuseum het onder beheer van 'n Kuratorium gestaan en onder die Departement van Onderwys geressorteer. Dr. N. Mansvelt, die Superintendent van Onderwys, was ex officio voorsitter van die Kuratorium. Die museumkundige werk is aanvanklik onder leiding van 'n ere-direkteur, dr. H.G. Breijer, onderneem. Die eerste Direkteur, dr. J.W.B. Gunning, is op 1 April 1897 aangestel.

Hoewel die beleid van die Museum die breë spektrum van historiese, etnografiese, argeologiese en natuurwetenskaplike vakgebiede aangespreek het, word daar in hierdie studie hoofsaaklik op eersgenoemde gekonsentreer en veral die verbande wat met die oorhoofse doelstelling van die Museum gelê is, naamlik nasionale bewusmaking.

Hoewel Gunning in sy pos as Direkteur aangebly het, het die Anglo-Boereoorlog groot verandering teweeggebring. Na die Britse inname van Pretoria het 'n nuwe Bestuurskomitee

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

nuwe ideale vir die Museum met 'n nuwe naam gekoester. Geleidelik is minder aandag aan die historiese en etnografiese versamelings gegee, terwyl vakkundige werk op natuurwetenskaplike gebied internasionale roem aan die Transvaalmuseum verleen het.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

SUMMARY

TITLE:	The Staatsmuseum of the South African Republic and its historical and ethnographical collections
CANDIDATE:	Elda Grobler
DEGREE:	M.A. (Museology)
DEPARTMENT:	History and Cultural History, University of Pretoria
DATE:	1994
SUPERVISORS:	Professor O.J.O. Ferreira Mrs. E.E. Pretorius

The Staatsmuseum of the South African Republic was established in 1892 and was accommodated in one room in the new Government Building on Church Square, Pretoria. As collections expanded, large accommodation became a necessity. The choice of the market hall was fortunate as it placed the Museum in the centre of activities on a market square. From a museological point of view, however, it presented many a conservation problem. The Museum was accommodated in the market hall until a new museum building in Boom Street was completed. The official opening was on 15 December 1904.

The Staatsmuseum was managed by a board of trustees and resorted under the Department of Education. Dr. N. Mansvelt, the Superintendent of Education, was ex officio the chairman of the board. At the beginning museological work was undertaken under supervision of dr. H.G. Breijer, who acted as honorary director. Dr. J.W.B. Gunning, the first director, was appointed on 1 April 1897.

The policy of the Staatsmuseum included a broad spectrum of academic subjects such as history, ethnography, archaeology and the natural sciences. In this study attention was primarily paid to history, ethnography and archaeology and their connection with the overall goal of the Museum, viz. national awareness.

The Anglo Boer War brought great changes. Dr. Gunning remained in his post as director of the Museum, and after the British occupation of Pretoria, he had to cope with a new

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

management committee. They had new aspirations for the Museum, now known under a new name. Less attention was given to the history and ethnography collections, but natural history research brought international fame to the Transvaal Museum.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

HOOFSTUK I

ONTWIKKELING VAN MUSEUMS IN DIE NEGENTIENDE EEU

Hoewel daar baie inligting beskikbaar is, is Lewis van mening dat die verhaal van die ontwikkeling van museums grotendeels nog nie geskrywe is nie en dat daar baie leemtes is.[1]

Dr. J. Schouten beskou 15 Desember 1471 as die dag waarop die eerste moderne museum, in hierdie geval 'n opelugmuseum, ontwerp is. Op daardie dag het pous Sixtus IV besluit om op die Kapitool in Rome 'n versameling antieke beelde onder beheer van drie konservatore bymekaar te bring.[2] Dit was juis in Italië in die vyftiende eeu dat 'n versamelingsdrang hom al hoe meer en meer openbaar het. Die versamelings was nie vir die algemene publiek toeganklik nie - slegs vir die eienaars of uitgesoekte besoekers. In die loop van die sestiende eeu het twee soorte versamelings ontstaan: rariteitskabinette en galerye wat gewoonlik vorstelike of privaatversamelings was.[3] Seldsame kosbaarhede is in die kabinette uitgestal. Die rede hiervoor was dat die bekende wêreld met die ontdekkingsreise al hoe groter geword het en dat daar 'n enorme belangstelling in vreemde dinge wat mense nie vantevore geken het nie, ontstaan het. Die galerye met hulle skilderye en beelde was die naaste aan ons museums.[4] Die eerste museums wat onstaan het, was juis kunsmuseums, wat kunswerke as *hoogtepunte van kultuurskepping*[5] versamel en uitgestal het, sowel as natuurwetenskaplike museums waar wetenskaplike klassifikasie en vergelykende navorsing van groot belang was. Kriteria vir die opname van voorwerpe (sogenaamde *museum pieces*) in versamelings was hoë estetiese norme.[6] Die industriële rewolusie en die begin van wêreldtentoonstellings het aanleiding tot die ontstaan van tegnologiese museums gegee. Erkenning is aan die vindingrykheid van die mens wat in hul produkte tot uiting gekom het, gegee.

---

1 G.D. Lewis, Introduction, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 5.

2 J. Schouten, Stijlkamers in Nederland, pp. 66 - 67.

3 E.P. Alexander, Museums in motion. An introduction to the history and functions of museums, p. 8; J. Schouten, Stijlkamers in Nederland, p. 67.

4 J. Schouten, Stijlkamers in Nederland, pp. 67 - 68.

5 K. Roodt-Coetzee, 'n Opelugmuseum vir Pretoria, (Pretoriana 46, Desember 1964, p. 9).

6 Ibid.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

Internasionale tentoonstellings het ook 'n rol in die ontwikkeling van opelugmuseums gespeel. Reeds so vroeg as 1867, met die wêreldtentoonstelling in Parys, is 'n aantal geboue wat die nasionale argitektuur van lande uitgebeeld het, opgerig. Vertrekke ingerig uit die werklike lewe, was baie gewild. 'n Voorbeeld hiervan is 'n kamer uit 'n huisie in Hindeloopen in Friesland by die wêreldtentoonstelling in Parys in 1878. Mense is ook by internasionale tentoonstellings "uitgestal": by etnografiese aanbiedings het boorlinge verskillende tegnieke gedemonstreer. Hierdie konsep is by opelugmuseums op 'n meer mens-vriendelike wyse toegepas.[7]

Die opening van museums vir die publiek is 'n belangrike stap in die ontwikkeling van die museum soos ons dit vandag ken.[8] Dit was na die Franse Rewolusie, met sy spreuk van gelykheid vir alle mense, dat museums beskou is as maatskaplike instellings. Dit het gelei tot die konfiskering van privaatversamelings en die tentoonstelling daarvan in museums.[9] Met die oopstelling van museums, het die uitstalfunksie belangrik geword, maar Jan Publiek het tog onwelkom gevoel in museums wat in deftige geboue gehuisves was,[10] aangesien paleise of belangrike huise dikwels as museums ingerig is.[11]

Nasionale museums het in die begin van die negentiende eeu in Europa ontstaan toe daar besef is watter bydrae 'n museum tot nasionale bewuswording kon lewer. Daarmee saam het die erkenning gekom dat museums die regte plek is om 'n volk se historiese nalatenskap te bewaar.[12] 'n Voorbeeld van so 'n museum is die Hongaarse Nasionale Museum wat in 1802 in Budapest gestig is met die doel om die Hongaarse tradisies te bewaar en waardering vir die taal en kultuur te kweek.[13] Hierdie museums word volgens Wilson *State museums of*

---

7 A. de Jong en M. Skougaard, Early open-air museums: traditions of museums about traditions, (Museum 175(3), 1992, pp. 152 - 153).

8 G.D. Lewis, Collections, collectors and museums: a brief world survey in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of Curatorship. A guide to museum practice, p. 11.

9 P.J. de Beer, Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief (Ongepubliseerde D.Phil.-proefskrif, U.P.), p. 10.

10 E.P. Alexander, Museums in motion. An introduction to the history and functions of museums, p. 10.

11 J. Schouten, Stijlkamers in Nederland, p. 69.

12 G.D. Lewis, Collections, collectors and museums: a brief world survey, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 13.

13 Ibid.; D.M. Wilson, National museums, in J.M.A. Thomspn (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 55.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

national culture[14] genoem, maar daar is ook nog 'n ander tipe nasionale museum, wat hy monolistiese instellings[15] noem, soos die Britse Museum in Londen, die Prado in Madrid en die Rijksmuseum in Amsterdam. Kenmerkend van hierdie museums was hulle ryk en veelsoortige versamelings. Die besit van sulke groot versamelings artefakte en natuurhistoriese voorwerpe was juis in die negentiende eeu 'n manifestasie van nasionalisme,[16] want Napoleon se idee van 'n museum as *an instrument of national glory* het die verbeelding van Europa aangegryp.[17] Trouens, die museum wat hy gestig het, die Musée Napoléon in Parys, sou die beste kunswerke in die ganse wêreld moes bevat en om dié rede het Napoleon 'n ryk versameling oorlogsbuit aan die museum geskenk. Hoewel daar later van laasgenoemde stukke teruggegee is, is die Louvre - soos die museum vandag bekend is - een van die rykste en omvattendste museums in die wêreld.[18]

Volgens Wittlin[19] het die versameling van voorwerpe van volkere van die sogenaamde *primitive material culture* die mens baie eeue lank vóór die vestiging van etnologiese museums gefassineer. Hierdie voorwerpe, is as gevolg van hulle vreemdheid en rariteit, as kuriositeite beskou en groot versamelings het in die ensiklopediese of monolistiese museums beland. In die negentiende eeu het daar 'n verandering in dié houding gekom, want antropoloë het die studieveld wetenskaplik begin benader.[20] Volgens Penniman was *the whole atmosphere of social studies in the latter half of the nineteenth century (was) charged with inquiries into the habits and customs of primitive peoples*.[21]

---

14 D.M. Wilson, National museums, in J.M.A. Thompson, (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 55.

15 Ibid, pp. 54 - 55.

16 P. Cannon-Brookes, The nature of museum collections, in J.M.A. Thompson, (red.) ea., Manual of curatorship, p. 115.

17 E.P. Alexander, Museums in motion. An introduction to the history and functions of museums, p. 8.

18 J. Schouten, Stijlkamers in Nederland, p. 69.

19 A.S. Wittlin, Museums: in search of a usable future, p. 130.

20 Ibid.

21 T.K. Penniman, A hundred years of Anthropology, pp. 110 - 111.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Hiermee saam het daar ook etnografiese museums tot stand gekom. Die bekendste voorbeeld was dié van Pitt Rivers in Oxford. Gebruiksvoorwerpe in plaas van die snaaksighede is beklemtoon.[22]

Museums waarin die klem op die volkskultuur en die sosiale geskiedenis geplaas is, is 'n latere ontwikkeling. Dit was eers teen die einde van die negentiende eeu dat die museumtoneel aansienlik verander het, met die sogenaamde volksmuseums wat in die Skandinawiese lande opgerig is. Hier is die tradisionele leefwyse, huise, bedrywe en ambagte beklemtoon[23] wat eeue lank by die huis of op die plaas beoefen is en wat algaande begin verdwyn het soos wat migrasie en verstedeliking toegeneem en nywerhede ontwikkel het. Aanvanklik is kamers en werksplekke binne in die museum herbou.[24] In 1891 het die eerste opelugmuseum tot stand gekom.[25] Ou geboue is afgebreek, verskuif en op 'n ander plek herbou. Dié opelugmuseum, opgerig deur Artur Hazelius by Skansen in Stockholm, is gevolg deur die Noorweegse Volksmuseum wat in 1895 'n ou huis heropgerig het. In 1897 is twee geboue, wat later deel gevorm het van die opelugmuseum in Lyngby, vir die publiek in Kopenhagen geopen. Die ontwikkeling van opelugmuseums was lank tot die Nordiese lande, Nederland en Noord-Duitsland beperk, waarskynlik as gevolg van Nederland en Duitsland se belangstelling in Skandinawië van 1890 af.[26] Die museums wou ook 'n sosiale en kulturele rekord van die tradisionele volkslewe opbou.[27] Die gewone mens het tuis gevoel by hierdie uitstallings,[28] wat ook 'n opvoedkundige element gehad het.

---

22 A.S. Wittlin, Museums: in search of a usable future, p. 130.

23 A. de Jong en M. Skougaard, Early open-air museums: traditions of museums about traditions (Museum 175(3), 1992, pp. 153 - 154).

24 E.P. Alexander, Museums in motion. An introduction to the history and functions of museums, pp. 10 en 86.

25 G. Kavanagh, History curatorship, p. 18; E.P. Alexander, Museums in motion. An introduction to the history and functions of museums, p. 84; P.J. de Beer, Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief (Ongepubliseerde D.Phil.-proefskrif, U.P.), p. 24.

26 A. de Jong en M. Skougaard, Early open-air museums: traditions of museums about traditions (Museum 175(3), 1992, pp. 151 en 154).

27 G. Kavanagh, History curatorship, p. 19.

28 E.P. Alexander, Museums in motion. An introduction to the history and functions of museums, p. 11.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

1. Museumontwikkeling in Nederland

In Nederland het groot versamelings tot stand gekom wat aan munisipaliteite en regeringskantore behoort het - nie aan kerke, koninklikes of die adel nie, soos wel in ander Europese lande die geval was. Dié versamelings het dikwels uit portrette van gemeenskapsleiers bestaan.[29] Die Franse besetting[30] het die belangrikheid van die versamelings, waarvan 'n deel na Frankryk weggeneem is, beklemtoon. Veral skilderye is as oorlogsbuit na Parys vervoer, terwyl 'n deel opgeveil is. Die Franse Rewolusie het ook die strewe om kunsbesit openbaar te maak, versnel.[31] Danksy die nasionale beleid[32] het daar gevolglik verskeie museums met 'n internasionale karakter tot stand gekom, waarin nasionale aansien veral 'n rol gespeel het. In 1800 byvoorbeeld is die eerste museum deur die Bataafse Republiek gestig, naamlik die Nasionale Kunsgalery in 's-Gravenhage. Dié versameling het hoofsaaklik uit historiese portrette en taferele en 'n klein versameling voorwerpe van historiese belang bestaan. Volgens 'n aanbeveling in 1806 moes nie alleen skilderye nie, maar ook prente, beelde, pennings en ander merkwaardighede versamel word.

Na die val van Napoleon in 1815, het Nederland sy onafhanklikheid herwin en is baie kunswerke teruggegee en in 1821 is die versameling na die Mauritshuis in s'-Gravenhage oorgeplaas. Ongelukkig het daar teen die middel van die negentiende eeu groot onverskilligheid teenoor kuns geheers.

Tydens hierdie laagtepunt het daar nie meer regeringsaankope plaasgevind nie; deels as gevolg van Nederland se swak ekonomiese posisie na die afskeiding van België,

---

29 A.S. Wittlin, Museums: in search of a usable future, p. 98 - 99.

30 In 1795 het die Fransgesinde Patriotte in Nederland die Bataafse Republiek gevorm. Met die ondertekening van die vredesverdrag van Lunéville, 9 Februarie 1801, het die Bataafse Republiek 'n afhanklike bondgenoot van Frankryk geword. In 1806 is die Republiek in 'n konstitusionele monargie, die koninkryk van Holland, met 'n broer van Napoleon, Lodewyk Napoleon, as koning, omskep.

P. de Klerk, ea., Die opkoms van Europa, pp. 390, 400 en 404.

31 J. Schouten, Stijlkamers in Nederland, p. 71.

32 G.D. Lewis, Collections, collectors and museums: a brief world survey, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 12, merk op dat daar 'n amptelike tradisie van versameling was, eerder as by die koninklikes.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

maar ook omdat die regering ten enemale nie *om welke vitale belangen het hierbij voor ons volk ging*[33] ingesien het nie.

Kunswerke en historiese voorwerpe is selfs vir 'n appel en 'n ei verkoop. Die versameling van koning Willem II is kort na sy oorlye in 1850 opgeveil en belangrike kunswerke is landuit geneem.

Hierdie omstandighede was nie bevorderlik vir museums nie en daar is min gedoen om museumbesoek aangenaam te maak. Die besoektye was beperk, kinders is nie toegelaat nie en besoekers moes goed geklee wees!

In die loop van die tweede helfte van die negentiende eeu kom daar 'n geleidelike verandering in die museumwese in Nederland en het die inisiatief om nuwe museums te stig na dorpe, provinsies en verenigings, oorgegaan. Vóór 1850 was daar maar 'n paar museums in Nederland; na 1850 neem die aantal toe.[34]

Toe die volk self die belangrikheid van museums besef en druk op die regering begin uitoefen het, het die Nederlandse owerheid geleidelik 'n nuwe standpunt ten opsigte van museums ingeneem. Veral Victor de Stuers, wat hom vir museums en monumente beywer het, het 'n groot bydrae gelewer om 'n gesindheidsverandering teweeg te bring.[35] Fondse wat vir regeringsversamelings bewillig is, is verhoog. Daar het ook 'n herverdeling van regeringsbesit met die oog op sentralisasie plaasgevind. Om maar 'n enkele voorbeeld te noem: die nuwe gebou van die Rijksmuseum in Amsterdam. Die bouwerk op die terrein wat die stad tot beskikking

---

33 Th. H. Lunsingh Scheurleer, Een eeuw Rijksmuseum in vogelvlucht, in Anoniem, Het Rijksmuseum 1808 -1958, p. 46.

34 J. Schouten, Stijlkamers in Nederland, pp. 74 - 75.

35 De Stuers het in 1873 die verspreiding van die Nederlandse nasionale erfenis onder die aandag van die publiek gebring en is in 1875 as Hoof van die nuwe Kuns en Wetenskap Departement van die Ministerie van Binnelandse Sake aangestel.

P.J.J. van Thiel, All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam. A completely illustrated catalogue by the department of paintings of the Rijksmuseum, p. 23.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

van die museum gestel het, het in 1877 begin en die opening het op 13 Julie 1885 plaasgevind.[36]

Met die uitstalling van 'n Indonesiese kampong in Amsterdam is daar in 1883 'n poging aangewend om 'n opelugmuseum met 'n sterk etnografiese basis te vestig. Dit was een van die gewildste uitstallings met demonstrasies van tradisionele Indonesiese musiek en landboutegnieke soos byvoorbeeld ploeg met buffels.[37] Die opelugdorpie is na die Rijksmuseum vir Volkekunde in Leiden verskuif, waar dit ook baie aandag getrek het, maar dit moes in 1891 as gevolg van swak weersomstandighede sluit (dit wil sê die jaar toe Skansen geopen is). Hierdie museum is reeds in 1837 deur dr. F.B. von Siebold, wat 'n etnografiese versameling van meer as 5 000 voorwerpe gehad het, gestig.[38]

Dit was meer as twintig jaar nadat die opelugmuseums in die Skandinawiese lande gevestig is, dat hulle ook op die vasteland van Europa daarmee begin het. Die eerste opelugmuseum in Nederland is in 1918 in Arnhem geopen.[39]

2. Museumontwikkeling in Brittanje

Lewis is van mening dat die Britse museums 'n ongeëwenaarde verskeidenheid verteenwoordig.[40] Die aanloop tot die verskeidenheid het alreeds in die negentiende eeu begin want teen 1860 was daar al ongeveer 90 museums![41] Die geskiedenis van die museumwese in Brittanje in die negentiende eeu kan moeilik beskryf word sonder 'n volledige verwysing na al hierdie museums.

---

36 Anoniem, Naar een nieuw museumbeleid. pp. 11 - 14; Anoniem, Het Rijksmuseum 1808 - 1958, pp. 47 - 50; P.J.J. van Thiel ea., All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam. A completely illustrated catalogue by the department of paintings of the Rijksmuseum, pp. 23, 27 en 28.

37 A. de Jong en M. Skougaard, Early open-air museums: traditions of museums about traditions (Museum 175(3), 1992, p. 152).

38 E.P. Alexander, Museums in motion. An introduction to the history and functions of museums, p. 84.

39 P.J. de Beer, Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief (Ongepubliseerde D.Phil.-proefskrif, U.P.), pp. 25 - 26.

40 G.D. Lewis, Introduction, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 5.

41 G.D. Lewis, Collections, collectors and museums in Britain to 1920, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 31.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die Britse Museum wat in 1753 gestig is,[42] is seker die bekendste museum in Brittanje. Dié museum het as 'n algemene museum met uitmuntende versamelings antikwiteite en natuurhistoriese en etnografiese voorwerpe begin.[43] Teen die negentigerjare van die negentiende eeu was die kurators in die Britse Museum besig om die versameling uit te bou, nie ter wille van versameling in sigself nie, maar met die oog op die uitbreiding van kennis en akademiese studies.[44] As nasionale museum het die museum in die teken van *a universal view of man's achievement or knowledge*,[45] gestaan - en wat trouens nou nog die geval is. Dié museum is dus nie 'n nasionale museum van eie kultuurgoedere nie, maar eerder 'n ensiklopediese of monolistiese nasionale museum.

Die tweede helfte van die negentiende eeu was die tydperk waarin openbare museums gestig is.[46] Hulle is dikwels met die skenking van 'n versameling begin. Geld is dikwels vir nuwe akkommodasie geskenk of bemaak.[47] Museums het ook as gevolg van die industriële groei tot stand gekom, maar het nie die wêreld van die handel en nywerheid, wat hulle geskep en befonds het, gereflekteer nie en ook nie plaaslike behoeftes nie.[48] Inteendeel, dié museums was gekenmerk deur

> natural science and archaeology collections with imperial rather than regional boundaries, art collections, selected for scale and grandeur, and an odd corner filled with 'curiosities' and even freaks of nature such as two-headed calves.[49]

---

42 D.M. Wilson, The British Museum purpose and politics, p. 13.

43 E.P. Alexander, Museums in motion. An introduction to the history and functions of museums, p. 44.

44 D.M. Wilson, The British Museum purpose and politics, pp. 17 - 18.

45 D.M. Wilson, National Museums, in J.M.A. Thompson (red,) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 54.

46 G. Kavanagh, History curatorship, p. 13.

47 G.D. Lewis, Collections, collectors and museums in Britain to 1920, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 34.

48 G. Kavanagh, History curatorship, p. 14.

49 Ibid.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die invloed wat Brittanje, as 'n magtige koloniale ryk met wêreldwye handelsbande, op sy eie museumontwikkeling gehad het, kan nie onderskat word nie.[50] Die veerkragtigheid van Britse imperialisme het die aandag van plaaslike studies weggehou.

Die gevolg hiervan was dat Britse museums geen samehang met of betrokkenheid by die gemeenskap gehad het nie en dat daar nie nasionale museums spesifiek vir Britse antikwiteite, geskiedenis of natuurgeskiedenis was nie. Museums wat die lewe en ondervinding van die mense uitgebeeld het, het ook nie tot stand gekom nie.[51] En dit ten spyte van die feit dat daar wel in Brittanje bewegings was wat 'n deurslaggewende invloed op museums kon uitoefen. Daar was byvoorbeeld groot belangstelling in eietydse Britse voorwerpe, beide as kuriositeite en as antikwiteite. Kavanagh verwys veral na die voorwerpe wat beskrywe word in die boek van Charles Dickens, The old curiosity shop.[52] Teen die einde van die negentiende eeu was antiekwinkels goed op dreef en is volkskundestudies onderneem, maar museums het toe maar pas in hierdie voorwerpe begin belangstel.[53]

In hierdie opsig verskil die ontwikkeling van die Britse museumwese dus van dié van die wêreldmuseumtoneel, wat teen die einde van die negentiende eeu aansienlik verander het met die ontstaan van die sogenaamde volksmuseum.[54] Hierdie museum het in die Skandinawiese lande sy oorsprong gehad en in opelugmuseums ontwikkel. Trouens, mev. Kotie Roodt-Coetzee merk op dat die gedagte van die opelugmuseum langsaam en swaar in Engeland posgevat het.[55] Uiteindelik het 'n groot deel van die Britse nasionale erfenis in streeksmuseums beland.[56]

---

50 G.D. Lewis, Introduction, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 5.

51 G. Kavanagh, History curatorship, pp. 15 - 16.

52 Vir 'n beskrywing van 'n kuriositeitswinkel in 1892, sien bylae IV.

53 G. Kavanagh, History curatorship, p. 15.

54 G.D. Lewis, Collections, collectors and museums: a brief world survey, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 16.

55 K. Roodt-Coetzee, 'n Opelugmuseum vir Pretoria, (Pretoriana 46, Desember 1964, p. 15).

56 G.D. Lewis, Introduction, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 5.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

3. Duitse museumontwikkeling

Die hertog van Beiere, Albert V, het tussen 1563 en 1567 'n skilderygalery in München opgerig. Dié gebou is waarskynlik die oudste bestaande gebou wat vir die doel van 'n museum opgerig is. Albert V het ook 'n antikwarium vir sy versameling antikwiteite gebou. Hy kan in Sentraal-Europa beskou word as 'n verteenwoordiger van die groot versamelaars in die tyd en gees van die Renaissance toe versamelings 'n modegier was.

Dié versamelings was dikwels ontoeganklik vir die publiek. Dit was juis 'n Duitser, A. Olearius, wat in 1674 in sy katalogus van die versameling van die hertog van Schleswig-Holstein en Gottorf 'n beroep op groter toeganklikheid vir versamelings gedoen het. Ongelukkig was daar in die sewentiende en agtiende eeu slegs beperkte toegang tot versamelings. Die oopstelling van versamelings aan die begin van die negentiende eeu was dikwels die gevolg van 'n koninklike guns. So byvoorbeeld is die Schloss Belverdere in Wenen drie dae per week oopgestel. Dit was die resultaat van Josef II se begeerte dat die publiek ook die koninklike skilderye moes sien.

Die teruggawe van oorlogsbuit het ook tot die stigting van nuwe museums gelei. Die kunswerke wat deur Frankryk aan Duitsland teruggegee is, is in Berlyn by die Unter den Linden Akademie uitgestal. Dit het tot die stigting van die Altes Museum deur Frederick Willem III, gelei. Dié museum is in 1830 vir die publiek oopgestel en was ook die eerste gebou in die ontwikkeling van 'n museumkompleks in die loop van die negentiende eeu. Die sogenaamde Museum-insel is op die skiereiland, tussen die Spree- en Kupferriviere, ingerig met die bou van die Neues Museum in 1855, 'n nasionale galery in 1875 en die Kaiser Frederich Museum in 1904. Die laaste deel is eers in 1930 voltooi.

Hierdie museumontwikkeling in Berlyn was van die begin af op 'n duidelike plan gebaseer. Die Altes Museum is deur kunshistorici ontwerp en bestuur, met die gevolg dat dit al die kunsperiodes en kunsskole gedek het. Dié benadering is ook deur die Dusseldorf-, Wenen- en München-galery (laasgenoemde bekend as die Alte Pinako-

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

thek) gevolg.[57] Die opgroei van 'n nuwe generasie Duitsers in *ideal world citizens*[58] het ook 'n rol by die ontwikkeling van hierdie museums gespeel.

4. Eerste museums in Suid-Afrika[59]

In die laaste dekade van die negentiende eeu (dit wil sê die tyd waarin die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaansche Republiek gestig is), was daar maar enkele museums in Suid-Afrika, soos die Suid-Afrikaanse Museum en die Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsgalery in Kaapstad, die Albanymuseum in Grahamstad en die Kaffrarianmuseum in King William's Town, sowel as museums in Durban, Port Elizabeth en Bloemfontein. Op een uitsondering na (die Nasionale Museum in Bloemfontein) was al hierdie museums in Britse kolonies. Dit is dus vanselfsprekend dat hulle algemene museums was; geskoei op die tradisionele Britse museumlees waar natuurhistoriese vakdissiplines dikwels voorkeur geniet het. Die oudste museum in Suid-Afrika, die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad, se lang tradisie van biologiese navorsing, gebaseer op sy natuurhistoriese versamelings, dateer uit die sewentigerjare van die negentiende eeu. Sy voorbeeld is deur ander museums in Suid-Afrika nagevolg.[60]

Die ontwikkeling van die Suid-Afrikaanse museumwese het eers teen die tweede helfte van die negentiende eeu momentum gekry met die herstigting van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad in 1855 deur 'n amptelike goewermentskennisgewing. Hierdie museum is eintlik al in 1825 deur lord Charles Somerset gestig, maar het in 1837 met die vertrek van die superintendent, dr. Andrew Smith, feitlik ten gronde gegaan. In 1855 is die publiek uitgenooi om in te teken en 'n vergadering by te woon om 'n trustee te kies. Twee trustees is reeds deur die Regering benoem. Die status van die museum as staatsinstelling is deur die Suid-Afrikaanse Museum Wet (Wet no. 17 van 1857) bevestig, wat byna sewentig jaar lank ongewysig gebly het. Die gevolg hiervan was dat die Kaapse Regering vir twintig jaar 'n toelaag van £300

---

57 G.D. Lewis, Collections, collectors and museums: a brief world survey, in J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, pp. 9 - 12.

58 A.S. Wittlin, Museums: in search of a usable future, p. 93.

59 Daar bestaan ongelukkig nie 'n standaardwerk oor die geskiedenis van die museumwese in Suid-Afrika nie, maar wel afsonderlike studies.

60 R.H.F. Summers, A history of the South African Museum 1825-1975, pp. 60-61.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

aan die museum toegeken het, maar die res van die uitgawes moes deur ledegeld gedek word. Dit was eers in 1876 dat die subsidie tot £1 000 verhoog is en die kurator se salaris betaal is. Teen 1891/92 het die inkomste uit ledegeld gedaal na £12, met die gevolg dat die subsidie na £1 500 verhoog is. Toe ledegeld in 1895 verval, was die museum finansieel van die Regering se bydrae afhanklik.

Die museum was aanvanklik in die openbare biblioteek en tussen 1838 en 1855 in die South African College gehuisves. Hierna het die museum na kamers in St. Georgestraat, bokant Brittain se boekhandel, verskuif. In 1859 het die museum na die nuwe openbare biblioteek- en museumgebou getrek en op 1 April 1860 sy deure vir die publiek oopgemaak.[61] Die uitstalling het hoofsaaklik uit natuurhistoriese voorwerpe en 'n verskeidenheid antropologiese stukke (inlands en uitheems) bestaan. Die uitstalling is gekenmerk deur 'n *rigid classificatory arrangement*[62] wat tot in die negentigerjare nog nagevolg is. Teen 1888 was die ruimte so beperk dat 'n nuwe gebou noodsaaklik was.

In 1892 is 'n bedrag van £20 000 vir 'n nuwe gebou begroot en 'n prysvraag is uitgeskryf met pryse van £200, £100 en £50. Die wenner was die Staatsargitek van die Oranje-Vrystaat, J.E. Vixseboxse, en sy assistent. Die nuwe museum is op 6 April 1897 in gebruik geneem. Hoewel daar in 1899 'n tydelike gebou opgerig is, het die museum teen 1906 weer 'n groot ruimtetekort gehad. Die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog het 'n einde gebring aan die beplande uitbreidings waarvoor daar reeds begroot was.

Volgens die register en die sisteem van departemente wat ingestel is, het die museum se versameling teen die einde van die negentiende eeu uit natuurhistoriese voorwerpe (vertebrata, invertebrata, minerale, fossiele, geologie, paleontologie en botanie) en sogenaamde antikwiteite bestaan, wat saamgestel was uit rotskuns, munte, seëls, wapens, prehistoriese stukke en ou Portugese relikwieë.[63]

---

61 Ibid., pp. 5 - 6, 17 - 18, 23 - 25, 33, 38 en 47.

62 Ibid., p. 43.

63 Ibid., pp. 46, 62 - 70, 74 - 85 en 98.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die basis van die etnologie versameling is deur die kuriositeite wat deel was van die Dessiniaanse Versameling gevorm. Joachim Nickolaus von Dessin het sy versameling in 1761 aan die Nederduits-Gereformeerde Kerk in Kaapstad bemaak. Dit is 'n eeu later in die museumversameling opgeneem.[64]

Die begin van nog 'n museum in die Kaapkolonie, die Albanymuseum in Grahamstad, dateer ook uit 1855, die herstigtingsjaar van die Suid-Afrikaanse Museum. In Julie daardie jaar het 'n groep belangstellendes The Grahamstown Medical Chirurgical Society gestig. Een van die doelwitte was om mediese eksemplare vir 'n museum te versamel. Binne ses weke is 'n vertrek vir die museum gevind - in die huis van dr. Edmunds in Bathurststraat - en 'n maand later is 'n voorstel aangeneem dat 'n algemene museum gestig sou word *for the purpose of the prosecution of scientific pursuit, and of affording to the public of this city facilities for the diffusion of general education.*[65] Binne vyf maande het die versameling (insluitend duplikate) uit 44 natuurhistoriese, 27 anatomiese, fisiologiese en patalogiese, 300 geologiese en mineralogiese en 450 paleontologiese voorwerpe bestaan. Daar was ook 17 sogenaamde kuriositeite en 35 voorwerpe wat deur swartmense gemaak is.

Op 2 en 4 Februarie 1856 is die museum vir die eerste keer vir die publiek geopen. Dié museum het ook met akkommodasieprobleme geworstel en moes verskeie kere trek; die eerste keer in Maart 1856 na 'n gebou in Hillstraat. In 1857 is die museumversameling in departemente verdeel met 'n museumkomiteelid as hoof. Die departemente was die volgende: Skulpe en Etnologie, Natuurgeskiedenis, Anatomie en Fisiologie, Minerale, Geologie en Paleontologie en die biblioteek. In 1858 het die museum vir die eerste keer 'n regeringstoelaag van £150 ontvang. Hiermee saam is 'n trustakte geïmplementeer en trustees aangestel. Die eerste personeellid met 'n salaris - £50 per jaar! - het in Februarie 1861 as taksidermis diens aanvaar.[66]

In 1868 het die museum na drie vertrekke in Bathurststraat getrek met die gevolg dat daar 'n toename in besoekers en skenkings was.

---

64 Ibid., pp. 2 - 4.

65 N. Fowler, A history of the Albany Museum, 1855 - 1958, p. 5.

66 Ibid., pp. 8 - 11 en 17 - 24.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Hoewel daar al in 1873 gevoel is dat 'n funksionele museum gebou moes word, is daar in 1875 begin met planne vir 'n stadsaal waarin die Stadsraad, die biblioteek en die museum gehuisves kon word. Die museum kon egter eers in 1882 in drie groot uitstalvertrekke intrek. Die eerste kurator wat 'n salaris ontvang het, mej. Mary Glanville, is in dieselfde jaar aangestel. Sy is opgevolg deur dr. Selmar Schönland wat die pos tot in 1904 beklee het. Teen 1893 was Schönland oortuig daarvan dat die bestaande akkommodasie ongeskik was, veral omdat die voorwerpe wat uitgestal is, nie duidelik sigbaar was nie as gevolg van swak beligting en opeenhoping. Daar was ook nie 'n lesingsaal, biblioteek, laboratorium of foto-ateljee nie. Dit was eers in 1896 dat 'n bedrag van £3 000 deur die Wetgewende Vergadering vir die bou van 'n museum toegestaan is, op voorwaarde dat die terrein plaaslik voorsien moes word. Planne vir die nuwe museum was teen Desember 1896 gereed, maar tenders is eers in April 1897 aangevra en die nuwe gebou is in 1902 geopen. Skaars 'n jaar na die opening van die nuwe museum, was daar weer klagtes oor 'n gebrek aan ruimte, aangesien die versamelings bly groei het.[67]

Hoewel 1856 dikwels as die stigtingsjaar van die museum in Port Elizabeth vermeld word, was dit eers met die stigting van 'n natuurhistoriese vereniging in 1861 dat voorwerpe vir 'n museum versamel is. In 1870 het die vereniging toestemming gekry om die sogenaamde Athanaeum-vertrekke te gebruik vir vergaderings, veral met die oog op die uitbreiding van die versameling. Met die ontbinding van hierdie vereniging is die museum aan die Stadsraad toevertrou tot tyd en wyl die Athanaeum weer sou hervat. Die Stadsraad het egter besluit om die museum te hou en om die nodige akkommodasie te voorsien. Die versameling is na 'n vertrek by die wolmark[68] verskuif en £50 is vir die instandhouding bewillig. In 1887 is die eerste kurator en eerste bestuurskomitee van nege lede aangestel. In 1888 is die eerste toelaag van £150 van die Regering ontvang. Ledegeld was ook 'n bron van inkomste.

In 1895 is 'n konstitusie vir die museum deur die Stadsraad aanvaar en het die museum van toe af amptelik as die Port Elizabeth Museum bekend gestaan. Net soos by die ander museums was 'n gebrek aan ruimte 'n groot probleem en nog twee

---

67 Ibid., pp. 33 - 38, 49 - 50, 61, 99 - 106, 135, 140 en 146.

68 Die sogenaamde Veremarksaal.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

vertrekke by die wolmark is aan die museum afgestaan. Die museum het eers in 1915 na nuwe akkommodasie getrek - 'n drieverdiepinghuis in Birdstraat, geskenk deur die erfgename van 'n welgestelde inwoner van Port Elizabeth, mnr. A. Guthrie. Die nuwe museum is amptelik in Februarie 1919 geopen.[69]

Na die totstandkoming van hierdie drie museums in die vyftigerjare van die negentiende eeu het meer as 'n dekade verloop voordat die volgende museum in 1871 gestig is: die Suid-Afrikaanse Nasionale Gallery in Kaapstad.

Die South African Fine Arts Association het in 1871 met pogings begin om 'n kunsmuseum in Kaapstad te stig. 'n Jaar later is die poging gerugsteun deur die Thomas Butterworth Bayley-skenking en in 1873 is 'n gebou in Nuwestraat (tans Koningin Victoriastraat) bekom. Op 1 September 1895 is die wet op die Suid-Afrikaanse Kunsgallery uitgevaardig. In daardie stadium het die versameling uit meer as 'n honderd kunswerke bestaan. Die gevolge van die wet was dat dié versameling nou die besit van die Koloniale Regering geword het en dat die gebou vir opvoedkundige doeleindes oorgeneem is.

Na jare van verwaarlosing en besluiteloosheid is die nuwe museum op 3 November 1930 geopen.[70]

Die eerste museum wat buite die grense van die Kaapkolonie gestig is, was die Nasionale Museum waarmee daar in 1877 in Bloemfontein begin is.

'n Wêreldtentoonstelling wat in 1876 in die staat Philadelphia in die Verenigde State van Amerika gehou is en waaraan die Vrystaat deelgeneem het, was in 1877 die *begin van 'n gedagte wat op die stigting van 'n Vrystaatste museum sou uitloop.*[71] Nadat die Volksraad van die Oranje-Vrystaat die gebruik van die artillerieskool in St. Georgestraat in Bloemfontein as museumgebou goedgekeur het, is 'n openbare

---

69 J.A. Pringle, A short history of the Port Elizabeth Museum, (SAMAB 14(2), Junie 1942, pp. 346 - 348).

70 Faksmededeling: M. Martin, Direkteur, Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsmuseum, Posbus 2420, Kaapstad, 1994.06.21.

71 A.C.M. Coetzer, Geskiedenis van die Nasionale Museum, (Navorsinge van die Nasionale Museum Bloemfontein 6(8), p. 246).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

vergadering onder voorsitterskap van F.W. Reitz belê om die stigting van 'n museum te bespreek. Die vergadering is goed bygewoon en het suksesvol afgeloop met die kies van 'n museumkomitee van sewe lede, asook 'n kurator vir die museum, dr. Hugh Exton. Vir die museumkomitee van hierdie museum was die opvoedings- en bewaringstake belangrik. Die vroegste voorwerpe wat ontvang is, was natuurhistoriese voorwerpe, soos die skedel van 'n hiëna en bottels met slange en akkedisse in spiritus, sowel as etnologiese voorwerpe. Teen 1892, toe die Staatsmuseum in Pretoria begin is, was al die onderafdelings van die natuurwetenskappe goed in die Nasionale Museum in Bloemfontein verteenwoordig, veral ten opsigte van paleontologie, mineralogie en ornitologie. Dié museum het ook oor 'n goed verteenwoordigende geesteswetenskaplike versameling beskik. Die museum is as een van die beste en volledigste in Suid-Afrika beskryf en het erkenning as nasionale museum geniet, maar dit was nie 'n verklaarde staatsinstansie nie.

Die Nasionale Museum in Bloemfontein het van die begin af met twee probleme geworstel: tekort aan geld en ruimte. Hoewel pogings om die museum as staatsinstelling verklaar te kry nie geslaag het nie, het die Volksraad tog van tyd tot tyd geld vir verbeteringe bewillig. Die finansiële las van die museum is ook deur die normale jaarlikse toelaag van £100 verlig wat na heelwat onenigheid in 1893 tot £400 verhoog is. Ten spyte hiervan was die museum se finansiële posisie benard.

Die museum se akkommodasie was ontoereikend en met verloop van tyd is verbeteringe aangebring deur byvoorbeeld 'n plankvloer aan te bring, nuwe vleuels aan te bou en 'n ornamentele hek van gietyster by die ingang aan te bring. In 1899 het die Volksraad besluit dat 'n nuwe museumgebou noodsaaklik was en 'n plan is selfs aan die Volksraad voorgelê. Die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog het verhoed dat dié plan uitgevoer kon word.

Na die anneksasie van die Oranje-Vrystaat op 28 Mei 1900 deur Brittanje het die Nasionale Museum nog in dieselfde posisie as voorheen verkeer, dit wil sê die museum is nog steeds deur die museumkomitee, nou met nuwe lede, bestuur. Finansies het 'n probleem gebly, maar van 1905 af is 'n munisipale toelaag aan die museum toegeken.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Ontoereikende akkommodasie het uiteindelik tot 'n kompetisie vir 'n nuwe museumgebou gelei, maar daar het niks van gekom nie en die publiek het al hoe meer ontevrede geraak. Dit was eers in 1909 dat die saak weer aandag gekry het. In 1911 het die Unieregering 'n bedrag van £15 000 vir 'n nuwe museumgebou in Bloemfontein op die begroting geplaas. Die hoeksteenlegging het op 13 Desember 1911 plaasgevind.[72]

In die tagtigerjare van die negentiende eeu het nog twee museums tot stand gekom: die Kaffrarianmuseum in King William's Town het in Julie 1884 begin met 'n uitstalling deur die natuurhistoriese vereniging in die ou raadsaal[73] en die Durban-museum is op 23 Julie 1887 ter viering van koningin Victoria se jubileum geopen.[74]

Die stigtingsdatum van die King William's Town Naturalist Society, naamlik 23 Julie 1884 word ook as die begin van die Kaffrarian Museum aanvaar.[75] Teen 26 Augustus 1885 het die vereniging hulle vergaderings in die raadsaal van die stadsaal gehou. Toestemming is van die stadsklerk verkry om kaste vir die uitstal van voorwerpe op te rig. Die eerste uitstalling wat in Oktober 1885 in die stadsaal gehou is, was baie suksesvol. Teen Januarie van die volgende jaar was die kaste voltooi en is die vereniging se waardevolle versameling minerale en geologiese voorwerpe daarin uitgestal. In April is 'n volgende uitstalling in die stadsaal gehou, wat ook baie suksesvol was. In Maart 1887 het die vereniging na akkommodasie in die openbare biblioteek getrek omdat die raadsaal te klein geword het.

Ongelukkig het die belangstelling in die vereniging afgeneem en moes 'n besluit oor die toekoms van die versameling geneem word. 'n Nuwe bestuurskomitee is gekies om na die versamelings om te sien en daar is begin om die woord "museum" te gebruik vir die vertrek by die openbare biblioteek. Die Regering het 'n toelaag van £50 per jaar vir die onderhoud van die museum toegestaan.

---

72 Ibid., pp. 250 - 265 en 271 - 275.

73 B.M. Randles, A history of the Kaffrarian Museum, p. viii.

74 C. Quickelberge, Collections & recollections. The Durban Natural History Museum 1887 - 1987, p. 21.

75 B.M. Randles, A history of the Kaffrarian Museum, p. xvi.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Akkommodasie het 'n probleem gebly. Nadat 'n aansoek om die toekenning van 'n stuk grond en 'n toelaag om 'n museum te bou afgewys is, is 'n groter deel van die boonste verdieping van die biblioteek gehuur. Op 31 Januarie 1895 het die vereniging vir die eerste keer in die vergrote museum vergader.

Voldoende ruimte vir die museum was steeds 'n probleem, maar teen die einde van 1896 het die openbare biblioteek 'n stuk grond vir die bou van 'n museum geskenk, wat met groot dankbaarheid ontvang is. Die museum sou deur 'n gekose uitvoerende bestuurskomitee bestuur word en daar sou ook drie trustees wees.

'n Bedrag van £1 000 is op die regeringsbegroting vir die bou van die museum geplaas en die British Kaffrarian Savings Bank het £2 000 teen 2½% rente geleen. Die hoeksteen van die nuwe museumgebou is op 24 Februarie 1898 gelê. Die museum is op 5 Oktober 1898 amptelik deur die direkteur van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad, W.L. Sclater, geopen. Die eerste kurator, Frank Pym, is op 1 Julie 1898 aangestel. Dit was eers van November 1900 af dat hy komiteevergaderinge kon bywoon.

Finansies het ook 'n probleem gebly: ledegeld het so verminder dat 'n hernude poging aangewend moes word om lede te werf. Gelukkig is die jaarlikse regeringsubsidie van £250 na £400 verhoog. In 1908 is dit weer na £360 per jaar verlaag.

Die versameling soogdiere en voëls uit die King William's Town-omgewing was teen dié tyd feitlik volledig, maar daar was ook 'n paar eksotiese voorbeelde. Die eerste kultuurhistoriese voorwerpe is eers in 1911 ontvang: 'n Nordenfeldt en sestig historiese gewere, geskenk deur die Koloniale Artillerie Departement.[76]

Die eerste sprake van 'n museum vir Durban dateer uit 1868 toe 'n Natural History Association of Natal gestig is. Dié vereniging het die waarde van 'n museum vir die gemeenskap besef, maar is waarskynlik deur praktiese probleme soos befondsing en personeel aan bande gelê. Dus het byna twintig jaar verbygegaan voordat die museum 'n werklikheid geword het.

---

[76] Ibid., pp. 2 - 16 en 19 - 22.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Twee persone uit die dae van die Natural History Association, J.S. Steel en F. Button, het 'n bydrae tot die uiteindelike stigting van die museum gelewer. As gevolg van Steel se insette is 'n museumkamer aan die stadsaal van Durban aangebou en 'n komitee benoem om verslag oor die stigting van 'n museum te lewer. Volgens dié verslag moes die museum deur 'n permanente komitee van twaalf lede (die burgemeester, ex officio, drie ander Stadsraadslede en agt genomineerde lede) bestuur word; donasies moes gevra en kaste en toebehore teen 'n koste van £50 gemaak word. Raadslid Steel is as voorsitter van die museumkomitee benoem en Button as eresekretaris en tesourier.[77]

Na agtien maande se harde werk was die museum gereed en het die uitstallings in vier groot kaste bestaan uit

> minerals, fossils, models, shells, kafir curios, old coins, diamonds in the matrix, eggs, valuable specimens of natural history, including crustacea, testacea and fish and anatomical specimens.[78]

Teen die mure was daar bokkoppe, inheemse wapens en houtkerfwerk, opgestopte voëls, geraamtes en selfs walvisbeendere. Daar was selfs gipsafgietsels van beelde van Vasco da Gama en Koningin Victoria!

Dié museum het ook finansiële probleme gehad, veral aangesien die toegangsgeld van 1/- per persoon en die ledegeld nie al die onkoste kon dek nie. 'n Toelaag van £200 en later £300 per jaar deur die Stadsraad het aansienlike verligting gebring, asook die bykomende £200 per jaar deur die Koloniale Tesourier. Laasgenoemde bedrag is in 1901 na £250 verhoog.

Daar was aanvanklik ook geen personeel nie, aangesien Steel agt jaar lank as erekurator sonder vergoeding gewerk het.

---

77 C. Quickelberge, Collections & recollections. The Durban Natural History Museum 1887 - 1987, pp. 4 - 6, 18 en 21.

78 Ibid., pp. 21 - 22.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Aanvanklik was die museumkamer (37 x 9m) nie té vol nie, maar teen 1893 is nog 'n vertrek aan die museum toegesê. Dit het nie veel gehelp nie, want die vertrek moes vir die kurator, J.F. Quekett, wat op 1 Junie 1895 diens aanvaar het, as kantoor en werkplek ingerig word. 'n Nuwe stadsaal wat in 1906 al in aanbou was, het ook vir 'n museum voorsiening gemaak. Die ruimte was meer as vyf keer groter as die ou museum. Die museum het in 1909 na sy nuwe akkommodasie getrek en in Desember 1910 is die nuwe kurator, E.C. Chubb, aangestel.[79]

Teen 1892 was daar dus ten minste sewe museums wat as voorbeeld vir die totstandkoming van 'n museum vir die Zuid-Afrikaansche Republiek kon dien. Met die uitsondering van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad was die totstandkoming van al die museums die gevolg van die werksaamhede van 'n wetenskaplike vereniging of die persoonlike bemoeienis van geïnteresseerde lede van die publiek. Al die museums het klein begin en is deur veral drie probleme gekortwiek: 'n gebrek aan voldoende fondse, opgeleide vakkundige personeel en funksionele akkommodasie. Die museums is gewoonlik deur 'n komitee bedryf (dikwels die vereniging se bestuurskomitee).

Die gebrek aan voldoende fondse is aangespreek deur ledegeld in te vorder en om die een of ander vorm van finansiële hulp by die staat te beding. Met 'n redelike inkomste kon aandag aan die aanstelling van een en later meer personeellede gegee word en kon beter en selfs nuwe akkommodasie betrek word.

Die ontwikkeling van die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaansche Republiek was egter volgens sy eie unieke patroon: die Regering was nie alleen vir die stigting van die Museum en aanstelling van 'n bestuursliggaam verantwoordelik nie, maar het ook van die begin af die akkommodasie verskaf en 'n redelike regeringsubsidie aan die Museum toegestaan. Die Museum kon dus in 'n baie korter tyd as die ander museums tot volle wasdom kom.

---

[79] Ibid., pp. 22 - 26 en 29 - 37.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

HOOFSTUK II

ONTSTAAN VAN DIE STAATSMUSEUM VAN DIE ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK

Die naam Zuid-Afrikaansche Republiek is in 1853 vir die gebied noord van die Vaalrivier, waar blankes hulle al 'n dekade of langer gevestig het, aanvaar. Hulle was yl versprei en die enkele bestaande dorpe was ver uitmekaar. Die wordingsjare van die Zuid-Afrikaansche Republiek is deur 'n bestaansekonomie, twis tussen broer en broer, konflik tussen wit en swart, 'n gebrek aan onderhandelingskundigheid wat baie skade berokken het, wanordelike finansies en swak onderwys gekenmerk. Geen wonder dus dat die verwikkelinge rondom die uiters belangrike amp van staatspresident van die Zuid-Afrikaansche Republiek teen die einde van 1871 die aandag van die hele land getrek het nie en dat verskeie persone as moontlike kandidate oorweeg is. Die keuse het uiteindelik op Thomas Francois Burgers[1] (figuur 1) geval.

Hoë verwagtinge is van president Burgers gekoester, wat ongeveer vyf jaar lank met teologiese studies in die buiteland was. Tydens sy verblyf in Nederland het hy met die ryk Nederlandse kultuurlewe (waarskynlik ook met museums in Nederland) in aanraking gekom en kon hy kultureel en geestelik sterk ontwikkel. As verfynde kultuurmens het hy tydens sy ampstermyn pogings aangewend om kulturele bedrywighede, insluitend museums, te stimuleer.[2]

---

1 Thomas Francois Burgers (1834-1881) het sy skoolopleiding op Graaff-Reinet ontvang. Van 1853 tot 1858 het hy in Utrecht, Nederland, studeer en die liberale rigting in die teologie aanvaar. Hy het in 1859 predikant van die N.G. Gemeente Hanover geword en spoedig in die kerklike stryd betrokke geraak. Hy is selfs as predikant geskors, maar in 1867 in die gelyk gestel. Hy is as president van die Zuid-Afrikaansche Republiek gekies en op 1 Julie 1872 ingesweer. Daar het egter gou 'n breuk tussen die president en die burgers gekom. Burgers se politieke loopbaan is met Shepstone se anneksasie van die Republiek op 12 April 1877 beëindig. Hy het in die Kaap gaan boer en in 1881 in armoedige omstandighede gesterf.

W.J. de Kock (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I, pp. 138 - 142. Vergelyk M.S. Appelgryn, Thomas Francois Burgers staatspresident 1872 - 1877, pp. 1 - 7.

2 M.S. Appelgryn, Thomas Francois Burgers staatspresident 1872 - 1877, pp. 1 en 57.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 1. Thomas Francois Burgers, staatspresident van die Zuid-Afrikaansche Republiek, 1872-1877.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: H.K.F. 1444(2)

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Dit is dus te verstane dat die gedagte om museums in die Zuid-Afrikaansche Republiek te hê, by president Burgers ontstaan het. In Potchefstroom is die Staats-natuurkundig Genootschap en sy museum volgens 'n raadsbesluit van die Uitvoerende Raad op 30 Desember 1873 onder die beskerming van die Regering gestig. 'n Klein versameling vir die museum is onder leiding van die kurator, Anton Frederik Schubärt,[3] bymekaargebring.[4] Schubärt sou later ook by die totstandkoming van die Staatsmuseum betrokke wees.

In Januarie 1874 is die Transvaalsch Letterkundig en Wetenskappelijk Genootschap in Pretoria gestig. Dié genootskap het hom vir die oprigting van 'n museum, 'n botaniese tuin en 'n biblioteek beywer. Uiteindelik is daar nie in Pretoria tot die stigting van 'n museum deur die Genootskap oorgegaan nie, hoewel daar beroepe vir skenkings gedoen is. Met die anneksasie van Transvaal op 12 April 1877 en die uitbreek van die Eerste Vryheidsoorlog (1880 - 1881) kon nie een van hierdie ideale van Burgers verwesenlik word nie.[5]

Nietemin het die eerste museum in Pretoria in dieselfde tyd ontstaan, naamlik 'n skool-museum.[6] In die Onderwysverslag van 1873 is skole aangemoedig om museums te stig, en pryse sou selfs uitgeloof word vir die beste versamelings.[7] Die hoof van die hoërskool of gimnasium, wat twee kamers in 'n woonhuis in Proesstraat, Pretoria beslaan het,[8] was dr.

---

3 Hoewel Schubart se van in die literatuur sonder die umlaut gespel word, het hyself in dokumente sy van as Schubärt gespel. Vergelyk Transvaalse Argiefbewaarplek, Pretoria (T A B): SS 3377, R7171/92, A.F. Schubärt - W.J. Leyds, 1892.07.26, p. 132.

4 C. Plug, Die Zuid-Afrikaansche Republiek se eerste staatsmuseum en wetenskaplike verenigings, (Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis 5(3), Julie 1991, pp. 113, 114 en 118).

5 M.S. Appelgryn, Thomas Francois Burgers staatspresident 1872 - 1877, p. 57; C. Plug, Die Zuid-Afrikaansche Republiek se eerste staatsmuseum en wetenskaplike verenigings, (Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis 5(3), Julie 1991, pp. 113 - 127); P.J. Coertze, Die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum, Pretoria, (Pretoriana 46, Desember 1964, p. 4).

6 V. Fitzsimons en L. Brain, Geskiedenis van die Transvaal-Museum, (Bulletin van die Transvaal-Museum, November 1972, p. 5); W. Prinsloo, Hierdie museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 33).

7 P.J. de Beer, Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief (Ongepubliseerde D.Phil-proefskrif, U.P.), p. 48.

8 S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, pp. 200 en 217.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

J.A. Roorda Smit.[9] Hy was een van die Nederlandse amptenare wat deur Burgers gewerf is en sy eie "moderne" opvattings toegedaan was. Hy het op 16 September 1876 'n museum by sy skool begin. Hierdie museum het minerale, fossiele en gesteentes versamel om Geologie te verduidelik, asook opgestopte diere, skedels, skelette en diere in spiritus vir Dierkunde en ook wiskundige, fisiese en chemiese instrumente. Skenkings het ingesluit kaarte, 'n skild en assegaai, 'n snuifdoos, fossiele, huide, asbes, skedels, 'n stalaktiet en van die President, *1 Koek Kaffersnuif. 2 Exp. Landslakken*[10] *van Lijdenburg*[11], met die belofte van nog donasies vir die museum uit president Burgers se versameling. Ander skenkers was bekende Pretorianers[12] soos dr. E.J.P. Jorissen,[13] dr. G.H. Rissik[14] en mnre. W. Skinner[15] en

---

9 In die literatuur het Smit verskillende titels: volgens Lugtenburg byvoorbeeld was hy die hulponderwyser en volgens De Jong het Roorda Smit die rektoraat in die Staatsgimnasium gekry. Dr. Roorda Smit noem homself egter *directeur van het Museum*. Volgens hom het hierdie amp aan hom die geleentheid gebied om materiaal te versamel en toegang verleen tot die argief van die Zuid-Afrikaansche Republiek. Hierdeur kon hy inligting verkry vir 'n beskrywing en geskiedenis van die Transvaal.

R.C. de Jong, Die kulturele lewe van die Pretoriase Nederlanders, met besondere aandag aan die "Nederlandsche Vereeniging" 1890 - 1918 (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, U.P.), p. 8; A.H. Lugtenburg, Geskiedenis van die onderwys in die S.-A. Republiek (1836 - 1900), p. 104; J.A. Roorda Smit, Het goed recht der Transvaalsche Boeren, voorrede, sb.

10 Waarskynlik slak, dit wil sê nie-metaalmateriaal wat tydens die smelt van metaalerts verkry word.

H. v H. van der Watt en T.H. van Rooyen, 'n Verklarende woordeboek vir grondkunde, p. 329.

11 De Volksstem, 1876.09.23, soos afgedruk in H.J. Aschenborn, De Staatsbibliotheek der Zuid-Afrikaansche Republiek 1887 - 1900, p. 2.

12 De Volksstem, 1876.09.23 en 1876.10.21, soos afgedruk in H.J. Aschenborn, De Staatsbibliotheek der Zuid-Afrikaansche Republiek 1887 - 1900, p. 2.

13 Eduard Johan Pieter Jorissen (1829 - 1912) is deur president Burgers gewerf om na Pretoria te kom. Hy het in 1876 Staatsprokureur geword.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, p. 354.

14 Gerrit Hendrik Rissik (1824 - 1881), 'n mediese dokter, is deur president Burgers op besoek in Nederland oorreed om na die Zuid-Afrikaansche Republiek te kom. Die Rissiks het op 17 Mei 1876 in Pretoria aangekom. Hy het binne vier weke na sy aankoms saam met die Boere teen Sekukhune op kommando gegaan. Hy was Pretoria se distriksgeneesheer.

C.J. Beyers (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV, p. 533.

15 William Skinner (1828 - 1885), 'n pionierinwoner van Pretoria, was betrokke by die oprigting van die eerste kerkgebou op die kerkplaas Elandspoort, sowel as by die opmeting van Kerkplein, die eerste erwe om die plein en die twee strate wat daartoe toegang verleen het. Hy was ook vir die oprigting van verskillende woonhuise en geboue in Pretoria, soos die eerste skool en die eerste tronk, verantwoordelik. In 1867 is hy as die eerste Engelssprekende landdros in Pretoria aangestel. Met die instelling van munisipale bestuur is hy in 1880 as stadsraadlid verkies.

C.J. Beyers en J.L. Basson (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek V, p. 756.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

F. en H. Stiemens.[16] Die skool het nooit meer as vier leerlinge gehad nie en is as gevolg van hoë onkoste gesluit na die anneksasie van Transvaal op 27 Julie 1877 deur Brittanje.[17]

Of die skoolmuseum van Roorda Smit ooit 'n kans gehad het om as volwaardige museum te ontwikkel, is twyfelagtig. Die museum is in belang van die onderwys gestig en sou juis om daardie rede beperkte trefkrag vir die algemene publiek hê. Donateurs het wel vrye toegang tot die museum gehad. Die skool self was in 'n woonhuis en uitstalmoontlikhede was dus beperk. Daarby is die museum nie eers 'n jaar kans gegun om te ontwikkel voordat die skool gesluit is nie. Hoewel Roorda Smit aan homself die hoogdrawende titel van direkteur van die museum toegeken het en die skoolmuseum in die berig in De Volksstem van 21 Oktober 1876[18] ***Staatsmuseum***[19] *der Hoogeschool te Pretoria* genoem word, kan die skoolmuseum van Roorda Smit dus kwalik as voorloper van die latere Staatsmuseum beskou word. Persone soos president Burgers en Roorda Smit, wat in 1876 by hierdie museum betrokke was,[20] was ook nie in 1892 by die stigting van die Staatsmuseum betrokke nie. Nietemin is dit wel opvallend dat daar enkele ooreenkomste is, byvoorbeeld dat die naam dieselfde was en dat die name van skenkers in die koerant gepubliseer sou word.

1. Aanloop tot die Staatsmuseum

Die ontstaan van die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaansche Republiek in 1892 moet teen die agtergrond van die omstandighede in die land gesien word, maar ook en veral teen die agtergrond van die persone wat 'n leidende rol in die Museum gespeel het.

---

16 Frederik Casper Stiemens en Hendrik Stiemens (1822 - 1894). Laasgenoemde was die eerste goewermentsonderwyser in Pretoria, sekretaris van die Volksraad en waarnemende Staatsekretaris tydens die Burgersbewind. Frederik, Hendrik se oudste seun, was 'n luitenant van die "Batterij Dingaan" in Pretoria en later sekretaris van die Superintendent van Naturelle.

D.W. Krüger (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I, p. 807.

17 M.S. Appelgryn, Thomas Francois Burgers staatspresident 1872 - 1877, p. 65; S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, p. 200.

18 H.J. Aschenborn, De Staatsbibliotheek der Zuid-Afrikaansche Republiek 1887 - 1900, p. 2.

19 Hierdie naam het aanleiding gegee tot die misverstand dat dié skoolmuseum die moedermuseum van die Transvaalmuseum was. Vergelyk A.K. Bot, Die ontwikkeling van onderwys in Transvaal 1836 - 1951, pp. 9 en 31. My beklemtoning.

20 Roorda Smit is na 'n kort verblyf in die Transvaal na Suid-Amerika.

J. Ploeger en G. de V. de Kock, Nederlandse emigrasie na Suid-Afrika 1800 - 1900, p. 181.

Burgers is reeds in 1881 oorlede.

M.S. Appelgryn, Thomas Francois Burgers staatspresident 1872 - 1877, p. 255.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die anneksasie van Transvaal het gelei tot die ontwaking van nasionalisme, wat deur die stryd teen die Britse imperialisme met die Eerste Vryheidsoorlog versterk is. Maar dit was eers sedert die ondertekening van die Londense Konvensie in 1884 dat die Zuid-Afrikaansche Republiek - soos Transvaal van toe af weer bekend gestaan het - onafhanklik was. Die Konvensie was die resultaat van onderhandelinge tussen die Britse regering en die Transvaalse deputasie bestaande uit president S.J.P. Kruger, wat pas as president ingesweer is, ds. S.J. du Toit en generaal N.J. Smit (figuur 2). Dit was juis met die besoek van die Transvaalse deputasie aan Brittanje en aan die vasteland dat die eerste gedagte aan 'n museum beslag gekry het.

Die besoek van Kruger, Du Toit en Smit het baie belangstelling en simpatie ontlok. Tasbare bewyse hiervan is aan lede van die deputasie geskenk, veral met hulle besoek aan Nederland. Op daardie tydstip was die grootste gebou in die land die nuwe Rijksmuseum (figuur 3) in Amsterdam. Die museum is in 1883 voltooi (figuur 4), nadat die bouwerk in 1877 begin is. Hoewel die museum self nog nie teen 1884 met die deputasie se besoek aan Amsterdam klaar ingerig was nie, was die tuine, binnehowe, grond- en hoofvloer oop vir die publiek.[21]

Hierdie grootse onderneming kon dalk as inspirasie vir ds. S.J. du Toit gedien het vir sy voorneme om by hulle terugkoms in Transvaal die Volksraad te vra om 'n mooi lokaal (dit wil sê 'n museum) vir die bewaring van hierdie aandenkings beskikbaar te stel.[22] Hoewel dit agt jaar sou duur voor Du Toit se ideaal verwesenlik sou word, is *De Souvenirs door de Deputatie der Z.A. Republiek naar Europa, 1884, in Holland ontvangen* in die versameling van die Staatsmuseum opgeneem. Ses aandenkings onder bogenoemde opskrif is in die eerste gepubliseerde lys van donasies, gedateer 30 Desember 1893, genoem.[23]

---

21 P.J.J. van Thiel ea. (samestellers), All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam. A completely illustrated catalogue by the department of paintings of the Rijksmuseum, pp. 23, 27 en 28.

22 E. Grobler, Aandenking aan 'n segetog, (Museum Memo 18(3), September 1990, p. 40).

Manuskripte en dokumente van die deputasie, wat wel in die versameling van die Staatsmuseum was, is op 3 Maart 1949 deur die Transvaalmuseum aan die Staatsargief in Pretoria oorhandig. Vergelyk List of documents connected with Z.A.R. Deputation.

23 N. Mansvelt en M. Rossteucher, Staatsmuseum, pp. 3 - 4.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 2. Die Transvaalse deputasie van 1884, van links na regs pres. S.J.P. Kruger, genl. N.J. Smit en ds. S.J. du Toit.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: Kr. 637(1)

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

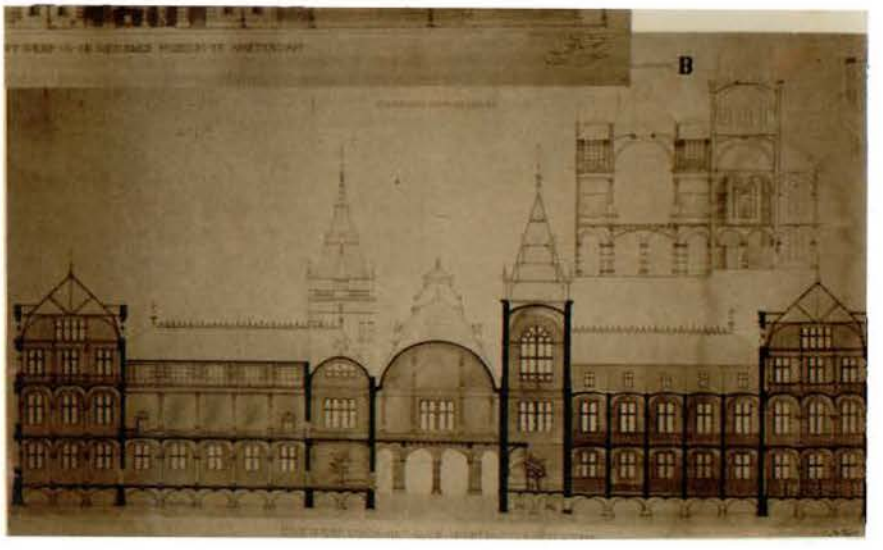

Figuur 3. Die ontwerp vir die Rijksmuseum, Amsterdam, Nederland deur die argitek P.J.M. Cuypers herinner 'n mens dadelik aan die ontwerp vir die gebou vir die Staatsmuseum deur Sytze Wierda, veral ten opsigte van die simmetriese vooraansig.

Uit: J. Braat (red.) ea., Honderd jaar Rijksmuseum, 1885-1985 (Weesp, 1985), p. 18

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 4. Die Rijksmuseum, Amsterdam, Nederland by voltooiing in 1883.

Uit: P.J.J. van Thiel ea., (samestellers), All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam. A completely illustrated catalogue by the department of paintings of the Rijksmuseum, (Amsterdam, 1976), p. 25)

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Met die deputasie se besoek aan Nederland was 'n ander gebeurtenis deurslaggewend vir die ontstaan van die Staatsmuseum: president Kruger het dr. W.J. Leyds[24] (figuur 5) as staatsprokureur vir die Zuid-Afrikaansche Republiek gewerf. Die uiteindelike ontstaan van 'n staatsmuseum vir die Republiek in 1892[25] is te danke aan die inisiatief van dr. Leyds, teen daardie tyd die Staatsekretaris.[26]

Nog één gebeurtenis sou die gedagte van 'n eie museum vir die Zuid-Afrikaansche Republiek versterk. Die staatspresident, Paul Kruger, dr. Leyds en ander afgevaardigdes het Bloemfontein in Oktober 1887 besoek om oor spoorweë en handel te onderhandel.[27] Hulle het 'n bedrag van £50 aan die Nasionale Museum geskenk en selfs onderneem om skenkings soos goudkwarts en minerale uit Transvaal aan te moedig.[28] Hulle het dus in Bloemfontein kennis gemaak met die vergrote museum-

---

24 Willem Johannes Leyds (1859 - 1940) was hoogs intelligent, kunssinnig aangelê en het ook 'n talent vir musiek en sang geopenbaar. Hy het as leerlingonderwyser sy eerste salaris verdien en het van September 1874 af verdere onderwysopleiding in Haarlem ontvang. Na die voltooiing van sy studie het hy in Breda gaan skoolhou.In 1884 is die graad L.L.D. met die hoogste lof aan Leyds toegeken. Die oggend na die gradeplegtigheid het Leyds en sy verloofde, Louise Roeff, president Kruger (wat toe as lid van die Transvaalse deputasie Nederland besoek het) op aandrang van prof. Moltzer ontmoet. Kruger het die amp van staatsprokureur van die Zuid-Afrikaansche Republiek vir Leyds aangebied. Nadat Leyds die saak oorweeg het, is die nodige kontrak opgestel en onderteken en het Leyds op vyf en twintigjarige ouderdom Staatsprokureur van die Zuid-Afrikaansche Republiek geword.

Leyds het die Zuid-Afrikaansche Republiek in amptelike hoedanigheid gedien as Staatsprokureur (1884 - 1889), as Staatsekretaris (1889 - 1898) en as gesant geakkrediteer by ses Europese howe (1898 - 1902). Die amp van staatsekretaris was die hoogste amp in die Zuid-Afrikaansche Republiek naas die van die staatspresident. Dit was juis as staatsekretaris dat hy sy stempel afgedruk het op die staatsdiens van die Republiek en in huishoudelike sake 'n groot rol gespeel het, soos blyk uit sy bemoeienis met die stigting van die Staatsmuseum en die werksaamhede van die Museum in die daaropvolgende jare.

L.E. van Niekerk, Kruger se regterhand, 'n biografie van dr. W.J. Leyds, voorwoord en pp. 3, 8, 9, 11, 15, 17, 18 en 19.

25 Die datum word foutiewelik as 1902 in W. Prinsloo, Hierdie museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 33) aangegee. Die datum van die eerste begroting waarop geld vir die Staatsmuseum bewillig is, word ook in dieselfde artikel foutiewelik as 1882 aangegee.

26 Feitlik sonder uitsondering maak alle skrywers oor die museumgeskiedenis daarvan melding dat die inisiatief vir die stigting van die Staatsmuseum van dr. Leyds uitgegaan het, byvoorbeeld S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, p. 220; V. Fitzsimons en L. Brain, Geskiedenis van die Transvaal-Museum, (Bulletin van die Transvaal-Museum, November 1972, p. 5); J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 1); L.E. van Niekerk, Kruger se regterhand, 'n biografie van dr. W.J. Leyds, pp. 81 en 348; The Star, 1929.10.26, (koerantuitknipsel in Transvaal Museum Knipsels, vol. 3).

27 D.W. Krüger, Paul Kruger II 1883 - 1904, p. 119.

28 A.C.M. Coetzer, Geskiedenis van die Nasionale Museum, (Navorsinge van die Nasionale Museum Bloemfontein 6(8), November 1989, p. 258).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 5. Dr. W.J. Leyds, die Vader van die Staatsmuseum.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: H.K.F. 9093 in album H.C. 152

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

gebou en die versameling wat geherrangskik en in Februarie daardie jaar geopen is.[29]

Daarbenewens was die ekonomiese klimaat in die land goed. Die staatsinkomste het toegeneem en geld vir 'n onderneming soos 'n museum was beskikbaar. Die ontdekking van goud en die ontwikkeling van die goudmynbedryf en nuwe eise wat aan die verbindingsweë en vervaardigingsbedryf gestel is, het groot veranderinge in die lewe in die Zuid-Afrikaansche Republiek meegebring. Dié welvaart het baie vir Pretoria as hoofstad beteken - die landsadministrasie het uitgebrei en nuwe amptenare is aangestel, die sakesektor het ontwikkel, die getal inwoners het vermeerder en weelderige woonhuise en imposante geboue het verrys.[30] Pretoria was dus die aangewese plek om 'n museum op te rig.

2. Die Vader van die Staatsmuseum

Die Kuratorium van die Staatsmuseum het dr. Leyds as die *Vader van het Staats-museum* beskou aangesien die oorspronklike plan om die Museum te stig, van dr. Leyds uitgegaan het.[31] Om hierdie rede het die Kuratorium op 26 Augustus 1898 besluit om 'n skildery van dr. Leyds deur die kunsskilder Fritz Wichgraf[32] in die versameling op te neem.[33]

Die redes waarom dr. Leyds so begeesterd was met die gedagte van 'n eie museum vir die Zuid-Afrikaansche Republiek is kompleks. Dit kan lê in sy vereenselwiging met die belange van die Zuid-Afrikaansche Republiek en besef van die historiese

---

29 Ibid.

30 S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, pp. 26 en 139.

31 Kyk p. 30.

32 Fritz Wichgraf (1853 - 1920) 'n kunstenaar wat van 1896 tot 1900 in die Transvaal gewoon het, is bekend vir sy portrette van bekende Suid-Afrikaners. Hy het in 1900 in opdrag van die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek die skildery van die Boere-deputasie vir die internasionale tentoonstelling in Parys gemaak.

G. Oligvie en C. Graff, The dictionary of South African painters and sculptors including Namibia, pp. 748 - 749.

33 Notulenboek II, pp. 211 - 213.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: A.C. 474, olieverfskildery, dr. W.J. Leyds. Tans (1994) uitgestal in die Raadsaal, Pretoria.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

bestaan van die Boerevolk, die groei en ontwikkeling van die land en die behoefte aan onderwys.[34] Al hierdie sake kon in 'n museum aangespreek word: 'n gevoel van nasionalisme kon gekweek word, die geskiedenis van die land en sy mense kon uitgebeeld word en historiese en natuurhistoriese uitstallings kon die besoeker se kennis uitbrei. Volgens Van Niekerk was dr. Leyds 'n progressiewe denker wat verskeie modernistiese projekte voorgestaan het, soos onder meer die stigting van 'n museum.[35]

As jong man was Leyds baie leergierig en ambisieus en voortdurend besig om meer kennis in te win en hom beter te bekwaam. As onderwyser aan 'n privaatskool in Amsterdam en as student aan die Universiteit van Amsterdam[36] sou hy waarskynlik kennis gemaak het met die Rijksmuseum en dalk ook met ander bekende museums in Nederland, soos dié in Leiden.

3. Die Staatsmuseum in bedryf

a. Raadpleging insake bedryf

Leyds het besef dat 'n museum geen kans op sukses het sonder voldoende organisasie nie. Hy het met George Leith[37] (figuur 7) in hierdie verband gedagtes gewissel, aangesien Leith nog altyd groot belangstelling in natuurhistoriese onderwerpe getoon

---

34 K. van Hoek, Gesprekke met dr. W.J. Leyds, pp. 12 en 16.

35 L.E. van Niekerk, Kruger se regterhand, 'n biografie van dr W.J. Leyds, p. 81.

36 Ibid., p. 11.

37 George Leith (1852 - 1903) was 'n pionier-argeoloog. Hy is in Aberdeen, Skotland, gebore en as onderwyser opgelei. As gevolg van swak gesondheid het hy in 1879 na Suid-Afrika gekom. Sy belangstelling in prehistoriese voorwerpe het in 1886 begin toe hy saam met dr. Daniël Kannemeyer in Burgersdorp se omgewing na ou skuilings gaan kyk het. Hy het uitgrawings by die St. Blaizegrot by Mosselbaai, die Vlermuisgrot by Oos-Londen en verskeie ander plekke gedoen. Aan die einde van die tagtigerjare het hy en sy gesin na Pretoria verhuis waar hy hom in die regte bekwaam en met 'n regspraktyk begin het. Na 'n paar maande het hy prehistoriese voorwerpe in Pretoria en omgewing begin versamel. Leith was ook betrokke by die totstandkoming van 'n Presbiteriaanse gemeente en 'n Skotse vereniging in Pretoria. In 1898 is hy deur die British Royal Anthropological Institute uitgenooi om 'n lesing oor sy prehistoriese studies te gee. Hy het ook in Suid-Afrika verskeie lesings gehou en artikels geskrywe.

Leith se versameling argeologiese voorwerpe is na sy dood in 1903 deur die Pretoriamuseum (soos die Staatsmuseum toe bekend gestaan het) oorgeneem. Leith kan beskou word as die grondlegger van die bestaande argeologiese versameling van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria.

Anoniem, Builders of the Museum:- George Leith - Pioneer Archaeologist, (Museum Memo 2(2), November 1974, pp. 2 - 3); A.J.H. Goodwin (red.), A commentary on the history and present position of South African prehistory with bibliography, (Bantu studies 9, 1935, p. 309); S.E. Holm, Bibliography of South African Pre- and Proto-historic archaeology, p. 81; B. Leith, A chapter from the life of George Leith, pp. 27 en 33. Vergelyk p. 222.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

het.[38] Hy was in 1891 voorsitter van die Pretoria Natural History Society, wat die stigting van 'n museum aangemoedig het.[39]

Uit sy antwoord ('n brief van twee en 'n half bladsye) blyk dit dat Leith baie aandag aan die probleem geskenk het. Hy het tot die gevolgtrekking gekom dat die taak toevertrou moes word aan 'n beheerliggaam waarvan die lede deur die Regering genomineer moes word. In die konstitusie moes algemene, wetenskaplike, industriële (mynbou) en amptelike belange verteenwoordig word. Die versamelings- en uitstallingsfunksies moes deur vyf departemente behartig word, naamlik

Natuurgeskiedenis en Wetenskap (uitsluitend Mineralogie),
Industriële produkte en vervaardigers (inheems, Suid-Afrikaans en buitelands),
Geskiedenis, Etnografie en Argeologie (Suid-Afrikaans en buitelands),
Mynwese en Mineralogie, en
Kuns en Kunshandewerk.

Elke departement moes aan die sorg van 'n lid van die beheerliggaam toevertrou word. Sodoende sou 'n ware museum, nie 'n *old curiosity shop*[40] nie, tot stand kom. Leith se verwysing na die boek van die bekende Britse skrywer, Charles Dickens, is waarskynlik ook 'n verwysing na die groeiende sosiale en kommersiële belangstelling wat in die tweede helfte van die negentiende eeu in Brittanje in Britse voorwerpe geheers het, beide as kuriositeite en as oudhede, waarvan daar in museums nie veel tereg gekom het nie. Aan die een kant was hy dus van mening dat die museum eerder die tradisionele Victoriaanse museumpatroon van breë natuurwetenskaplike, argeologiese en kunsversamelings moes volg.[41] Aan die ander kant het hy tog die (moderne) siening gehad dat industriële produkte en kunshandewerk ook hulle plek in 'n museum moes hê. Laasgenoemde standpunt verskil aansienlik van die negering van dié voorwerpe in die tradisionele Britse museums. Dit is belangrik om daarop te

---

38 T A B: SS 3377, R7171/92, W.J. Leyds - G. Leith, 1892.08.26, pp. 135 - 136.

39 B. Leith, A chapter from the life of George Leith, p. 33. In die tweede helfte van die negentiende eeu is die stigting van verskeie museums voorafgegaan deur die totstandkoming van natuurhistoriese verenigings, soos die Durban- en Kaffrarianmuseums. Dit was trouens ook die geval by die stigting van 'n museum in Potchefstroom in 1873 en in Pretoria in 1874, hoewel die museums in laasgenoemde twee gevalle nie ontwikkel is nie. Vergelyk Anoniem, Transvaal State Museum, (The Museums Journal 1, 1902, p. 262).

40 T A B: SS 3377, R7171/92, G. Leith - W.J. Leyds, 1892.10.12, pp. 140 - 142. Kyk Bylae IV.

41 G. Kavanagh, History curatorship, pp. 13 - 16.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

let dat hy verteenwoordiging aan die land self in die museum wou gee, maar dat voorwerpe uit die buiteland ook versamel en uitgestal moes word. 'n Nasionale versameling sou op hierdie wyse tot stand kon kom wat die natuurlike en vervaardigde produkte, kuns en antikwiteite van Suid-Afrika en van ander lande sou behels. Leith was 'n voorstander van 'n kunsdepartement wat later in 'n kunsgalery sou kon ontwikkel. Dit was 'n groot taak wat nie in 'n dag of selfs 'n jaar volvoer kon word nie. Leith was van mening dat die nodige bydraes wel gevind kon word, aangesien almal wat die saak oorweeg het, van mening was dat die stigting van 'n museum alreeds te lank gesloer het.[42]

Dr. Leyds kon uit 'n praktiese oogpunt nie al George Leith se aanbevelings onmiddellik in werking stel nie. Die verskillende departemente kon nie dadelik begin funksioneer nie, veral omdat kundige persone in al die vakdissiplines nie so geredelik beskikbaar was nie, fondse beperk was, daar geen infrastruktuur was nie en die versamelings geleidelik uitgebrei sou moes word.

Een van die eerste sake wat hy wel aangespreek het, was die daarstelling van 'n kuratorium[43] vir die Staatsmuseum soos Leith aanbeveel het.

b. Aanstelling van 'n kuratorium

Die lede van die Kuratorium is deur die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek benoem, wat met Leith sé siening gestrook het. Op 27 Oktober 1892 het dr. W.J. Leyds aan die Staatspresident 'n nota met die volgende inhoud gestuur:

> Het komt mij hoog noodig voor curatoren aan te stellen voor het museum. De Hr Wolmarans en ik stellen daartoe voor den Sup van Onderw als ex

---

42 T A B: SS 3377, R7171/92, G. Leith - W.J. Leyds, 1892.10.12, pp. 140 - 142.

43 Daar word deurgaans in die dokumentasie na die *Curatorium* (Kuratorium) van die Staatsmuseum verwys. Volgens die HAT is 'n kuratorium 'n raad van toesig oor 'n inrigting en die lede word kuratore genoem. In hierdie sin moet die term *kurator* dus nie met die museumkundige, wat ook as kurator bekend staan en wie se taak geïdentifiseer kan word met al die primêre funksies van 'n museum, verwar word nie. Die naam *kurator* is in die negentiende eeu in hierdie sin by museums soos die Suid-Afrikaanse Museum en die museums in Durban, Bloemfontein en Grahamstad gebruik. Hierdie taak is by die Staatsmuseum aan 'n *custos* toevertrou.

F.F. Odendal, (hoofred.), Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal (HAT), p. 627; J.M.A. Thompson (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 482.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

officio voorzitter, den staatsmijningenieur, Dr Fockens, Jan Celliers en Geo Leith voorsitter van het natuurhistorisch genootschap alhier.[44]

Die Staatspresident was dit met dié handelswyse eens[45] en die saak is ook op 1 Desember 1892 deur die Uitvoerende Raad bespreek. Daar is besluit dat die Kuratorium uit vyf lede sou bestaan. Dit sou 'n erebetrekking wees.[46]

Met die werklike aanstelling van die kuratore het 'n verandering ten opsigte van die voorgestelde lede plaasgevind[47] en dr. G.W.S. Lingbeek is in die plek van Celliers[48] aangestel. Die gevolg van hierdie besluit was dat die enigste Afrikaner wat vir die Kuratorium oorweeg is, sy amp ten gunste van 'n immigrant-medikus verloor het.

Volgens goewermentskennisgewing no. 18 van 26 Januarie 1893[49] het die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek die volgende here as lede van die Kurato-

---

44 T A B: SS 3377, R7171/92, nota, Staatsekretaris - Staatspresident, 1892.10.27, p. 137.

45 T A B: SS 3377, R7171/92, telegram, Staatspresident - Staatsekretaris, 1892.10.31, p. 139.

46 T A B: SS 3377, R7171/92, Uitvoerende Raadsbesluit, R14934/92, 1892.12.01, p. 143.

47 T A B: SS 3377, R7171/92, nota aan Staatsekretaris, 1892.11.26, p. 108.

48 Johannes Francois Celliers ("Jan Volkstem") (1839 - 1895) het in 1873 in Pretoria met die uitgee van 'n koerant De Volksstem begin. Hy het die Burgersbewind gesteun en het hom teen die Britse anneksasie van Transvaal verset. Na die Eerste Vryheidsoorlog het die koerant, wat Kruger toe ondersteun het, vinnig gevorder, maar Celliers het besluit om hom aan die politiek te wy en het sy koerant en drukkery verkoop. Van 1890 af tot met sy dood was hy lid van die Tweede Volksraad vir Johannesburg.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, pp. 130 - 131.

49 T A B: SS 3377, R7171/92, konsep (handgeskrewe) goewermentskennisgewing, p. 125.

Klimke se naam is per abuis uitgelaat en later ingevoeg. Vergelyk T A B: SS 3377, R7171/92, J. Klimke - Staatsekretaris, 1893.02.02, p. 150.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

rium[50] aangestel: dr. N. Mansvelt[51] (figuur 6), G. Leith (figuur 7), J. Klimke[52] (figuur 8), dr. J.W. Fockens[53] (figuur 9), en dr. G.W.S. Lingbeek[54] (figuur 10).

---

50 Vergelyk N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 1; volgens B. Leith, A chapter from the life of George Leith, p. 36, word drr. J.W.B. Gunning en E.J.P. Jorissen foutiewelik as lede van die Kuratorium genoem.

51 Nicolaas Mansvelt (1852 - 1933) is in Nederland gebore en opgelei. Hy het in 1874 in Stellenbosch as dosent by die Gimnasium aangekom. Hy is van 1880 af bevorder tot professor in moderne tale. In Oktober 1891 is hy as Superintendent van Onderwys van die Zuid-Afrikaansche Republiek aangestel, 'n pos wat hy tot met die Anglo-Boereoorlog beklee het. Op sy inisiatief is verskeie gevorderde onderwysinrigtings tot stand gebring. Mansvelt het die steun van die Staatspresident, die Staatsekretaris en die meerderheid van die Volksraad geniet en op onderwysgebied veel tot stand gebring. Sy arbeid is met verskeie persoonlike toekennings bekroon sowel as die Grand Prix wat die Transvaalse onderwys-insending op die tentoonstelling in 1900 in Parys ontvang het.

W.J. de Kock (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I, pp. 524 - 525.

52 Joseph Klimke (1849 - 1908) is in Duitsland gebore en het as myner gewerk voordat hy as ingenieur opgelei is. Hy is in 1891 as Staatsmyningenieur van die Zuid-Afrikaansche Republiek aangestel en het die eerste moderne mynbouwetgewing ingestel. Hy was verantwoordelik daarvoor dat die goudmyne op die Witwatersrand met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog nie deur die Boere vernietig is nie.

E. Rosenthal (samesteller), Southern African dictionary of national biography, p. 199.

53 Volgens die jaarverslag van die Museum vir 1893 is dr. Fockens se voorletters F.W., maar hy teken sy naam as J.W. Fockens.

N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 1; byvoorbeeld T A B: SS 3377, R7171/92, J.W. Fockens - Staatsekretaris, 1893.01.23, p. 147.

Jacobus Willem Fockens (1862 - 1919) kom uit 'n vooraanstaande familie, maar daar is geen besonderhede oor sy jeug en opleiding in Nederland bekend nie. In 1892 was hy sekretaris van die Eerste Volksraad van die Zuid-Afrikaansche Republiek, maar teen Januarie 1893 was hy 'n dosent aan die Gimnasium, volgens die brief waarin hy die aanstelling as lid van die Kuratorium aanvaar. In 1897 was hy onderwyser aan die Staatsmodelskool. Hy het later as argivaris baanbrekerswerk in Suid-Afrika gedoen.

J. Ploeger en G. de V. de Kock, Nederlandse emigrasie na Suid-Afrika 1800 - 1900, p. 67; D.W. Krüger en C.J. Beyers (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek III, p. 309.

54 Gosewijn Willem Sanne Lingbeek (1860 - 1939) het sedert 1888 'n belangrike rol in Hollanderkringe in Pretoria gespeel. Hy was 'n mediese dokter en Staatspresident en mev. Kruger se huisarts tot met die aankoms van dr. A.F. Heymans. As gevolg van familieomstandighede het hy in 1898 met verlof na Nederland teruggekeer. Voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog was hy terug in Pretoria en het hy saam met ander vooraanstaande Nederlanders die inisiatief geneem om 'n Hollanderkorps op die been te bring. Hy was die hoof van die Transvaalse Rooikruis en organiseerder van die Nederlandse Ambulans tydens die Anglo-Boereoorlog. Hy is in 1900 gedeporteer omdat hy die Engelse beskuldig het van optrede teenstrydig met destydse internasionale wetgewing. Tydens die Balkanoorloë van 1911 en 1913 het hy ook mediese hulp aan soldate verleen en het hiervoor toekennings van die Nederlandse, Turkse en Serbiese regerings ontvang. Hy het in 1913 na Pretoria teruggekeer.

Stadsraad van Pretoria, Historiese Uitstalling: Pretoria (1855 - 1955), p. 24; R.C. de Jong, Die kulturele lewe van die Pretoriase Nederlanders met besondere aandag aan die "Nederlandsche Vereeniging", 1890 - 1918 (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, U.P.), p. 270; O.J.O. Ferreira (red.), Krijgsgevangenschap van L.C. Ruijssenaers 1899 - 1902, p. 7; Persoonskaart, Kruger Museum; D.J. Potgieter (hoofred.), Standard Encyclopaedia of Southern Africa 6, p. 648.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

EERSTE LEDE VAN DIE KURATORIUM VAN DIE STAATSMUSEUM

Figure 6 - 10

Figuur 6. Dr. N. Mansvelt, voorsitter van die Kuratorium van die Staatsmuseum.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: H.K.F. 1189

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 7. G. Leith.

Uit: Museum Memo 2(2), November 1974, p. 2

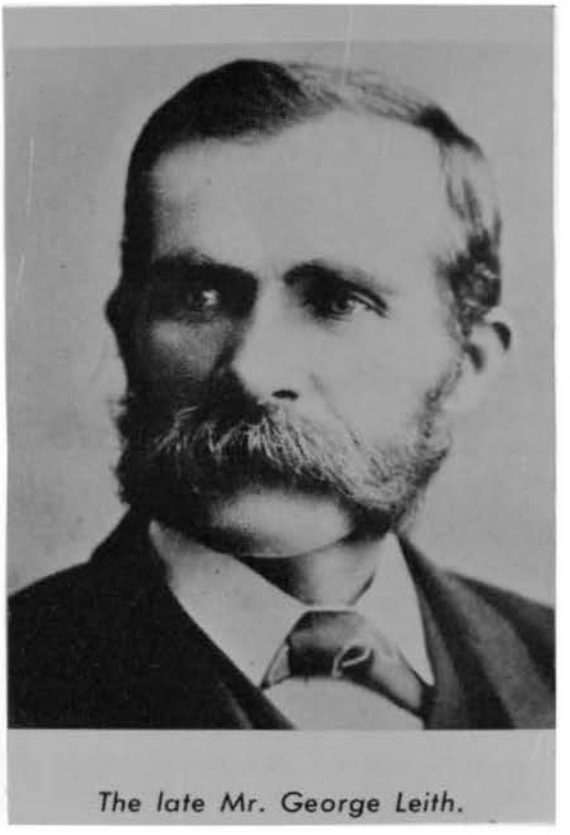

The late Mr. George Leith.

Figuur 8. J. Klimke.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: H.K.F. 9105 in album H.C. 152

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 9. Dr. J.W. Fockens.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: H.K.F. 7834 in album H.C. 149

Figuur 10. Dr. G.W.S. Lingbeek.

Uit: S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria (Pretoria, 1955), p. 53

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die here het hulle met die onderskeiding wat hulle te beurt geval het laat welgeval en drr. Lingbeek, Fockens en Mansvelt en George Leith het ook skriftelik die aanstellings aanvaar.[55]

Leyds se keuse van kuratore kan gesien word as 'n poging om die departemente wat Leith voorgestel het, te verteenwoordig: Hy (Leith) het 'n belangstelling in die Etnografie en Argeologie gehad; Klimke, as Staatsmyningenieur, het die Mynwese en Mineralogie se belange op die hart gedra, terwyl Lingbeek op die gebiede van Natuurgeskiedenis en -wetenskap 'n bydrae sou kon lewer. Fockens was waarskynlik kundig op die gebied van die Geskiedenis.[56] Daarby was hierdie manne almal goed gekwalifiseer en sou vanuit die Kuratorium kundige leiding oor die organisering en bedryf van die Museum kon gee.

Die kuratorskap was 'n ere-amp waaraan geen salaris verbonde sou wees nie.[57] Die Kuratorium was nie as 'n regeringskantoor beskou níé en die administrasie was ook nie soos 'n regeringskantoor ingerig nie. Dit sou nie alleen vir die Staatsmuseum onvoldoende wees nie, maar ook te omslagtig.[58] Hoewel die Staatsmuseum vir sy inkomste van die Regering afhanklik was, was die Museum dus nie 'n staatsdeparte-

---

55 T A B: SS 3377, R7171/92, N. Mansvelt - Staatsekretaris, 1893.01.20, p. 145; G. Leith - W.J. Leyds, 1893.01.21, p. 146; J.W. Fockens - Staatsekretaris, 1893.01.23, p. 147; G.W.S. Lingbeek - Staatsekretaris, 1893.01.23, p. 151; J. Klimke - Staatsekretaris, 1893.02.02, p. 150.

56 Hoewel daar geen besonderhede van sy skoolopleiding bekend is nie, het Fockens 'n groot bydrae tot die argiefdiens gelewer, wat op 'n belangstelling in die Geskiedenis kon dui.

57 T A B: SS 3377, R7171/92, Uitvoerende Raadsbesluit R14394/92, 1892.12.01, p. 143.

58 T A B: OD 73, OR7387/95, konsepbrief aan die Ouditeur-generaal, sd., pp. 186 - 187.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ment in die streng sin van die woord nie.[59] Amptenare het ook nie die ampseed afgelê nie en was nie staatsamptenare nie.[60]

Die Staatsmuseum het wel onder die Departement van Onderwys geressorteer.[61] Dit het tot gevolg gehad dat die Kuratorium nie direk met die Staatsekretaris kon korrespondeer nie.[62] Daarby is die Superintendent van Onderwys, dr. N. Mansvelt, nie alleen as lid van die Kuratorium aangewys nie, maar was ook ex offico voorsitter.[63] Die voorsitter sou by staking van stemme 'n beslissende stem hê.[64] In geval van die afwesigheid van die voorsitter, is 'n voorsitter uit die Kuratorium gekies[65] en Mansvelt sou deur die Sekretaris van Onderwys verteenwoordig word.[66]

Dr. Mansvelt was so betrokke by die Staatsmuseum se werksaamhede dat hy dit sy plig geag het om ook by besprekings oor museumsake teenwoordig te wees, soos

---

59 R. Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 9.

In Geskiedenis van die Transvaal-Museum, (Bulletin van die Transvaal-Museum, November 1972, p. 6) merk Fitzsimons en Brain op dat die meeste personeellede staatsamptenare was wie se salarisse direk deur die Departement van Onderwys betaal is. Daar was wel 'n versoek van die Kuratorium dat besluit moes word of die personeel se salarisse op die begroting van die pos Museum of afsonderlik op die staatsbegroting geplaas moes word. Die salarisse is volgens die gepubliseerde jaarverslae as deel van die uitgawes van die Staatsmuseum bereken. Dit strook met die Ouditeur-generaal se aanbeveling dat alle toelae (dit wil sê salarisse) uit die begrote bedrag betaal moet word.

T A B: SS 3377, R7171/92, J.W. Fockens - Staatsekretaris, 1893.01.25; nota, G.W. Marais - Staatsekretaris, 1892.03.13, p. 111.

60 T A B: SS 5866, R15242/94 (R374/97), memorandum Superintendent van Onderwys - Staatsekretaris, 1897.01.11, pp. 76 en 77.

Teen Junie 1899 het hierdie saak nog nie verander nie, maar die meeste amptenare van die Staatsmuseum wou graag staatsamptenare wees. Hoewel die Direkteur die Kuratorium versoek het om voorsiening hiervoor te maak, was daar geen uitsluitsel voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog nie.

Notulenboek II, p. 297.

61 J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 1).

62 T A B: SS 6782, R14527/97, J.W.B. Gunning - Regering, 1897.10.16, pp. 48 - 49; nota Staatsekretaris - Superintendent van Onderwys, 1897.11.16, p. 46.

63 T A B: SS 3377, R7171/92, Goewermentskennisgewing no. 18, 1893.01.26, p. 125.

64 Notulenboek II, p. 93.

65 Ibid., pp. 95 en 137; vergelyk T A B: SS 6782, R14527/97, J.W.B. Gunning - Regering, 1897.10.16, pp. 48 - 49; nota Staatsekretaris - Superintendent van Onderwys, 1897.11.16, p. 46.

66 T A B: SS 6782, R14527/97, Superintendent van Onderwys - J.W.B. Gunning, 1897.11.27, pp. 50 - 51.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

byvoorbeeld met die Hoof van Publieke Werke.[67] Dr. Mansvelt is deur dr. Fockens bygestaan, wat aanvanklik as sekretaris opgetree het. Die eerste vergadering van die Kuratorium is op 24 Januarie 1893 gehou.[68]

c. Eerste personeel

Teen die einde van Junie 1892[69] is die eerste stappe om 'n museum te stig, gedoen. Die Uitvoerende Raad het op 30 Junie 1892 besluit om ten behoewe van die Staatsekretaris die som van £15 per maand beskikbaar te stel om 'n klerk voorlopig aan te stel.[70] Leyds was van mening dat Anton Frederik Schubärt[71] die aangewese persoon was om die museum te begin. Hy het reeds in die vroeë sewentigerjare die pos van kurator van die museum in Potchefstroom beklee.[72] Volgens Plug was Leyds ook bewus van Schubärt se swak finansiële posisie: hy was werkloos en moes 'n groot gesin onderhou.[73]

---

67 T A B: SS 4947, R7966/95, N. Mansvelt - Direkteur van Museum, 1896.03.28, p. 17.

68 W. Prinsloo, Hierdie Museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 33); V. Fitzsimons en L. Brain, Geskiedenis van die Transvaal-Museum, (Bulletin van die Transvaal-Museum, November 1972, p. 5).

Volgens B. Leith, A chapter from the life of George Leith, p. 36, was die eerste vergadering op 24 Februarie 1893.

69 Volgens Preller het dr. Leyds al in 1891 met die versameling vir die Staatsmuseum begin.

G.S. Preller (red.), Dagboek van Louis Trigardt (1836 - 1838) met inleiding en aantekeninge, p. XV.

70 T A B: SS 3377, R7171/92, Uitvoerende Raadsbesluit 504, 1892.06.30, p. 103.

71 Anton Frederik Schubärt (1830 - 1898) is in Nederland gebore. Hy is aan die Hoogeschool te Utrecht opgelei in wiskunde en natuurwetenskappe. Hy het in Desember 1854 in Kaapstad aan wal gestap. Hy het kommandant-generaal M.W. Pretorius ondersteun en het probeer om die Volksraad te oortuig om die stigting van Pretoria goed te keur. In 1857 is hy as klerk van die Uitvoerende Raad en in 1859 as regeringsekretaris en dus ook lid van die Uitvoerende Raad aangestel. In Potchefstroom was hy redakteur van De Emigrant, daarna dien hy as sekretaris vir Pretorius en as staatsekretaris van 1860 tot 1862. Hy was ook sekretaris van die skoolkommissie, lid en sekretaris van die eerste munisipaliteit en kurator van die museum op Potchefstroom. Hy was waarskynlik ook verantwoordelik vir die ontwerp van die eerste vierkleurvlag van die Zuid-Afrikaansche Republiek saam met Martinus van der Hoff. Hy is op 5 Julie 1898 in armoedige omstandighede in Pretoria dood.

T. Andrews en J. Ploeger, Straat- en plekname van Ou-Pretoria, p. 59; N. Mansvelt, De betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika sedert de verovering van de Kaapkolonie door de Engelschen, p. 105; J. Ploeger en G. de V. de Kock, Nederlandse emigrasie na Suid-Afrika 1800 - 1900, p. 191; C. Plug, Die Zuid-Afrikaansche Republiek se eerste staatsmuseum en wetenskaplike verenigings, (Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis 5(3), Julie 1991, pp. 115 en 117).

72 Kyk p. 23.

73 C. Plug, Die Zuid-Afrikaansche Republiek se eerste staatsmuseum en wetenskaplike verenigings, (Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis 5(3), Julie 1991, p. 121).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Schubärt het met entoesiasme Leyds se aanbod as tydelike klerk *voor het te Pretoria op te richten Gouvernements museum*[74] aangeneem en binne vyf dae uit Potchefstroom na Pretoria vertrek.[75] Na 'n reis per ossewa - waartydens daar gemiddeld agt ure per dag gery is! - het hy op 18 Julie in Pretoria aangekom.[76]

Mansvelt was van mening dat Schubärt op grond van sy wetenskaplike reise 'n aanmerklike bydrae tot die ontstaan van die Staatsmuseum gelewer het.[77] Die Kuratorium was ongelukkig genoodsaak om hom binne 'n jaar na sy aanstelling as amanuensis[78] op 1 Junie 1893 te ontslaan op grond van die feit dat die Staatsmuseum nie meer aan sy sorg toevertrou kon word nie weens voortdurende dronkenskap.[79] Met Schubärt se ontslag moes die Museum gesluit word totdat 'n nuwe amptenaar aangestel kon word. Mansvelt was nie alleen hieroor bekommerd nie, maar ook omdat hy gemeen het dat die kuratore se geesdrif met verloop van tyd kon verflou.[80]

Die aanstelling van 'n nuwe custos was dus noodaaklik en sy salaris is deur die Kuratorium oorweeg. Hulle was oortuig daarvan dat 'n salaris van £500 per jaar die minimum bedrag was waarteen 'n bekwame custos aangestel sou kon word.[81]

---

74 T A B: SS 3377, R7171/92, A.F. Schubärt - W.J. Leyds, 1892.07.26, p. 132.

75 Ibid.

76 T A B: SS 3377, R7171/92, Reis-certifikaat, 1892.07.22, p. 130.

77 N. Mansvelt, De betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika sedert de verovering van de Kaapkolonie door de Engelschen, p. 105. Daar kon nie vasgestel word of Schubärt in die tyd wat hy in diens van die Staatsmuseum was, amptelike reise onderneem het nie.

78 Amanuenis = assistent of klerklike hulp in 'n museum.

HAT, p. 45.

79 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het Dienstjaar 1893, p. 1; T A B: SS 3377, R7171/92, Sekretaris, Kuratorium - Staatsekretaris, 1893.05.31, pp. 152 - 153, nota, kantoor van Staatsekretaris - Ouditeur-generaal en voorsitter van die Kuratorium van die Staatsmuseum, 1893.06.30, p. 117; J. Ploeger, Die Staatsmuseum, (Pretoriana 100, April 1992, p. 30).

80 T A B: SS 3377, R7171/92, nota, N. Mansvelt - Staatsekretaris, 1893.07.14, p. 118.

81 T A B: SS 3377, R7171/92, Sekretaris, Kuratorium - Staatsekretaris; 1893.06.01, p. 154.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Max Rossteucher,[82] wat vantevore in 'n soortgelyke betrekking aan die Nasionale Museum van die Oranje-Vrystaat verbonde was en deur die Staatspresident van die Vrystaat aanbeveel is, is as assistent-custos[83] in die plek van Schubärt aangestel.

d. Inrigting

Geen instelling, ook nie 'n museum, kan sonder die nodige infrastruktuur tot stand kom nie. Nie alleen huisvesting nie, maar ook items soos skryfbehoeftes, apparaat, uitstalkaste, boeke en meublement is nodig. Alle benodigdhede van die Staatsmuseum moes deur die Staat verskaf word, aangesien die subsidie net die noodsaaklikste uitgawes gedek het. Hoe die inrigting van die eerste vertrek waarin die Museum gehuisves was, wat Schubärt die *Museumkamer*[84] (figuur 11) genoem het, daaruit gesien het, is onbekend.

Op 1 Desember 1893 is die volgende benodigdhede deur Rossteucher vir die Museum aangevra: vlae en 'n wapen van die Zuid-Afrikaansche Republiek en 'n Amerikaanse leer, 12' hoog.[85] Dr. Mansvelt het sy versoek deurgestuur na die Publieke Werke Departement[86] wat op sy beurt 'n ligte, sterk, lang leer, wat vir voortdurende gebruik in die Staatsmuseum geskik sou wees, laat maak het. Die leer het £3 - 3 - 10 gekos.[87]

---

82 Max Rossteucher is op 30 Junie 1892 tydens 'n vergadering by die Nasionale Museum in Bloemfontein as opsigter teen 'n salaris van £12 - 10 - 0 aangestel. Die Nasionale Museum het onder hom uitsonderlik gevorder en die versamelings is baie goed versorg. Hy het nuttige inligting aan die publiek verskaf tydens besoekure. Rossteucher het selfs plakkate wat die museum adverteer in hotelle en besighede aangebring. Die swak finansiële posisie van die museum het Rossteucher egter genoodsaak om te bedank en die pos by die Staatsmuseum in Pretoria te aanvaar, aangesien die Nasionale Museum nie sy salaris kon verhoog nie. Met sy bedanking het hy 'n bonus van £7 - 10 -0 gekry vir bykomende werk wat hy gedoen het.

A.C.M. Coetzer, Geskiedenis van die Nasionale Museum, (Navorsinge van die Nasionale Museum Bloemfontein 6(8), November 1989, pp. 260 - 262).

83 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 1.

84 Die museumkamer verwys na die vertrek langs die kloktoring op die boonste verdieping van die Raadsaal, Kerkplein, Pretoria, waar die Staatsmuseum aanvanklik gehuisves was.

T A B: SS 3435, R9469/92, lys, 1892.08.25, pp. 109 - 113; J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 7).

85 T A B: PW 116, AR330/94, M. Rossteucher, lys van benodigdhede vir die Staatsmuseum, 1893.12.01, sb.

86 T A B: PW 116, AR330/94, N. Mansvelt - Hoof van Publieke Werke, 1893.12.01, sb.

87 T A B: PW 114, AR1206/93, G.A. Odé - S. Wierda, 1893.12.06, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 11. 'n Noordoostelike aansig van die voltooide *Gouvernementsgebouw*; die museumkamer was langs die kloktoring op die boonste verdieping.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Historiese fotoversameling:
H.K.F. 239

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

4. Doelstellings van die Staatsmuseum

Teen 1892 het die algemene museumfunksies waaraan 'n volwaardige museum vandag geken word, alreeds erkenning gehad. Die insameling van voorwerpe en inligting, die bewaring en uitstalling daarvan, die bestudering van die versameling en die bestuur van die museum was dus ook funksies wat deur die Staatsmuseum in die loop van sy werksaamhede uitgevoer moes word. Daar was egter ook 'n oorhoofse doelstelling wat deur die Staat nagestreef is, naamlik die bevordering van nasionalisme.

Die groeiende Afrikanernasionalisme wat in 1881 ontstaan en in die laaste dekade van die negentiende eeu vinnig ontwikkel het, het in die Staatsmuseum uitdrukking gevind. In dié tyd het spanning tussen die Zuid-Afrikaansche Republiek en Brittanje toegeneem. Stukke uit die Voortrekkertydperk en die Eerste Vryheidsoorlog, as skenkings én op uitstalling, in 'n museum kon juis die volk aan hulle geskiedenis herinner en aan pogings wat in die verlede aangewend is om Britse oorheersing te ontkom (figuur 12).

Een van die skenkings wat reeds in 1892 ontvang is, was foto's van die Delagoabaai-Oosterlyn. Die verwesenliking van die ideaal van 'n eie seeweg, wat jare lank deur die Zuid-Afrikaansche Republiek gekoester is, is so deur 'n museumvoorwerp gereflekteer.[88]

Met die ontstaan en ontwikkeling van die Staatsmuseum as nasionale museum word 'n interessante teenstrydigheid aangetref. Min landsburgers het van die bestuur van 'n museum kennis gedra of oor die nodige akademiese kwalifikasies beskik. Daar was waarskynlik ook aanvanklik nie 'n behoefte aan 'n museum nie. Die begrip museum en die bydrae wat 'n museum tot nasionalisme kon lewer is deur 'n uitgelese groep

---

88 Hierdie droom is met die totstandkoming van die Delagoabaai- of Oosterspoorlyn verwesenlik. Die werk aan die Oosterlyn, die langste spoorlyn waaraan die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij gewerk het, het ses jaar (1889 - 1895) geneem om te voltooi.

R.C. de Jong ea., NZASM 100 1887 - 1899. The buildings, steam engines and structures of the Netherlands South African Railway Company, pp. 105 - 157.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.C. 158, Foto-album.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 12. Stempel tydens die Britse anneksasie (1877 - 1881) gebruik. Die Nederlandse opskrif het die nasionale gevoel van die Staatsmuseum vertolk.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Filatelieversameling: H.C. 45

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

mense - vreemdelinge - uitgedra.[89] Trouens, die instelling en uitbouing van 'n museum vir die Zuid-Afrikaansche Republiek is deur immigrante onderneem. Hulle kon nie anders as om van die stryd om voortbestaan van en toenemende gevoel van nasionalisme in die Zuid-Afrikaansche Republiek kennis te neem nie en het hulle daarmee vereenselwig[90] -veral ten opsigte van hulle werksaamhede in die Museum of in die staatsdiens. Sommige van hulle het hulle met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog aan Boerekant geskaar en selfs hulle lewe in die stryd afgelê, soos Paul Krantz, wat aan die Duitse Korps verbonde was en krygsgevange geneem is; C.G. de Jonge, wat met die slag van Elandslaagte gesneuwel het en G. Schmitz-Dumont, wat by Spioenkop dood is. Ander het lewenslank hul belangstelling in Transvaal bly behou en hulle selfs aktief vir die behoud van voorwerpe van historiese belang beywer, soos blyk uit dr. W.J. Leyds se jarelange bemoeienis met die Dordrecht-museum.[91]

Die gevolg hiervan was dat die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaansche Republiek as 'n nasionale museum bestempel kon word. Volgens Wilson[92] is die funksie van 'n nasionale museum duidelik: die museum is 'n uitdrukking van die geskiedenis en aspirasies van sy land. En dít was die Staatsmuseum by uitstek. Die stigting van 'n museum juis deur die Staat, getuig van die hoë aspirasies van die Zuid-Afrikaansche

---

89 In Bloemfontein het die versoek om 'n museum te stig uit 'n klein groepie mense gekom, want 'n versoekskrif deur tien persone is aan die Volksraad voorgelê. Met die stigtingsvergadering was daar groot belangstelling by die publiek.

A.C.M. Coetzer, Geskiedenis van die Nasionale Museum, (Navorsinge van die Nasionale Museum, Bloemfontein 6(8), November 1989, pp. 246 - 247).

Die stigting van die Albanymuseum ses-en-dertig jaar tevore (1856) is ook deur *the enterprise and energy of a handful of progressive men* onderneem.

N. Fowler, A history of the Albany Museum 1855 - 1958, p. 10.

90 Mansvelt het byvoorbeeld verklaar dat hy in die Afrikaanse volk 'n afsonderlike nasie met 'n afsonderlike taal sien.

A.H. Lugtenburg, Geskiedenis van die onderwys in die S.-A. Republiek, p. 174.

91 P.J. de Beer, Die "Suid-Afrikaansch Museum" te Dordrecht 1902 - 1921 (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, U.P.).

92 D.M. Wilson, National museums, in J.M.A. Thompson, (red.) ea., Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 56.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Republiek. Die Museum moes as staatsinstelling[93] die Republiek waardig wees, soos uit die volgende oproep blyk:

> Alle belangstellenden in deze Nationale Inrichting worden beleefd, doch dringend, uitgenoodigd om verdere bijdragen te leveren en dus mede te werken om ons Staatsmuseum in den korts mogelijken tijd onze Republiek waardig te maken.[94]

Die lede van die Volksraad en die Regering is juis na die amptelike opening van die Museum genooi, omdat die Museum uit 'n nasionale, historiese en wetenskaplike oogpunt nie gering geag moes word nie. Die Museum was die eerste inrigting van sy aard in die Zuid-Afrikaansche Republiek en is as 'n nasionale inrigting beskou.[95]

Hoewel die keuse uiteindelik op die betekenisvolle naam **Staats**museum[96] geval het, is ander name in die dokumentasie aangetref soos "Goewerments"-, "Nasionale"- en "Ryksmuseum". Hulle was almal sprekend van die nasionale aspirasies wat daar vir die Museum bestaan het.[97]

Die invloed wat van die persone wat ten nouste met die bestuur van die Staatsmuseum gemoeid was uitgegaan het, was dus deurslaggewend vir die bepaling van die Museum se doelstellings en die bereiking daarvan. Trouens, Summers se stelling dat *Museums as institutions depend in their formative stages on the interest of a few forceful personalities*,[98] geld in die besonder vir die Staatsmuseum.

---

93 Die Nasionale Museum in Bloemfontein het byvoorbeeld nie as staatsinstelling begin nie en pogings om dit te bewerkstellig, was nie geslaagd nie.

A.C.M. Coetzer, Geskiedenis van die Nasionale Museum, (Navorsinge van die Nasionale Museum, Bloemfontein 6(8), November 1989, pp. 256 en 264).

94 M. Rossteucher en N. Mansvelt, Staatsmuseum, p. 6.

95 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 3.

96 My beklemtoning.

97 T A B: SS 3435, R9469/92, Goewermentskennisgewing 1892.10.15, p. 105; B K R: G.A. Odé - S.J. Eloff, 1893.06.15, p. 1.

98 R.F.H. Summers, A history of the South African Museum 1825 - 1975, p. 21.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

In die uitvoering van sy doelstellings, het die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaansche Republiek in die agt jaar van sy bestaan (Julie 1892 - Junie 1900) 'n bepaalde beleid[99] gevolg. In die woorde van dr. Mansvelt was die Kuratorium *belast met het uitvoeren van dit ontwerp*.[100] Die personeel van die Museum en die amptenary het ook 'n rol gespeel. Hulle het nie alleen die Regering oor besluite wat geneem moes word, geadviseer nie, maar ook die beleid in die praktyk toegepas en uitgevoer.

Beleidsformulering veronderstel en vereis kundigheid oor bepaalde sake wat die beleid aanspreek; in hierdie geval kennis oor die bedryf van 'n museum en die algemeen geldige museumfunksies. Die vraag ontstaan in hoeverre die beleidmakers eerstehandse kennis gedra het van die museums in die algemeen, museums in hulle vaderlande en museums in Suid-Afrika en in hoeverre die vorming en ontwikkeling van die Staatsmuseum via hulle 'n afskaduwing van die bestaande museumwese óf oorsee óf in Suid-Afrika was. Hulle was goed gekwalifiseerde en welberese mense wat op kundiges hulle eie vakgebiede was en 'n verskeidenheid belangstellings verteenwoordig het.

Daar is definitiewe aanduidings dat die beleidmakers deeglik van ander museums kennis geneem het. Daar word reeds in 1895 melding gemaak dat die Staatsmuseum in wedersydse verband met die Suid-Afrikaanse museums en gevestigde museums soos dié van Leiden en Amsterdam staan.[101] Die strewe van die Staatsmuseum om langsamerhand 'n waardige plek op wetenskaplike gebied onder die Europese inrigtings in te neem,[102] is teen 1898 verwesenlik, want die Kuratorium was daarvan oortuig dat die ordening van die wetenskaplike versamelings ten opsigte van

---

99 Daar is 'n verskeidenheid definisies van *beleid*. In die geval van die Staatsmuseum kan Dye se definisie ten opsigte van regeringsbeleid, *Public policy is whatever governments choose to do or not to do*, gebruik word.

H. Oberholzer, Beleid vir die bewaring van die materiële kultuurerfenis, (Memoirs van die Nasionale Museum Bloemfontein 22, Julie 1987, p. 10).

Vir die doel van die verhandeling word *beleid* beskou as 'n verduideliking van die doel met die daarstelling van 'n museum vir die Zuid-Afrikaansche Republiek en hoe daar te werk gegaan is om die doel te bereik.

100 N. Mansvelt, Circulaire 2/93, sb.

101 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-alamanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het jaar 1895, p. 77.

102 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1895, p. 76.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

noukeurigheid en netheid met die beste Europese versamelings kon wedywer.[103] George Leith sou hiervan kon getuig want hy het in 1898 op 'n besoek aan Brittanje ook by die Britse Museum in Londen aangedoen en was verbaas oor die gebrek van Suid-Afrikaanse argeologiese voorwerpe in hulle versameling.[104]

Aan die een kant was daar die sterk Nederlandse invloed van amptenare soos dr. W.J. Leyds, die Staatsekretaris, wat verantwoordelik was vir die stigting van die Museum en dr. N. Mansvelt, Superintendent van Onderwys, onder wie se Departement die Museum geressorteer het. Daar was ook Nederlandse personeel aan die Staatsmuseum verbonde, soos A.F. Schubärt, dr. J.W.B. Gunning, C.J. Swierstra en mej. R. Leendertz en lede van die Kuratorium was van Nederlandse afkoms, soos drs. H.G. Breijer, J.W. Fockens en G.W.S. Lingbeek.

Die Nederlanders (amptenare, personeel en kuratore) betrokke by die Staatsmuseum was 'n deel - alhoewel maar 'n klein deeltjie - van die Nederlandse gemeenskap in Pretoria, wat veral voor 1900 die toonaangewende kultuurgroep in dié stad was en sowat 2 000 -3 000 in getal was.

Aangesien die Staatsmuseum onder die Departement van Onderwys geressorteer het en ook ten nouste met die kantore van die Staatsekretaris en die Departement van Publieke Werke gemoeid was, was die invloed wat van die staatsdiens uitgegaan het baie sterk. Die staatsdiens was juis 'n bolwerk van Hollanderinvloed, veral daardie amptenare in topposte, soos departementshoofde Mansvelt en Wierda.

Hoewel daar 'n gaping tussen die Nederlanders aan die een kant, en die Boere aan die ander kant was ten opsigte van leefwyse, opvattings en karaktertrekke, kon die Boere nie sonder die Nederlanders klaarkom nie. Daarby het die Nederlanders op die meeste gebiede die kulturele leiding geneem,[105] ook ten opsigte van die Staatsmuseum.

---

103 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1898, p. 180.

104 B. Leith, A chapter from the life of George Leith, p. 40.

105 R.C. de Jong, Die kulturele lewe van die Pretoriase Nederlanders, met besondere aandag aan die "Nederlandse Vereeniging", 1890 - 1918 (ongepubliseerde M.A.-verhandeling, U.P.), pp. 4 - 21.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Daar was Britse invloed van die kant van George Leith wat deur Leyds oor die bedryf van die museum geraadpleeg is, terwyl die Duitse invloed deur Klimke en Krantz verteenwoordig is. Leith en Klimke was verantwoordelik[106] vir die opstel van die betekenisvolle omsendbriewe waarin die beleid van die Staatsmuseum uiteengesit is.

Die doel van die Staatsmuseum was om voorwerpe van algemene en historiese belang[107] te versamel, te bewaar en uit te stal. Met die aanvaarding van dié doelstelling vir versameling, bewaring en uitstalling was die werksaamhede van die Staatsmuseum van die begin af in ooreenstemming met algemene museumpraktyk en 'n mens sou dus na die museumkundige doelstellings van die Staatsmuseum kon verwys. Om dit te bereik, is daar op 'n sekere wyse te werk gegaan, wat afgelei kan word uit verwysings na hierdie aspekte in verskeie dokumente. Die belangrikste hiervan is twee omsendbriewe[108] van Junie 1893 wat deur die voorsitter van die Kuratorium, dr. Mansvelt, onderteken is, maar die gepubliseerde jaarverslae en die staatsalmanakke, sowel as die korrespondensie en notules bevat ook verwysings hierna.

a. Versameling van museumvoorwerpe

Die 1893-omsendbriewe was aan amptenare[109] van die Zuid-Afrikaanse Republiek gerig. Hieruit blyk dit dat die inligting in die omsendbriewe en die aansporing daarin landswyd versprei sou word sodat daar uiteindelik min mense sou wees wat nie kennis dra van die stigting van 'n Staatsmuseum vir die Zuid-Afrikaansche Republiek nie. In hierdie omsendbriewe is 'n beroep op die amptenare se gewaardeerde hulp en medewerking gedoen en is hulle gevra om moeite te doen en om hulle invloed te gebruik om voorwerpe te versamel. Hulle is selfs versoek om die omsendbriewe sorgvuldig te bewaar met die oog op die toekomstige gebruik daarvan.

---

106 W. Prinsloo, Hierdie museum het 'n lang pad geloop (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 33).

107 N. Mansvelt, Circulaire 1/93 en Circulaire 2/93, sb.

108 Ibid. Kyk Bylae I en II.

109 In N. Mansvelt, Circulaire 1/93 en Circulaire 2/93, is die volgende amptenare genoem: Naturellen-commissarissen en -Ondercommissarissen, en Heeren Landdrosten, Mijncommissarissen, Resident-Vrederechters, Vrederechters, Veldkornetten en andere Ambtenaren van de Zuid-Afrikaansche Republiek.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die Museum se werksaamhede is ook met die vriendelike medewerking van die dagblaaie aan die publiek bekend gestel.[110] Daarbenewens is veldwerk as versamelwyse deur die Staatsmuseum gebruik met die oog op voorwerpe *zoowel uit het dieren-, planten- en delfstoffenrijk als van historisch of antropologisch belang, binnen de grenzen der Republiek.*[111]

Voorwerpe moes liefs as skenkings aanvaar word, maar kon ook die eiendom van die besitter bly en in leen aan die Staatsmuseum afgestaan word, indien die eienaar dit sou verkies. Aangesien die fondse tot die beskikking van die Kuratorium beperk was, kon min geld aan die koop van voorwerpe afgestaan word en moes die laags moontlike prys daarvoor betaal word - nie voordat die Kuratorium in die saak geken is nie. Die Kuratorium was bereid om die koste vir die vervoer van voorwerpe na die Staatsmuseum te vergoed en om ook raad te gee oor die verpakking en versending daarvan.[112] Van April 1894 af kon alle besendings aan die Staatsmuseum posvry versend word. Hierdie reëling is deur die Staatspresident ingevolge artikel 59 van Wet 1 van 1886, op advies van die Posmeester-generaal, goedgekeur.[113]

Die gevolg van hierdie aktiewe versamelwyse was dat die belangstelling van die privaat- en die publieke sektor in die Museum toegeneem het. Teen 1899 was daar aansienlike etnografiese, historiese en natuurhistoriese versamelings in die Staatsmuseum, terwyl 'n groot mineralogiese versameling reeds na die eerste gespesialiseerde museum oorgeplaas kon word.

Volgens die omsendbriewe sou algemene en historiese versamelings opgebou word. Aangesien daar teen 1892 nie enige versamelings van Transvaalse fauna en flora of etnografiese voorwerpe bestaan het nie, was dit die doelwit van die Staatsmuseum om sodanige voorwerpe te versamel, wat dus die "algemene" versameling sou uitmaak;

---

110 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 2.

111 Ibid.

112 N. Mansvelt, Circulaire 1/93 en Circulaire 2/93, sb.

113 Brieven-Kopie Rijksmuseum (B K R): N. Mansvelt - J.S. Smit, 1894.03.30, pp. 200 - 201.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Dr. J.W.B. Gunning, eerste Direkteur van die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaansche Republiek, die Pretoriamuseum en Dieretuin en die Transvaalmuseum en Dieretuin.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Kunsversameling: H.G. 25099

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

sowel as om voorwerpe van historiese en nasionale belang in te samel.[114] Gevolglik was daar in die Staatsmuseum verskillende afdelings of departemente verteenwoordig: 'n afdeling vir historiese voorwerpe, 'n mineralogiese afdeling, 'n natuurhistoriese afdeling en *kaffer curiosa*.[115]

i. Etnografiese en argeologiese voorwerpe

Dit is insiggewend dat die eerste omsendbrief[116] wat aan die naturelle-kommissarisse gerig was, geskryf is met die oog op die versameling van allerlei voorwerpe wat deur swartmense vervaardig is, soos wapens, gereedskap, houtsny-, krale-, leer-, draad- en ander metaal- en kleiwerk, musiekinstrumente, kledingstukke en ornamente. So 'n versameling moes verteenwoordigend wees van *de kunsten en de nijverheid der naturellen*[117] en moes dien *om de levenswijze, de gewoonten en gebruiken der naturellen duidelijk te maken.*[118] Die hoop is uitgespreek dat die meeste voorwerpe deur die kapteins aan die Regering geskenk sou word. Voorwerpe van besondere belang of waarde sou gekoop word, indien dit op geen ander wyse verkry kon word nie.

Hieruit blyk dit dat die Kuratorium besondere waarde aan die versameling van etnografiese materiaal geheg het en dit sluit ook aan by Leith se voorstel[119] aan dr. Leyds. Om uitvoering te gee aan hierdie beleid, is daar bykomende spesiale versamelpogings geloods, deur byvoorbeeld 'n beroep op die Kommandant-generaal te doen om voorwerpe vir die Staatsmuseum in te samel, terwyl die veldwerk-ekspedisies ook belas was met die versameling van etnografiese voorwerpe.[120]

---

114 J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 1).

115 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-alamanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het jaar 1895, p. 77.

116 N. Mansvelt, Circulaire 1/93, sb.

117 Ibid.

118 Ibid.

119 Leith se voorstel was dat die versamelings- en uitstallingsfunksies in die Museum deur verskillende departemente behartig moes word, onder meer 'n Etnografie departement (waarby ook ingesluit was Geskiedenis en Argeologie) vir Suid-Afrika en die buiteland.

120 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 2.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

In die tweede omsendbrief word die amptenare ook gevra om wapens, houtsny-, kraal-, klei- en metaalwerk en steenwerktuie van die swartmense in te samel, sowel as inligting oor grotte wat hulle vroeër bewoon het. In aansluiting hierby was die Staatsmuseum ook geïnteresseerd in argeologiese voorwerpe:

- oorblyfsels van steengeboue (van gekapte steen)
- skilderye of uitgebeitelde tekeninge op rotse of stene
- steenwerktuie of ander oorblyfsels van volkere wat die land vroeër bewoon het
- alles wat kan lig werp op die land voordat dit deur Europeërs beset is
- bouvalle of murasies van geboue van gekapte steen.[121]

ii. Historiese materiaal

In die tweede omsendbrief is daar 'n beroep gedoen op die landdroste, mynkommissarisse, resident-vrederegters, vrederegters, veldkornette en ander amptenare van die Zuid-Afrikaansche Republiek om moeite te doen om uit te vind of daar nog relikiwieë en oorblyfsels uit die verlede onder die burgers in hulle distrikte te vinde was en om hulle invloed te gebruik om die eienaars oor te haal om hierdie voorwerpe, hetsy in leen of as eiendom, vir die Staat in bewaring te gee.

Watter voorwerpe die Kuratorium in gedagte gehad het, word in besonderhede uiteengesit, naamlik voorwerpe wat aan die Voortrekkers behoort het of deur hulle uit die Kaapkolonie saamgebring is, soos 'n ossewa wat werklik in 'n laer gestaan het, ou kanonne en ander vuurwapens, sowel as wapens wat afgeneem is van swartmense, Bybels en ander boeke wat toe in gebruik was en briewe, dagboeke en ander geskrifte wat op daardie tyd betrekking het.

As motivering word die volgende redes vir hierdie oproep aangedui:

- hierdie voorwerpe sou van die grootste belang vir teenswoordige en toekomende geslagte bly;
- met die oog op die geskiedenis van die land is die voorwerpe van die grootste belang;

---

[121] N. Mansvelt, Circulaire 2/93, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- die gevaar sou bestaan dat die voorwerpe verlore sou gaan of beskadig kon word, maar in die Staatsmuseum sou dit goed versorg en bewaar word.

'n Voortrekkerleier soos Piet Retief is beskou as 'n groot martelaar en nasionale relikwieë soos Retief se Bybel sou *de allereerste plaats in ons Rijksmuseum* inneem.[122]

Terwyl daar minder uitdruklike verwysings na Geologie en Natuurgeskiedenis is,[123] word die historiese sowel as die etnografiese en argeologiese voorwerpe waarin die Staatsmuseum geïnteresseerd was, in besonderhede beskrywe. Trouens, die Kuratorium het van die begin af (1893) die verwagting gekoester dat die Staatsmuseum *een bewaarplaats van historiche voorwerpen*[124] sal wees. In die Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het jaar 1894 word gepraat van *een vrij belangrijke verzameling van historische voorwerpen.*[125] Teen 1895 word die historiese afdeling eerste gelys en weer 'n *vrij belangrijke afdeeling* genoem.[126]

iii. Ander belangstellingsvelde

Hoewel etnografiese en historiese materiaal in die twee omsendbriewe die hoofsaak was, is daar in albei ook verwys na ander voorwerpe en inligting waarin die Kuratorium besonder belanggestel het, veral op die gebied van die natuurwetenskappe.

Daar was veral belangstelling in die volgende sake:

- merkwaardighede op die gebied van die natuurhistorie (diere, plante en delfstowwe);
- seldsame of merkwaardige stene, minerale en fossiele;
- velle of geraamtes van slange, voëls en ander diere;

---

122 B K R: G.A. Ode - P.R. Viljoen, 1893.06.21, p. 5.

123 Kyk iii Ander belangstellingsvelde.

124 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 2.

125 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het jaar 1894, p. 79.

126 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het jaar 1895, p. 77.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- versamelings van insekte en van alles wat tot die natuurgeskiedenis behoort;
- grotte wat natuurlike eienaardighede bevat.[127]

b. Dokumentasie van voorwerpe

Die Kuratorium was onder die indruk van die waarde van meegaande inligting by die voorwerpe en het gevolglik in die omsendbriewe duidelike riglyne vir dokumentasie neergelê.

Die Kuratorium was bewus van *de zeer gebrekkige kennis der naturellen rassen in de Zuid-Afrikaansche Republiek*[128] en was gesteld op korrekte informasie om verwarring en foute te voorkom. Die voorwerpe moes duidelik onderskei word en die name van die verskillende stamme of lokasies moes aan die voorwerpe geheg word.[129] Inligting oor die materiaal, wyse van bewerking en die gebruik daarvan sou ook waardeer word.

Inligting oor die vervaardiging en die gebruik van historiese voorwerpe sou hulle des te waardevoller maak. Die publikasie van inligting was ook belangrik, want die Staatsmuseum was byvoorbeeld van plan om 'n boek oor die fauna van Suid-Afrika uit te gee.[130]

Die naam van die persoon wat die voorwerp geskenk of geleen het, sou aan die voorwerp geheg word vir uitstalling en sou ook openbare erkenning geniet,[131] soos byvoorbeeld deur gepubliseerde lyste in die pers.[132] Hierdie praktyk is ook deur ander museums, soos die Kaffrarian- en Durbanmuseum gevolg en was 'n lokmiddel vir skenkings sowel as vir besoekers aan die Museum. Mense lees graag hulle name in koerante en by voorwerpe in die museum!

---

127 N. Mansvelt, Circulaire 1/93 en Circulaire 2/93, sb.

128 N. Mansvelt, Circulaire 1/93, sb.

129 Ibid.

130 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1895, p. 76.

131 N. Mansvelt, Circulaire 2/93, sb.

132 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 2.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

c. Opvoedkundige taak

Die doel van die Staatsmuseum was nie alleen om voorwerpe te versamel en te bewaar nie, maar die opvoedkundige taak van die Museum was ook uit die staanspoor van belang, want verklaar Mansvelt, die Staatsmuseum moes ook *een leerschool voor hare eiegen burgers, inzonderheid voor de studeerende jongelingschap*[133] wees. Bigalke wys daarop dat daar juis in hierdie opsig goeie oordeel openbaar is met die plasing van die Museum onder jurisdiksie van die Departement van Onderwys. Met die Superintendent van Onderwys as voorsitter van die Kuratorium is noue skakeling met dié Departement bewerkstellig.[134]

Daar was talle nuwe skole in Transvaal wat onder leiding van dr. Mansvelt opgerig is. In Pretoria, en dus naby die Staatsmuseum, is die Staatsgimnasium in 1892, die Staatsmodelskool in 1893 en die Staatsmeisieskool in 1894 gestig.[135]

Ongelukkig was daar 'n gebrek aan geskikte skoolhandboeke vir die omstandighede ter plaatse en gevolglik kon die praktiese demonstrasie van natuurhistoriese voorwerpe in die Museum van groot opvoedkundige nut wees.[136] Leerlinge sou sodoende dit wat hulle op skool leer en wat in die handboeke beskryf word, met die versameling kon vergelyk.[137] Die aankoop van verteenwoordigende versamelings diere uit Europa was dus vir die onderwys in die algemeen en die gimnasiumgerigte onderwys in Pretoria van belang.[138]

---

133 Ibid.

134 R. Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 9.

135 As Superintendent van Onderwys van die Zuid-Afrikaansche Republiek het dr. Mansvelt hom dit ten doel gestel om die onderwys te organiseer en te finansier. Sy onderwyswet (wet no. 8 van 1892) en daaropvolgende wysigingswetgewing, het tot gevolg gehad dat die getal leerlinge van 1891 tot 1898 van 8 170 tot 13 561 vermeerder het.

S.S. Barnard, Blanke-onderwys in Transvaal in histories-pedagogiese perspektief, pp. 79 en 83.

136 V. Fitzsimons, A short history of the Transvaal Museum, (Pretoriana, 29 April 1959, p. 9); J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 1 - 4).

137 Notulenboek II, p. 203.

138 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche republiek voor het jaar 1895, p. 77. Vergelyk B K R: G.A. Odé - C. Kerber, 1893.12.09, p. 67.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

5. Eerste uitvoering van museumkundige funksies

a. Versameling

Die uitbreiding van die versameling was van primêre belang. Een wyse waarop dit gedoen kon word, was deur veldwerk. Volgens Summers sou niemand tot ongeveer 1881 daaraan gedink het om veldwerk vir insameling te onderneem nie.[139] Die Staatsmuseum het dus 'n taamlik nuwe insamelingswyse benut. 'n Veldwerkekspedisie sou belas wees met die versameling van alle voorwerpe van natuurwetenskaplike, historiese en antropologiese belang binne die grense van die Republiek.[140]

Die ekspedisie moes ook toegerus word. Een van die dringendste behoeftes was die aankoop van 'n wa. In Augustus 1893 is een van die heer Eloff gekoop. Die wa is herstel en noodsaaklike veranderings vir gebruik in veldwerk is aangebring. Die Superintendent van Onderwys kon die Hoof van Publieke Werke vir hulle bemoeiing bedank en die rekening betaal.[141] Die wa is van 1894 af by 'n ystergeboutjie met 'n afdak en plankafskorting gebêre.[142] Hierdie wa was later (1898) te koop.[143]

'n Landkaart was onmisbaar by so 'n ekspedisie en op 15 September 1893 is 'n sakkaart deur die kartograaf G.A. Troye[144] aangekoop.[145]

---

139 R.F.H. Summers (samesteller), A history of the South African Museum 1825 - 1975, p. 46.

140 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 2.

141 T A B: PW 9, MR4620/93, Waarnemende Sekretaris van Onderwys - Goewermentsingenieur en argitek, 1893.08.23; nota N. Mansvelt - Goewermentsingenieur en argitek, 1893.09.30, sb.

142 S. Wierda, Verslag aan den Staatspresident en de Lede van den Uitvoerenden Raad over de werken uitgevoerd of voorbereid door Het Departement van Publieke Werken, van 1 Januari tot 32 December 1894, p. 3.

143 Notulenboek II, pp. 227; 273 - 275.

144 Gustav Arthur Troye (1850-1930) is in Duitsland gebore en het in 1877 in die Kaap aangekom. Hy was van 1882 af in Pretoria. Terwyl hy aan die kantoor van die Landmeter-generaal verbonde was, was hy verantwoordelik vir 'n reeks kaarte van Transvaal, wat op daardie tydstip die mees akkurate was.

E. Rosenthal (samesteller), Southern African dictionary of national biography, p. 382.

145 T A B: PW 113, AR 772/93, N. Mansvelt - Goewermentsingenieur en argitek, 1893.09.09; nota G.A. Odé - Goewermentsingenieur en argitek, 1893.09.15, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die eerste ekspedisie het onder leiding van Paul Krantz[146] (figuur 13) gestaan. Hy het op 16 September 1893 - dit wil sê 'n dag nadat die kaart gekoop is - na die distrik Waterberg vertrek.[147] Die alledaagse bedrywighede en verloop van die ekspedisie is goed gedokumenteer deur ses en dertig foto's (figure 14 - 24)[148] deur H. Bramley,[149] (figuur 25) wat Krantz op sy tog vergesel het. Hieruit blyk dit dat die wa baie goed ingerig was en dat die tog belangstelling uitgelok het. Die eerste besending van die ekspedisie wat die Staatsmuseum ontvang het, het uit twee kruipdiere[150] en twee en dertig voëls bestaan![151]

---

146 Adolph Paul Krantz (1863 -). Krantz het teen 1880 in die Transvaal aangekom. Hy het in die Anglo-Boereoorlog 'n beduidende rol gespeel in die Duitse kommando. Hy is aanvanklik as komiteelid gekies by die vergadering wat op 31 Augustus 1899 deur kolonel Schiel in Pretoria gereël is met die oog op die stigting van 'n Duitse Bond waarby Duitsers wat die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek wou help, kon aansluit. Krantz het egter geweier om onder bevel van kolonel Schiel na die front te vertrek. Sy optrede het gelei tot skeuring in die Duitse kommando. Hoewel hy later as kommandant verkies is, het hy ook moeilikhede ondervind en het sy eie manskappe gedros. Hy is krygsgevangene geneem en na Ceylon gestuur. Hy was teen Junie 1903 weer terug in Pretoria, maar het dadelik weer op 'n jagekspedisie na Duitswes-Afrika vetrek.

M. van Niekerk, Adolf Schiel en die Duitse kommando, Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis 14(2), 1951, pp. 95, 97, 101, 118, 119, 127, 173, 177, 181 - 183; SS 7968, R10033, voltooide vorm Proces-verbaal, 1899.07.14, pp.25 - 26; ZTPD 8/799, 545/1906, aansoek om egskeidingsbevel, 1906.05.16, pp. 302 - 305.

147 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 2.

148 W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley- foto-album, 1893.

149 Harry Bramley (1859 - 1936) is in Caledon gebore. Na sy skoolopleiding aan die Diocesan College in Rondebosch het hy by die Kaapse posdiens gewerk. Hy het in 1889 in Klerksdorp aangekom en het aanvanklik by die firma A.P. Myburgh & Kie gewerk. Later was hy 'n algemene agent. Hy was ook baie jare lank onderbalju en het op verskeie liggame gedien. Bramley het van Mansvelt toestemming gehad om die ekspedisie mee te maak, op voorwaarde dat hy self 'n tydelike plaasvervanger in sy pos moes voorsien.

The Klerksdorp Record and Western Transvaal News, 1936.09.10 (koerantuitknipsel, museumkurator, Klerksdorpmuseum - W.A. Martinson, 1993.02.11); B K R, N. Mansvelt - H. Bramley, sd, p. 14.

150 Kruipdiere = diere sonder pote, of diere waarby 'n mens nie aan loop dink nie, soos slange.

Van Dale, Nieuw handwoordenboek der Nederlandse taal, p. 452.

151 N. Mansvelt en M. Rossteucher, Staatsmuseum, p. 6.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

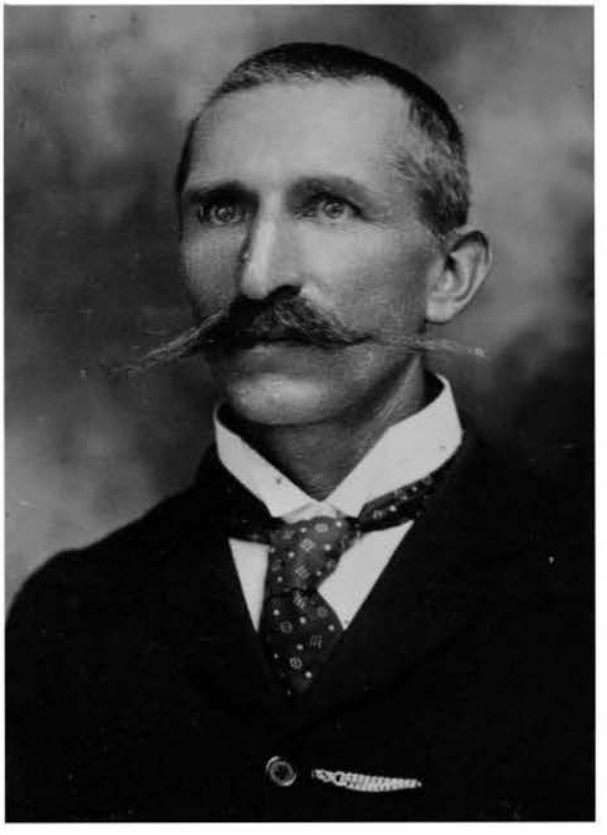

Figuur 13. A.P. Krantz, onder wie se leiding die eerste veldwerk-ekspedisie van die Staatsmuseum in September 1893 onderneem is.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Historiese fotoversameling:
H.K.F. 8611 in album H.C. 152

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figure 14 - 25

Figuur 14. Die wa op die Markplein, Pretoria, gereed om te vertrek. Aan die kant van die wa is 'n tafel wat kon afklap gemonteer. (Kyk figuur 24).

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

Figuur 15. Die eerste kamp by Pienaarsrivier en belangstellendes, van links na regs Bramley, Thompson, Fhay, Van Berg en Rice.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 16. Een van die doelwitte van die ekspedisie was om voorwerpe van antropologiese belang te versamel, en gevolglik het die ekspedisie belangstelling onder die swartes gewek; Stamhoof Piet Emenis en sy familie lê by die kamp besoek af.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

Figuur 17. Belangstellendes in die middag op besoek by die kamp.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 18. Veldwerk is hongerwerk; die kok, Jacob, besig om spek en eiers voor te berei.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

Figuur 19. Krantz by 'n koedoe en 'n steenbok - geskiet vir die pot én die versameling?

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 20. Ongerepte boswêreld anderkant die Waterberg.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

Figuur 21. Lede van die ekspedisie voor die huis van die De Vos-broers op pad terug.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 22. Dis te verstane dat die ekspedisie nie aan die verwagting voldoen het nie, as gevolg van die swaar en aanhoudende reëns.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

Figuur 23. Veldwerk was 'n avontuurlike onderneming. In die reënseisoen kon 'n donderstorm baie probleme veroorsaak, veral as die wa vasgeval het.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 24. Krantz besig om 'n voël te monteer. Die opvoutafel het op trek as kasdeur gedien. Dié is waarskynlik een van die veranderinge wat aan die wa aangebring moes word.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

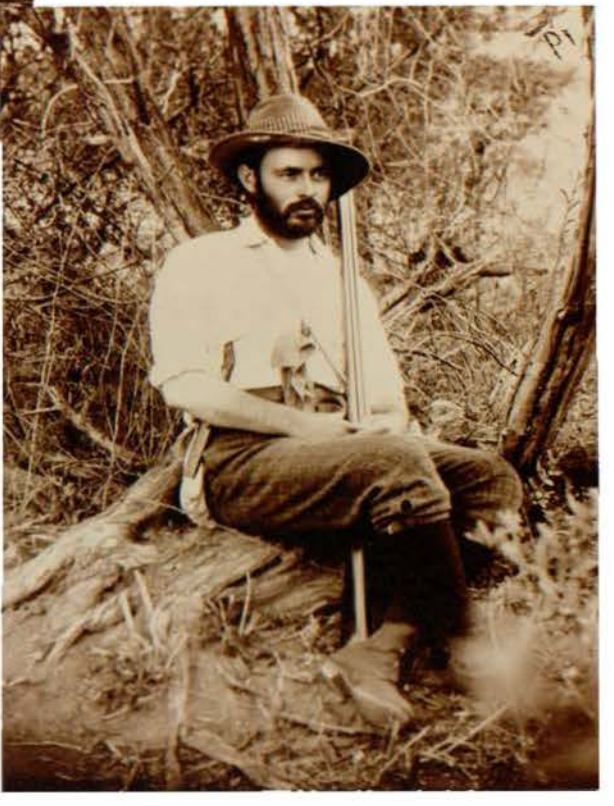

Figuur 25. Harry Bramley, wat saam met Krantz op die eerste veldwerkekspedisie van die Staatsmuseum was.

W.A. Martinson-versameling, Pretoria: Bramley-foto-album, 1893

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Ongelukkig het die ekspedisie nie aan die verwagtinge van die Kuratorium voldoen nie, veral as gevolg van swaar en aanhoudende reëns. Die besteding van meer as £500 -0 - 0, om presies te wees £518 - 12 - 6,[152] vir die ekspedisie het ook in die Eerste Volksraad 'n navraag tot gevolg gehad. Die heer De Beer was van mening dat 'n Afrikaner, wat bekend was met die geaardheid van die land en die diere, eerder gestuur moes word![153]

Veldwerk was egter nie die enigste wyse waarop die versameling uitgebrei is nie. Die twee omsendbriewe wat in Junie 1893 aan die amptenare van die Zuid-Afrikaansche Republiek gestuur is, sowel as oproepe in verskillende koerante het tot talle skenkings en aankope ten bedrae van £94 - 19 - 6 gelei.[154] Daar is ook persoonlik kontak met sleutelpersone gemaak. So byvoorbeeld is die kommandant-generaal van die Zuid-Afrikaansche Republiek, generaal P.J. Joubert, versoek om die Staatsmuseum te verryk met wapens wat in die verskillende *oorlogen met de Kaffers* diens gedoen het, óf deur veroudering afgeskryf is, óf in die vroegste tyd van die trek gebruik is en dus deur herinnering verbonde was aan *den grooten worstelstrijd*.[155] Die versamelbeleid wat in die twee omsendbriewe neergelê is, is dus nagevolg.

Die eerste skenkings het uit geologiese, natuurhistoriese en historiese stukke bestaan; 'n baie wye spektrum van voorwerpe dus wat die algemene karakter van die Staatsmuseum in terme van sy versamelbeleid duidelik weerspieël het. In vergelyking hiermee was die voorwerpe wat ontvang is toe die Kaffrarian Museum in King William's Town gestig is, hoofsaaklik items vir die natuurhistoriese versameling.[156] In 1911 het die Kaffrarianmuseum *probably the first cultural history material ... a Norden-feldt rapid firing gun and sixty other guns of historical interest* ontvang.[157] Die vroegste versamelstukke van die Nasionale Museum in Bloemfontein was ook

---

152 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, pp. 2 en 4.

153 T A B: EVR 55, artikel 38, notule 1894.05.10, p. 85.

154 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, pp. 2 en 4.

155 B K R: G.A. Odé - P.J. Joubert, 1893.11.03, pp. 43 - 44.

156 R.M. Randles, A history of the Kaffrarian Museum, p. 9.

157 Ibid., p. 22.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

natuurhistories. Teen 1892 kon dié museum met 'n *goed verteenwoordigende geesteswetenskaplike versameling* spog.[158]

Die skenkers het die Regering, die Vise-president en die Staatsekretaris, asook bekende Pretorianers soos eerwaarde F.C.C.A. Grünberger[159] en Wessel Louis[160] en Schubärt self ingesluit. Die President het 'n olifantstand geskenk.[161] Die rede waarom die eerste skenkings uit die hoofstad ontvang is, is waarskynlik dat Pretoria se inwoners én die lede van die Regering dadelik die nuus van die Museum se stigting gehoor het. Die Museum was immers in die hoofstad en hoofsetel van die Regering.

Schubärt het die lyste van donasies tot op 27 Oktober 1892 bygehou en die skenkings is (met enkele uitsonderings na) in die gepubliseerde lys van 30 Desember 1893 erken.[162]

---

158 A.C.M. Coetzer, Geskiedenis van die Nasionale Museum (Navorsinge van die Nasionale Museum Bloemfontein 6(8), November 1989, pp. 250 en 261).

159 Friedrich Carl Christoph Adolph Grünberger (1838 - 1918) het van 1868 af sendingwerk op Moretéle, 'n buitepos van die sendingstasie Pretoria aan die Pienaarsrivier, gedoen. Hy was van Maart 1870 in Pretoria. Onder sy bekwame leiding het die sendingstasie, wat mettertyd as Skoolplaas bekend geword het, ontwikkel tot een van die suksesvolste sendingstasies in die Transvaal. Van 1888 af hy hom aan die stigting vir 'n Duitste kerk en 'n Duitse skool in Pretoria gewy. Hy het tot sy dood 'n leidende rol in die Duitste gemeenskap gespeel.

C.J. Beyers (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV, p. 213.

160 Wessel Louis (1845 - 1917) het in 1875 op uitnodiging van president Burgers in die Zuid-Afrikaansche Republiek aangekom. Hy het in 1883 hoof van die Pretoriase Opleidingskool geword. Hy was mederektor en personeellid van die Staatsgimnasium tot die sluiting van die inrigting in 1900.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, p. 422.

161 T A B: SS 3435, R9469/92, lys, 1892.08.25., pp. 109 - 113.

162 N. Mansvelt en M. Rossteucher, Staatsmuseum, pp. 2 - 6.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Uit hierdie lys blyk dit dat daar in die eerste jaar van die Staatsmuseum se bestaan minder natuurhistoriese voorwerpe as historiese (insluitend etnografiese[163] en kuns-) voorwerpe deur skenkings, aankope en veldwerk ingesamel is. Teenoor die ongeveer[164] tweehonderd en vyftig natuurhistoriese voorwerpe, was daar naastenby vyfhonderd historiese voorwerpe. Hierdie reeks voorwerpe word in die volgende onderafdelings op die lys aangegee:

Etnografiese voorwerpe,
Antropologiese voorwerpe,
Nasionale relikwieë en ander herinneringstukke uit die vroeë tyd,
Munte en medaljes,
Dokumente,
Kunsvoorwerpe en foto's,
Diverse voorwerpe en
Boeke.

Die grootste versameling hiervan was die meer as tweehonderd en sewentig munte en medaljes, wat ook een van die oudste versamelings in die Staatsmuseum was, volgens die eerste lys wat Schubärt opgestel het. Dit het uit 'n verskeidenheid munte, byvoorbeeld Romeinse, Portugese en Engelse munte bestaan. Binne ses weke na die aanstelling van die Kuratorium, word die muntversameling reeds genoem *eene niet onaanzienlijke verzameling munten en gedenkpenningen.*[165]

---

163 Uit die dokumentasie blyk dit dat die terme *Etnologie* en *Antropologie* ook gebruik is. Volgens Penniman is *Antropologie* die wetenskap van die mens, en sluit verskeie studievelde in. Daar is nie altyd eenstemmigheid oor die benamings nie, maar Penniman onderskei die volgende:
Fisiese antropologie: die studie van die fisiese kenmerke wat die hoofrasse van die mensdom van mekaar onderskei.
Kulturele antropologie: die studie van die materiële kultuur.
Sosiale antropologie: die studie van sosiale verskynsels soos die huwelik, ekonomie, godsdiens, regte, ensovoorts.
Etnografie: die studie van 'n bepaalde ras of volk of gebied deur sommige of al die Antropologiese metodes.
Etnologie: die vergelykende studie van die fisiese kenmerke, materiaal en sosiale kulture, hulle vorming en verspreiding.

T.K. Penniman, A hundred years of Anthropology, pp. 9 - 17.

164 Die presiese getal kan nie bepaal word nie aangesien daar in die lys *een aantal monsters, eene kostbare versameling, diverse slangen,* ensovoorts genoem word.

165 T A B: PW 111, AR157/93, A.F. Schubärt - S. Wierda, 1893.01.18, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Voorwerpe met 'n historiese assosiasie het ingesluit gedenkpennings, aandenkings en albums wat in 1884 aan die Transvaalse deputasie[166] aangebied is, 'n Zulu-assegaai wat gevind is op die plek waar prins Napoléon[167] gesneuwel het, die vlag wat in Desember 1880 bokant Paul Kruger se tent tydens die byeenkoms te Paardekraal gewaai het,[168] die twee kanonne wat deur Marthinus Ras (figuur 26) tydens die Eerste Vryheidsoorlog gemaak is,[169] en die Bybel en psalm- en gesangeboek wat aan die Voortrekkerleier Piet Retief behoort het.[170]

Die etnografiese versameling het assegaaie, kieries, knopkieries en ander wapens, huisraad en gereedskap ingesluit. Waar moontlik is die herkoms van die voorwerpe aangeteken, byvoorbeeld voorwerpe wat deur C.K. van Trotsenburg in Makapanspoort in die Waterberg[171] gevind is en 'n knopkierie *die gezegd wordt aan Dingaan*

---

166 Kyk p. 26.

167 Eugène Louis Jean Joseph Napoléon (1856-1879), *Le Prince Imperial* van Frankryk, was die enigste seun van Napoléon III. Met die val van die tweede keiserryk in Frankryk in 1870 het die gesin hulle in Engeland gevestig. Prins Napoléon het op 31 Maart 1879 as aide-de-camp van lord Chelmsford in Suid-Afrika - waar die Zulu-oorlog uitgebreek het - aangekom. Hy was deel van die Britse opmars wat Zoeloeland binnegedring het en het op 1 Junie 1879 by Nqutu gesneuwel.

J. Wilmans, Die verhaal agter 'n skildery en 'n handskoen, (Museum Memo 17(4), November 1989, pp. 31 - 32).

168 Na die anneksasie van die Zuid-Afrikaansche Republiek op 12 April 1877 is daar 'n protesbeweging om die vryheid van die Republiek op 'n vreedsame wyse te herwin, van stapel gestuur. Met die herstel van die Regering van die Republiek by Paardekraal, het hierdie protes oorgegaan in 'n oorlog.'n Volkskomitee het reeds op 9 Desember 1880 by Paardekraal vergader. Teen 12 Desember was daar al meer as 6 000 mense. Op 13 Desember 1880 is M.W. Pretorius, P.J. Joubert en S.J.P. Kruger as lede van 'n driemanskap benoem aan wie die bestuur van die land opgedra is.

M.C. Van Zyl, Die protesbeweging van die Transvaalse Afrikaners (1877 - 1880), pp. 160 - 164.

169 Martinus Ras van die plaas Bokfontein in die distrik Brits het tydens die Eerste Vryheidsoorlog met die beleg van Potchefstroom onder die indruk van die Boeremagte se gebrek aan doeltreffende grofgeskut gekom. Hy het by genl. P.A. Cronjé toestemming gekry om terug te gaan plaas toe, en daar het hy twee kanonne van wabande gemaak, een bekend as "Martienie" en die ander as "Ras." Een van hulle is in 1900 in Parys by die Internasionale tentoonstelling uitgestal, terwyl die ander in die Museum in Pretoria agtergebly het. Van laasgenoemde word die volgende vertel:

> ... when Lord Roberts examined this curious engine of war he remarked that he scarcely knew which to admire most, the inventive genius of the man who contructed it, or the pluck of the one who fired it.

C.M. Bakkes, Geskiedkundige terugskouing, in J. van Rensburg (red.), Die Ras-kanonne van Bokfontein, pp. 7 - 9; S. Brink, Die Zuid-Afrikaansche Republiek se deelname aan die Internasionale tentoonstelling, (Navorsing deur die Nasionale Kultuurhistoriese Museum 2(4), 1992, p. 132); Notulenboek II, p. 299; L.V. Praagh (red.), The Transvaal and its mines, p. 221.

170 T A B: SS 3435, R9469/92, lys, 1892.08.25, pp. 109 - 113, N. Mansvelt en M. Rossteucher, Staatsmuseum, p. 2.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.C. 12, Ras-kanonne, 1881; H.C. 13, Bybel, 1748; H.C. 41, gesangeboek. Laasgenoemde Bybel en gesangeboek word tans (1994) in die Voortrekkermonument Museum uitgestal.

171 N. Mansvelt en M. Rossteucher, Staatsmuseum, p. 2.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 26. Martinus Ras by een van die twee kanonne wat hy gemaak het. Dr. N. Mansvelt het dié foto aan die Staatsmuseum geskenk.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: H.K.F. 1476 (H.C. 389)

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

te hebben toebehoord.[172] Die twee antropologiese voorwerpe op die lys was mens-skedels.[173]

Een van die mees besondere skenkings wat die Staatsmuseum ontvang het, was die oorspronklike arend wat deur die beeldhouer Anton van Wouw gebruik is by die ontwerp van die wapen van die Zuid-Afrikaansche Republiek. Die arend is in Mei 1893 deur dr. Leyds aan die Museum geskenk. Op daardie tydstip het die Museum nog oor geen taksidermiefasiliteite beskik nie en die arend is vir voorbereiding en montering na die Albanymuseum gestuur. Dr. S. Schönland, die kurator, het onderneem om sy bes te doen om die arend so getrou as moontlik te monteer[174] in die posisie soos op die wapen aangedui. Die karkas was egter in 'n baie slegte toestand en kon nie monteer word nie.[175] Hierdie skenking toon baie duidelik die verbintenis tussen die Staat en die Museum, want waar anders sou die arend (met sy onlosmaaklike verband met die staatsimbool) uitgestal kon word?

b. Dokumentasie

Schubärt het dadelik met dokumentasie begin, want een van die eerste take wat hy op las van die Staatsekretaris moes afhandel, was om lyste te maak van die skenkings wat ontvang is en die name van die donateurs. Die eerste lys, gedateer 25 Augustus 1892, bevat voorwerpe wat wissel van monsters steenkool, kooks en kleisoorte uit die Douglassteenkoolmyn in die distrik Pretoria[176] tot by Romeinse munte. Daar is twee en sestig nommers op die lys, maar heelwat meer voorwerpe, aangesien skenkings van verskeie stukke soms saam gegroepeer is.[177]

---

172 Ibid.

173 Ibid.

174 C. Beyers, Die wapen van die Suid-Afrikaanse Republiek, Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis, 13(1), p. 24, haal die notule van die vergadering van die Kuratorium van 30 Mei 1893 aan, waarin die skenking gemeld word, sowel as dié van die vergadering van 22 Junie 1893, met Schönland se kommentaar.

Transvaalmuseum (TM) 1/54: Direkteur van die Transvaalmuseum - W.J.H. Punt, 1954.09.16; S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, p. 221; J. Ploeger, Die Staatsmuseum, (Pretoriana 100, April 1992, p. 33); B K R: N. Mansvelt - S. Schönland, 1893.06.19, p. 3.

175 B K R: N. Mansvelt - S. Schönland, 1893.09.29, p. 21.

176 Waarskynlik die Douglassteenkoolmyn naby die huidige Witbank.

177 T A B: SS 3435, R9469/92, Lys, 1892.08.25, pp. 109 - 113.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die identifisering en katalogisering van die versameling het aanvanklik agterweë gebly; die versameling was te klein en het nie die pos van 'n gekwalifiseerde persoon regverdig nie. As gevolg van die belangstelling van die publiek het dit gou geblyk dat die ordening van die voorwerpe noodsaaklik was.[178] Om dié rede is 'n waarnemende of ere-direkteur in die persoon van dr. H.G. Breijer[179] aangestel[180] (figuur 27). Volgens Prinsloo is dr. Fockens 'n jaar lank saam met dr. Breijer as ere-direkteur aangestel.[181] Drr. Breijer en Fockens was dosente aan die Staatsgimnasium en was dus goed gekwalifiseer vir hulle taak.

Dr. Gunning was van mening dat dr. Breijer in hierdie tyd die Staatsmuseum op 'n deeglike en natuurwetenskaplike wyse gelei het.[182] Hy het die betrekking met groot liefde en toewyding vir die saak aanvaar en dadelik begin met die identifisering en katalogisering van die bestaande versameling wat toe nog nie gedoen is nie.[183] Die katalogus van voorwerpe sou elke dag van die week, uitgesonderd Sondae en feesdae,

---

178 J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 7).

179 Hermann Gottfried Breijer (1864 - 1923) is in Arnhem in Nederland gebore en is in die distrik Morgenzon, Zoutpansberg oorlede. Hy het in 1893 'n doktorsgraad in Wiskunde en Wetenskap aan die Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam ontvang. Tot April 1893 was hy tydelik verbonde aan die Hogere Burgerschool van Amsterdam as dosent in Wiskunde. Op 25 Julie 1893 is hy as dosent aan die Staatgimnasium in Pretoria aangestel. Saam met persone soos dr. H.T. Reinink en W. Louis was hy een van die eerste staflede van die Staatsgimnasium, wat beskou word as die voorloper van tersiêre onderwys in Transvaal. Hy het in September 1893 sy naturalisasiebrief ontvang. Hy is op 17 Augustus 1896 gevra om die instelling van 'n mynskool te behartig en is op 6 Januarie 1897 aangestel as tydelike direkteur. Ongelukkig het die skool met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog doodgeloop.
Na die oorlog het hy op 15 Augustus 1902 lektor in Wiskunde en Natuurwetenskap aan die pasgestigte Normaalkollege in Pretoria geword. In 1905 het hy professor in Wiskunde aan die Johannesburg Skool vir Mynwese en Tegnologie geword, totdat hy op 6 Januarie 1914 aangestel is as die Direkteur van die Transvaalmuseum. Sy aanstelling het saamgeval met die ingebruikneming van die nuwe gebou van die museum in Paul Krugerstraat. Hy moes vroeg in 1921 as direkteur bedank as gevolg van gesondheidsredes.

TM 1/59, Transvaalse Argief verw no. T A 14/5/1 - mev. T. Jacobs-Venter, 1959.05.01; B.C. Cronjé, Herman Gottfried Breijer (Breyer), pp. 1 - 2; R.C. de Jong, Die kulturele lewe van die Pretoriase Nederlanders met besondere aandag aan die "Nederlandsche Vereeniging", 1890 - 1918 (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, U.P.), p. 264; D.J. Potgieter (hoofred.), Standard Encyclopaedia of Southern Africa 2, p. 499.

180 V. Fitzsimons en L. Brain, Geskiedenis van die Transvaal-Museum, (Bulletin van die Transvaal-Museum, November 1972, p. 5).

181 W. Prinsloo, Hierdie museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 37).

182 J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 7).

183 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 2.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

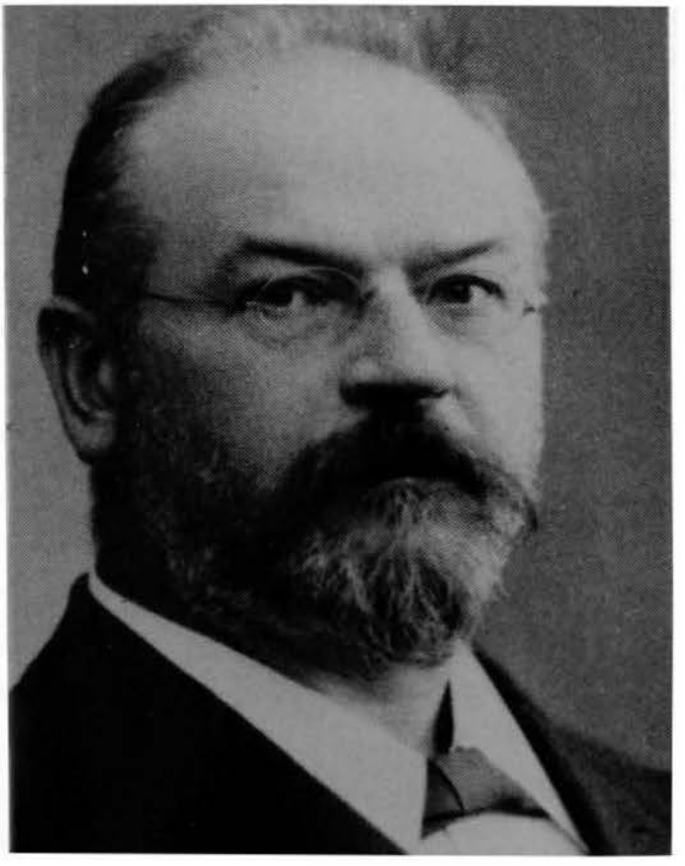

Figuur 27. Dr. H.G. Breijer, wat in 1893 as ere-direkteur van die Staatsmuseum met die identifisering en katalogisering van die versameling begin het.

Uit: N.J. Dippenaar (red.), Staatsmuseum 100, (Pretoria, 1992), p. 35

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

opgestel en bygehou word. Een van die ere-direkteure sou twee uur lank tydens besoekure in die Museum aanwesig wees.[184]Daar was geen vergoeding verbonde aan hierdie ere-posisie nie, hoewel die Kuratorium 'n voorstel dat 'n bedrag van £150 per jaar betaal word, goedgekeur het. Die Regering was egter nie hiervoor te vinde nie.[185]

c. Bewaring en uitstalling

Schubärt het nie alleen aan die dokumentasie gewerk nie, maar aan praktiese aspekte van museumbewaring aandag gegee. Reeds op 25 November 1892 vra Schubärt die Hoof van Publieke Werke, Sytze Wierda, se toestemming om 'n reeks foto's op karton te laat plak vir inbinding in 'n album met die volgende motivering: *Zoodoende zal het verwaarloozen derselve voorkomen word*[186] en terselfdertyd kon die foto's maklik besigtig word. 'n Stel foto's oor die Delagoabaai-Oosterlyn is deur die hoofingenieur van die Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij aan die Staatsmuseum geskenk.[187] Na 'n aanbeveling van Wierda het die Staatsekretaris sy toestemming daartoe verleen en die taak is deur die Staatsdrukkery onderneem.[188]

Teen Januarie 1893 het Schubärt die versameling munte en pennings as 'n bewaringsmaatreël in papier toegedraai. Volgens hom kon dit nie sonder die beskerming van 'n stulp, glaskas of vitrine[189] uitgestal en geberg word nie. Op 18 Januarie 1893 vra

---

184 W. Prinsloo, Hierdie Museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 37).

185 Volgens H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1897, p. 80, blyk dit egter dat Breijer teen 1896 wel 'n sogenaamde jaarwedde van £200 ontvang het. Vergelyk voetnoot 372 p. 87.

Jaarwedde = jaarlikse besoldiging of salaris.

Van Dale, Nieuw handwoordenboek der Nederlandse taal, p. 358.

186 T A B: SS 3551, R14129/92, A.F. Schubärt - S. Wierda, 1892.11.25, p. 198.

187 Ibid.

188 T A B; SS 3551, R14129/92, nota S. Wierda - Staatsekretaris, 1892.11.30, goedgekeur Staatsekretaris, 1892.12.09, pp. 196 - 197.

189 Stulp = klokvormige deksel van glas; vitrine = uitstalkas met glasdeure.

Van Dale, Nieuw handwoordenboek der Nederlandse taal, pp. 908 en 1013.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

hy aan die Hoof van Publieke Werke dat daar glaskaste of iets soortgelyks vir die uitstalling en bewaring van die munte en pennings gemaak of gekoop moet word.[190]

Teen Desember 1893 was daar nog nie genoeg voorsiening vir die uitstalling en bewaring van voorwerpe nie. Gevolglik het Rossteucher die volgende gevra: 'n glaskas op 'n tafel vir die berging van historiese relikwieë, soos Piet Retief se Bybel, 'n postament[191] van ruwe hout vir die borsbeeld van die president, beklee met vlagdoek, voetstukke vir seekoeikoppe en olifantstande en planke langs die mure vir die uitstal van verskillende voorwerpe. Hy het ook sketse met afmetings van die glaskas en postament gemaak (figuur 28).[192]

6. Finansies

In 1892 is 'n bedrag van £500 deur die Regering aan die Staatsmuseum toegeken.[193]

Op voorstel van die Ouditeur-generaal is 'n bedrag van £2000 vir die jaar 1893 deur die Regering aan die Staatsmuseum toegewys,[194] waarvan slegs 'n gedeelte aan salarisse, aankope en die huur van die gebou bestee is, sodat die saldo op 31 Desember 1893 £1069 -13 - 1 was.[195]

7. Gebou

Die Staatsmuseum is aanvanklik in die splinternuwe Goewermentsgebou op Kerkplein, wat in 1892 voltooi is, gehuisves. Die gebou het voorsiening gemaak vir alle aktiwiteite van die staatshuishouding en dit was te verwagte dat die Staat se museum

---

190 T A B: PW 111, AR157/93, A.F. Schubärt - S. Wierda, 1893.01.18, sb.

191 Postament = voetstuk van 'n suil.
Van Dale, Nieuw handwoordenboek der Nederlandse taal, p. 746.

192 T A B: PW 116, AR330/94, M. Rossteucher, lys van benodigdhede vir die Staatsmuseum, 1893.12.01, sb.

193 J.W.B. Gunning, Annual report. - 1st July, 1904, to 30th June, 1905, p. H.1.

194 T A B; SS 3377, R7171/92, nota G.W. Marais - Staatsekretaris, 1893.02.20, p. 110.

195 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 4.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

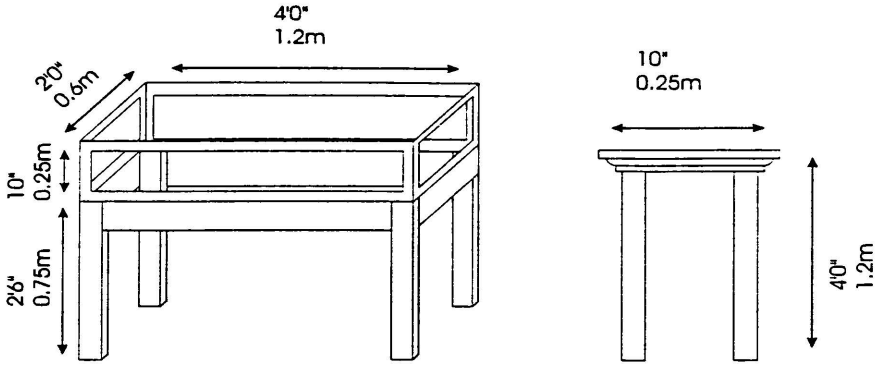

Figuur 28. 'n Skets van 'n glaskas op 'n tafel en 'n voetstuk vir uitstaldoeleindes.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria:
Tekening, W. Nothnagel, 1993
Oorgeneem en aangepas uit tekening van M. Rossteucher, T A B: PW 116, AR330/94, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ook hier 'n tuiste sou hê.[196] Dit was ongelukkig net een vertrek, wat baie gou te klein geword het en ook nie maklik vir besoekers toeganklik was nie.[197] Op die eerste vergadering van die Kuratorium is die ruimte al as ondoeltreffend beskryf. Die mening is gehuldig dat daar so gou moontlik na ander geskikte huisvesting gesoek moes word, soos byvoorbeeld naby die Staatsgimnasium wat toe al feitlik voltooi was.[198] Volgens die Kuratorium sou die Staatsmuseum dikwels deur die studente van die gimnasium besoek kon word.[199]

Op voorstel van dr. Breijer is op 31 Julie 1893 oorweeg om die Museum na die kantore te verskuif, wat vroeër deur die Departement van Mynwese op Kerkplein gebruik is, maar dit het nie gebeur nie.[200]

In Oktober 1893 het die Superintendent van Onderwys daarop gewys dat 'n geskikte lokaal vir die Staatsmuseum dringend noodsaaklik was,[201] veral in die lig van die toename in geskenke en insendinge en ook omdat Krantz al begin het met die versameling van diere. Hy het aanbeveel dat die klein marksaal[202] (figuur 29 en 30)

---

196 Die Goewermentsgebou het nie net die Volksraadsale en kantore van die President en Staatsekretaris bevat nie, maar ook die kantore van byvoorbeeld die Superintendent van Onderwys, die Kommandant-generaal en Publieke Werke. Die Museum was in 'n vertrek onder die toring van die hoofingang.

A. Holm en D. Viljoen, Mure wat praat. Die verhaal van die ou Raadsaal en sy mense, pp. 53 en 88.

197 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 1; J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 7); S.P. Engelbrecht (red.) ea, Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, pp. 219 - 220.

198 Die nuwe gebou van die Staatsgimnasium op die hoek van Koch- (tans Bosman-) en Proesstrate is egter eers op 2 Februarie 1897 geopen.

S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, p. 214.

199 W. Prinsloo, Hierdie museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 33); J. Ploeger, Die Staatsmuseum, (Pretoriana 100, April 1992, p. 30).

200 J. Ploeger, Die Staatsmuseum, (Genootskap Oud-Pretoria Nuusbrief, September 1989, p. 2); V. Fitzsimons en L. Brain, Geskiedenis van die Transvaal-Museum, (Bulletin van die Transvaal-Museum, November 1972, p. 5).

201 T A B: SS 4001, R135111/93, N. Mansvelt - Goewermentsingenieur en argitek, 1893.10.20, p. 54.

202 Twee marksale, die klein en die groot marksaal (figuur 29 en 30), geleë in die suidelike straatblok tussen Van der Walt- en Kerkstraat, was reeds in 1891 voltooi nog voordat die Markgebou (Market Building) noord van die twee geboue in Kerkstraat gebou is. Die ingang tot die twee marksale was egter aan die Kerkstraatkant.

L. Dunston, Young Pretoria 1889 - 1913, pp. 138, 144 - 145; S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, p. 220.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 29. Die groot en die klein marksale op die Markplein, Pretoria. Die Staatsmuseum was tot in 1902 in die klein marksaal (regs) gehuisves.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Poskaartversameling

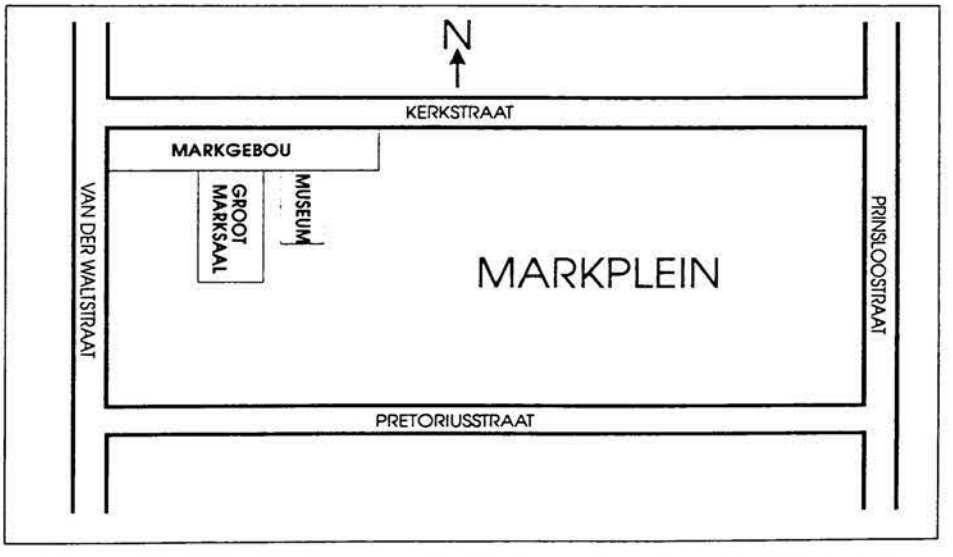

Figuur 30. Die ligging van die klein marksaal op die Markplein, een van die besigste plekke in Pretoria.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Tekening: A. Steyn, 1993
Oorgeneem en aangepas uit L. Dunston, Young Pretoria (Pretoria, 1975), p. 138

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

gebruik word, aangesien die gebou volgens hom in alle opsigte, ligging en inrigting by uitstek geskik was vir die museum tot tyd en wyl 'n nuwe museumgebou sou verrys. Die huur was toe £10 per maand, wat heel billik was. Die Kuratorium was ook van mening dat dit die mees geskikte gebou in Pretoria was.[203] Die Hoof van Publieke Werke en die Ouditeur-generaal was dieselfde mening toegedaan, maar die Uitvoerende Raad wou nie ekstra geld bewillig nie.[204] Mansvelt moes maar weer die Regering se steun vra vir 'n som geld vir die Staatsmuseum in die begroting.[205] Die noodsaaklikheid van beter huisvesting het egter 'n probleem gebly.

Die Pretoria Market & Esate Co. het by monde van die prokureur, Paul Nel, aangebied dat die Staatsmuseum drie agtereenvolgende jaar lank teen £50 per maand in die groot marksaal gehuisves kon word, of in die twee geboue teen £60 per maand.[206] Die twee geboutjies het destyds aan Nel & Lorentz behoort.[207]

Aangesien daar klagtes van die publiek oor die sluiting van die groot marksaal ontvang is, is hierdie gebou weer vir die publiek geopen en sou daar weer mark gehou kon word.[208] Die gedagte dat 'n museum dáár geopen sou word, was ook nie juis aanvaarbaar nie, want, skryf De Villiers, die bewering is so onsinning en so teenstrydig met die belange en regte van die publiek dat hulle geen waarde daaraan heg nie![209]

Nietemin het die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek die klein marksaal aan die Staatsmuseum[210] toegewys en dit ten spyte van die feit dat daar weer

---

203 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 1.

204 T A B: SS 4001, R13511/93, Uitvoerende Raadsbesluit 166/93, nota, S. Wierda - Staatsekretaris; Marais - Tesourier-generaal, 1893.11.30, pp. 49 en 50.

205 T A B: SS 4001, R13511/93, nota N. Mansvelt - Staatsekretaris, 1893.11.06, pp. 51 - 52.

206 T A B: SS 4947, R7966/95, P. Nel - Kuratorium, 1895.08.16, pp. 103 - 104.

207 J. Prinsloo, Hierdie museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 37).

208 T A B: SS 4947, R7966/95, A.D.W. Wolmarans, H.S. Pretorius en E.P.A. Meintjes - Staatsekretaris, 1895.08.04, pp. 106 - 107; Staatsekretaris - A.D.W. Wolmarans, H.S. Pretorius en E.P.A. Meintjes, 1895.09.03, p. 107A.

209 T A B: SS 4947, R7966/95, T.N. de Villiers - A.D.W. Wolmarans, H.S. Pretorius en E.P.A. Meintjes, 1895.08.12, pp. 108 - 109.

210 T A B: SS 4947, R7966/95, Staatsekretaris - H.G. Breijer, 1895.08.21, p. 110.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

daarteen beswaar aangeteken is; hierdie keer deur die begrotingkommissie.[211] Daar is egter wel 'n bedrag van £155-17-3 gespandeer om die klein marksaal vir die doel van 'n museum in te rig en om te trek.[212] Die Kuratorium kon getuig van die hoofargitek Wierda[213] se hartlike medewerking om die gebou vir sy nuwe bestemming in te rig.[214] Die landdros van Pretoria is op 15 November 1893 versoek om bandiete en middele te voorsien om die klein marksaal en die omliggende terrein skoon te maak en om te help met die trek van die voorwerpe.[215] Die Staatsmuseum sou tot in 1902 hier gehuisves wees.

Die verskuiwing van die Staatsmuseum van die Goewermentsgebou op Kerkplein na die marksaal op die Markplein het beteken dat die Museum uit die formele hoofsetel van die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek na die informele handelsetel van die dorp, waar handelaars en besoekers aan Pretoria uitgespan het, verplaas is. Hierdie verskuiwing het die Museum se werksaamhede die volgende tien jaar gerig: die Museum is nie alleen druk besoek, soos wat die hoë besoeksyfers en talryke skenkings wat ontvang is getuig nie, maar museumkundige probleme soos bewaring in uiters moeilike omstandighede en 'n gebrek aan ruimte vir uitstalling en berging sou die voltydse aandag van die personeel en die Kuratorium verg.

---

211 T A B: SS 4947, R7966/95, nota, L. v. Wouw - Staatsekretaris, 1895.08.21, p. 11.

212 S. Wierda, Verslag aan den Staatspresident en de Leden van den Uitvoerenden Raad over de werken uitgevoerd of voorbereid door het Departement van Publieke Werken, van 1 Januari tot 31 December 1893, p. 3.

213 Sytze Wopke(s) Wierda (1839 - 1911) het op 1 November 1887 die pos as goewermentsingenieur en argitek van die Zuid-Afrikaansche Republiek aanvaar. Onder sy leiding het die Departement van Openbare Werke tot stand gekom, waarvan hy die eerste hoof geword het. Tydens sy ampstermyn is talle staatsgeboue gebou, waarvan hy heelwat ontwerp het, soos die Raadsaal op Kerkplein, die Paleis van Justisie en ook die Staatsmuseum.

D.W. Krüger en C.J. Beyers (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek III, p. 864; Stadsraad van Pretoria, Historiese Uitstalling: Pretoria, p. 67.

214 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 1.

215 B K R: G.A. Odé - landdros van die distrik Pretoria, 1893.11.13, p. 47.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

HOOFSTUK III

VROEë ONTWIKKELING VAN DIE STAATSMUSEUM SONDER PERMANENTE VAKKUNDIGE PERSONEEL

Met die trek van die Staatsmuseum na die klein marksaal het 'n nuwe tydperk in die ontwikkeling van die Museum aangebreek. Hoewel die gebou nie as museum opgerig is en gevolglik nie aan al die vereistes vir 'n museumgebou voldoen het nie, was daar heelwat meer ruimte beskikbaar as in die Raadsaal en was uitstallings vir die publiek toeganklik. In 1895 was daar na raming 18 000 besoekers by die Museum,[1] terwyl die Durbanmuseum 9 875 besoekers gehad het.[2] Teen die einde van 1896 was die nuwe instelling so gewild dat daar 60 000 besoekers was.[3] In dieselfde jaar is die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad, toe al 'n ou bekende museum, deur 49 410 mense besoek.[4] Die Nasionale Museum in Bloemfontein het in 1896-1897 'n rekordgetal van 8 500 besoekers gehad.[5] Die Staatsmuseum het dus in vergelyking met gevestigde museums uitstekend gevaar.

Die hoë besoeksyfer kan toegeskryf word aan die verskeidenheid interessante voorwerpe op uitstalling in die Museum, waar telkens iets nuut te sien was[6] en ook aan die ligging van die Staatsmuseum op Pretoria se Markplein. Pretoria, die hoofstad van die Zuid-Afrikaansche Republiek, was een van die mees vooruitstrewende dorpe in Suid-Afrika.

---

1 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1895, p. 75.

2 C. Quickelberge, Collections & recollections. The Durban Natural History Museum 1887-1987, p. 31.

3 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1898, p. 84; H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1897, p. 81.

Aangesien die aantal besoekers voorheen slegs geskat kon word, is 'n *zelfwerkend toestel* by die ingang van die Museum geïnstalleer wat die korrekte aantal besoekers aangegee het. Hiervolgens was daar vanaf 1 April 1896 tot 10 November 1896 3 097 besoekers by die Museum, dit wil sê 180 per dag.

4 R.H.F. Summers (samesteller), A history of the South African Museum, p. 71.

5 A.C.M. Coetzer, Geskiedenis van die Nasionale Museum, (Navorsinge van die Nasionale Museum Bloemfontein 6(8), November 1989, p. 262).

6 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1896, p. 55.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Kerkplein was vir jare Pretoria se markterrein. Die Markplein is in September 1882 (figuur 31) as daaglikse mark aangewys. Hier is ywerig handelgedryf, veral in vars produkte en brandhout. Verkeer was druk (figuur 32 en 33), veral nadat die blok begrens deur Kerk-, Prinsloo-, Pretorius- en Van der Waltstrate in 1894 tot mark- en handelsplein verklaar is.[7] Die eerste markmeester was J.D. Celliers. Hy was baie aktief en het Saterdagoggende kommissieverkope op die Markplein gehou.[8] Baie plattelanders het 'n paar dae lank met hulle waens op die Markplein kom staan, veral met spesiale geleenthede, soos die jaarlikse landboutentoonstelling.[9] Kerkstraat-Oos was die besigste deel van die dorp, want bekende besighede was jare lank al daar gevestig, byvoorbeeld die winkels van A. Johnston, T.W. Beckett en E.F. Bourke. Die Museum self was 'n aantrekkingspunt vir besoekers in Pretoria.[10]

In die eerste vier jaar (1892 - 1896) van sy bestaan het die Staatsmuseum van 'n klein museumkamertjie met net een amptenaar tot 'n volwaardige museum met drie personeellede gegroei. Teen die einde van 1896 het die museumversameling só uitgebrei dat al die voorwerpe nie meer in die beskikbare ruimte uitgestal kon word nie. Dit was duidelik dat 'n funksionele museumgebou 'n prioriteit was wat deur die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek oorweeg sou moes word.

1. Die Staatsmuseum oopgestel

a. Amptelike opening

Nadat die Staatsmuseum van die Raadsaal na die klein marksaal verhuis het, is etlike maande gebruik om die versamelings te orden.[11] Die inrigting van die museum is deur Max Rossteuscher onder toesig van en met die medewerking van dr. H.G. Breijer behartig.[12]

---

7 S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, pp. 49 en 153.

8 L. Dunston, Young Pretoria 1889 - 1913, pp. 29 en 144.

9 S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, p. 145.

10 L.A.F.M. van Wouw en M.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het schrikkeljaar 1896, p. 103.

11 V. Fitzsimons en L. Brain, Geskiedenis van die Transvaal-Museum, (Bulletin van die Transvaal-Museum, November 1972, p. 5).

12 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 3.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 31. 'n Vroeë foto (c. 1882) van die hoek van Kerk- en Van der Waltstraat, Pretoria. Daar is feitlik geen verkeer nie.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria:
Historiese fotoversameling: H.K.F. 194(7a)

Figuur 32. 'n Foto van dieselfde hoek 'n paar jaar later, nog voordat die klein en groot marksale gebou is, wat die toestand van die straat met druk verkeer toon. Soortgelyke omstandighede was baie nadelig vir die versameling van die Staatsmuseum.

Uit: H.F. Gros, Pictorial description of the Transvaal (Pretoria, sj.), foto 384

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 33. Bedrywighede op die Markplein, Pretoria, het tot gevolg gehad dat baie mense die Staatsmuseum besoek het.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria:
Poskaartversameling: H.G. 26404

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Op voorstel van die voorsitter van die Kuratorium, is besluit dat die Staatsmuseum amptelik in teenwoordigheid van die Regering en die Volksraad geopen sou word. Weens 'n gebrek aan ruimte kon die publiek nie teenwoordig wees nie en daar kon ook nie spesiale uitnodigings gestuur word nie.[13] Die Uitvoerende Raad het hulle hiermee vereenselwig en besluit om die Volksraad daarvan in kennis te stel.[14] Die Staatsekretaris het by die Eerste en Tweede Volksraad aanbeveel dat hulle vergaderings om 11:00 daardie oggend moes verdaag ten einde die Museum vir die opening te kan besoek en dit is so aanvaar.[15]

Die amptelike opening van die Museum het op 15 Mei 1894 in die teenwoordigheid van die Regering en lede van die Eerste en Tweede Volksraad plaasgevind.[16] Die Kuratorium was baie in sy skik met die groot getal volksraadslede wat die opening bygewoon het.[17]

Die Superintendent van Onderwys, dr. N. Mansvelt, by wie die gedagte van 'n museum in die Zuid-Afrikaansche Republiek juis ontstaan het toe hy die museum in Bloemfontein gesien het,[18] het as spreker opgetree. Hy het die Regering en die Volksraad vir hulle ondersteuning bedank, veral ten opsigte van die nodige finansies, want die Staatsmuseum kon nie sonder geld klaarkom nie. In sy rede het Mansvelt juis die belangrikheid van die land se geskiedenis geklemtoon. Die versameling van

> een rijke en eenige verzameling van historische gedenkteekenen ...
> die tot ons spraken van die oude tijden en de moeilijkheden toen

---

13 T A B: SS 4192, R3487/94, Kopie van besluit geneem in die vergadering van die Kuratorium van die Staatsmuseum, 1894.03.19, p. 27.

14 T A B: SS 4192, Uitvoerende Raadsbesluit no. 229/94, 1894.04.18, pp. 21 - 22.

15 T A B: SS 4192, R3487/94, Staatsekretaris - Voorsitter van die Eerste Volksraad, 1894.05.08; Staatsekretaris - Voorsitter van die Tweede Volksraad, 1894.05.08; Sekretaris van die Eerste Volksraad - Staatsekretaris, 1894.05.26; Sekretaris van die Tweede Volksraad - Staatsekretaris, 1894.05.12, pp. 28 - 31.

16 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid Afrikaansche Republiek voor het jaar 1895, p. 77.

17 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1894, p. 44.

18 Drr. Mansvelt en Leyds het waarskynlik menings gewissel oor die noodsaaklikheid van 'n museum.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

door de voortrekkers doorwordteld alvorens zij zich in dit buitengewoon bevoorrecht land voor goed ter neder zetten[19]

het reeds alle verwagtinge oortref. Mansvelt se toespraak was dus in ooreenstemming met die versamelbeleid van die Staatsmuseum en het nadruk op die betekenis van die historiese gedeelte van die Museum gelê. Dr. Breijer het oor die dierkundige afdeling van die Museum gepraat. Hy het ook die voorneme van die Kuratorium om die mineralogiese en natuurhistoriese versamelings te vergroot, uitgewys. Die Staatspresident, wat die amptelike opening waargeneem het, was van mening dat die uitstalling van diere uitstekend was. Hy het ook die Regering se bereidheid om sy volle steun aan die Museum te skenk, belowe.[20]

b. Toeganklikheid

Die Staatsmuseum was eers elke werksdag tot 17:00 vir besoekers oop (figuur 34). Donderdae het die Museum om 12:00 gesluit.[21] Later was die Museum elke Donderdag gesluit en ander werksdae van 10:00 - 12:00 en van 15:00 - 17:00 oop.[22] Die Staatsmuseum was dus lank oop vir die publiek in vergelyking met besoektye van die Kaffrarian Museum wat weeksdae van 12:00 - 13:00 en van 16:00 - 17:00, en Saterdae slegs van 12:00 - 13:00 oop was.[23] Die Durbanmuseum was egter oop van 09:00 - 12:00 en 13:00 - 16:00.[24]

Op versoek van die voorsitter van die Kuratorium[25] het die Staatsekretaris beslis dat 'n kennisgewing van die besoektye van die Museum in Nederlands aangebring sou

---

19 De Volkstem, 1894.05.16.

20 Ibid.

21 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het schrikkeljaar 1896, p. 103.

22 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1897, p. 80.

23 B.M. Randels, A history of the Kaffrarian Museum, p. 17.

24 C. Quickelberge, Collections & recollections. The Durban Natural History Museum 1887 - 1987, p. 26.6

25 T A B: SS 4256, R5109/94, N. Mansvelt - Staatsekretaris, 1894.05.16, pp. 40 - 41.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 34. Die ingang tot die Staatsmuseum, aan die oostekant van die klein marksaal, gefotografeer deur eerwaarde John Harris in 1899 net voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog. Ter wille van die sekuriteit was daar van November 1897 af 'n lid van die ZARP (Zuid-Afrikaansche Republiek Politie) (links op die foto) by die Staatsmuseum gestasioneer.

Uit: Strand Magazine 19(52), 1900, p. 469

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

word, maar die ander kennisgewings (waarskuwings) moes in Frans, Duits en Engels wees.[26]

Die Staatsekretaris het terselfdertyd beslis dat kleurlinge en swartes nie in die Museum toegelaat sou word nie.[27] Daar is egter op versoek uitsonderings op hierdie reël gemaak: dr. Leyds het byvoorbeeld op 30 Julie 1895 toestemming verleen dat kaptein Gopane[28] en sy raadslede in die Staatsmuseum toegelaat kon word soos die Superintendent van Naturelle versoek het.[29]

2. Personeel

Hoewel dr. Breijer met lof van Rossteucher se bekwaamheid en ywer gepraat het, kon Breijer se posisie tussen die Kuratorium aan die een kant, en Rossteucher as custos aan die ander kant wrywing tussen hulle twee veroorsaak. Dr. Mansvelt se oplossing was om dr. Breijer ook as kurator aan te stel.[30] Die Kuratorium het op sy vergadering van 2 Maart 1894 aanbeveel dat dr. Breijer as lid benoem word.[31] Dr. Breijer het sy benoeming as vyfde lid van die Kuratorium op 28 April 1894 aanvaar[32] en het later ook as waarnemende sekretaris opgetree.[33] Dr. Breijer was

---

26 T A B: SS 4256, R5109/94, nota, Staatsekretaris - Voorsitter Kuratorium, 1894.05.19, pp. 38 - 39.

27 T A B: SS 4256, R5110/94, nota, Staatsekretaris - Voorsitter Kuratorium, 1894.05.17, p. 42; sien ook Bylae III, Regulasies van die Staatsmuseum, artikel 30(40).

28 Stamhoof Gopane van die Hurutshe het noordwes van Zeerust, eers by Linokana en later by Manuane gewoon.

N.J. van Warmelo, A preliminary survey of the Bantu tribes of South Africa, p. 105.

29 T A B: SS 4899, R7284/95, Superintendent van Naturelle - S. Tweddill, 1895.07.31; nota, Staatsekretaris - Superintendent van Naturelle, 1895.07.30, pp. 29 - 30.

30 T A B: SS 3377, R7171/92, N. Mansvelt - Staatsekretaris, 1894.03.21, p. 156.

31 T A B: SS 3377, R7171/92, Voorsitter van die Kuratorium - Staatsekretaris, 1894.03.09, p. 159.

32 T A B: SS 3377, R7171/92, verskeie notas, pp. 157 - 158; Staatsekretaris - dr. H.G. Breijer, 1894.04.20, p. 160; dr. H.G. Breijer - Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek, 1894.04.28, p. 161.

33 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid Afrikaansche Republiek voor het jaar 1895, p. 77.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

tot in 1895 nog lid van die Kuratorium.[34] Teen 1896 was hy nie meer 'n kurator nie, maar hy is tot direkteur van die inrigting benoem.[35]

Breijer is ook deur P.A. Krantz bygestaan, wat aanvanklik die hoof van die ekspedisie genoem is, hoewel hy van 1894 af die betitelings eerste custos, custos, tegniese assistent en eerste taksidermis[36] gehad het. Rossteuscher was slegs 'n kort tyd aan die Staatsmuseum verbonde en is in die loop van 1894 deur Samuel Tweddill as sogenaamde onder-custos vervang. C. Wilde[37] is tydelik as taksidermis aangestel, maar hy het na 'n kort dienstyd ook die Museum verlaat.[38] Sedert 26 Oktober 1896 is dr. J.W.B. Gunning[39] (frontispies en figuur 35) as assistent aangestel.[40]

---

34 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het schrikkeljaar 1896, p. 103.

35 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1895, p. 75; H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid Afrikaansche Republiek 1897, p. 80. Volgens laasgenoemde word dr. Breijer as lid van die personeel genoem as direkteur met 'n *jaarwedde* van £200. Hy was egter nie voltyds in diens van die Staatsmuseum as permanente personeellid nie.

36 Die name van die poste was nie gestandaardiseer nie.

37 Waarskynlik dieselfde persoon na wie verwys word as *a trained taxidermist from Berlin Museum* wat teen 1889 in Grahamstad aangekom het.

N. Fowler, A history of the Albany Museum 1855 - 1958, p. 61.

38 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1894, pp. 42 -43.

39 Jan Willem Boudewijn Gunning (1860 - 1913) is in Hilversum, Nederland, gebore as tweede seun van prof. J.H. Gunning, 'n hoogleraar in Teologie in Amsterdam en Leiden. Gunning het in 1879 aan die Universiteit van Leiden ingeskryf as mediese student, waar hy 'n besondere belangstelling in dierkunde ontwikkel het onder leiding van prof C.K. Hoffman. In 1880 is 'n silwer medalje deur die Koninklike Dierkundige en Botaniese Vereniging aan hom toegeken vir sy studie van inheemse voëls. Hy het sy mediese studie aan die Universiteit van Jena in Duitsland in 1883 voltooi.

Gunning het in 1884 as mediese dokter na Suid-Afrika gekom. Hy het aanvanklik in Kaapland gepraktiseer, en later in die Vrystaat in Bethulie en Smithfield waar hy 'n aktiewe rol in die landbouverenigings gespeel het tot hy in 1896 na Pretoria verhuis het. Hier het hy ook groot belangstelling in wetenskaplike verenigings en veral in die landbou getoon. Hy het in 1905 'n toekenning, Chevalier du Merite Agricol, van die Franse Regering ontvang vir sy diens aan die landbou. Die Ridderorde van Oranje-Nassau is deur die Koningin van die Nederlande aan hom toegeken.

Onvoldoende personeel en baie verantwoordelikheid het gelei tot gesondheidsprobleme en Gunning het in 1912 met langverlof Europa vir behandeling besoek, maar sy gesondheid het verswak en hy is in 1913 op die ouderdom van drie en vyftig jaar oorlede.

Stadsraad van Pretoria, Historiese uitstalling: Pretoria pp. 64 - 65; F. Machanik, Dr. Jan Willem Boudewyn Gunning, M.D., pp. 1 - 10; D.J. Potgieter (hoofred.), Standard encyclopaedia of Southern Africa 5, p. 395; D.W. Krüger en C.J. Beyers (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek III, pp. 371 - 372.

40 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid Afrikaansche Republiek 1897, p. 80.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

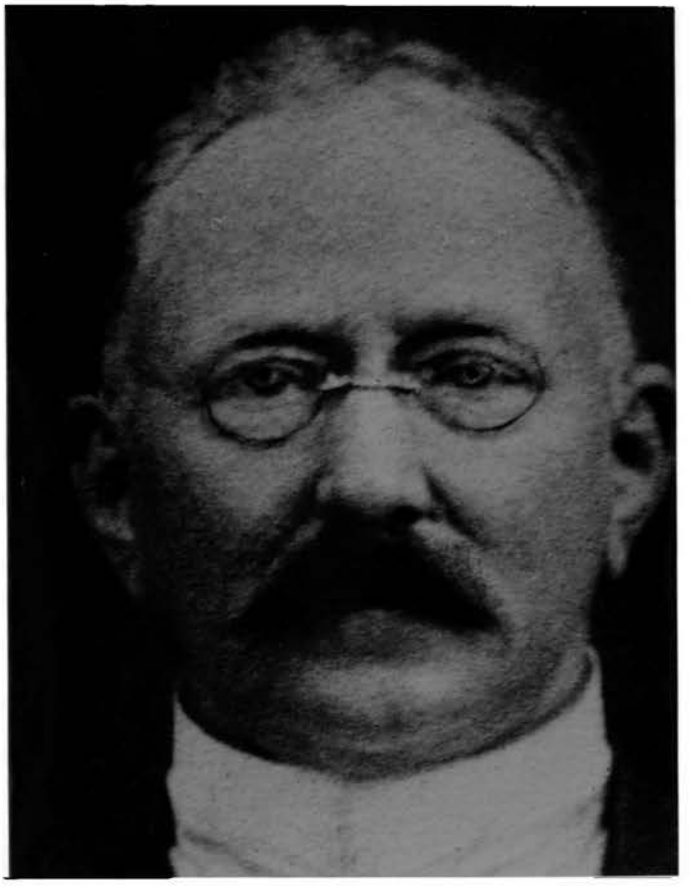

Figuur 35. Dr. J.W.B. Gunning is op 26 Oktober 1896 as assistent by die Staatsmuseum aangestel. Hy was aan die hoof van die Staatsmuseum, die Pretoriamuseum en die Transvaalmuseum tot met sy dood in 1913 en het dus onder beide die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek en die Britse Regering gedien.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum: Pretoria:
Historiese fotoversameling: HKF 3988

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Dr. Gunning se aanstelling kan as 'n keerpunt in die Museum se ontwikkeling beskou word, want daar was nou vir die eerste keer 'n akademies goed gekwalifiseerde persoon permanent op die personeel. Nietemin was sy salaris van £300 per jaar minder as dié van Krantz wat £360 per jaar gekry het![41] Gunning het dadelik *met kracht*[42] aan die versameling begin werk.

Daar moes ook vir arbeiders voorsiening gemaak word. Aanvanklik het een portier vir die Staatsgimnasium, die Staatsbiblioteek en die Staatsmuseum gewerk, maar dié verdeling van werkkragte was nie so geslaagd nie en gevolglik is besluit dat die Staatsmuseum 'n swarte in diens kon neem. 'n Bedrag van £36 per jaar van die begrotingspos *Concierge*[43] is vir 'n arbeider tot die beskikking van die Staatsmuseum gestel.[44]

3. Uitbreiding van museumkundige funksies

a. Inrigting

Museumkundige funksies, soos bewaring en uitstalling van die versameling en die adminstrasie van 'n museum kon slegs uitgevoer word indien die nodige infrastruktuur beskikbaar was en dié moes geleidelik geskep word. So byvoorbeeld het dr. Breijer in Maart 1895 aansoek gedoen dat die Publieke Werke Departement vir die Staatsmuseum 'n insekte- en 'n plantekas, sowel as vier kaste met glasdeksels vir die uitstalling van minerale, skulpe en ander voorwerpe moes vervaardig.[45] Op 26 Maart 1895 het dr. Breijer 'n tikmasjien aangevra. Die ontvangs van 'n *Remington schrijfmachine* is 'n maand later erken.[46]

---

41 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staatsalmanak voor de Zuid Afrikaansche Republiek 1897, p. 80.

42 Ibid.

43 Concierge = portier

Van Dale, Niew handwoordenboek der Nederlandse taal, p. 164.

44 T A B: SS 4756, R3339/95, Superintendent van Onderwys - Staatsekretaris, 1895.04.03, pp. 139 - 141.

45 B K R, H.G. Breijer - S. Wierda, 1895.03.26 p. 347.

46 T A B: SS 4746, R3079/95, H.G. Breijer - Staatsekretaris, 1895.03.26, p. 93 en nota, P. Krantz, 1895.04.24, p. 92.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

b. Bewaring

Die ligging van die klein marksaal was swak wat die bewaringsaspek van 'n museum betref, aangesien daar voortdurend aktiwiteite by die mark was en stof die Museum daagliks binnegedring het (figuur 36). Gevolglik moes daar buitengewone sorg aan die skoonhou van die uitstallings bestee word. Teen die einde van 1894 was die omvang van die versameling reeds só groot en die ruimte só beperk dat die Kuratorium toe al die noodsaaklikheid van 'n funksionele museumgebou ingesien het. So 'n gebou moes die Zuid-Afrikaansche Republiek waardig wees.[47]

c. Versameling

Die belangrikheid van die aanvulling van die historiese versameling van ampsweë het geblyk uit die ywer en entoesiasme waarmee die Superintendent van Onderwys, dr. Nicolaas Mansvelt, die museumsaak ondersteun het. Mansvelt se bydrae kan nie maklik oorskat word nie. So byvoorbeeld skryf C.G. de Jonge,[48] die Sekretaris van die Departement van Onderwys, *De Superintendent van Onderwys is ... doordrongen van het noodzakelijkheid van meerdere steun voor ons nationale museum ...*[49]

---

47 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1894, p. 43.

48 Cars Geert de Jonge (1865 - 1899) is in Brasilië gebore en het in 1887 uit Groningen, Nederland in die Zuid-Afrikaansche Republiek aangekom. Hy is as skoolhoof op gereformeerde grondslag in Amsterdam opgelei en was betrokke by die onderwys in die Zuid-Afrikaansche Republiek as onderwyser, skoolhoof, inspekteur van skole en sekretaris van die Onderwysdepartement. Hy was 'n lid van die Hollanderkorps en het by die Slag van Elandslaagte op 21 Oktober 1899 gesneuwel.

O.J.O. Ferreira (red.), Krijgsgevangenschap van L.C. Ruijssenaers 1899 - 1902, p. 181; Stadsraad van Pretoria, Historiese uitstalling: Pretoria, p. 71; R.C. de Jong, Die kulturele lewe van die Pretoriase Nederlanders, met besondere aandag aan die "Nederlandsche Vereeniging", 1890 - 1918 (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, U.P.), p. 265.

49 T A B: SS 5866, R14704/97, nota C.G. de Jonge - Staatsekretaris, 1897.10.19, pp. 160 - 161.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 36. Die suidoostelike hoek van die Markplein met Prinsloostraat in die agtergrond. Uit 'n bewaringsoogpunt het die besige Markplein hoofbrekens aan die Staatsmuseum besorg, maar ook besoekers gebring.

Uit: H.F. Gros, Pictorial description of the Transvaal (Pretoria, sj.), foto 367

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Mansvelt was so ingestel op die Staatsmuseum as instansie om die nasionale bewussyn in die Zuid-Afrikaansche Republiek te bevorder, dat hy besondere pogings aangewend het om voorwerpe van nasionale belang, wat met die geskiedenis verband gehou het, op te spoor. Hierdie pogings was ook van ampsweë in ooreenstemming met die versamelbeleid van die Staatsmuseum ten opsigte van Voortrekkervoorwerpe.[50] Betroubare inligting moes ook geboekstaaf word. Die poging om die stukke in verband met die dood van Piet Retief en sy geselskap op te spoor, is sprekend van Mansvelt se belangstelling in en bemoeienis met die museumversameling.[51]

In opdrag van Mansvelt, as Superintendent van Onderwys én as voorsitter van die Kuratorium, het die Sekretaris van Onderwys op 14 Februarie 1894 aan die Staatsekretaris geskryf. Die brief het betrekking gehad op 'n berig dat die veldfles van Piet Retief in 'n museum in Kaapstad is en dat die Retief-Dingane-koopakte óf in die argief, óf in die museum in Pietermaritzburg is. Die Staatsekretaris word beleefd gevra om stappe te doen dat die bevoegde outoriteite *deze kostbare dokumenten en gedenkstukken onze geschiedenis te doen overbrengen naar onze Staatsmuseum.*[52]

Die gevolg hiervan was maandelange korrespondensie met en navrae aan belanghebbende persone en amptenare om die nodige inligting te bekom. Persone wat genader is was onder meer ds. J.H. Neethling[53] van Stellenbosch, P.L.A. Gold-

---

50 Kyk pp. 56 - 57.

51 T A B: SS 4125, korrespondensieléer R1630/94, pp. 198 - 226.

52 T A B: SS 4125, R1630/94, Sekretaris van Onderwys - Staatsekretaris, 1894.02.14, p. 213.

53 Johannes Henoch Neethling (1826 - 1904), predikant op Stellenbosch, was bekend vir sy betrokkenheid by onderwys- en kerksake en vir sy sendingywer. Hy was byvoorbeeld 'n lid van die proponentseksamenkommissie.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, pp. 524 - 525.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

man[54], die staatshistorikus G.A. Odé,[55] die hoof van die Staatartillerie in die Pretoria, H.P.N. Pretorius[56] en sy moeder Debora Retief, die dogter van Piet Retief. Volgens 'n aantekening van Goldman was die akte van afstand van Natal aan Piet Retief deur Dingane in 'n brandkas, in 'n papieromslag met 'n aantekening daarop dat die dokument op die lyk van Piet Retief in 'n leertas gevind is. Die tas self was egter nie in die brandkas nie.[57] Die sogenaamde kantoorbewaarder het opdrag gekry om die kantoor vir die leertas te deursoek en om by Fred Jeppe[58] navraag te doen, maar dit was nie te vinde nie. Trouens, Jeppe het gesê dat hy in die jaar 1878 of 1879 die dokument sonder die leertas tussen ou papiere in die toenmalige staatskantoor gevind het, maar nie die tas gesien het nie.[59] Jeppe was teen 1878 tydens die Britse bewind in Transvaal, vertaler en tolk van die hooggeregshof. Navraag by Debora Retief het laat blyk dat die tas verwaarloos geraak het, waar-

---

54 Peter Leopold Alexander Goldman (1867 - 1930) is deur bemiddeling van dr. W.J. Leyds in 1889 as derde assistent in die kantoor van die Staatsekretaris in Pretoria aangestel. Hy is in 1896 bevorder tot kabinetsekretaris van die Zuid-Afrikaansche Republiek. Hy was kanselier van die Republiek se gesantskap in Brussel. Hy was ook sekretaris van die Rooikruis se Identiteitsburo in Pretoria. Hy is veral bekend vir sy pionierswerk op die gebied van argiefkunde in Suid-Afrika.

D.W. Krüger en C.J. Beyers (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek III, p. 341.

55 Gabriël Adolf Odé (1856 - 1897) was 'n onderwyser aan die gimnasium van Zaltbommel en Utrecht, Nederland. Hy het teen 1890 in Suid-Afrika aangekom. In Februarie 1891 is hy as waarnemende sekretaris van die Departement van Onderwys benoem en van 1 Januarie 1894 af was hy die geskiedskrywer van die Zuid-Afrikaansche Republiek, hoewel hy nie 'n opgeleide historikus was nie. Onenigheid tussen Odé, Mansvelt en Leyds het tot sy ontslag op 1 Augustus 1895 gelei. Hy het kort hierna ernstig siek geword en is twee jaar later oorlede.

F.J. du T. Spies, G.A. Odé - sy bydrae tot ons kennis van die Groot Trek, (Historia 4(1), Maart 1959, pp. 44 - 50); W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, p. 534.

56 Henning Petrus Nicolaas Pretorius (1844 - 1897) het sy militêre loopbaan in 1876 tydens die Sehukhune-oorlog begin en was kommandant en grondlêer van die Staatsartillerie van 1883 af tot met sy dood in 1897.

J. Ploeger, Monumente ter gedagtenis aan Lt-kol Henning P.N. Pretorius, (Militaria 14(1), 1984, p. 33).

57 T A B: SS 4125, R1630/94, nota P. Goldman - Krogh, 1894.02.15, p. 198.

58 Friedrich Heinrich Jeppe (1834 - 1898) het in 1861 in Suid-Afrika aangekom en hom uiteindelik in Potchefstroom gevestig. Hy het in 1868 posmeester-generaal van die Zuid- Afrikaansche Republiek geword. Met die verskuiwing van die regeringsetel, is Jeppe as posmeester van Pretoria aangestel. Na sy uittrede in 1875 het verskeie kaarte en publikasies uit sy pen verskyn. Hy het ook saam met hoofregter J.G. Kotzé die wette van die Zuid-Afrikaansche Republiek te boek gestel. Hy het die betrekking as hooftekenaar in die kantoor van die landmeter-generaal tot met sy dood beklee.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, p. 347.

59 T A B: SS 4125, nota A. Schmidt (kantoorbewaarder) - Krogh, 1894.02.22, p. 199.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

skynlik omdat miere dit verniel het.[60] Hoewel die boek[61] wat Retief in die tas gehad het wel halfpad deur miere gevreet was, was die kontrak met Dingane onbeskadig.[62]

Verdere navraag het aan die lig gebring dat die veldfles van Retief bewaar gebly het.[63] Dit was aanvanklik in die besit van ds. A. van Velden van Pietermaritzburg.[64] Na sy dood was dit in die museum van die Kweekskool van Stellenbosch. Ds. Neethling is versoek om uit te vind of die kuratorium van die Kweekskool die fles aan die Staatsmuseum sou afstaan en op welke voorwaarde.[65] Die Kweekskool het die fles aan die Voortrekkermuseum in Pietermaritzburg geskenk.[66]

Reeds in Junie 1893 is 'n Bybel en gesangeboek van Piet Retief deur sy kleinseun, P. Viljoen, die Mynkommissaris van Heidelberg, aan die Staatsmuseum geskenk. Viljoen het in ruil vir die skenking 'n nuwe Statebybel gekry.[67]

Uit bogenoemde navraag het gevolg dat die staatshistorikus, Odé, op aandrang van

---

60 T A B: SS 4125, nota D. Pretorius - H.P.N. Pretorius, sd., p. 222.

61 Hierdie boek was dalk die gebedeboek waarna Ploeger soos volg verwys: *V. het gemeen dat sy suster en neef die gebedeboek moes besit wat in 'n leertassie by die stoflike oorblyfsels van Retief gevind is. Hy sou die boek probeer kry.*

J. Ploeger, Die Staatsmuseum, (Pretoriana 100, April 1992, p. 37, voetnoot 41).

Die oorspronklike brief van Viljoen is afgedruk by W. Prinsloo. Hierdie Museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 36) en Prinsloo verwys ook na die brief op p. 34.

62 T A B: SS 4125, R1630/94, nota D. Pretorius - H.P.N. Pretorius, sd., p. 222.

63 Volgens Die Groot Trek Gedenkuitgawe van die Huisgenoot, Desember 1938, p. 105 is dié fles al persoonlike herinnering aan Retief wat bewaar gebly het.

64 Hierdie stelling word bevestig by H.J. Hofstede, Geschiedenis van den Oranje-Vrijstaat, p. 51. Daar is ook 'n tekening van die fles in Hofstede.

65 T A B: SS 4125, R1630/94, Staatsekretaris - J.H. Neethling, 1894.05.31.

66 Die datum van die skenking is onbekend, maar dit was voor 1938. Daar is ook 'n oorlewering dat die fles in besit van 'n onbekende persoon in Pretoria was, maar in watter stadium is nie duidelik nie.

D. Matthews en E. Lastovica, Piet Retief Flask, (Bottles and Bygones Newsletter 7, Januarie 1993, p. 4).

67 J. Ploeger, Die Staatsmuseum, (Pretoriana 100, April 1992, pp. 33 - 34 en 37); W. Prinsloo, Hierdie museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 34); S.P. Engelbrecht (red.) ea., Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria, p. 222.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

dr. Mansvelt opdrag gekry het om op sy reise[68] soveel moontlik inligting in te samel in verband met voorwerpe van historiese waarde vir die Staatsmuseum en om die Museum te laat weet op watter voorwaardes hy die voorwerpe sou kon kry.[69]

Veral aanbiedings van geskiedkundige belang deur die publiek en belangstellende amptenare het nie uitgebly nie. Sommige aanbiedings was vir die geskiedenis van die Zuid-Afrikaansche Republiek van uitsonderlike belang, soos byvoorbeeld dié van die landdros van Heidelberg,[70] naamlik dat die kanon Ou Grietjie[71] in die Staatsmuseum in Pretoria opgeneem kon word. Die kanon is deur die ou Voortrekkers uit die Kolonie saamgebring en het in baie gevegte diens gedoen. Aangesien nóg die Regering, nóg die Kommandant-Generaal beswaar gehad het teen die opname van die kanon in die Museum, is die aanbod aanvaar en die kanon is per spoor na Pretoria gestuur.[72] Dr. Mansvelt, altyd bedag op betroubare inligting, het dié keer weer die nodige besonderhede aangevra, met die gevolg dat 'n verklaring deur luitenant H.J. Henning afgelê is waarin hy die geskiedenis van Ou Grietjie uiteengesit het.[73]

---

68 Odé het twee reise onderneem om Voortrekkerherinnering op te teken: op die eerste reis van 21 Maart 1894 af deur die distrikte Middelburg, Lydenburg en Standerton het hy sestien Voortrekkers besoek; van 21 November 1894 af op die tweede reis het hy twintig Voortrekkers in die distrikte Heidelberg, Standerton, Wakkerstroom, Utrecht en Vryheid besoek. Volgens Spies wil dit voorkom of Odé skenkings gekry het, maar presies watter dokumente en briewe is nie vas te stel nie. Uit Odé se inventaris kan vasgestel word dat daar nie voorwerpe vir die Staatsmuseum by was nie.

F.J. du T. Spies, G.A. Odè - sy bydrae tot ons kennis van die Groot Trek, (Historia 4(2), pp. 123 - 125).

69 T A B: SS 4125, R1630/94.

70 T A B: KG 69,CR433/94 (CR666/94) Landdros Mare - Kommandant-generaal, 1894.03.08 sb.; SS 4207, R3849/94, Kommandant-generaal - Voorsitter van die Kuratorium, 1894.03.24, pp. 80 - 82.

71 Die kanon Grietjie word alreeds as geskenk genoem in die eerste gepubliseerde lys.

N. Mansvelt en M. Rossteucher, Staatsmuseum, p. 2.

Die kanon Ou Grietjie en sy geskiedenis word bespreek in C.W. Engelbrecht, Die Voortrekkerkanon Grietjie (Ongepubliseerde B.A. Honneurs-skripsie, U.P.), pp. 1 - 27.

Hierdie kanon word tans (1994) by die Voortrekkermonument Museum uitgestal.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.C. 14, kanon.

72 T A B: SS 4207, R3849/94, Kommandant-generaal - Voorsitter van die Kuratorium, 1894.03.24, pp. 80 - 82.

73 T A B: SS 4207, R3849/94, nota, Landdros Maré - Voorsitter van die Kuratorium, 1894.03.26, p. 73; verklaring H.J. Henning, 1894.05.23, pp. 75 - 79.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Nog 'n voorwerp wat met die Groot Trek verband gehou het, was die Uys-Bybel.[74] Die Staatsmuseum moes probeer om dit te bekom, óf deur van die besitter 'n prysopgawe te vra, óf om 'n nuwe groot formaat Bybel aan die persoon aan te bied as restitusie.[75] Nadat die Bybel wel in besit van die Staatsmuseum gekom het, is dit gesteel en het dr. Gunning dit op 'n tentoonstelling in Grahamstad gesien. Hy het toe aan die eienaar geskryf om die Bybel weer in besit te kry.[76] Die Uys-Bybel is uiteindelik in 1908 deur genl. Louis Botha aan die Transvaalmuseum geskenk.[77]

Die dagboek van Louis Tregardt is een van die belangrikste Voortrekkerstukke wat die Staatsmuseum ontvang het. Die dagboek, wat eintlik uit twee dele bestaan, is na die dood van Louis Tregardt in 1838 deur die kinders na Natal geneem en daar tussen twee Tregardt-seuns, Piet en Louis, verdeel, en geheim gehou sodat die ouer broer Carolus nie eers daarvan geweet het nie.[78] Toe daar op inisiatief van dr. Leyds met die versameling vir die Staatsmuseum begin is, het Louis sy deel van die dagboek (dit wil sê die tweede dagboek) daarvoor beskikbaar gestel. Hy wou die waardevolle manuskrip nie aan die pos toevertrou nie en dit is by sy huis op die plaas Schoongezicht naby Weenen deur kommmandant Stephanus Tregardt gaan haal. Hy het dit op sy beurt aan J. de V. Roos oorhandig. Roos, 'n lid van die debatsvereniging Jong

---

74 Die inwoners van Grahamstad het geld ingesamel en 'n Bybel aan die trekgeselskap onder leiding van Jacobus Uys geskenk. Hy was een van die gesiene inwoners van die Oostelike Provinsie en bekend en gewild onder die Britse setlaars. Die trek het in April 1837 die Kaapkolonie verlaat en op sy deurreis is die Bybel buite Grahamstad in die laer deur W.R. Thompson aan Uys aangebied.

Anoniem, Die Uys-trek - 'n Bybel aangebied deur inwoners van Grahamstad, (Die Groot Trek Gedenkuitgawe van die Huisgenoot, Desember 1938, pp. 95 en 107).

75 T A B: OD 103, OR6767, H.J. Breijer - Voorsitter van die Kuratorium, 1896.08.01, p. 119.

76 J. Ploeger, Die Staatsmuseum, (Pretoriana 100, April 1992, pp. 32 - 33); Notulenboek II, p. 257.

77 List of donations and purchases, Historical Section, sb.

Hierdie Bybel word tans (1994) by die Voortrekkermonument Museum uitgestal.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.C. 102, Bybel.

78 Volgens Thom wil dit voorkom of daar nie sprake van 'n geheimhouding was nie, veral soos uit die Tregardt-boedelstukke blyk. Carolus Tregardt het daarvolgens 26 riksdaalders vir 'n geskrewe dagboek betaal. Thom is van mening dat hy dit self aan sy broers afgestaan het.

H.B. Thom, Die Geloftekerk en ander studies oor die Groot Trek, pp. 74 - 76.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Zuidafrika en joernalis, het teen September 1892 'n kopie daarvan gemaak. Hoe lank die oorspronklike kopie in die hande van Roos gebly het, is nie duidelik nie.[79]

Die ander deel van die dagboek (die eerste dagboek) het met die ingebruikneming van die Delagoabaai-spoorlyn ter sprake gekom toe die geskiedenis van die Tregardt-trek weer in herinnering geroep is. Piet Tregardt het uit Natal na Ohrigstad en toe na Rustenburg verhuis. Die dagboek is deur bemiddeling van J. Bergsma van Rustenburg in die Museum geplaas. Die twee dagboeke was teen Desember 1894 albei in die Staatsmuseum. Hulle is vir die Delagoabaaispoorweg-feestelikhede[80] deur dr. F.V. Engelenburg geraadpleeg en die tweede dagboek is gekopieer.[81]

Benewens skenkings wat ontvang is, is veldwerk ook gedoen. Krantz het in April 1895 na Sabie vertrek.[82] Van Mei tot Oktober 1895 was Krantz by die wildryke streke tussen die Olifants- en die Sandriviere en daar is in die vooruitsig gestel dat hy ook die Lebombo- en Longwe-gebergte sou besoek.[83] Dat die ekspedisies in daardie tyd baie maklik skeef kon loop, blyk daaruit dat Krantz teen die middel van Oktober al sy osse verloor en nie meer kos of geld gehad het nie. 'n Voorskot van £40 moes dus aan Krantz betaal word, maar hy was darem gelukkig genoeg om 'n seekoei, 'n wildebees en 'n kwagga te kry.[84] Die versameling is dan ook in daardie jaar (1895) aansienlik deur Suid-Afrikaanse flora en fauna verryk.

---

79 G.S. Preller (red.), Dagboek van Louis Trigardt (1836 - 1838) met inleiding en aantekeninge, pp. xv - xix, Museum nummer D. Cat 28 en H. Cat 38, H A 143; Transvaalmuseum, Pretoria: H.C. 260, dagboek. Volgens 'n aantekening in die aanwinsregister, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria, H.G. 1 - 4669, volume 1, is die dagboek in 1941 na die argief in Kaapstad geneem. Die dagboek is tans (1994) in besit van die Staatsargiefdiens.

80 Feestelikhede vir die opening van die Delagoabaai-Oosterlyn is van 6 tot 10 Julie 1895 in Pretoria gehou. Die sykante van die binnekant van die groot marksaal is versier met panele met historiese en simboliese tekeninge.

R. de Jong, ea, NZASM 100 1887 - 1899. The buildings, steam engines and structures of the Netherlands South African Railway Company, p. 112; S.P. Engelbrecht ea. (samestellers), Eeufees-album, p. 53.

81 G.S. Preller (red.), Dagboek van Louis Trigardt (1836 - 1838) met inleiding en aantekeninge, pp.xv - xix.

82 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1895, p. 75.

83 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het schrikkeljaar 1896, p. 103.

84 T A B: OD 75, OR 7889/95, H.G. Breijer - N. Mansvelt, 1895.10.17, p. 87.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Daar is in die loop van 1896 'n aanvang met die filatelieversameling (posseëls en verwante voorwerpe) gemaak. Die grondslag van die versameling is deur die Posmeester-generaal van die Zuid-Afrikaansche Republiek, Isaac van Alphen, gelê.[85] Hy het 'n skenking van ongebruikte posseëls, briefkaarte, kaartbriewe en koeverte van daardie lande wat tot die Wêreld-posunie toegetree het, aan die Staatsmuseum aangebied.[86]

Watter etnologiese voorwerpe in hierdie tyd byeengebring is, word nie gespesifiseer nie, maar die volgende opmerking word wel gemaak: *Ook de verzameling kaffercuriosa begint aanzienlijk te worden: zeer onlangs nog werden eenige merkwaardige voorwerpen aangekocht.*[87]

Teen Maart 1894 was die versameling al 4 460 stuks groot, wat soos volg verdeel kon word:

Soogdiere	35
Horings en skedels	67
Voëls	240
Eiers	126
Neste	12
Reptiele en amfibieë	85
Visse	4
Insekte	800
Skulpe	90
Plante en vrugte	113
Mineralogiese en Geologiese voorwerpe	661
Antropologiese voorwerpe	2
Volkekundige voorwerpe	633

---

85 Isaac Nicolaas van Alphen (1854 - 1925) het in 1885 posmeester-generaal van die Zuid-Afrikaansche Republiek geword. Sy dienstydperk is onder meer gekenmerk deur die toetrede van die Republiek tot die Wêreldposunie in 1893 en hy het in 1897 die Republiek op die kongres van die Wêreldposunie in Washington, V.S.A., verteenwoordig.

C.J. Beyers en J.L. Basson (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek V, pp. 836 - 837.

86 Aanwinsregister vanaf 1897, p. 45; H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staatsalmanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1897, p. 81.

87 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1894, p. 45.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Nasionale en ander herinneringstukke	40
Dokumente	130
Banknote, goedvoors, ensovoorts	29
Munte en medaljes	1 184
Kunsvoorwerpe, foto's, ensovoorts	124
Diverse voorwerpe	55
Boekery	30

Daarbenewens het die Staatsmuseum nog 150 groot opgestopte diere verwag.[88] Uit 'n ontleding van die syfers blyk dit dat die historiese en antropologiese versameling die grootste was en uit 2227 voorwerpe bestaan het. In die natuurhistoriese versameling was 1572 items, sowel as 661 mineralogiese en geologiese voorwerpe. In dieselfde jaar (1894) is 1 840 nuwe natuurhistoriese eksemplare tot die versameling in die Durbanmuseum toegevoeg, terwyl hulle in 1893 5 900 en in 1895 slegs 343 voorwerpe ontvang het.[89]

In die Jaarverslag vir 1894 word daar egter geen melding gemaak van voorwerpe van historiese belang wat ontvang is nie, maar wel van die uitbreiding van die antropologiese versameling (voorwerpe wat buitgemaak is in die oorlog teen Maleboch en *kaffer-curiosa*), sowel as van die versameling delfstowwe, en die natuurwetenskaplike versameling insekte, plante, skulpe, en diere.[90] In 1895 is min voorwerpe by die Antropologiese en Numismatiese versamelings gevoeg.[91]

4. Finansies

Die Regering het vir die jaar 1894 weer 'n bedrag van £2 000 aan die Staatsmuseum toegestaan (en £2 - 0 - 0 vir die huur van 'n wa vir die veldwerkekspedisie!). Daar was ook 'n saldo van £1 069 - 13 - 1 wat van die vorige jaar oorgedra is. Die totale

---

88 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, pp. 2 - 3; B K R: memorandum M. Rossteucher, 1894.04.03, pp. 192 - 194.

89 C. Quickelberge, Collections & recollections. The Durban Natural History Museum 1887 - 1987, p. 28.

90 N. Mansvelt, Jaarverslag van Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1894, p. 45.

91 N. Mansvelt, Jaarverslag van Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1895, pp. 76 en 77.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

inkomste in 1894 was dus £3 071 - 13 - 1. Van hierdie bedrag is meer as £900 vir aankope betaal, salarisse het £491 - 19 - 6 bedra, en ander onkoste was meer as £460. Die uitgawes het die inkomste egter nie oorskry nie en aan die einde van 1894 was daar weer 'n saldo in die bank.[92]

Die Staatsmuseum kon die jaar 1895 op 31 Desember met 'n bedrag van £1 030 - 9 - 10 in sy kas afsluit, dit wil sê meer as die subsidie van £850 wat die Albanymuseum vir 1895 ontvang het![93] Ten spyte van die Staatsmuseum se gesonde finansies, was dit duidelik dat die toelaag wat die Regering aan die Museum toegesê het nie meer genoeg was om aan die Staatsmuseum se behoeftes te voldoen nie. Die Kuratorium het gevra vir 'n ekstra toelaag van £1000 vir die volgende boekjaar. Die geld is benodig vir die huur van die markgebou, wat £600 sou bedra, en die aanstelling van nuwe personeel.[94] Die Superintendent van Onderwys het gevolglik gevra dat die toelaag wat op die begroting geplaas word vir die Staatsmuseum £3 000 moet wees en die Staatsekretaris het die versoek van die bykomende £1 000 aan die begrotings-kommissie oorgedra.[95] Hoewel die vermeerdering van die toelae vir 1896 geweier is, was daar darem op 31 Desember 1896 'n bedrag van £376 - 18 - 0 beskikbaar![96]

5. Akkommodasie

Die grootste enkele probleem waarmee die Staatsmuseum te kampe gehad het, was akkommodasie. Hoewel die oorplasing na die klein marksaal vanaf 'n enkele museumkamer in die Raadsaal 'n verbetering was, was die marksaal as museum te klein, te ondoelmatig, te ondig en te onveilig.

'n Funksionele museumgebou was noodsaaklik. Hoewel die nuwe museum 'n gesamentlike bouprojek van die Kuratorium én die Departement van Publieke Werke was, was die hoofrolspeler Sytze Wierda, op wie se skouers die verantwoordelikheid

---

92 Ibid, p. 77.

93 N. Fowler, A history of the Albany Museum, 1855 - 1958, p. 89.

94 T A B: SS 4947, R7966/95, Dr H.G. Breijer - Staatsekretaris, 1895.08.16, p. 101.

95 T A B: SS 4947, R7966/95; minute, W.J. Leyds, 1895.08.16, p. 11.

96 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1896, pp. 56 - 57.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

vir die ontwerp, oprigting en instandhouding van openbare geboue gerus het. Die behoefte aan nuwe openbare geboue het sedert 1884 in die Zuid-Afrikaansche Republiek en veral in Pretoria, momentum gekry. Pretoria het op 'n besondere wyse by die werk van Wierda en die personeel van die Departement van Publieke Werke gebaat. Oor die oprigting van regeringsgeboue in die hoofstad van die Zuid-Afrikaansche Republiek was Wierda die volgende mening toegedaan:

> Als residentiestad eischt de stad uit den aard der zaak, dat in vele en velerlei behoeften moet worden voorzien, en verrijzen er derhalve al naar de behoefte dit vordert, belangrijke bouwwerken en inrichtingen, aangezien ze de zetelplaats is der Regeering, Volksraden en der hoofkantoren voor de verschillende departementen en daarom het middenpunt is der landsadministratie, wetgewing, krijgswezen, onderwijs en justitie ...[97]

Indien die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek 'n waardige museum wou hê, wat ook as historiese en opvoedkundige vertoonvenster van die Republiek moes dien, sou 'n nuwe museumgebou moes ooreenstem met ander nuwe geboue wat onder leiding van Wierda deur die Regering in Pretoria opgerig is. Hierdie geboue, soos die Raadsaal, die Paleis van Justisie, die Staatsdrukkery, die Staatsgimnasium en die Staatsmodelskool, was 'n belangrike deel van die kortstondige argitektoniese bloeitydperk van die Zuid-Afrikaansche Republiek in die negentigerjare. Die geboue in Pretoria is juis met besondere sorg ontwerp en hulle sierlikheid en doelmatigheid het die aandag getrek.[98]

Die gebou wat uiteindelik beplan is, was nooit as permanente tuiste vir die Staatsmuseum bestem nie, maar wel as tydelike akkommodasie wat later deur 'n dieretuin benut sou kon word. Volgens die plan sou die gebou 'n waardige plek tussen die ander regeringsgeboue kon inneem. Ongelukkig het daar niks gekom van selfs dié tydelike gebou as funksionele huisvesting vir die Staatsmuseum nie, aangesien die

---

97 H.M. Rex, Die lewe en werk van Sytze Wopkes Wierda in Nederland met verwysing na sy betekenis vir die Zuid-Afrikaansche Republiek (Ongepubliseerde D.Phil.-proefskrif, U.P.), p. 412.

98 Ibid., pp. 377 en 412.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

bouwerk met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog (1899 - 1902) nie ver gevorderd was nie.

a. Ongeskiktheid van klein marksaal

'n Bygeboutjie wat in 1894 by die klein marksaal opgerig is, danksy die medewerking van die Hoof van Publieke Werke, Wierda, en 'n werkplaas het die ruwe werk heelwat vergemaklik, maar die afvoer van vloeistof was nog steeds 'n probleem.

Ten spyte van dié klein verbetering was die Kuratorium van mening dat daar baie gou nie meer ruimte in die klein marksaal beskikbaar sou wees nie en dat die versameling al so groot was dat 'n museumgebou wat die Zuid-Afrikaansche Republiek waardig sou wees, verkry moes word.[99]

Met die uitbreiding van die Staatsmuseum in die loop van 1895 het klagtes oor onvoldoende ruimte in die klein marksaal vinnig toegeneem, aangesien die inhoud van kiste wat ingepak gestaan het, nie uitgestal kon word nie.[100] Die Pretoria Market & Estate Co was bereid om 'n nuwe vertrek by die klein marksaal te bou, maar die Kuratorium het nie enige verdere uitbreiding by dié saal wenslik geag nie. Die Kuratorium het die Regering versoek om hom te magtig om geskikte huisvesting te soek; trouens, die Kuratorium wou 'n nuwe gebou hê.[101] Die gedagte van 'n eie museumgebou is ook bevorder toe die marksaal van eienaar verwissel het en die Kuratorium verwag het dat die huur sou styg. Die Volksraad is versoek om spoedig maatreëls te tref om die versameling in 'n waardige gebou te laat pryk.[102] Hoe dit ook al sy, alternatiewe akkommodasie vir die Staatsmuseum was noodsaaklik.

Die Kuratorium het die Regering al op 16 November 1895 gevra om dit ernstig te oorweeg om so spoedig moontlik *een goedkoop yzere gebouw te plaatsen op de voor*

---

99 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1894, p. 43.

100 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1895, p. 77.

101 T A B: SS 4947, R7966/95 (R9230/95) H.G. Breijer - Staatsekretaris, 1895.09.20, p. 112; (R11260/95), Pretoria Estate and Market Company, Limited - kuratore, 1895.11.14, pp. 120 -121.

102 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het schrikkeljaar 1896, p. 103. Hiervolgens sou die groot markgebou ook as museum ingerig word, maar dit het nie gebeur nie.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

der dierentuin bestemde gronden tot berging en tijdelike expositie der voorwerpen.[103] Dit is duidelik dat die Kuratorium met die voorstel slegs tydelike huisvesting vir die museum en nie 'n permanente museum nie, in gedagte gehad het, want alle materiale sou hulle waarde behou en kon later in die dieretuin gebruik word. Die koste van die oorplasing van hierdie museum na die eintlike Staatsmuseum wat later opgerig moes word, sou sodoende ook verminder word.[104] Trouens, byna 'n jaar later het die Kuratorium na langdurige oorweging tot die oortuiging geraak dat dit beter sal wees om aanvanklik een of meer tydelike of hulpgeboue te bou, eerder as om in daardie stadium 'n permanente gebou aan te vra.[105] Dr. Mansvelt was ook die mening toegedaan dat die tydelike gebou later by ontruiming tot voordeel van die dieretuin gebruik sou kon word.[106]

b. Planne vir 'n nuwe gebou

Die klagtes van die Kuratorium oor die swak akkommodasie van die Staatsmuseum het die Uitvoerende Raad laat besluit om die Hoof van Publieke Werke op te dra om in oorleg met die Superintendent van Onderwys planne op te stel vir die bou van 'n museum en om 'n voorstel te maak vir 'n plek waar die museum opgerig kon word.[107] Die versoek vir 'n opgawe van die vereistes vir so 'n museumgebou, wat aan die Hoof van Publieke Werke verstrek moes word, is aan die ere-direkteur oorgedra.[108] Die kuratore het die aanvanklike skets goedgekeur (figuur 37) en versoek dat die bouwerk onverwyld moes voortgaan. Op 'n vergadering van die Kuratorium gehou op 9 Mei 1896 is dit aan drr. Mansvelt, Breijer en Fockens opgedra om 'n

---

103 T A B: SS 4947, R7966/95 (R11260/95) H.G. Breijer - Staatsekretaris, 1895.11.16, pp. 118 119.

104 Ibid., vergelyk N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1896, p. 55.

105 T A B: SS 4947, R7966/95 H.G. Breijer - hoof van Publieke Werke, 1896.11.04, p. 129.

106 T A B: SS 4947, R11260/95, nota N. Mansvelt - Direkteur van die Staatsmuseum, 1895.12.27, pp. 114 - 115.

107 T A B: SS 4947, R7966/95, Uitvoerende Raadsbesluitnr. 868, 1895.12.10, pp. 14 - 15.

108 T A B: SS 4947, R7966/95, notas N. Mansvelt - Hoof van Publieke Werke, 1896.02.10 en Hoof van Publieke Werke - Superintendent van Onderwys, 1896.02.17, p. 16.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

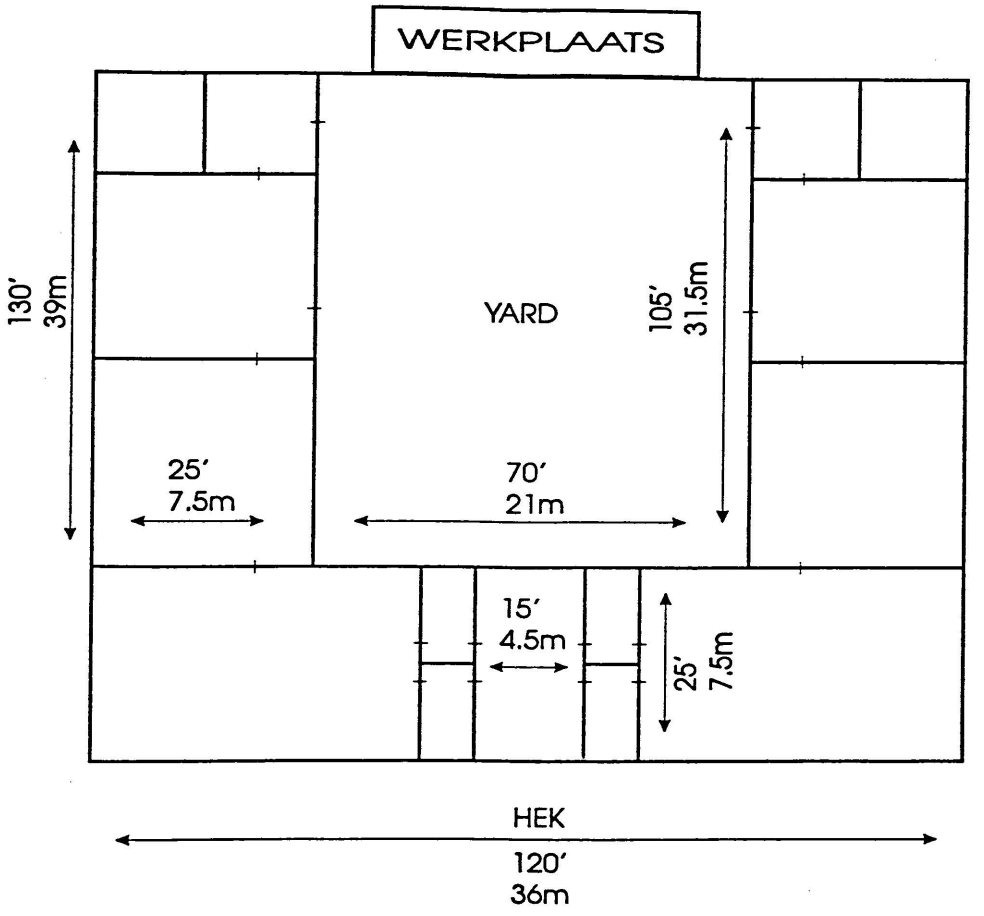

Figuur 37. 'n Skets vir die optrek van 'n plan vir die nuwe gebou vir die Staatsmuseum.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Tekening, W. Nothnagel, 1993
Oorgeneem en aangepas uit tekening van S. Wierda, T A B: SS 4947, R7966/95, p. 128

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

plan op te stel. Dié plan was op 25 Junie 1896 gereed en is na die Departement van Onderwys gestuur, maar die saak het bly sloer.[109]

Hiervolgens moes daar vier sale wees van 25 x 46 voet (7,5 x 13,8 m) en twee sale van 25 x 40 voet (7,5 x 12m), dit wil sê tesaam 'n oppervlakte van 6 600 vierkante voet (594 m^2). Daarbebewens moes daar ook stoepe (verandas) wees wat beskikbare ruimte van 2 900 vierkante voet (261 m^2) vir uitstallings sou bied. In geheel moes die oppervlakte 12 170 vierkante voet (1095,3m^2), werks- en uitstalruimte ingesluit, wees. Dit sou 'n groot verbetering wees op die ruimte wat in daardie stadium vir die Staatsmuseum beskikbaar was, want daar was maar een groot saal van 90 voet x 31 voet en 6 duim (27 x 9,45m) in die klein marksaal.

Verdere vereistes vir die nuwe gebou was dat daar in alle sale waterleiding en elektrisiteit aangebring moes word, dat daar in die werkplaas, wat goed beskrywe is, 'n groot gemesselde ketel moes wees wat van buite af gestook kon word, en dat daar voorsiening vir lopende water moes wees, terwyl die lig soveel moontlik van bo af deur matglas moes inval. Daar moet ook 'n kantoor vir die direkteur en ander vertrekke wees.

Daar is ook voorskrifte vir die werkplaas se vloerbedekking en -helling, 'n katrol, tenks, ensovoorts gegee. Ten spyte hiervan het Breijer opgemerk dat daar vir die voorlopige museum weinig instruksies te gee is, maar dat dit viermaal so groot as die huidige gebou moes wees. Breijer het weereens daarvan melding gemaak dat die gebou later as galery vir kruipende diere gebruik kon word.[110]

---

109 T A B: SS 4947, R7966/95, nota H.G. Breijer - Voorsitter Staatsmuseum, 1896.08.18, p. 18. Volgens N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1896, p. 55, het die planne slegs op die goedkeuring van die Regering gewag.

110 T A B: SS 4947, H.G. Breijer - N. Mansvelt, 1896.09.25, pp. 124 - 125.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die gebrek aan ruimte was so groot dat dit die verwagting was dat besoekers teen die einde van April 1896 *slechts van buiten een kijkje* (zal) *kunnen nemen*![111] Die hele jaar (1896) het verbygegaan sonder dat daar meer ruimte aan die Staatsmuseum beskikbaar gestel is, maar planne vir die tydelike gebou was teen die einde van die jaar vir voorlegging aan die Regering gereed.[112]

Soos wat die versamelings van die Staatsmuseum uitgebrei het, het funksionele akkommodasie noodsaaklik geword, maar daar is ook meer eise aan die bedryf van die Museum op administratiewe en museumkundige vlakke gestel. Gevolglik het die gebrek aan permanente en kundige personeel al hoe dringender geword. Die Kuratorium kon nie meer al die werksaamhede van die Museum behartig sonder 'n museumhoof nie.

---

111 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1895, p. 77.

112 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1896, p. 55.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

HOOFSTUK IV

'N VOLTYDSE DIREKTEUR VIR DIE STAATSMUSEUM

Van 1897 tot 1899 het die Staatsmuseum onder leiding van dr. J.W.B. Gunning tot 'n staatsinstelling waarop die Zuid-Afrikaansche Republiek trots kon wees, ontwikkel. Die versamelings het voortdurend uitgebrei. Daar is gereeld met die Regering oor die behoeftes van die snelgroeiende Museum in gesprek getree. Belangrike kwessies wat geopper is, was mannekrag, middele en 'n museumgebou. Die gevolg hiervan was dat die subsidie verhoog en meer personeel aangestel is, terwyl die droom van 'n eie nuwe gebou nie meer heeltemal so onmoontlik gelyk het nie. Die administrasie van die Museum is ook op 'n gesonde grondslag geplaas. Ten spyte van hierdie vordering moes die Museum van dag tot dag met probleme worstel wat deur swak akkommodasie veroorsaak is: daar was beperkte moontlikhede vir uitbreiding weens 'n gebrek aan ruimte vir uitstalling en berging; die sekuriteit het veel te wense oorgelaat en daar was min werksplek. Die geld was ook nie altyd genoeg vir al die behoeftes nie.

Nietemin was die Staatsmuseum baie gewild, soos blyk uit 'n besoeksyfer van gemiddeld 216 persone per dag in 1897[1] en 250 persone per dag in 1898.[2] Twee jaarsyfers vir 1898 is beskikbaar: 54 357 in die Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1899 en 60 064 in die jaarverslag van die Staatsmuseum.[3] Hoogwaardigheidsbekleërs soos president M.T. Steyn van die Oranje-Vrystaat het ook die Staatsmuseum besoek. President S.J.P. Kruger was in 1898 twee keer by die Museum.[4]

---

1 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 1.

2 T A B: SS 4947, R11802/98, N. Mansvelt en J.W.B. Gunning - Regering, 1898.08.31, pp. 147 - 149.

3 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1899, p. 96; N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1898, p. 181. Die verskil tussen die twee syfers is waarskynlik toe te skryf aan die verskil in die opstel van die twee dokumente; die Staatsalmanak is reeds in die loop van 1898 vir die jaar 1899 opgestel, terwyl die jaarverslag aan die einde van 1898 of vroeg in 1899 geskryf is.

4 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1898, p. 181.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

In hierdie tyd het die eerste satelietmuseum, die Museum van die Geologiese Opname, van die Staatsmuseum afgestig.

1. Aanstelling van die voltydse direkteur

a. Aansoeke word gevra

Teen 1896 het die versameling so uitgebrei dat die Kuratorium dit noodsaaklik geag het dat vakkundige museumpersoneel aangestel moes word. Die kuratore het hulle in die besonder vir die aanstelling van 'n voltydse direkteur beywer. Slegs 'n jaar vantevore is die pos van die hoof van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad van kurator na direkteur opgegradeer.[5] Die titel direkteur is eers na 'n ampstermyn van ses jaar in 1895 aan dr. S. Schönland van die Albanymuseum toegeken[6] as bewys van waardering vir die werk wat hy gedoen het.

Die hoof van die Staatsmuseum sou van die begin af 'n direkteur wees. So 'n persoon moes 'n bekwame amptenaar wees, met die bestuur van die Staatsmuseum as sy uitsluitlike taak. 'n Versoek is deur dr. H.G. Breijer namens die Kuratorium aan die Regering gerig dat daar aansoekers gevra moet word[7] vir die betrekking as direkteur van die Staatsmuseum.

Die kuratore wou nie meer die verantwoordelikheid van 'n versameling dra wat hulle as 'n waardevolle besitting van die Regering beskou het, sonder dat daar 'n radikale verandering kom en 'n voltydse direkteur aangestel word nie. Dr. N. Mansvelt het die versoek ondersteun, aangesien hy van mening was dat die aanstelling van so 'n bekwame persoon gebiedend noodsaaklik was, met die voorbehoud dat hy as amptenaar van die Staat erken en aangestel word.[8] Volgens die konsepadvertensie, opgestel deur dr. Mansvelt, vir plasing in koerante soos De Volksstem, De Press, Free State Express, Cape Argus, en andere, was die vereistes vir die direkteur

---

5 R.H.F. Summers (samesteller), A history of the South African Museum 1825 - 1975, p. 67.

6 N. Fowler, A history of the Albany Museum, 1855 - 1958, p. 94.

7 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1898, p. 85; T A B: SS 5866, R15242/96, H.G. Breijer - Staatsekretaris, 1896.11.02, pp. 74 - 75.

8 T A B: SS 5866, R15242/96, N. Mansvelt - Staatsekretaris, 1896.11.25, pp. 53 - 54.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

> ...Bewyzen van bekwaamheid en ervaring, van goed gedrag, van lidmaatschap eenen Protestantsche Kerk, van genoegzame kennis der officieele landstaal... [9]

Daar is dus geen spesifieke vereistes ten opsigte van kwalifikasie gestel nie[10], maar die aansoek moes van 'n kort lewensbeskrywing vergesel wees.[11] Die advertensie het in die Staatscourant van 27 Januarie 1897 verskyn.

Die salaris was 'n probleem: Reeds in 1893 was die Kuratorium van mening dat geen bekwame custos vir 'n salaris van minder as £500 aangestel sou kon word nie.[12] Nou het die Kuratorium 'n bedrag van £750 per jaar aanbeveel. Terselfdertyd het hulle die Regering versoek om die direkteur uit die staatskas te besoldig en as regeringsamptenaar te beskou, aangesien die Staatsmuseum self oor 'n klein begroting beskik het.[13] Ook dié standpunt van die Kuratorium het die Superintendent van Onderwys gesteun, want indien die direkteur nie as staatsamptenaar besoldig word nie, sou sy salaris 'n groot gat in die museumsubsidie maak.[14] Die standpunt van die Ouditeur-generaal was egter dat die salaris uit die subsidie betaal moet word, al moes dit dan verhoog word.[15]

Daar is sewentien aansoeke[16] vir die pos ontvang, onder andere 'n aansoek van Louis Albert Peringuey, wat reeds sedert Desember 1884 op die permanente personeel van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad was. Hy was in 1896

---

9 T A B: SS 5866, R15242/96, Konsepkennisgewing, 1897.01.19, p. 73.

10 Daar is ook nie by die aanstelling van 'n kurator vir die Albanymuseum sodanige kwalifikasies vereis nie. Die volgende is wel vereis: ... *a sober, trustworthy man, not an old one, one who takes pleasure in his work, must be in good health, and a knowledge of taxidermy is desirable.*

N. Fowler, A history of the Albany Museum, 1855 - 1958, p. 60.

11 T A B: SS 5866, R15242/96, Konsepkennisgewing, 1897.01.19, p. 73.

12 T A B: SS 3377, R7171/92, Sekretaris Kuratorium - Staatsekretaris, 1893.06.01, p. 154.

13 T A B: SS 5866, R15242/96, H.G. Breijer - Staatsekretaris, 1896.11.02, pp. 74 - 75.

14 T A B: SS 5866, R15242/96, nota, Superintendent van Onderwys - Staatsekretaris, 1897.02.04, pp. 57 - 58.

15 T A B: SS 5866, R15242/96, nota, Ouditeur-generaal - Staatsekretaris, 1896.11.09, p. 52.

16 T A B: SS 5866, R15242/96 (OR1115/97), Naamlys van applikante vir die betrekking van direkteur van die Staatsmuseum, pp. 83 - 85.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Assistent-Direkteur van hierdie Museum.[17] Die direkteur van die Albanymuseum in Grahamstad, dr. Selmar Schönland, het ook om die pos aansoek gedoen. Van die Staatsmuseum self het dr. Gunning aansoek gedoen.

Die aansoeke wat ontvang is, is op die vergadering van die Kuratorium op 22 Februarie 1897 bespreek. Die lede wat teenwoordig was, was dr. Mansvelt, dr. J.W. Fockens, George Leith en G. Schmitz-Dumond, wat in die plek van staatsmyningenieur J. Klimke in die Kuratorium gedien het, en die ere-direkteur, dr. Breijer. Aangesien die vergadering van mening was dat daar nog aansoeke kon inkom, is 'n verdere vergadering waarby dr. G.W.S. Lingbeek ook teenwoordig moes wees, belê. Dr. Fockens se aansoek moes ook nog ingedien word en die ondersoek na die aansoeke is aan Leith en die direkteur (dit wil sê dr. Breijer) opgedra.[18]

Die volgende vergadering is op 25 Februarie 1897 gehou. Dié keer was al die lede van die Kuratorium teenwoordig.[19] Op 'n vraag van dr. Fockens of die aanstelling maandeliks is en of die kwessie van ontslag by die Kuratorium berus, het die voorsitter bevestigend geantwoord, waarop dr. Fockens sy aansoek onttrek het. Hy het ook as lid van die Kuratorium bedank.[20] Sy bedanking is met leedwese deur die Kuratorium aanvaar.[21]

Dr. Breijer het die verslag van die twee-man-kommissie oor die aansoeke uitgebring. Volgens hulle oordeel het die finale keuse vir die aanstelling tussen die volgende vier kandidate gelê: Schönland, Peringuy, Gunning en Fockens. Na bespreking is besluit dat die persoon wat as direkteur aangestel word aan 'n Protestantse kerk moet behoort.[22] Die rede vir hierdie besluit was dat die wet vereis dat alle staatsamptenare tot dié kerkgenootskap moet behoort en dat die moontlikheid om die direkteur

---

17 R.H.F. Summers (samesteller), A history of the South African Museum 1825 - 1975, pp. 57, 67 en 90.

18 Notulenboek II, pp. 9 en 11.

19 Drs. Mansvelt, Lingbeek en Fockens en mnre. Schmitz-Dumond en Leith, sowel as dr. Breijer.

20 Notulenboek II, pp. 11 en 15.

21 Brieven Kopie 1896 (B K): H.G. Breijer - J.W. Fockens, 1897.03.18, p. 92.

22 Hierdie vereiste was in ooreenstemming met dié wat aanvanklik deur dr. Mansvelt gestel is.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

as staatsamptenaar aan te stel, nie verydel moes word nie. Daar moes dus tussen Peringuy en Gunning gekies word. Eersgenoemde is ongeskik geag aangesien hy 'n *speciaal coleopteroloog*[23] was, sy kennis van die landstaal in twyfel getrek is en hy in Kaapstad as direkteur oor die hoof gesien is.[24] Die voorsitter was van mening dat daar opnuut in Europa om aansoeke gevra moes word.[25] Dit was waarskynlik Mansvelt se oorweging dat aansoeke uit Europa 'n wyer keuse van goed gekwalifiseerde persone tot gevolg sou hê. Gunning en Peringuy kon ook weer aansoek doen. Daar is voorgestel dat dr. Gunning tydelik as waarnemende direkteur benoem moes word. Dié voorstel is na bespreking aanvaar.

Dr. Gunning was egter nie bereid om die direkteurskap op bogenoemde voorwaarde te aanvaar nie. Hy sou eerder 'n proeftyd wou dien sodat sy aanstelling van homself sou afhang. Na 'n lang bespreking is besluit om die waarnemende direkteurskap tot 1 Januarie 1898 aan dr. Gunning aan te bied. Indien sy werk die goedkeuring van die Kuratorium wegdra, sou hy daarna permanent aangestel word.[26]

Dr. J.W.B. Gunning het op 1 April 1897 as waarnemende direkteur van die Staatsmuseum vir 'n proeftydperk van nege maande diens aanvaar. Aanvanklik het hy aan die Staatsgimnasium bly doseer, maar die Kuratorium het die beginsel dat die direkteur sy aandag uitsluitend aan die Museum sal moet wy, aanvaar.[27] Dr. Mansvelt het daarop gewys dit dit nog steeds geen staatsbetrekking was nie.[28] Trouens, die Kuratorium het self die direkteur aangestel, aangesien die behoefte

---

23 Notulenboek II, p. 13. Kyk ook R.H.F. Summers (samesteller), A history of the South African Museum 1825 - 1975, p. 57.

24 Terwyl Gunning baie goed gekwalifiseer was, het Peringuey feitlik geen akademiese opleiding gehad nie. Hy is om dié rede met die aanstelling van 'n nuwe direkteur vir die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad oor die hoof gesien.

R.H.F. Summers (samesteller), A history of the South African Museum 1825 - 1975, p. 68.

25 In 1895 was die pos van direkteur van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad vakant en die raadslede het aangedring op 'n oorsese direkteur, waarskynlik omdat daar in daardie tyd feitlik geen Suid-Afrikaanse wetenskaplikes met deeglike akademiese opleiding was nie.

R.H.F. Summers (samesteller), A history of the South African Museum 1825 - 1975, p. 67.

26 Notulenboek II, pp. 9 - 19.

27 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 1; Notulenboek II, pp. 31 - 35.

28 T A B: SS 5866, R15242/96, (R374/97), memorandum, Superintendent van Onderwys - Staatsekretaris, 1897.01.11, pp. 76 en 77.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

dringend en die begroting reeds vasgestel was.[29] In die lig van die feit dat die kommissie van ondersoek na die werksaamhede van die waarnemende direkteur sy volkome tevredenheid met die beleid van Gunning en die toestand in die Museum ten opsigte van beide die versamelings en die administrasie uitgespreek het, het die Kuratorium besluit om nie weer nuwe aansoeke vir die pos te vra nie, maar om die waarnemende direkteur vanaf Desember 1897 in 'n permanente hoedanigheid aan te stel.[30]

b. Toestand van Museum voor dr. J.W.B. Gunning se diensaanvaarding

Op versoek van dr. Gunning het die Kuratorium 'n kommissie, bestaande uit mnre. Schmitz-Dumond en Leith, benoem om ondersoek na die toestand van die Staatsmuseum in te stel.[31] Die verslag van die kommissie is op 19 November 1897[32] ter tafel gelê. Volgens die verslag was die versamelings in die hoofsaal en die kleiner kamers (met weinig uitsonderings na) in 'n goeie toestand. Dit was egter te betreur dat 'n groot deel van die versameling, soos byvoorbeeld die etnografiese versameling, as gevolg van 'n gebrek aan ruimte nie uitgestal en trouens ook nie verwerk kon word nie en dus aan die verderflike invloed van vog, muise, rotte en motte blootgestel is. Die toestand is al in September 1897 soos volg beskryf:

> 't Is hartverscheurend te zien hoe de ratten geknaagd hebben aan alles ... Elken dag worden er 2 of 3 gevangen, maar 't aantal vermindert nie, daar 't Markgebouw met zijn overvloed van dierlijken en plantaardigen afval een broeinest voor ratten is.[33]

Daarbenewens was daar ook as gevolg van 'n gebrek aan tyd en die afwesigheid van 'n biblioteek nie sprake van behoorlike katalogisering nie. Die werkplekke van die

---

29 T A B: SS 5866, R15242/96 (R14704/97), J.W.B. Gunning - Regering, 1897.09.25, pp. 163 - 166.

30 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 1; Notulenboek II, p. 139.

31 Notulenboek II, pp. 21 en 35.

32 Die datum van die vergadering word aangegee as 19 November 1897, maar dit moet waarskynlik 19 Oktober 1897 wees, aangesien daar twee notules is wat 19 November 1897 gedateer is. Kyk Notulenboek II, pp. 109 en 123.

33 Notulenboek II, p. 87. Volgens J. Ploeger, Die Staatsmuseum, (Pretoriana 100, April 1992, p. 36) kom hierdie aanhaling uit die sogenaamde Notuleboek, nr. 1, maar Notulenboek II begin met die notules van die vergaderinge van 18 Januarie 1897 (p. 1), en Ploeger se bewysplaas is dus foutief.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

direkteur en die personeel het ook veel te wense oorgelaat en het nie alleen hulle taak bemoeilik nie, maar ook hulle gesondheid in gevaar gestel.

Die kommissie was van mening dat dit absoluut noodsaaklik was dat daar in die toekoms meer ruimte vir beide die versameling en die personeel beskikbaar gestel moes word om aan die vereistes van die groeiende werksaamhede van die Museum te voldoen. Die direkteur moes ook hulp kry.

Indien daar 'n direkteurswoning aan of in die Museum kon wees, kon die verwerking van die versameling makliker geskied en goeie toesig oor die werk gehou word, omdat die versameling altyd onder gebrekkige omstandighede soos swak sekuritieit en beperkte ruimte vir berging en uitstalling, ly.

Aangesien Gunning se permanente aanstelling van die goedkeuring van sy werk afgehang het, het hy die Kuratorium versoek om weer 'n kommissie van ondersoek aan te stel. Die voorsitter het Breijer en Leith as lede benoem om die Museum op 24 November te inspekteer. Volgens die verslag is die versameling en die administrasie ten volle in orde gevind. Die twee lede van die kommissie het ook hulle tevredenheid met die beleid van die waarnemende direkteur betuig.[34] Dr. Gunning se aanstelling kon gevolglik bekragtig word.

c. Nuwe personeel

Dr. Gunning het die mening gehuldig dat die vooruitgang van die Museum grootliks van volkome betroubare en konsensieuse amptenare afgehang het. Een so 'n persoon was C.J. Swierstra[35] (figuur 38) wat aanvanklik as prepareerder (dit wil sê tegniese

---

34 Notulenboek II, pp. 109 - 119, 127 en 131 - 139.

35 Cornelius Jacobus Swierstra (1874 - 1952) is in Groningen, Nederland, gebore. Sy tydelike aanstelling as prepareerder by die Staatmuseum is vervang met 'n permanente aanstelling as assistent en opsiener van die dieretuin. Na die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog is hy op 14 November 1899 as assistent van die Magasynmeester van Buitgoedere (Hoofkomitee van die Kommissariaat) benoem, maar het op 29 Januarie 1900 op versoek van dr. Mansvelt sy ontslag gekry. Hy was ook lid van die garnisoendiens van die Hollanderkorps. Nadat hy verskeie kere as waarnemende direkteur opgetree het, is hy in Julie 1922 as Direkteur van die Transvaalmuseum aangestel. Hy het in 1946 afgetree.

Pretoria News, 1952.05.13, (koerantuitknipsel in Transvaal Museum Knipsels, vol. 2); C.K. Brain, Natural history at the Transvaal Museum, in N.J. Dippenaar (red.), Staatsmuseum 100, p. 35.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.G. 6562(b), aanstelling; H.G. 6562(1), ontslag; H.G. 6562(4), pas.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

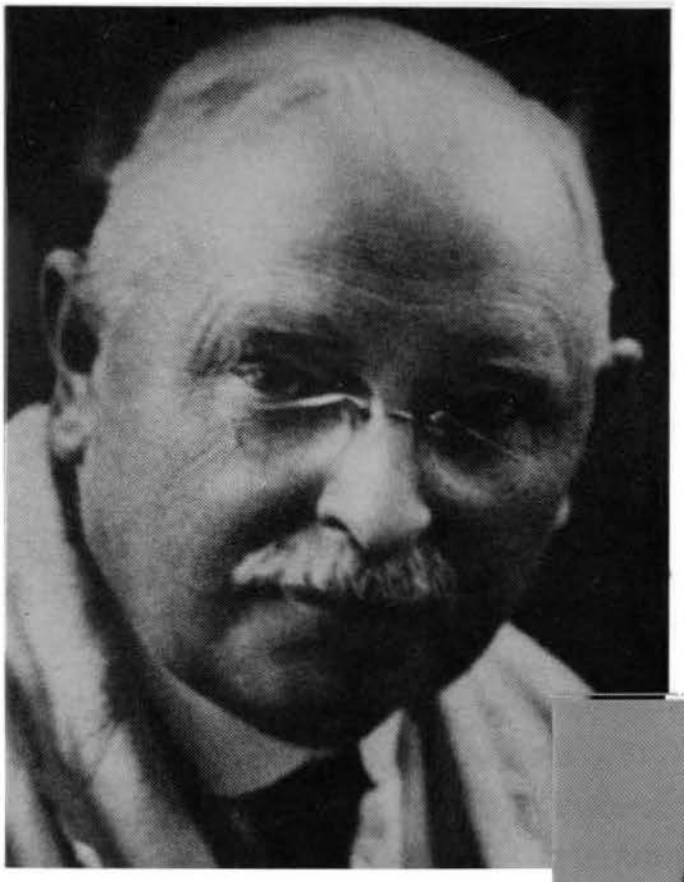

Figuur 38. C.J. Swierstra.

Uit: N.J. Dippenaar (red.), Staatsmuseum 100 (Pretoria, 1992), p. 35

Figuur 39. Mej. R. Leendertz, die eerste dame wat as personeellid by die Staatsmuseum aangestel is.

Uit: N.J. Dippenaar (red.), Staatsmuseum 100 (Pretoria, 1992), p. 19

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

assistent) tydelik by die Museum gewerk het. Swierstra het reeds nege jaar ondervinding in Nederlandse museums gehad.[36] Hy het nie alleen oor die nodige tegniese kennis beskik nie, maar was ook 'n vlytige en nougesette werker.[37]

Die museumpersoneel is uitgebrei deur die aanstelling van 'n taksidermisleerling en 'n klerk, O.O. Faassen. Met Faassen se aanstelling is die Direkteur onthef van 'n aansienlike deel van die Museumadministrasie en kon hy sy aandag aan die vakkundige werk wy.[38] Op 10 Januarie 1898 is Tweddill (saam met die geologiese versameling) na die kantoor van die Staatsgeoloog verplaas en is tydelik deur ene Visser (Visscher) vervang. Hy was tot in Junie 1898 by die Museum werksaam.[39] Daar is ook twee opsigters aangestel.[40] 'n Botaniese assistent, mej. R. Leendertz[41] (figuur 39), was die eerste damespersoneellid in die Museum.[42] Hoewel mej. Leendertz oor 'n middelbare onderwyskwalifikasie in Dier- en Plantkunde beskik het, sou sy nie alleen met diere en plante werk nie, maar ook oral waar die Direkteur haar dienste sou benodig.[43]

Hieruit blyk dit dat die eerste museumpersoneel uit natuurwetenskaplikes bestaan het en dat daar in die besonder na hulle behoeftes omgesien is met die aanstelling van assistente en selfs 'n taksidermisleerling. Immers, historiese voorwerpe het geen taksidermie nodig nie!

---

36 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 2.

37 Notulenboek II, p. 115.

38 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1898, p. 180.

39 Notulenboek II, pp. 141 - 143; N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 2.

40 Notulenboek II, p. 121.

41 Reino Leendertz (1869 - 1965) is in Medemblik, Nederland, gebore. Sy het haar aanvanklik as 'n apteker bekwaam, maar daarna Botanie in Amsterdam onder prof. Hugo de Vries bestudeer en een van sy assistente geword. Na die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog het sy in 1901 na Nederland teruggekeer en 'n rukkie lank in Amsterdam onderwys gegee. Sy was in 1904 weer in haar ou pos by die Transvaalmuseum terug. Sy was 'n stigterslid van die Suid-Afrikaanse Botaniese Vereniging. Sy het in 1925 afgetree.

M. Gunn en L.E.Codd, Botanical exploration of Southern Africa, p. 220.

42 V. Fitzsimons en L. Brain, Geskiedenis van die Transvaal-Museum, (Bulletin van die Transvaal-Museum, November 1972, p. 5).

43 Notulenboek II, pp. 217 en 219.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

d. Die Kuratorium

Met verloop van tyd het daar verandering in die Kuratorium ingetree. Met die bedanking van dr. W.J. Fockens as lid van die Kuratorium, is hy deur dr. H.G. Breijer opgevolg.[44] G. Klimke, die Staatsmyningenieur, wat sedert 1893 lid was, is in 1896 deur G. Schmitz-Dumont[45] vervang, maar hy het weer in 1898 lid van die Kuratorium geword. Schmitz-Dumont het in Desember 1897 as kurator bedank.[46] Die benoeming was aan sy persoon verbonde en nie aan sy amp nie en die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek was ook nie bereid om dit aan die amp van staatsmyningenieur te koppel nie.[47]

Dr. Lingbeek het op 13 Augustus 1897 as lid van die Kuratorium bedank aangesien hy ten minste 'n jaar lank in die buiteland sou wees.[48]

Met die aanstelling van prof. G.A.F. Molengraaff[49] (figuur 40) as Staatsgeoloog, het die Kuratorium die Regering versoek om hom ook as kurator te benoem.[50] Hy

---

44 Ibid., pp. 15 en 19; B K: H.G. Breijer - Staatsekretaris, 1897.03.18, p. 93; J.W.B. Gunning en N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 1.

45 George Schmitz-Dumont (1865 - 1900) is in Los Angeles, Kalifornië, V.S.A., gebore. Hy was 'n myningenieur van beroep. Hy het op 24 Januarie 1900 by die slag van Spioenkop gesneuwel.

T A B: MHG 0/16972, sterfkennis, 1900.02.15.

46 Notulenboek II, p. 137, T A B: SS 6861, R16362/97, G. Schmitz-Dumont - Staatsekretaris, 1897.12.06, p. 55.

47 T A B: SS 6861, R16362/97, nota Leyds, 1897.11.25, p. 41.

48 Brieweboek 1897 - 1899: J.W.B. Gunning - G.W.S. Lingbeek, 1897.08.19, pp. 53 - 54.

49 Gustaaf Adolf Frederik Molengraaff (1860 - 1942). Hy het doktorsgrade in Geologie sowel as in Plant- en Dierkunde behaal. Hy het die Zuid-Afrikaansche Republiek in 1890 besoek en is in 1897 as Staatsgeoloog aangestel. Hy het pionierswerk in die geologiese opname van die land verrig. Hy was van 1902 tot 1905 raadgewende geoloog in Johannesburg en daarna was hy professor in Geologie aan die Technische Hogeschool, Delft. Hy is veral bekend vir sy werk as hoof van die Identiteitsburo van die Rooikruis in Pretoria, 1899 - 1900.

Stadsraad van Pretoria, Historiese Uitstalling: Pretoria, p. 65; J. Ploeger, Die Staatsmuseum (Pretoriana 100, April 1992, p. 32); D.W. Krüger (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I, pp. 576 - 578.

50 Notulenboek II, p. 45; T A B: SS 3377, R7983/97, Sekretaris Kuratorium - Staatsekretaris, 1897.05.29, p. 166.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 40. G.A.F. Molengraaff, Staatsgeoloog en lid van die Kuratorium van die Staatsmuseum.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Historiese fotoversameling:
H.K.F. 4209

Figuur 41. Die Staatsgimnasium, waar die Museum van die Geologiese Opname geleë was.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Historiese fotoversameling:
H.K.F. 5792

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

is op 29 Mei 1897 aangestel.[51] Molengraaff het sy benoeming met graagte aanvaar.[52] Sy kantoor en die latere museum was in die Staatsgimnasium (figuur 41).

e. Inrigting

Teen Desember 1896 moes dr. Breijer vir kantoortoerusting, soos draaistoele, gordyne, kapstokke, 'n leer en 'n wastafel aansoek doen.[53] Die items is deur die Publieke Werke Departement bestel, maar dr. Gunning kon eers op 4 September 1897 berig dat alles nou in orde is.[54] Dr. Gunning het dadelik al die dokumente en katalogi in die nuwe brandkas, wat hy teen die einde van Julie 1897 ontvang het, gebêre.[55]

Hoewel 'n inventaris van die los goedere wat aan die Staat behoort het in 1898 deur die Staatsmuseum opgestel is, kon 'n kopie daarvan nie gevind word nie.[56] Met verloop van tyd het die toerusting waaroor die Museum beskik het uitgebrei, soos blyk uit die aansoeke vir aankope wat van tyd tot tyd ingedien is. Op 14 Oktober 1898 het dr. Gunning byvoorbeeld van die Kuratorium verlof gevra om 'n fotografiese toestel sowel as 'n handkamera aan te koop, waarvoor hy dan ook toestemming gekry het.[57]

f. Regulasies

Op 'n vergadering van die Kuratorium wat op 15 Oktober 1897 gehou is, is die huishoudelike regulasies (kyk Bylae III) van die Staatsmuseum, bestaande uit 32

---

51 T A B: SS 3377, R7171/92, nota, N. Mansvelt - Staatsekretaris, 1897.10.09, pp. 121 - 122; R7983/97, C.G. de Jonge - dr. G.A.F. Molengraaff, 1897.09.15, p. 167; H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1899, p. 96.

52 T A B: SS, Band 3377, R7983/97, G.A.F. Molengraaff - Staatsekretaris, 1897.09.27, p. 168.

53 T A B: PW 43, PR2953/97, H.G. Breijer - Hoof van Publieke Werke, 1896.12.09, p. 26.

54 T A B: PW 43, PR 2953/97, nota Hoofopsigter, 1897.09.04, p. 3.

55 Brieweboek 1897 - 1899: J.W.B. Gunning - N. Mansvelt, 1897.07.27, p. 26.

56 Daar word verwys na 'n inventaris by T A B: PW 55, PR 7/98.

57 Notulenboek II, p. 235.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

artikels,[58] goedgekeur en onderteken deur die voorsitter en lede Leith, Breijer, Schmitz-Dumont en Molengraaff.[59]

Uit die regulasies blyk dit dat die bestuur van die Staatsmuseum op 'n gesonde grondslag geplaas is. Verskeie sake is aangespreek: die eerste dertien artikels reël die werksaamhede van die Kuratorium; die verantwoordelikhede van die direkteur (ook ten opsigte van die Museum se finansies) word uitgespel, sowel as die personeel se pligte en verantwoordelikhede (amptenare was *onbeperkte gehoorzaamheid*[60] verskuldig aan die direkteur!). Toegang tot die Museum is in artikels 27, 40 en 41 gereël. Artikel 40 stem ooreen met die besluit wat vroëer deur die Staatsekretaris geneem is, en lees soos volg: *Kleurlingen en naturellen worden niet toegelaten.*[61]

Uit museum-etiese oogpunt is artikel 26 van belang.[62] Hierdie artikel is die bevestiging van 'n besluit van die Kuratorium wat alreeds op die vergadering van 26 Mei 1897 geneem is, naamlik:

> Het curatorium spreekt de wenschellijkheid uit, dat geen des ambtenaren v.h. Staatsmuseum versamelingen houdt van voorwerpen die het Museum ook versamelt; in ieder geval word eenige transactie van koop of ruil of geschenk gedurende diensturen en in het Museum gebouw voor eigen versamelingen aan alle ambtenaren streng verboden.[63]

Hierdie riglyn stem met die moderne rigsnoer vir professionele optrede van museumkundiges ooreen, naamlik dat die versameling en privaatbesit van voorwerpe wat dieselfde is as dit wat in daardie museum versamel word, aanleiding tot

---

58 Artikels verkeerdelik genommer tot 42, artikels 40, 41 en 42 moet genommer wees 30, 31 en 32; Notulenboek II, pp. 95 - 105.

59 Notulenboek II, p. 105.

60 Ibid.

61 Ibid.

62 Ibid., p. 103.

63 Ibid., p. 47.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

belangebotsings tussen die museum en die museumkundige kan gee en dus streng gekontroleer moet word.[64]

2. Beleid: Dr. J.W.B. Gunning se insette

Die Kuratorium en die Direkteur van die Staatmuseum was oortuig daarvan dat die Staatsmuseum nie net 'n bewaarplek van allerlei dinge was nie, maar 'n hoër doel gehad het, naamlik:

> een permanente registrateur van den vooruitgang van de natie; om zoo te zeggen: het Grootboek, waarop geregistreerd wordt de vooruitgang van het volk op wetenschappelijk, economisch, handels-, nijverheids- en landbouwkundig gebied. Het is, meer dan eenige andere instelling in den Staat, de bewaarder der Historie van het Volk.[65]

Die siening dat die Museum net voorwerpe uit die verlede moes versamel en bewaar is hierdeur aansienlik vergroot deurdat daar nou ook op eietydse ontwikkeling gelet moes word. Die betekenis van die woord *Historie* is dus uitgebrei.

Die Direkteur van die Staatsmuseum het hom volkome hiermee vereenselwig, want in Oktober 1898 verklaar dr. Gunning duidelik: *Het is mijn streven om eene volledige geschiedenis van de gansche Republiek en haar streven en werken op zichtbare wyse voor 't nageslacht te bewaren.*[66]

Dié standpunt stem gedeeltelik ooreen met die beleid van die Staatsmuseum soos dr. Gunning dit in 1908[67] verduidelik het, maar daar is wel groot verskille. Gunning

---

64 Vergelyk met die volgende:
> The acquiring, collecting and owning of objects by a curator for his own private collection is not in itself unethical and can enhance professional knowledge and judgement. However, serious dangers are implicit when a curator collects for himself privately objects similar to those which he and others collect for his museum. In particular, no curator should compete with his institution either in the acquisition of objects or in any personal collecting activity. Extreme care must be taken to ensure that no conflict of interest arises.

J.M.A. Thompson (red.) ea, Manual of curatorship. A guide to museum practice, p. 533.

65 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 4.

66 Brieweboek 1897 - 1899, J.W.B. Gunning - F.W. Reitz, 1898.10.20, p. 727.

67 J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, pp. 1 - 4).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

was teen daardie tyd so deur die beleid van die Engelse bewindhebbers van die Transvaalkolonie beïnvloed, dat sy republikeinse strewe van 1898 'n klemverskuiwing ondergaan het. Hy sê dat die tweede,

> and certainly not less important aim with the **founding of the State Museum** was the fostering of the love of the country, the stimulating of national pride, the encouraging of the consciousness in the people **that this State was but a part of a homogeneous complex of States and Colonies in South Africa** that the past of all these countries was the same, that the great men and great heroes of each component part belong ***ipso facto*** to the remainder, that origin, present and future, were and should ever be one and the same ...
>
> In order to portray the past clearly before the mind's eye of the present and future generations, in order to instil love and respect for **those who helped to shape the destiny of the South African nation as a whole** great attention was to be paid to the collecting of historical relics, first of all in connection with persons and matters of this country, and further in connection with all South Africa.[68]

Volgens Gunning was die hoofgedagte juis dat die Museum histories sou wees, bedoelende daarby

> it shall show the history of the past, and by fostering love and respect for a glorious past shall be instrumental in building up **a noble South African nation.**[69]

Daar was sekerlik in die tyd van die Zuid-Afrikaansche Republiek by die Regering nie 'n strewe na 'n homogene eenheid van state in Suid-Afrika nie en nog minder sprake van 'n edel Suid-Afrikaanse nasie! Nietemin is die onderliggende strekking van Gunning se 1908-beskouing duidelik: die historiese versameling was uiters belangrik vir die Staatsmuseum.

---

[68] Ibid., p. 4. My beklemtoning.

[69] Ibid. My beklemtoning.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Teen 1897 was die Kuratorium van plan om in die nuwe museumgebou ook 'n skoolmuseum te vestig.[70]

Die oprigting van 'n landboumuseum is in die vooruitsig gestel.[71] Daar was ook 'n opvoedkundige motief ter sprake, want sodoende *op uiterst duidelijke wijze het groote voordeel van arbeidsbesparende werktuigen aan de bezoekers zullen kunnen aantoonen.*[72] In die verslag van die periode 22 Junie tot 19 Julie 1897 het die Direkteur melding daarvan gemaak dat hy reeds begin het met die versameling van voorwerpe wat op die Suid-Afrikaanse landbou betrekking het en dat monsters van sade en produkte van ekonomiese belang reeds ontvang is.[73] In die aanwinsregister wat in September 1897 begin is, word genoem dat 'n skenking van die firma Malcomess & Co. van Oos-Londen ontvang is, naamlik vier foto's van die sogenaamde *steel swift*-ploeg, met al die nodige inligting.[74] Hierdie skenking was in antwoord op dr. Gunning se versoek aan die firma.[75] Daar was groot fabrikante in Amerika en Europa wat bereid was om modelle van landbouwerktuie kosteloos aan die Staatsmuseum te verskaf, waarvan sommige reeds in 1897 aangekom het. 'n Uitstalling van skadelike en nuttige sade en insekte is ook beoog.[76] Daar is ook 'n reeks

---

70 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 3.

71 Vergelyk Brieweboek 1897 - 1899: briewe van J.W.B. Gunning aan die landbou-genootskappe van Johannesburg, Port Elizabeth, Bloemfontein, Pretoria, Durban, Pietermaritzburg en die Westelike Provinsie, 1897.07.21, pp. 79 - 85.

72 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 3.

73 Notulenboek II, p. 67.

74 Aanwinsregister vanaf 1897, p. 1.

75 Brieweboek 1897 - 1899: J.W.B. Gunning - mnre. Malcomess & Co., 1897.07.30, p. 92.

76 J.W.B. Gunning en N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 3.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

foto's van koffieplantasies[77] in die Zuid-Afrikaansche Republiek geskenk.[78]

Die Staatsmuseum moes ook 'n aantreklike besoekpunt vir besoekers uit die vreemde wees.[79] Die Museum sou, volgens 'n vergesig van Gunning, inderdaad 'n Natuurhistoriese, Historiese, Etnografiese, Mineralogies, Geologiese, Industriële, Handels- en Landboumuseum wees in kombinasie met die Staatsbiblioteek! Die bedoeling was dat 'n Staatsbewaarplek vir Transvaal tot stand moes kom, *for the results of all work in Art, Science and Industry, and forming a central department for information and research on every subject that concerns this sub-continent in general ...*[80]

3. Bestuur van museumkundige funksies

a. Bewaring

Met verloop van tyd het dit al hoe duideliker geword dat die huisvesting van die versameling in die klein marksaal ontoereikend was. Sekuriteit van die versameling was in dié belemmerde omstandighede 'n groot probleem. So byvoorbeeld is al die papiergeld en enkele gedenkpennings op Sondagnag 12/13 Junie 1897 gesteel. Hoewel daar 'n volledige katalogus van die gesteelde artikels was, sodat lyste in koerante in Pretoria en Johannesburg gepubliseer kon word, is daar geen spoor van die gesteelde goedere gevind nie.[81]

---

77 M.W. Pretorius het hom reeds so vroeg as Januarie 1855 aktief beywer vir die verbouing van koffie in die Transvaal. Koffie is al in 1847 in Natal geplant en die Pretoriusse het waarskynlik op hoogte gebly van die eksperiment. Pretorius het met verskillende mense in aanraking gekom om koffiesaad te kry. Hy het onder meer koffiesaad van die firmas Evans en Churchill en Henwood, Smeardon en Reid gekry. Teen Julie 1856 was die verbouing van koffie aan die gang aan die noordekant van die Magaliesberg. Een van die eerste plase waar koffie verbou is, was dié van J.W. Horn, Strydfontein, in die distrik Pretoria. Op Modderfontein naby Rustenburg is ook koffie geplant. Op 'n deel van die plaas Bokfontein van Marthinus Ras (die kanonmaker) is koffie ook verbou.

H.M. Rex, Die eerste pogings tot koffieverbouing in die Pretoriase distrik, (Pretoriana 53, April 1967, pp. 32 - 37); mondelinge mededeling: J.J. van Rensburg, Van der Merwerylaan 101, Silverton, Pretoria, 1994.02.10.

Dit word vertel dat president Kruger net koffie gedrink het wat op sy plaas in die distrik Rustenburg verbou is.

J. Malan en W. Louw, Die Krugerhuismuseum Pretoria, pp. 31 - 35.

78 Notulenboek II, p. 149.

79 N. Mansvelt, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1893, p. 2.

80 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June, 1906, p. G.1.

81 Ibid., pp. 55, 59 en 63; Brieweboek 1897 - 1899, lys 1897.06.14, pp. 17 - 19.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

As die Direkteur die diefstal van 'n beerklou by die Superintendent van Onderwys rapporteer, kla hy dat dit onmoontlik is om oor die opeengestapelde menigte voorwerpe toesig te hou: ... *Zoolang de voorwerpen niet buite het bereik van het publiek zijn is voldoende toezich onmogelijk.*[82] In dieselfde tydperk is daar ook 'n *kafferkussen* gesteel.[83] Die toestand was so benard dat Gunning van mening was dat dit ernstig oorweeg moes word om die Museum vir die publiek te sluit.

Die Museum is so druk besoek en die beweegruimte vir besoekers was so min dat hulle voortdurend teen die voorwerpe *aandrukken* en *aanraken*,[84] met die gevolg dat die voorwerpe nie alleen gesteel nie, maar ook maklik beskadig kon word. Dit was noodsaaklik dat maatreëls getref moes word om skade te voorkom.

Uit 'n adminstratiewe oogpunt het die beperkte ruimte ook probleme veroorsaak: die kantoor van die Direkteur was so klein dat hy nie sy werk deeglik kon doen nie. Hy het dus die Kuratorium versoek dat die kantoor so vergroot en gemeubileer word dat dit by die waardigheid van die Museum en die amp pas. Aan die begin van Junie 1898 het die Direkteur daarop gewys dat die gebrek aan ruimte akuut was, en dat daar stappe gedoen sou moes word om 'n einde aan die onhoudbare toestand te maak.[85]

By besondere geleenthede, soos met die opening van die Delagoabaai-spoorlyn, is spesiale sekuriteitmaatreëls getref en sou berede polisie by die Staatsmuseum gestasioneer word.[86] Mettertyd het diefstal en beskadiging van voorwerpe toegeneem en die Kuratorium het dit goedgedink om die polisiehoof te vra dat 'n polisie-agent tydens besoektye by die Museum geplaas moes word.[87] Die versoek is toege-

---

82 T A B: SS 4947, R13662/97 Direkteur - Superintendent van Onderwys, 1897.10.08, p. 144; vergelyk verslag van Direkteur van 17 September tot 15 Oktober 1897, Notulenboek II, p. 113.

83 Notulenboek II, p. 113.

84 Ibid., p. 179.

85 Ibid., pp. 181 en 193.

86 T A B: SSA 96, RA2462/95, Kommissaris van Polisie - Staatsekretaris, 1895.07.06, p. 183.

87 Brieweboek 1897 - 1899: J.W.B. Gunning - Hoof van Polisie, 1897.10.16, p. 91; kyk figuur 34.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

staan.[88] Daar is selfs besluit om voorwerpe wat maklik gesteel of beskadig kon word maar liefs in te pak met die oog op *eene mogelyk spoedige verhuising*.[89]

Trouens, die ruimte was so beperk dat al die voorwerpe in 'n versameling buitendien nie uitgestal kon word nie, maar dat dit ingepak en weggebêre moes word, soos in die geval van die etnografiese versameling.[90] Die bergruimte was byna heeltemal vol met huide![91]

Die Direkteur is deur die Kuratorium opgedra om te bereken wat die koste sal wees om die Museum teen brandskade te verseker. Die bedrag van 6/- per £100 is as redelik beskou, en die Kuratorium het besluit om die versameling vir £10 000 te verseker (£5 000 by die maatskappy Nederlanden, en £5 000 by *eene soliede Engelsche Maatschappij*, die Guardian Fire Insurance Co., of London,[92] waarvan George Leith die agent was[93]).[94] Die waarde van die versameling was £12 000 - £15 000.[95]

By wyse van kennisgewings is die publiek in Nederlands, Frans, Engels en Duits gemaan om nie in die museum te rook nie. Sulke kennisgewings op stewige karton, 33 x 20 cm groot, is deur die Direkteur, met toestemming van die Superintendent van Onderwys, by die Staatsdrukkery aangevra. Daar was ook soortgelyke kennisgewings in die Museum wat besoekers verbied het om aan voorwerpe te raak.[96]

---

88 Notulenboek II, p. 107 en 123.

89 Ibid., p. 107.

90 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 3; H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1899, p. 96.

91 T A B: SS 4947,R11802/98, N. Mansvelt en J.W.B. Gunning - Regering, 1898.08.31, pp. 147 - 149.

92 Hierdie twee versekeringsmaatskappye word gelys as Guardian Fire and Life Assurance Co, Transvaal Mortage Co, box 133, Church-sq, E en Netherlands Insurance Co, Baerveldt and Heyblom, agents in die lys van maatskappye, Longland's Pretoria directory for 1899, p. 16.

93 Advertensie vir die firma George Leith & Co., Longland's Pretoria directory for 1899, p. 80.

94 Notulenboek II, pp. 35, 57, 61 en 63.

95 T A B: SS 5866, R15242/96, (R14704/97), J.W.B. Gunning - Regering, 1897.09.25, pp. 163 - 166, SS 4947, R11802/98, N. Mansvelt en J.W.B. Gunning - Regering, 1898.08.31, pp. 147 - 149.

96 T A B: OD 165, OR9266/97, J.W.B. Gunning - Superintendent van Onderwys, 1897.07.20, p. 163.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Uit 'n bewaringsoogpunt was nie net onveiligheid nie, maar ook stof een van die *dagelijksche ernstige ergernissen* waardeur die toestand onhoudbaar gemaak is.[97] Hierdie probleem dateer uit die tyd toe die Museum in die klein marksaal ingetrek het, want in 1894 moes buitengewone sorg al bestee word aan die skoonhou van die voorwerpe op uitstalling omdat 'n groot hoeveelheid stof die gebou daagliks binnegedring[98] het. Die gebou was vir meer as 'n voet (30 cm) bokant die ruit van die bolig oop. Die gebou was immers op die Markplein geleë en die strate in die dorp was nog almal grondpaaie. Stof was dus onvermydelik! As daar 'n sterk wind gewaai het, het dit ook ingereën.[99] Trouens, die stof en reën was so erg dat die voorwerpe ook aansienlike skade gely het.[100]

'n Ander probleem wat in die museum ondervind is, was rotte. *'T is hartverscheurend te sien hoe de ratten geknaagd hebben aan alles* (!). Hoewel daar elke dag 'n paar rotte gevang is, het die plaag nie verminder nie, aangesien die markgebou *met zyn overvloed van dierlijken en plantaardigen afval een broeinest voor ratten is.*[101] Juis historiese dokumente, wat uit die aard van die saak onvervangbaar was, kon maklik tot niet gaan.[102]

b. Versameling

Daar is besef dat die etnografiese versameling nog onvolledig is en aangevul moes word. Dr. Gunning se mening hieroor was duidelik, naamlik dat die swartmense se *werktuigen, versieringen en oorlogswapenen nie meer gebruik word nie, soos wat*

---

97 Notulenboek II, p. 55.

98 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1894, p. 43.

99 T A B: SS 4947, R11802/98, N. Mansvelt en J.W.B. Gunning - Regering, 1898.08.31, pp. 147 - 149.

100 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1898, p. 181.

101 Notulenboek II, p. 87.

102 T A B: SS 4947, R13662/97, J.W.B. Gunning - W.J. Leyds, 1897.09.23, pp. 138 - 141.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

hulle uit hulle oorspronklike woonplaatse verdryf word[103] en dat hulle dus tydig versamel moet word. Dit is gedoen deur die Kommandant-generaal te versoek om soveel moontlike stukke ten behoewe van die Staatsmuseum te versamel, soos met die kommando teen Mphephu, 'n Bavenda-stamhoof.[104] Reeds so vroeg as 1894 het dr. Breijer in sy hoedanigheid as ere-direkteur die Kommandant-generaal versoek om 'n houtfiguur in die vorm van 'n krokodil, wat aan Maleboch behoort het (versteek in die rivier by Maleboch se hoofstad), vir die Staatsmuseum te verkry.[105] Uit 'n nota van Kommandant-generaal Piet Joubert het dit geblyk dit dat die beeld reeds gevind is.[106]

Die Kommandant-generaal is meer as een keer bedank vir sy *streven om het Staatsmuseum door kostbare geschenken te verrijken* ...[107] Die voorwerpe het onder meer die volgende ingesluit: olifantstande wat aan Maleboch en Modjadji behoort het uit Blouberg, 'n houtlepel, assegaaie en pyle en boë.[108]

Die etnografiese versameling is verder uitgebrei deur die aanbod van Mousinho d'Albuquerque, 'n Portugese staatsamptenaar in Lourenco Marques,[109] van 'n versameling wapens van die inboorlinge in die Portugese kolonies.[110]

---

103 T A B: KG 312, CR5014/98, Direkteur - Kommandant-generaal, 1898.10.06, sb. 'n Soortgelyke mening is al so vroeg as 1855 uitgespreek deur dr. G. Atherstone van Grahamstad, naamlik *as Grahamstown was on the borders of a number of Native tribes, many of whom were making progress towards civilisation, it was desirable that some relics be procured before being entirely lost, of former customs and manners, implements of war, culinary vessels etc.* Dr. Schönland van die Albanymuseum was ook uit 'n etnologiese oogpunt geïnteresseerd in die swartes se handwerk, maar veral omdat hulle oor vaardighede beskik het wat gebruik kon word in die ontwikkeling van kunshandwerk. Hy was ook besorg oor hulle verwestering en net soos Gunning, van mening dat dit al hoe moeiliker was om voorwerpe te bekom.

N. Fowler, A history of the Albany Museum, 1855 - 1958, pp. 5 en 65.

104 Notulenboek II, p. 241.

105 T A B: KG 85, CR3007/94, H.G. Breijer - Kommandant-generaal, 1894.08.21, sb.

106 T A B: KG 85, CR3007/94, nota P.J. Joubert - Sekretaris, Kommandant-generaal, 1894.08.30, sb.; 90, CR4047/94, bedanking, 1894.11.01, sb. Die krokodil, sy verkryging vir die Staatsmuseum en die betekenis daarvan word bespreek in J.A. van Schalkwyk, Crocodiles, history and the presentation of 'facts',(South African Journal of Art and Architectural History 2(1), 1991, pp. 27 - 30).

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: ET 4493, krokodil (hout).

107 T A B: KG 90, CR4047/94, Departement van onderwys - Kommandant-generaal, 1894.11.01, sb.

108 T A B: KG 90, CR4047/94, Staat van voorwerpe gestuur na die Staatsmuseum, 1894.11.08, sb.

109 H.J. van Aswegen en G. Verhoef, Die geskiedenis van Mosambiek, p. 17.

110 Notulenboek II, p. 223.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

George Leith is deur dr. Gunning as 'n hoogs verdienstelike etnograaf beskou, en toestemming is gevra dat goewermentsamptenare aan hom hulp verleen op sy reise deur die noorde, aangesien *zyne reis de versamelingen van het Staatsmuseum ten goede [zal] komen*. Die Direkteur se versoek is deur die Staatsekretaris toegestaan.[111]

Die publiek was al hoe meer in die Museum (figuur 42) geïnteresseerd, soos uit die Jaarverslag van 1897 blyk: *Het Staatsmuseum mocht zich in hooge mate in de belangstelling van het publiek verheugen.*[112]

Die belangstelling het onder meer uit die uitstekende besoeksyfers van die Museum en die skenkings waarmee die historiese versameling aangevul is, geblyk. So byvoorbeeld is voorwerpe wat met die Groot Trek en die wedervaringe van die Trekkers verband gehou het, geskenk, soos die deksel van 'n ketel en 'n knoop wat gevind is op die plek[113] waar Retief doodgemaak is, sowel as die oorblyfsels van 'n pyp wat uitgegrawe is op die plek waar die laer van Piet Retief[114] aangeval is.[115] Die versameling geskut is in 1897 deur 'n skenking van die Staatsartillerie van ou kanonne, granate, projektiele en wapens uitgebrei.[116]

---

111 T A B: SS 7834, R6420/99, Direkteur - Staatsekretaris, 1899.05.01, pp. 152 - 156; Notulenboek II, pp. 285 - 286. Of Leith wel etnografiese voorwerpe ingesamel het, kon nie vasgestel word nie.

112 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 1.

113 Waarskynlik 'n verwysing na die heuwel, kwaMatiwane, 'n klipperige uitloopsel van Hlomo, Amabutho, ongeveer 'n halfmyl noord van Dingane se hoofkraal. Na die slag by Bloedrivier is Retief en sy manne se beendere daar gevind.

D.W. Krüger en W.J. de Kock (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, p. 604.

114 Die Retief-laer van 78 waens was by Doornkop en dus nie in lyn met Bloukrans-Rensburgspruit waar die Voortrekkers die nag van 16 Februarie 1838 deur die Zoeloes aangeval is nie.

A.J.H. van der Walt, Weenen, (Die Groot Trek Gedenkuitgawe van die Huisgenoot, Desember 1938, pp. 115 - 117).

115 Aanwinsregister vanaf 1897, p. 61.

116 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 2.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

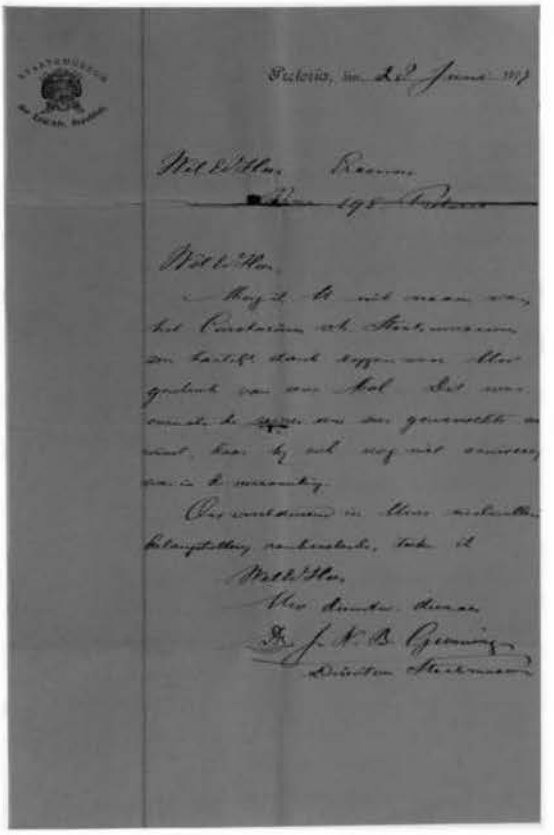

Figuur 42. Bedanking vir 'n skenking op amptelike skryfpapier, met die wapen van die Zuid-Afrikaanse Republiek en die naam Staatsmuseum der Zuid-Afr. Republiek.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Manuskripversameling

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die preekstoel wat van 1865 tot 1898 deur die Gereformeerde Gemeente van Potchefstroom[117] gebruik is en deur 'n buiteman[118] gemaak is, is deur die gemeente aan dieStaatsmuseum geskenk.[119] 'n Viool en strykstok van Transvaalse hout (stinkhout en rivierwilger) wat in die 1870's deur J.A. Vlotman gemaak is, is ook geskenk.[120]

Al hierdie skenkings het 'n duidelike historiese assosiasie wat vir die Kuratorium en die Direkteur aanvaarbaar was, maar daar is ook stukke aanvaar met historiese assosiasies wat aan die absurde gegrens het, soos die *Schedel van paard gereden in de Jameson troep doodgeschoten in den kop onder troeper Keys*.[121] Die geskenk is ontvang van mnr. J. Liebenberg.

Op naastenby dieselfde vlak is die volgende skenking:

> Een kogel. Deze kogel werd op den 20 ste Augustus 1848 in de slag van Boomplaats, Oranje Vrystaat, door de Engelschen in die knie kop van J Vermeulen geschoten en op den 20ste van Junie 1889 door Dr D van Wijk er uitgehaald (!)[122]

Daar is voortdurend buitelandse munte (byvoorbeeld Nederlandse, Portugese, Engelse en Russiese munte), sowel as Suid-Afrikaanse munte geskenk. In 1897/1898 is die versameling deur skenkings van waardevolle gedenkpennings en munte deur ene Torciana van Pretoria en kommandant G.M.J. van Dam[123] van Johannesburg

---

117 Die kerk waarin die preekstoel gebruik is, is die oudste kerkgebou van die Gereformeerde Kerke in Transvaal.

N. van Vuuren, Historiese kerkgebou, (Die Kerkblad, 5 Augustus 1992, p. 25).

118 Buiteman = dorpeling

Van Dale, Nieuw handwoordenboek der Nederlandse taal, p. 150.

119 Aanwinsregister vanaf 1897, p. 48.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.G. 39667-1-2, (ou H.C. 49), preekstoel.

120 Aanwinsregister vanaf 1897, p. 86.

121 Ibid., p. 28.

122 Ibid., p. 46.

123 Gerard Marie Johan van Dam (1855 - 1940). Hy het op dertienjarige ouderdom saam met sy ouers in Transvaal aangekom. Sy pa was stadsklerk van Potchefstroom. Hy het in 1881 by die pas gevormde Zuid-Afrikaansche Rijdende Politie aangesluit. In 1896 is hy tot kommandant in Johannesburg bevorder.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, pp. 786 - 787.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

uitgebrei.[124] Die aanwinsregister van 1897 toon duidelik watter reuse skenkings van munte en gedenkpennings ontvang is en dat die numismatiese versameling besonder vinnig uitgebrei het. 'n Versameling van nie minder nie as 77 sogenaamde leg- en gedenkpennings is ontvang, sowel as 'n stuk of honderd munte. Eersgenoemde het veral verband gehou met die geskiedenis van Nederland en beskrywings van pennings soos die volgende kom byvoorbeeld voor: *Legpenning ter herinnering aan Maurits' tocht naar Doesburg en zij versterking van deze stad.*[125]

Die Kuratorium van die Staatsmuseum het besluit om Boesmantekeninge te versamel, veral na aanleiding van prof. Molengraaff se aanbod om sulke tekeninge wat hy op sy reise teenkom vir die Museum te versamel.[126]

Een van die luisterrykste geskenke wat in daardie jare ontvang is, is die skeepsmodel wat deur sir Donald Currie[127] aan Staatspresident Paul Kruger aangebied is. Sir Donald het van die Konsulaat verneem dat die Regering graag 'n model van 'n stoomskip vir die Staatsmuseum wou koop[128] en het dus besluit om die model van Dunvegan Castle (figuur 43) aan te bied en die model met sy jongste stoomposskip Dunolly Castle, wat op die Clyderivier gebou is, na Suid-Afrika te stuur.[129] Volgens die Konsul-generaal was dit 'n pragtige model, volmaak tot in die kleinste

---

124 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1899, p. 96, N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staasmuseum over het dienstjaar 1897, p. 2; Notulenboek II, pp. 119 en 135.

125 Aanwinsregister vanaf 1897, p. 35.

126 Notulenboek II, p. 161. As Staatsgeoloog het Molengraaff met 'n toegeruste tentwa, die nodige trekdiere en twee swart helpers 'n uitgestrekte gebied geologies ondersoek.

D.W. Krüger (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I, p. 576.

127 Donald Currie (1825 - 1909) was 'n Skotse skeepseienaar. Die snelheid en doeltreffendheid van sy skepe het tot gevolg gehad dat die Kaapse Regering in 1876 'n kontrak vir posvervoer aan hom toegeken het. Currie het belanggestel in Suid-Afrikaanse aangeleenthede omdat hy bewus was van die waarde van politieke konneksies en hy het besoekers soos presidente T.F. Burgers, J.F. Brand en S.J.P. Kruger onthaal. Hy het Suid-Afrika in 1886 - 1887 sowel as in 1893 besoek. Hy is die skenker van die gesogte Curriebekers vir krieket en rugby.

D.W. Krüger (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I, pp. 200 - 201.

128 Waarskynlik 'n verwysing na die besluit van die Kuratorium om £100 beskikbaar te stel vir die aankoop van modelle van skepe, sluise, dokke ensovoorts.

B K. H.G. Breijer - M. White, 1896.11.02, p. 40.

129 T A B: SSA 497, R1311/97, (RA1654/97), Sir Donald Currie - president Kruger, 1897.02.20, p. 192.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

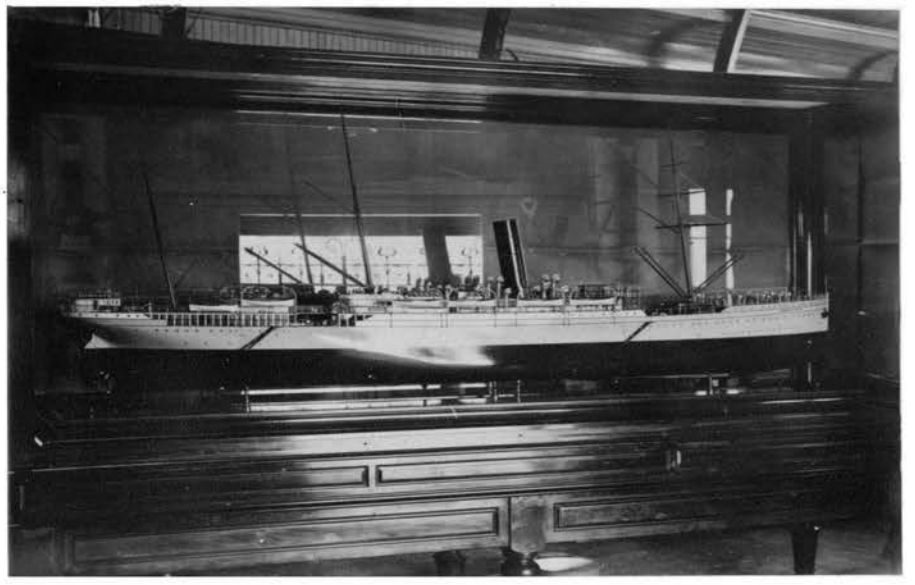

Figuur 43. Die skeepsmodel van die **Dunvegan Castle** was die eerste voorwerp wat besoekers aan die Staatmuseum gesien het.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Historiese fotoversameling:
H.K.F. 134

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

detail.[130] Die President het op 26 Maart 1897 die geskenk met dank aanvaar,[131] en die model is 'n maand later, op 26 April 1897, in die Museum geplaas. Die Kuratorium het sir Donald ook amptelik vir die geskenk bedank.[132]

Die model, wat in perfekte werkende toestand was, was die eerste voorwerp wat die besoeker gesien het as hy by die deur van die Museum ingekom het.[133] Dit het voortdurend baie besoekers gelok en was allerweë bewonder.[134]

Daar is ook voorwerpe te koop aan die Museum aangebied, maar die museumsubsidie was uiters beperk en weinig, indien enige, geld kon daaraan bestee word. Die aanbod van dr. F.V. Engelenburg aan die Departement Publieke Werke van 'n ligkroon afkomstig uit die Kaap tydens goewerneur Rijk Tulbagh (Kaapse goewerneur 1751 - 1771) se bewind, was van historiese waarde vir die Staatmuseum, maar op navraag van dr. Gunning het dit geblyk dat dit gekoop moes word. Aangesien die Kuratorium self nie oor die nodige fondse beskik het nie, is besluit om dit nie te koop nie.[135]

Die Staatsmuseum het ook skenkings van die Regering ontvang, soos die twee pragtige Armeense Bybels. Hierdie twee verlugte manuskripte is deur 'n Armeniër in Johannesburg, ene Y. Agopian, vir die som van £250 aan die Regering te koop aangebied. Agopian het as slagoffer van Turkse oorheersing na Wes-Europa gevlug en hom uiteindelik in Johannesburg as handelaar in musiekinstrumente gevestig. Op

---

130 T A B: SSA 497, R1311/97, Vise-konsul - Staatsekretaris, 1897.02.06, p. 188.

131 T A B: SSA 497, R1311/97, Konsul-generaal - Staatsekretaris, 1895.03.26, p. 193.

132 Notulenboek II, p. 41.

133 J. Harris, The Boer "Tower of London", (The Strand Magazine, 19(52), p. 470).

134 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1899, p. 96.

Hierdie skeepsmodel word vandag (1994) in die Kruger Museum, Pretoria, uitgestal.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Kr. 2717, skeepsmodel.

135 Notulenboek II, p. 49.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

aanbeveling van dr. Mansvelt het die Uitvoerende Raad besluit om die manuskripte vir die Staatsmuseum teen die bedrag van £120 te koop.[136]

In April 1899 het die Staatsmuseum 'n geskenk[137] gekry waarin die publiek vandag nog geïnteresseerd is - 'n mummie.[138] Die Kuratorium het besluit dat 'n glaskas gemaak moes word en dat die goedkoopste tender vir die kas aanvaar sou word.[139] Die mummie, wat deur Staatsmyningenieur J. Klimke aan die Museum gestuur is, is uitsonderlik op grond van die sogenaamde Fajoemportret van en op sy gesig.[140] Die Fajoemportrette is deur die enkoustiese tegniek gemaak, dit wil sê met verf van pigment en byewas wat verhit is. Die meeste portrette dateer uit die Romeinse tydperk in Egipte, veral die tweede en derde eeu n.C. 'n Portret is gedurende 'n persoon se lewe in opdrag gemaak, geraam en in die huis gehang. Na die persoon se dood is dit uit die raam verwyder en op die mummie geplaas.[141]

Die Direkteur self was deeglik bewus van die belangrikheid van historiese voorwerpe en sy strewe was om 'n volledige geskiedenis van die hele Republiek op sigbare wyse vir die nageslag te bewaar.[142] Hy het hom ook vir die versameling daarvan beywer. Hy deel die Kuratorium in sy maandverslag vir 22 Junie tot 19 Julie 1897 mee: *Ik*

---

136 Ibid. p. 53; Inligtingslêer, Armeense manuskripte Argief - Transvaalmuseum, 1949.02.02 met afskrifte van argiefstukke SS 1776, 4534/97.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.G. 4068, verlugte manuskripte.

137 Notulenboek II, p. 279.

138 Daar is handel in mummies gedryf. Die Albanymuseum het byvoorbeeld in 1898 'n aanbod van 'n mummie teen £15 uit Kairo gehad! Dié museum het in 1908 'n mummie uit Luxor gekry.

N. Fowler, A history of the Albany Museum, 1855 - 1958, pp. 114 en 174.

Met die eeuwending is daar ook 'n mummie tot die versameling van die Durbanmuseum toegevoeg. Dié mummie is ongeveer 2 300 jaar oud en is uit 'n graftombe by Akmin in Egipte verwyder.

C. Quickelberge, Collections & recollections. The Durban Natural History Museum 1887 - 1987, pp. 88 - 89.

139 Notulenboek II, pp. 289 en 299.

140 Voor 1887 is minder as twee dosyn van hierdie portrette gevind, maar in 1887 het die antieke handelaar van Wenen, Oostenryk, Theodor Graf, 'n groot hoeveelheid portrette uit Egipte na Europa gebring. In die daaropvolgende jare is hulle aan versamelaars en museums in Europa en Amerika (en aan Klimke?) verkoop.

141 D.L. Thompson, Mummy portraits in the J. Paul Getty Museum, pp. 3 - 5, 8 en figuur 14, p. 10.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Arg. 68/68, mummie.

142 T A B: SS 7496, R13563/98, J.W.B. Gunning - F.W. Reitz, 1898.10.20, p. 248.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ben veel oude historische zaken op het spoor gekomen, die waarskijnlijk dese maand gratis in het Staatsmuseum zullen geplaatst worden.[143]

Die Direkteur was nie alleen in voorwerpe uit die verlede geïnteresseerd nie, maar het ook die waarde van tydgenootlike stukke besef. So het hy byvoorbeeld 'n offisiers- en 'n gewone manskapsuniform van die vrywilligerskorpse vir sy versameling gevra.[144] Ten spyte van Staatsekretaris F.W. Reitz[145] se beswaar - *Ik kan de wenschlijkheid ervan niet inzien*[146] - is aanbeveel dat een uniform van elke korps wel aan die Staatsmuseum afgestaan word en is Melt Marais, die Kommandant van die Pretoria Vrywilligerkorps,[147] gevra om aan die Museum se versoek te voldoen. Aangesien die korrespondensie op 19 Junie 1899 eindig,[148] is dit nie duidelik of daar aan dr. Gunning se versoek voldoen is nie. Dit is wel veelseggend dat hy die wenslikheid van so 'n tydgenootlike versameling ingesien en moeite gedoen het om dit te verkry.

c. Kontak met ander museums en die buiteland

Die Staatsmuseum het nie in isolasie ontwikkel nie, maar voortdurend in voeling gebly met ander museums in Suid-Afrika en in die buiteland, met die gevolg dat daar wedersydse beïnvloeding was. Daar is byvoorbeeld voorgestel dat die direkteure van

---

143 Notulenboek II, p. 67.

144 Ibid.; T A B: SS 7496, R13563/98, J.W.B. Gunning - F.W. Reitz, 1898.10.20, p. 248,

145 Francis William Reitz (1844 - 1934) is in Junie 1898 in die plek van dr. W.J. Leyds tot Staatsekretaris van die Zuid-Afrikaansche Republiek gekies. Hy was van 1889 tot 1895 staatspresident van die Oranje-Vrystaat, maar moes die amp neerlê as gevolg van gesondheidsredes, en het hom in Julie 1897 in Pretoria gevestig. Reitz het kennis van museums gehad aangesien hy die voorsitter van die museumkomitee van die Nasionale Museum in Bloemfontein was vanaf die stigting daarvan totdat hy as staatspresident verkies is.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, pp. 594 - 598; A.C.M. Coetzer, Geskiedenis van die Nasionale Museum, (Navorsinge van die Nasionale Museum Bloemfontein 6(8), November 1989, p. 249).

146 T A B: SS 7496, nota, F.W. Reitz - Kuipers, 1898.11.02, p. 245.

147 Sedert 1893 het daar verskillende vrywilligerkorpse in die Zuid-Afrikaansche Republiek tot stand gekom. Een van die belangrikstes was die Pretoria Vrywilligerkorps. Breytenbach noem die volgende in verband met die uniform:

> Die lede van die korpse het naamlik uniform gedra, wat vir die infanteriste uit 'n sandkleurige materiaal en vir die kavalleriste uit 'n donkerblou stof vervaardig is, en waarvan die opvallendste kenmerk die breërand veldhoed was, waarvan die rand aan die regterkant opgeslaan en met 'n knoop, wat die wapen van die Republiek vertoon het, aan die bol vasgeheg het.

J.H. Breytenbach, Die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog I, pp. 60 - 61.

148 T A B: SS 7496, R 13563/98, nota, J.W.B. Gunning - M Marais, 1899.06.19, p. 247.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Suid-Afrikaanse museums een maal per jaar afwisselend by verskillende museums moes vergader om sake van algemene belang te bespreek. In 1896 was 'n ruilhandel met die museums in Grahamstad, Kaapstad en Natal in volle swang. Op die wyse sou die Staatsmuseum in 'n kort tydjie oor 'n verteenwoordigende versameling Suid-Afrikaanse fauna beskik. Daar was ook 'n besonder aangename en kollegiale verstandhouding tussen hierdie Museum en die ander museums in Suid-Afrika.[149] Dr. Gunning is deur die Kuratorium afgevaardig om teenwoordig te wees by die opening van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad deur sir Gordon Sprigg[150] en 'n bedrag van £10 vir reis- en verblyfkoste is aan hom toegestaan.[151] Dr. Gunning het tydens sy verlof persoonlik die inrigting van die Museum in Kaapstad bestudeer.[152]

Daar was ook kontak met die Britse Museum en die Smithsonian Instituut. Die Britse Museum het 'n stel handboeke aan die Staatsmuseum geskenk en die Smithsonian die 1895-jaarverslag en handelinge.[153] Aangesien hierdie twee instansies bekend was vir die leidende rol wat hulle in die museumwese gespeel het, kon die Staatsmuseum op hierdie wyse op die hoogte van museumontwikkeling en denkrigtings in die buiteland bly.

'n Uitstalling van voorwerpe uit die Museum in Berlyn is bewys van die wêreldwye erkenning waarna die Staatsmuseum gestreef het. Die aansoek wat ontvang is van dr. Max Ohlenfalsche[154] Richter is aanvanklik van die hand gewys, aangesien die tentoonstelling nie 'n amptelike karakter gehad het nie, maar die aansoek is deur die Duitse Konsul sowel as die Regering ondersteun. Die uitstalling sou wel 'n

---

149 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1897, p. 81; N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 4.

150 Die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad was al in 1886 te klein, maar die nuwe museumgebou is eers in 1895 voltooi en 'n jaar later betrek. Die nuwe museum is op 6 April 1897 deur die Eerste Minister van die Kaapkolonie, sir Gordon Sprigg, geopen.

R.H.F. Summers (samesteller), A history of the South African Museum 1825 - 1975, pp. 61 - 66 en 70.

151 Notulenboek II, p. 35.

152 Ibid., p. 191.

153 Ibid., p. 241.

154 Ook gespel Ohnefalsch in notule.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

wetenskaplike karakter dra. Die tipe voorwerpe wat oorsee gestuur kon word, was egter 'n probleem: geen historiese voorwerpe en opgestopte diere mag weens die risiko vir beskadiging uitgeleen word nie. Die gevraagde voorwerpe is tog wel uitgeleen onder borg van die Duitste Konsul met die nodige voorsiening vir die vervanging en/of herstel van voorwerpe wat beskadig mag word.[155] Met die terugkeer van die voorwerpe moes 'n herrangskikking plaasvind. Ongelukkig is die voorwerpe in 'n verwaarloosde toestand terug ontvang, aangesien dit swak verpak was. Die skade kon maklik £100 bedra het. Daar is uiteindelik 'n bedrag van £162 - 2 - 0 aan die Museum uitbetaal.[156]

Met sy besoek aan Europa in 1897 het Klimke, die Staatsmyningenieur, verskeie lande besoek en daadwerklik goeie betrekkings met hulle museums probeer skep. Hy wou monsters van gouddraende gesteentes en alluviale goud uit die Zuid-Afrikaansche Republiek aan Frankryk, Duitsland, Portugal, Nederland, België en ander lande skenk vergesel van die nodige inligting; met die volgende doel: *Ik hoop daardoor goede relasies tusschen de muzeums dier landen en het Staatsmuseum aangeknoop te hebben.*[157]

Op sy vergadering van 26 Mei 1897 het die Kuratorium 'n brief van Klimke ontvang waarin bevestig is dat hy al die monsters van minerale wat hy saamgeneem het aan Europese museums uitgedeel het.[158] So het hy byvoorbeeld tydens 'n onderhoud met die Minister van Buitelandse Sake van Frankryk, Hanotaux, gouderts aan hom geskenk. Sodra Klimke geweet het aan watter museum die Minister die gouderts gegee het, was hy van plan om tussen daardie museum en die Staatsmuseum betrekkinge aan te knoop, ook met die doel om hier voorwerpe te bekom wat nie gekoop kan word nie.[159]

---

155 Notulenboek II, pp. 9, 17, 31.

156 Ibid., pp. 135, 137 en 145.

157 T A B: SS 6360, R5735/97, J. Klimke - Voorsitter van die Kuratorium, 1897.03.31, p. 75.

158 Notulenboek II, p. 47.

159 T A B: SS 6360, R7535/97, J. Klimke - Staatsekretaris (hoof van Mynwese), 1897.03.19, pp. 77 - 79.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Sedert 1897 was die Staatsmuseum ook gemoeid met die reëlings vir die deelname van die Zuid-Afrikaansche Republiek aan die internasionale tentoonstelling wat in 1900 in Parys aangebied sou word. Dr. Gunning was 'n lid van die reëlingskomitee en artikels vir uitstalling kon direk aan dr. Gunning by die Staatsmuseum gestuur word.[160] Soogdiere wat deur die reëlingskomitee aangekoop is, is aan die Museum aangebied op voorwaarde dat die Museum op sy beurt die komitee met ander voorwerpe vir die tentoonstelling help.[161] Gevolglik was daar op die tentoonstelling voorwerpe uit die Staatsmuseum se versameling; historiese stukke soos die Raskanon, antropologiese voorwerpe, 'n versameling seëls (figuur 44) en dierkundige produkte.[162]

4. Finansies

Soos wat die Museum uitgebrei het, het die uitgawes al hoe groter geword en was die regeringstoelaag onvoldoende. Met die aanstelling van 'n direkteur het die uitgawes toegeneem, aangesien hy uit die jaarlikse toelaag, en nie uit die staatskas nie, besoldig moes word. Geld moes ook bestee word aan onderhoud, die aanskaf van apparaat en boeke, en die aankoop van enkele voorwerpe. Die Kuratorium het gevolglik 'n beroep op die Regering gedoen om die finansiële steun vir die Staatsmuseum vir die volgende jaar só te reël dat die Museum ongehinderd kon voortgaan.[163]

Die salarisse van die museumpersoneel was ook ontoereikend en die Kuratorium het dus besluit om die Direkteur, sowel as die amptenare, Swierstra en Krantz, se salarisse te verhoog. Teen November 1897 is 'n tekort op die lopende rekening voorsien, maar Gunning was van mening dat die nadelige saldo alleen verwondering kan wek omdat dit so min was![164] In die lig van die streng finansiële maatreëls en dissipline wat deur die Museum met die besteding van fondse aan die dag gelê is, is

---

160 S. Brink, Die Zuid-Afrikaansche Republiek se deelname aan die Internasionale tentoonstelling, (Navorsing deur die Nasionale Kultuurhistoriese Museum 2(4), 1992, pp. 122 - 123).

161 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 1.

162 S. Brink, Die Suid-Afrikaansche Republiek se deelname aan die Internasionale tentoonstelling, (Navorsing deur die Nasionale Kultuurhistoriese Museum 2(4), 1992, pp. 131 - 133).

163 T A B: SS 5866, R15242/06, (R14704/97), J.W.B. Gunning - Regering, 1897.09.25, pp. 163 - 166.

164 Notulenboek II, pp. 115, 121 en 125.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

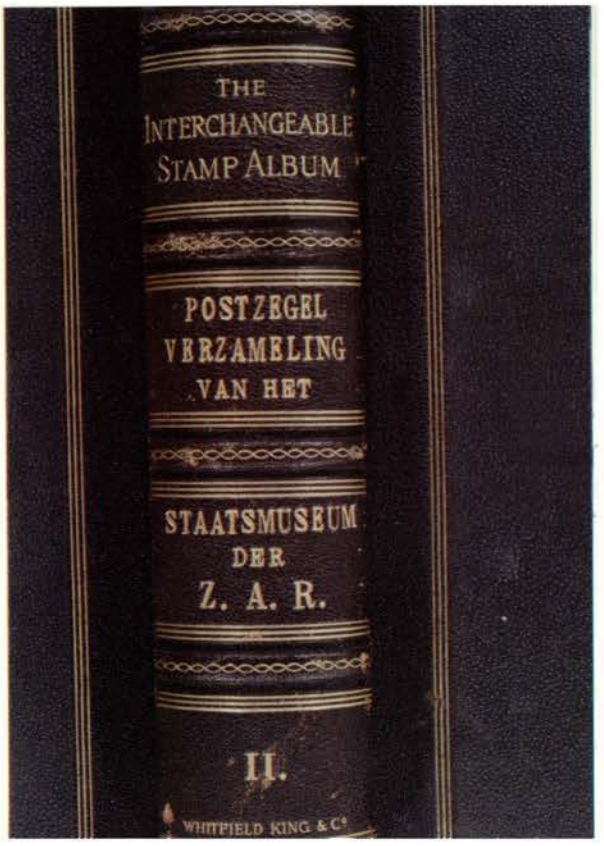

Figuur 44. Leeromslae vir die berging van die posseëlversameling van die Staatsmuseum dui nie alleen op filateliese kundigheid nie, maar op goeie bewaringspraktyk. Seëls in hierdie omslae was op uitstalling by die Internasionale tentoonstelling in Parys, 1900.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Filatelieversameling

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

dit egter te verstane. Volgens die ouditeursverslag vir die jaar 1897 blyk dit dat die boekhouding nougeset en akkuraat was.[165]

Met die ouditering van die boeke is egter gevind dat daar wel 'n balans van £407 - 6 - 6 op 31 Desember 1897 was, maar dit kon net gebeur omdat die toelaag op aandrang van die Kuratorium en met die steun van die Superintendent van Onderwys aangevul is met £650;[166] daar was 'n buitengewone inkomste van £162 en die balans oorgedra van 1896. Die bedrag wat aan salarisse bestee is, was £1 444 - 1 - 1, dit wil sê meer as die helfte van die toelaag; voorwerpe is aangekoop vir 'n bedrag van £396 - 13 - 3, terwyl boeke vir £90 - 13 - 11 gekoop is en die huur van die huis[167] (figure 45 en 46) £345 was. Die totale uitgawes was £2 780 - 16 - 0.[168]

Die voorwerpe wat aangekoop is, het bestaan uit soogdiere, voëls, eiers, reptiele en amfibieë, visse, insekte, invertebrate en botaniese en paleontologiese voorwerpe. Daar ook is £25 - 14 - 6 aan etnografiese voorwerpe en £9 - 3 - 0 aan munte bestee, maar geen historiese voorwerpe is aangekoop nie![169]

Volgens die voorgestelde begroting van die Direkteur sou die uitgawes van die Staatsmuseum vir 1898 £4 497 wees. Hierby was ingesluit die aankoop van voor-voorwerpe, versamelapparaat, die onderhoud van die versameling en die werkplaas, salarisse, biblioteek, meubels en glas, huishuur, assuransie, modelle, spoorvrag en £120 onvoorsiene uitgawes. Die Kuratorium het dus besluit om 'n bedrag van £4 500 aan te vra.[170] Aangesien die finansiële nood van die Staatsmuseum reeds onder die aandag van die Regering gebring is met die dringende versoek dat daar aan hierdie

---

165 Ibid., p. 175.

166 T A B: SS 5866, R15242/96, (R16450/97), J.W.B. Gunning - Uitvoerende Raad, 1897.11.19, pp. 170 - 171; R15242/96, Uitvoerende Raadsbesluitnr. 981, 1897.12.15, pp. 68 - 69.

167 Volgens F. Machanik, Dr. Jan Willem Boudewyn Gunning, M.D., p. 7 het Gunning aanvanklik in Boomstraat in 'n klein huisie gebly, maar later is 'n groot huis op die hoek van Boom- en Mark (nou Paul Kruger-)straat gebou.

168 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum voor het dienstjaar 1897, p. 5.

169 Notulenboek II, p. 127.

170 Ibid., pp. 131 en 135.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 45. Dr. J.W.B. Gunning (middel), familie en vriende voor sy huis.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Historiese fotoversameling:
album H.G. 31604

Figuur 46. Gunning se woning.

Dr. F. Machanik-versameling, Johannesburg: foto

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

nasionale instelling meer finansiële steun verleen moes word,[171] het die Regering die voorstel dat die toelaag na £4 500 verhoog moes word, aanvaar en die begrotingskommissie het nog £100 bygevoeg, dit wil sê 'n bedrag van £4 600 is voorgestel[172] en aan die Staatsmuseum uitbetaal.[173]

Ten spyte daarvan dat die subsidie nie aan al die Staatsmuseum se behoeftes voldoen het nie, was dié Museum in vergelyking met ander museums besonder goed daaraan toe op finansiële gebied. Die Kaffrarian Museum het toe maar 'n regeringsubsidie van £250 gekry.[174] Die subsidie van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad is in 1891/92 vanaf £1 000 tot £1 500 verhoog.[175] Hoewel hierdie museum 'n bykomende inkomste van intekenare gehad het, het inskrywings verminder en teen 1895 was die Suid-Afrikaanse Museum byvoorbeeld geheel en al van die Regering afhanklik. In die Vrystaat was daar ook nie staatsgeld vir die Nasionale Museum beskikbaar nie. Die museumkomitee was van intekenare afhanklik en hulle getalle het afgeneem. Die eerste staatsubsidie was maar £100 en teen 1893 is £400 na heelwat onenigheid in die Volksraad aan dié museum toegestaan.[176] Die Durbanmuseum se inkomste was sedert 1890 £500 per jaar, uitgesonderd intekengeld, dit wil sê 'n £300-toelaag van die Stadsraad en £200 van die Koloniale Tesourie. Laasgenoemde is eers teen 1901 tot £250 verhoog![177]

Ten spyte van die verhoging was die Staatsmuseum se toelaag nie voldoende nie: op 9 Januarie 1899 versoek die Direkteur die Superintendent van Onderwys dat £1 000

---

171 T A B: SS 5866, R15242/96 (R14704/97), J.W.B. Gunning - Regering, 1897.09.25, pp. 163 - 166.

172 T A B: SS 7024 Diensten, dienstjaar aanvangende 1 Januarie 1898 en eind. 31 Dec 1898; SS 6861, Tweede rappport van de Begrootings-commissie over 1898, 1898.02.28.

173 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 4.

174 B.M. Randles, A history of the Kaffrarian Museum, p. 18.

175 R.F.H. Summers (samesteller), A history of the South African Museum 1825 - 1975, p. 47.

176 A.C.M. Coetzer, Geskiedenis van die Nasionale Museum, (Navorsinge van die Nasionale Museum, Bloemfontein 6(8), November 1989, pp. 256 en 262).

177 C. Quickelberge, Collections & recollections. The Durban Natural History Museum, 1887 - 1987, pp. 25 - 26.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

in die Nasionale Bank[178] gestort word vir die rekening van die Kuratorium van die Staatsmuseum om lopende uitgawes te bestry tot tyd en wyl die volle bedrag wat aan die Museum toegestaan is, teen Maart beskikbaar sou wees.[179] Na 'n uiteensetting van die uitgawes[180] is die Ouditeur-generaal gemagtig om die geld in te betaal.[181] Vir die jaar 1899 was die subsidie £6 000, en 'n groot gedeelte van die geld is gebruik om 'n goeie biblioteek (figuur 47) op te bou wat volgens dr. Gunning die belangrikste faset van enige museum is en goeie diens sou lewer.[182]

Die feit dat geld nie so volop was nie, het tot gevolg gehad dat die versameling op skenkings aangewese was en nie so dikwels deur aankope kon uitbrei nie, selfs al was die prys billik. Die diere wat deur Krantz op sy skiettog in 1897 versamel is, kon byvoorbeeld weens geldgebrek nie almal aangekoop word nie. Die soogdiere wat deur die reëlingskomitee vir die Internasionale tentoonstelling in Parys aangekoop en aan die Museum aangebied is, is dus nie deur die Museum self betaal nie. Daar was 'n voorwaarde aan die skenking verbonde, naamlik dat die Museum op sy beurt die reëlingskomitee behulpsaam moet wees met die leen van voorwerpe vir daardie tentoonstelling.[183]

---

178 Volgens 'n tjekboek in die versameling van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria, was die bank De Nationale Bank der Z A Republiek, beperkt.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Nu Misc 271, tjekboek.

179 T A B: SS 7670, R1020/00, (OR376/99), J.W.B. Gunning - N. Mansvelt, 1899.01.09, p. 59.

180 Die uitgawes het ingesluit die salarisse van die personeel, huur van die gebou, aankope en die onderhoud van die versameling.

T A B: SS 7670, R1020/99, J.W.B. Gunning - Uitvoerende Raad, 1899.02.10, pp. 60 - 61.

181 T A B: SS 7670, R1020/99, Uitvoerende Raadsbesluit 142/99, 1899.02.11, p. 56.

182 J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 10).

183 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, pp. 1 en 4.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

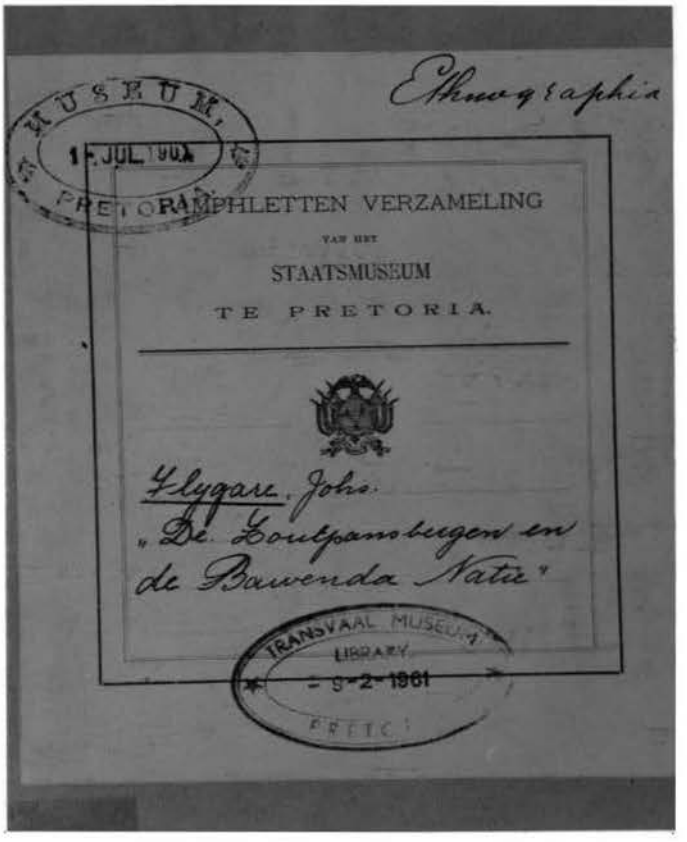

Figuur 47. Die biblioteek: 'n voorbeeld uit die pamfletversameling van die Staatsmuseum.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Spesiale versameling (Biblioteek): pamflet 5671

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

5. Akkommodasie

a. Ongeskiktheid van klein marksaal

Die Kuratorium het hom voortdurend op die hoogte gehou van die uiters moeilike omstandighede waarin die Staatsmuseum bedryf moes word en dit onder die aandag van die Regering gebring. So byvoorbeeld het die Kuratorium op sy vergadering van 18 Januarie 1897 besluit om die Regering nogeens daarop te wys dat dit noodsaaklik was dat 'n nuwe museumgebou so spoedig moontlik moes verrys.[184] Dit is onder hulle aandag gebring dat die Departement van Publieke Werke nog niks aan die bou van die tydelike museum gedoen het nie, dat die huur van die markgebou tot *de schreeuwende som*[185] van £40 gestyg het en

> dat tal van kostbaarheden wegens onvoldoende bergplaats niet tentoongesteld of behoorlik geborgen kunnen worden, daar het publiek geregeld klaagt over de opeenhoping van voorwerpen die de bezichting moeilik maken, dat aan tal schenkers den antwoord moet gegeven worden dat hunne geschenken ingepakt staan wanneer sij deze nog eens willen zien; overwegend dat een behoorlike versorging **onmogelijk** wordt.[186]

In die omstandighede kon nóg die Direkteur, nóg die Kuratorium verantwoordelikheid neem en die Regering is versoek om 'n einde aan die wanhopige toestand te maak.[187]

In sy verslag vir die periode 16 Augustus tot 17 September 1897 het die Direkteur die Kuratorium daarop gewys dat die gebrek aan ruimte kritiek geword het. Aangesien 'n museum volgens S. Wierda, die Hoof van Publieke Werke, (figuur 48) as 'n luukse beskou is, het hy nie kans gesien om selfs 'n tydelike museum te bou nie

---

184 Notulenboek II, p. 5.

185 Brieweboek 1897 - 1899, J.W.B. Gunning - A.D. Wolmarans, 1897.07.26, p. 91.

186 T A B: SS 4947, R7966/95 (R1042/97) H.G. Breijer - Regering, 1897.01.19, pp. 134 - 135; Breijer se beklemtoning.

187 Ibid.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

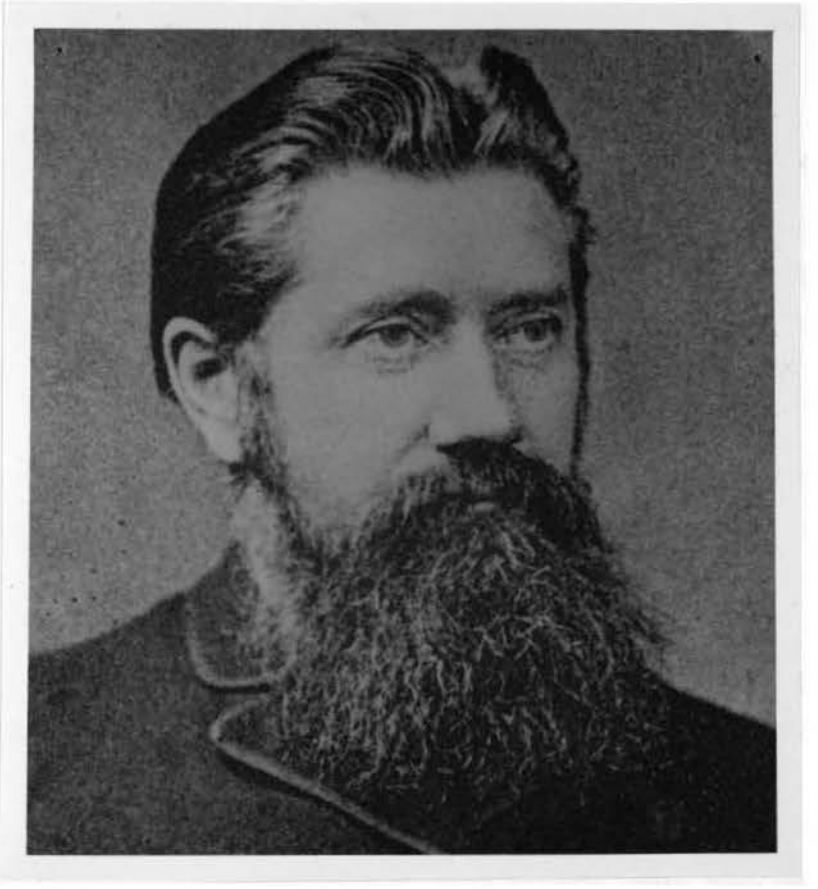

Figuur 48. S. Wierda, as Hoof van Publieke Werke ten nouste betrokke by die nuwe gebou vir die Staatsmuseum.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Historiese fotoversameling:
H.K.F. 4675

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Gunning het voorgestel dat die Regering in kennis gestel word dat óf die museum gesluit sal moet word totdat 'n geskikter ruimte gevind is óf dat geld vir die oprigting van 'n geskikte permanente of tydelike gebou geleen sal moet word.[188] Gunning was van mening dat die versameling reeds so uitgebrei het en so waardevol was dat dit nie langer in die klein marksaal ***opgeborgen***[189] kon word nie. Hy gebruik juis dié woord aangesien daar volgens hom nie sprake van wetenskaplike tentoonstelling in die klein marksaal kon wees nie. Gunning was baie bekommerd oor die ondoelmatige huisvesting in die klein marksaal, en veral oor die agteruitgang van historiese voorwerpe wat nooit deur ander vervang kon word nie.[190]

Op 'n vergadering gehou op Woensdag 22 September 1897 het die Kuratorium besluit om die Regering met alle nadruk en erns oor die absoluut onhoudbare toestand van sake in die huidige museumgebou in te lig, waarvoor die bedrag van £40 aan huur betaal moes word. Volgens die kuratore was van die tekortkominge van die gebou die volgende:

1. Die gebou is te klein, wat tot gevolg het dat die versamelings nie goed uitgestal kon word nie en 'n groot deel in kiste weggepak was. Kontrole oor die voorwerpe was dus baie moeilik.

2. Die gebou is te ondoelmatig, veral ten opsigte van die werkplaas en die kantore van die amptenare, wat maar hokkies was, wat wetenskaplike ondersoekwerk onmoontlik gemaak het.

3. Die gebou is so ondig sodat stof, reën, insekte, rotte, vog, ensovoorts vrye toegang het en menige waardevolle voorwerpe daardeur beskadig is.

4. Die gebou is so onveilig dat inbraak maklik is en dat daar reeds voorwerpe gesteel is.

---

188 Notulenboek II, pp. 85 - 87.

189 Brieweboek 1897 - 1899, J.W.B.Gunning - W.J. Leyds, 1897.09.20, pp. 74 - 79. Gunning se kursivering.

190 Ibid.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Nóg die kuratore nóg die Direkteur kon langer die verantwoordelikheid van die goeie bestuur van dié nasionale versameling wat konserwatief geskat, 'n waarde van £13 000 tot £15 000 aan nasionale eiendom verteenwoordig het, op hulle neem. Die Regering is weereens versoek om 'n doelmatige gebou vir die Staatsmuseum op te rig. Die gedagte van 'n permanente gebou is genoem, maar as dit onmoontlik sou wees, sou 'n tydelike museumgebou opgerig kon word, wat later as deel van 'n dieretuin gebruik kon word.[191]

Slegs twee dae later word hierdie redenasies herhaal en is die klem veral geplaas op die versameling as nasionale bate met 'n hoë geldwaarde. Hoewel die publiek die helfte bygedra het, het die bedrag wat die Staat bygedra het byna in waarde verdubbel, en dit is tewens *eene zeer winstgevende geldbelegging van den Staat*.[192] Die Kuratorium is egter nie net verantwoordelik aan die Staat nie, maar ook aan die burgers en die publiek, wat *door zoo groote belangstelling hebben bijgedragen tot den bloei van het Museuum*.[193]

Die Museum en die Kuratorium kon op die ondersteuning van die Superintendent van Onderwys, dr. Mansvelt, staatmaak. Hy het telkens die museumsaak by die Regering aanhangig gemaak en sy dringende aanbevelings by hulle s'n gevoeg. Hy was van mening dat 'n besoek van die Regering aan die Museum om hulle van die omstandighede te vergewis, die Regering sou oortuig dat die gebou ten enemale onvoldoende is vir die belangrike en kosbare versameling - en veral met die verhoging van die huur in gedagte.[194] Mansvelt wou voorkom dat die Regering homself nie naderhand moet verwyt dat die kosbare en pragtige versameling wat, soos beweer is, enig in Suid-Afrika is, hopeloos en reddeloos bedorwe is nie.[195] Daar is aangedring op die spoedige verplasing van die versameling en dat die saak van die nuwe gebou nie langer vertraag word nie.

---

191 T A B: SS 4947, R13662/97 Direkteur - Staatsekretaris, 1897.09.23, PP. 138 - 141.

192 T A B: SS 5866, R15242 (R14704/97), J.W.B. Gunning - Regering, 1897.09.25, pp. 163 - 166.

193 Ibid.

194 T A B: SS 4947, R7966/95 Superintendent van Onderwys - Staatsekretaris, 1897.09.03, pp. 131 - 132.

195 T A B: SS 4947, R13662/97 (R16361), N. Mansvelt - Staatsekretaris, 1897.10.09, p. 143.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Op 26 Augustus 1898 het die Kuratorium besluit om die Regering nog een maal van die onhoudbare toestand van die gebou in kennis te stel.[196] Die gebreke van die gebou, wat die voorwerpe ten nadele beïnvloed het, is weereens beklemtoon, sowel as die swaar verantwoordelikheid wat op die Kuratorium en die Direkteur rus. Die Regering is versoek om onverwyld met die nuwe gebou aan te gaan sodat die versameling voldoende van bederf en vernieling gevrywaar kon word.[197]

Die ondoeltreffendheid van die marksaal as huisvesting vir die Staatsmuseum het duidelik uit 'n voorval op 1 November 1898 geblyk. Die aand om 10:00 het 'n brand in die winkel van E.K. Green, handelaar in wyn en gedistilleerde drank, uitgebreek en na die winkel van die wapenhandelaar H.G. Miolee[198] versprei.[199] Ten spyte van die gebrek aan brandbestrydingtoerusting was daar slegs effense waterskade aan die versameling. Dit was te danke aan die flinke optrede van die toegewyde museumpersoneel. Dr. Breijer het dr. Gunning bygestaan tot die werklike gevaar verby was, terwyl mnre. W. Tolsma,[200] L.L. Steen[201] en J. Flygare[202] in die gebou gebly het totdat die brand geblus was.

---

196 Notulenboek II, p. 217.

197 T A B: SS 4947, R7966/95 (R11802/98) N. Mansvelt en J.W.B. Gunning - Regering, 1898.08.31, pp. 147 - 149.

198 Die firma word geadverteer as H.G. Miolee & Co. for Guns & Ammunition, Fishing nets, &c., Market Buildings, Pretoria. P.O. Box 102., Longland's Pretoria directory for 1899, p. 70.

199 Volgens L. Dunston, Young Pretoria 1889 - 1913, pp. 142 - 143 en 152, was die wapenhandelaar Miolee se winkel net oos van die ingang na die marksaal in die Market Building. Sy winkel was een van die eerstes wat in hierdie gebou gevestig was. Dié gebou was noord van die klein en groot marksaal geleë met winkels aan die suidekant van Kerkstraat.

200 W. Tolsma het in 1896 uit Friesland, Nederland na Suid-Afrika vertrek. Hy was 'n klerk verbonde aan die Departement van Onderwys in Pretoria.

J. Ploeger en G. de V. de Kock, Nederlandse emigrasie na Suid-Afrika 1800 - 1900, p. 211; Longland's Pretoria directory for 1899, p. 219.

201 Leendert Lambertus Steen (1866 - 1964) is in Rotterdam, Nederland, gebore en as onderwyser opgelei. Met die besoek van die Transvaalse deputasie aan Nederland in 1884 het president Kruger hom versoek om na die Zuid-Afrikaansche Republiek te kom. Sy eerste werkkring was op Derdepoort, naby Pretoria. Hy is in Oktober 1898 aangestel by die Staatsartillerie. Hy het met die Anglo-Boereoorlog diens gedoen totdat die ernstige siekte van sy vrou hom en sy gesin gedwing het om in Augustus 1900 na Nederland terug te gaan.

C.J. Beyers (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV, p. 641.

202 Johannes Flygare (1868 - 1899) was die seun van 'n Sweedse sendeling en is in Zululand gebore. Hy is vir sy opvoeding Europa toe gestuur en het hom in Duitsland as ingenieur en landmeter bekwaam. Hy was van 1894 tot 1898 ingenieur by die Pretoria - Pietersburg Spoorwegmaatskappy. Kort voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog is hy met die rang veldkornet as aanvoerder van die Skandinawiese Vrywilligerkorps gekies. Hy het tydens die slag by Magersfontein gesneuwel.

C.J. Beyers (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV, p. 167.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Hierdie voorval het tot gevolg gehad dat dr. Gunning weereens op 'n nuwe museumgebou kon aandring, wat so geleë moes wees dat dit nie deur winkels omring word nie. Hoewel die versameling teen brandskade verseker was, sou talle van die voorwerpe in geval van 'n brand nie deur geld vervang kon word nie. Die historiese voorwerpe, byvoorbeeld dié van Retief en Uys, is juis in dié opsig vermeld.[203]

Op 2 November 1898, die dag na die brand, het dr. Gunning aan Wierda, die Hoof van die Publieke Werke, geskryf en gevra dat die bou van die nuwe museum onverwyld 'n aanvang moes neem. Hy het op die onvervangbaarheid van die historiese stukke gewys: ... *zult een ware weldaad doen deze waardevolle staatsversamelingen zoover Uw vermogen is te vrywaren tegen het blootstaan aan dergelijke gevaren* ...(dit wil sê die brand).[204]

Dr. Gunning lewer ook 'n ernstige pleidooi aan Staatsekretaris F.W. Reitz om die bouwerk te bespoedig nadat die waardevolle versameling van ondergang gered is *met groote inspanning van krachten*.[205]

Dieselfde dag het die Superintendent van Onderwys die erns van die saak deur die volgende skrywe beklemtoon:

> Ik acht mij echter geroepen in 't belang van onze kostbare en zeker eenigen versameling waarin het tegenwoordig geslacht (tot zelfs de eenvoudigste burgers) reeds zoo veel belang stelt en waarin het het opgroeiend en volgend geslacht nog meer de waarde zal beseffen, de H ED Regering met alle ernst en nadruk te smeeken, nu toch een einde aan den tegenwoordige ellendige, schadelijken en gevaarvollen toestand te maken en onverwyld last te geven tot het aanvangen van het nieuwe gebouw...

---

203 T A B: SS 4947, R7966/95 (R14106/98) J.W.B. Gunning - Superintendent van Onderwys, 1898.11.02, pp. 155 - 157.

204 T A B: SS 4947, R7966/95, J.W.B. Gunning - S. Wierda, 1898.11.02, pp. 159 - 160.

205 T A B: SS 4947, R7966/95 (R14225/95) J.W.B. Gunning - F.W. Reitz, 1898.11.02, pp. 166 - 167.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

> De verzameling lijdt beslis schade door elken dag vertraging en een brand in 't Museum, die elken dag weer voorkomen kan, zou, zooals ik heden morgen reeds uit verscheiden monden hoorde, werkelik een nationale ramp zijn.[206]

Op 18 November 1898 het die Superintendent van Onderwys weereens gevra dat die bou van die Museum nie langer vertraag moet word nie. In die jaarverslag van 1898 is die onbevredigende toestand van die Staatsmuseum beklemtoon en die Kuratorium het by die Regering op beter behuising vir *deze onse zoo kostbare verzameling* aangedring.[207] Die Kuratorium kon nie verantwoordelik gehou word vir skade wat uit hierdie swak lokaliteit spruit nie.[208]

Die brandgevaar vir die Staatsmuseum is verhoog met die bou van 'n klein huisie teenaan die klein marksaal. Dit is bewoon deur swartes en 'n perd. Die Kuratorium het hierdie saak per brief onder die aandag van die Markmaatskappy gebring.[209]

Die besluit van die Regering dat die toekenning van 'n tender vir die nuwe gebou afgehandel moet word,[210] het dr. Gunning gedwing om die volgende aankondiging by die vergadering van die Kuratorium van 14 April 1899 te maak:

> Het voornaamste feit, dat gedurende de afgeloopene maand is voorgevallen, is, dat de H Ed Regeering uiteindelijk finaal besloten heeft het nieuwe Museumgebouw te doen bouwen.[211]

Die bewaring van die versameling was nie alleen van belang nie, maar die gebrek aan sekuriteit moes in die toekoms ook aangespreek word. Om hierdie rede het die Direkteur van die Museum in 1899 gevra dat die tuin van Rus in Urbe omhein word en dat

---

206 T A B: SS 4947, R 7966/95, Superintendent van Onderwys - Staatsekretaris, 1898.11.02, pp. 153 - 154.

207 N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1898, p. 181.

208 Ibid.

209 Notulenboek II, pp. 243 en 247.

210 Kyk p. 166.

211 Notulenboek II, p. 279.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

'n direkteurswoning daar opgerig moet word ... *ook met die oog op de kostbare verzamelingen van het Staatsmuseum is het hoogst gewensch dat de Directeur in de onmiddellijke nabyheid woon.*[212] As gevolg van die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog is hierdie plan tydelik laat vaar.

Die Kuratorium en die Direkteur het hulle goed van hulle taak gekwyt om die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek voortdurend op die hoogte te hou van die probleme met die bestaande museumakkommodasie. Hoewel daar etlike jare lank planne en vereistes vir die nuwe gebou opgestel is, het niks in die praktyk tot stand gekom nie. Geen wonder nie dat die gesloer met die bou van 'n nuwe museum die Direkteur gedwing het om daarvan te praat dat die saak *zyner periodieke phasen van schyndood* beleef![213]

b. Planne vir 'n nuwe gebou

Die sketsplan van die tydelike museum van 13 Maart 1897 deur die Hoof van Publieke Werke is deur 'n kommissie bespreek, wat kragtens 'n besluit van die vergadering van die Kuratorium op 18 Maart 1897 benoem is. Die kommissie het uit drr. Mansvelt en Gunning en mnr. Schmitz Dumond bestaan. Hulle het veranderinge voorgestel, byvoorbeeld dat die deure minstens 13 voet (3,9m) hoog en 10 voet (3m) breed moes wees, dat die bergruimte 6 voet (1,8m) moet verbreed, dat die syvleuels van die werkplaas verleng moes word en dat die oop ruimte wat so gevorm word, omhein moes word.[214]

Wierda was ongelukkig nie met die voorstelle tevrede nie. Trouens, hy het verklaar dat die voorgestelde gebou volgens die gewysigde skets die karakter van 'n tydelike inrigting het, enigsins in die gees van 'n tentoonstellingsgebou. Indien so 'n gebou sonder wysigings van steen gebou sou word, sou dit 'n afskuwelike gebou wees.[215] Wierda self wys egter daarop dat hoewel dit oorspronklik die bedoeling was om

---

212 T A B: SS 7024, R2002/98 (OR8575/99), J.W.B. Gunning - N. Mansvelt, 1899.05.29, p. 37.

213 Notulenboek II, p. 239.

214 Notulenboek II, p. 21; T A B: SS 4947, R7966/95, nota S. Wierda - Superintendent van Onderwys, 1897.03.13, p. 21; rapport van Kommissie - kuratore van die Staatsmuseum, 1897.03.18, pp. 95 - 96.

215 T A B: SS 4947, R7966/95, nota S. Wierda - Superintendent van Onderwys, 1897.03.24, p. 22.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

dadelik 'n definitiewe gebou (dit wil sê 'n museum) te ontwerp, dit juis by nadere oorweging geoordeel is dat daar voorlopig slegs 'n soliede tydelike gebou opgerig moes word in die gees van 'n tentoonstellingsgebou. So 'n gebou kon later as voël- en slanggalery dien. Die koste van die tydelike gebou sou £6 000 bedra.[216]

Die materiaal waarmee die nuwe gebou opgerig sou word, was ook van belang, aangesien daar sprake van 'n yster- en hout- of 'n yster- en baksteengebou was. Die gebruik van hierdie boumateriaal is te begrype as daar in ag geneem word dat die gebou bedoel was vir uiteindelike benutting deur die dieretuin. Dr. Gunning wou weet of dit baie duurder sou wees en meer tyd sou neem om die hele gebou in baksteen te bou. Hy het voorgestel dat die mure heeltemal van baksteen moes wees - veral met die oog op die uiteindelike bestemming van die gebou as voël-, vis- en slanggalery vir die dieretuin.[217] Gunning wou dus ook vir die dieretuin 'n stewige gebou hê. Die Superintendent van Onderwys het dr. Gunning se siening gesteun. Dat die mure van baksteen moes wees, was juis die een groot noodsaaklike wysiging op die voorgestelde plan.[218] In die nuwe gebou is liggrys stene uit Vereeniging gebruik, wat aangevul is met klip afkomstig uit die Watervalgroewe, wat destyds algemeen in Pretoria was.[219] Die fondament is van sandsteen gebou en modder-steen, wat 'n groenerige kleur het.[220]

Duidelikheidsonthalwe het dr. Gunning opgemerk dat die gebou self nie 'n tydelike konstruksie moes wees nie, maar wel tydelik vir 'n museum gebruik moes word: *Het moet niet worden een **tydelik gebouw**, maar een gebouw **tydelik voor museum***

---

216 T A B: SS 4947, R7966/95, nota S. Wierda - Stadsekretaris, 1896.04.02, pp. 23 - 24.

217 T A B: SS 4947, R7966/95, J.W.B. Gunning - Hoof van Publieke Werke, 1897.03.24, pp. 97 - 98; J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June, 1906, p. G.1.

218 T A B: SS 4947/95, R7966/95; nota, N. Mansvelt - Hoof van Publieke Werke, 1897.11.10, p. 28; Notulenboek II, p. 25.

219 D. Greig, A guide to architecture in South Africa, p. 190; H.M. Rex, Die lewe en werk van Sytze Wopkes Wierda in Nederland met verwysing na sy betekenis vir die Zuid-Afrikaansche Republiek (Ongepubliseerde D.Phil.-proefskrif, U.P.), p. 419.

Die plaas Waterval (273 JR) is noord van Pretoria, wes van die plaas Rooiwal en suidwes van Wallmansthal geleë.

Skriftelike mededeling: M. Naudé, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria, 1994.03.09.

220 Skriftelike medeling: M. Naudé, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria, 1994.03.11.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

gebruikt.[221] Die feit dat die gebou vir 'n museum gebruik sou word, moes dus geen invloed op die konstruksie hê nie. Indien dit nie die geval is nie, kon die Staatsmuseum maar net sowel bly waar hy is - die Museum sou dan slegs ruimte wen.[222]

Die gewysigde sketsplan van die tydelike gebou kon nou aan die Regering vir goedkeuring voorgelê word, wat tewens versoek is om onverwyld tot die bou van die museum oor te gaan. Die saak het egter bly sloer en sloer en daar is niks konkreets vermag nie. Maande het verbygegaan sonder dat daar tekens van vordering was. Dit was eers in Oktober 1897 dat die Uitvoerende Raad die Hoof van Publieke Werke gemagtig het om tenders vir die bou van 'n tydelike museum te vra.[223] Teen November het Wierda reeds 'n menigte tekeninge, sowel as 'n bestekopname laat maak.[224] Teen 20 Januarie 1898 was die finale planne (figure 49 - 52) vir die tydelike gebou uiteindelik gereed.[225]

By die ontwerp van die gebou het ligging 'n deurslaggewende rol gespeel: die Museum front na Boomstraat, waar Andriesstraat teen dié straat doodloop. Die hantering van die fasade was dus van groot belang aangesien dit vanuit Andriesstraat (rigting suid na noord) 'n vergesig moes vorm. Gevolglik is die hoofingang van die gebou onder 'n halfronde timpaan in die middel van 'n simmetriese fasade geplaas, wat ryklik met Korintiese kapitele en pilasters versier is. Die versiering is van sementpleister en nie sandsteensnywerk nie, soos wat Le Roux en Botes beweer.[226] Dié aksentuering van die fasade stem ooreen met dié van die ingange van die Raadsaal en die Paleis van Justisie. In vergelyking met die pronkerige hoofingang, is die syvleuels van die gebou eenvoudig en sonder versiering.

---

221 T A B: SS 4947, R7966/95 J.W.B. Gunning - N. Mansvelt, 1897.10.20, p. 130. Gunning se beklemtoning.

222 T A B: SS 4947, R7966/95, J.W.B. Gunning - N. Mansvelt, 1897.10.20, p. 130.

223 T A B: SS 4947, R7966/95, Uitvoerende Raadsbesluitnr. 735/95, 1397/97, 1897.10.18, pp. 25 - 26.

224 Notulenboek II, p. 125.

225 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1898, p. 85; Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: argiteksplanne.

226 S. le Roux en N. Botes, Plekke en geboue van Pretoria. 'n Oorsig van hulle argitektoniese en stedelike belang 2. Die noordoostelike en noordwestelike kwadrante, pp. 28 - 29; mondelinge mededeling: M. Naudé, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria, 1994.03.09.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ARGITEKSTEKENINGE VAN DIE STAATSMUSEUM TE PRETORIA DEUR DIE DEPARTEMENT VAN PUBLIEKE WERKE BY BESTEK NR. 432, 20 JANUARIE 1898

Figure 49 - 52

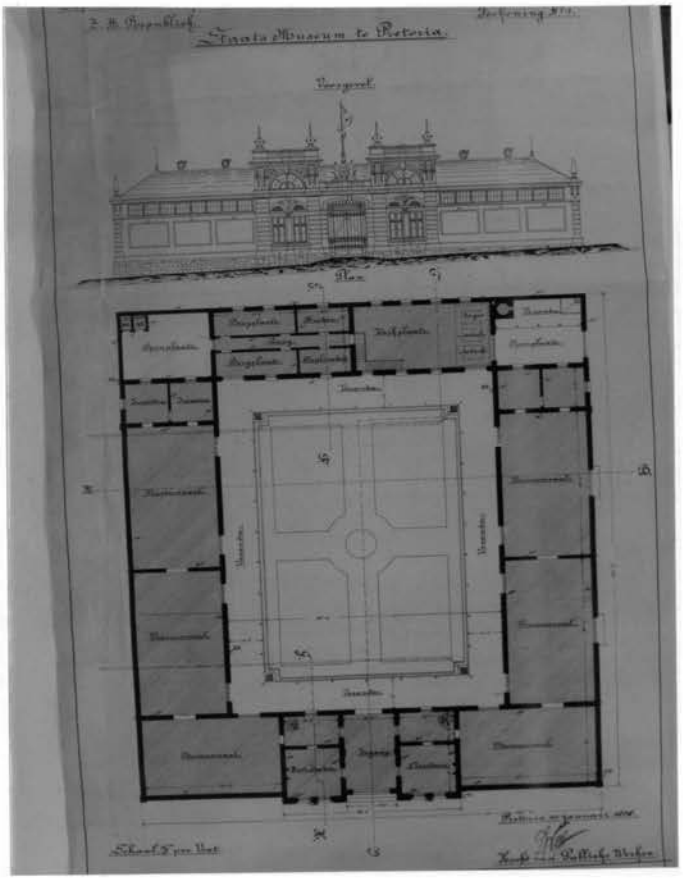

Figuur 49. Voorgewel en plattegrond van die Staatsmuseum. Die uitstalsale, insluitend die stoepe, is rondom 'n atrium of binnehof ontwerp. Hierdie ontwerpswyse, kenmerkend van die Romeinse boutradisie, word ook by ander openbare geboue in Pretoria, soos by die Raadsaal en die Paleis van Justisie, gevind. In die geval van die Staatsmuseum, vorm die gebou as 't ware 'n sekuriteitsraam rondom die uitstalling. Daar is ook voorsiening vir genoegsame ruimte vir besoekers gemaak, aangesien die stoepe as 'n verlenging van die uitstalruimte gebruik is.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Argiteksplanneversameling

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

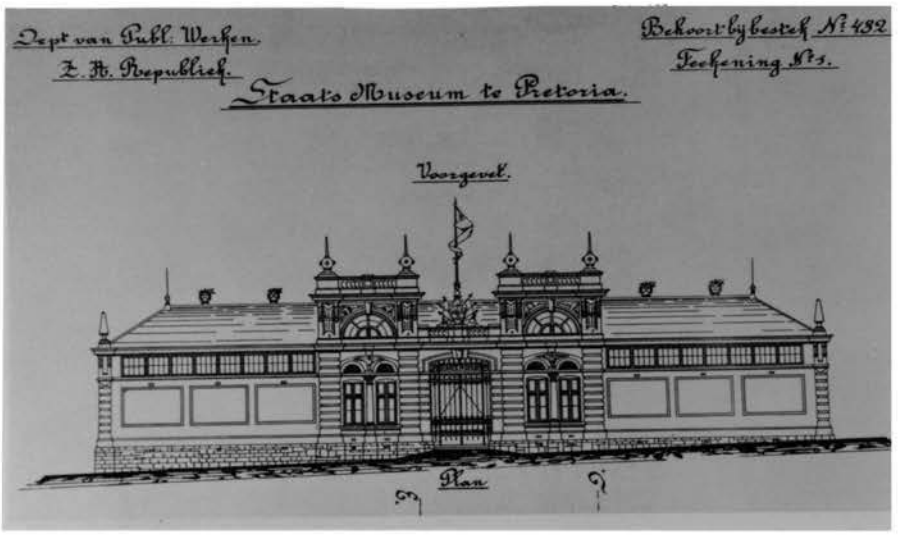

Figuur 50. Vooraansig van die Staatsmuseum (detail). Volgens Hannes Meiring, Pretoria 125, p. 42, is die gebou ontwerp in die kenmerkende styl van daardie tyd, *soos die swierige vooraansig toon*. Teen die einde van die negentiende eeu is die boustyl oor die algemeen gekenmerk deur eklektisme. Dit is ook die geval met die Staatsmuseum.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Argiteksplanneversameling

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

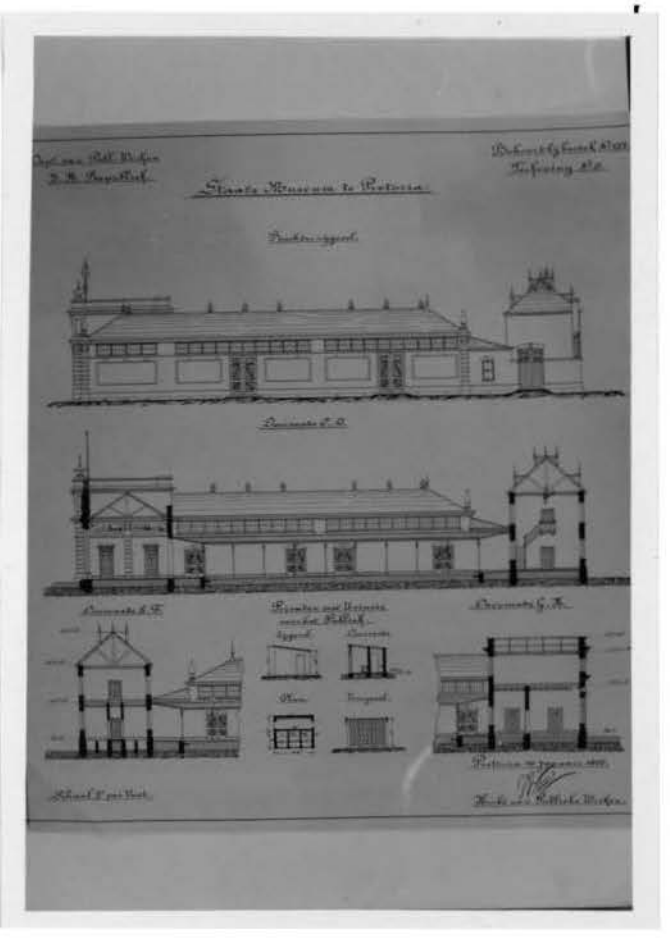

Figuur 51. Regtersygewel van die Staatsmuseum. Die besondere aandag wat aan detail geskenk is, byvoorbeeld die versiering op die panele heel links, kan duidelik gesien word.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Argiteksplanneversameling

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

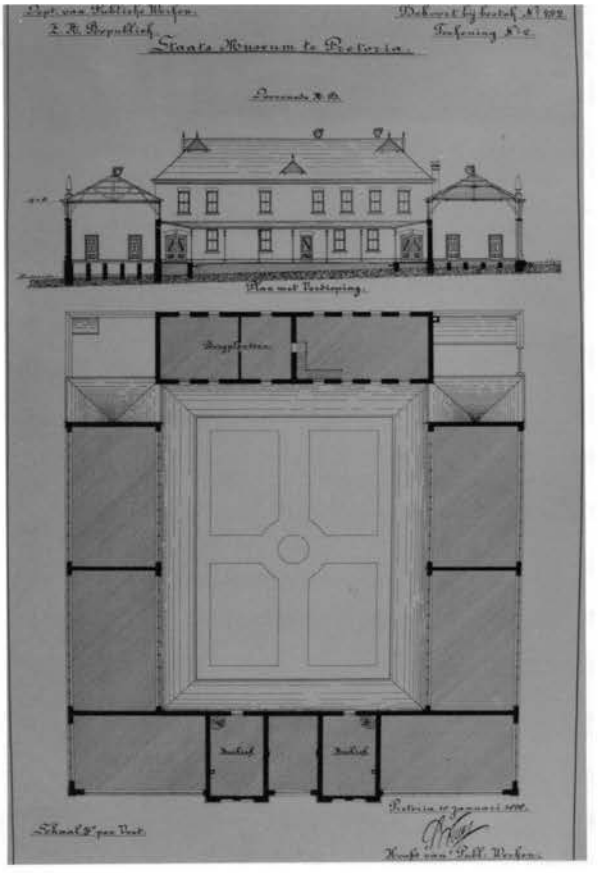

Figuur 52. Plan van verdieping van die Staatsmuseum. Die twee vertrekke aan weerskante van die ingangsportaal op die eerste verdieping was, volgens die plan, bedoel vir 'n argief. Sou die Staatsmuseum dié vertrekke wou gebruik het vir die aansienlike manuskripversameling wat teen 1899 bestaan het?

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Argiteksplanneversameling

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die finale plan het voorsiening gemaak vir ses groot en vier klein uitstalsale met stoepe rondom wat ook as uitstalruimte gebruik kon word. Die uitstalsale is soos skure beplan en was baie prakties met groot deure, hoë plafonne en vensters en genoeg spasie vir uitstalkaste.[227] Aangesien die vloeroppervlakte gelyk moes wees, moes daar vir die grondhelling gekompenseer word deur 'n kelder. Daar is ook voorsiening gemaak vir ander noodsaaklike geriewe soos kantore, bergruimtes, 'n werksplaas en publieke toilette. In vergelyking met die akkommodasie by die marksaal, was die beplande nuwe gebou 'n groot verbetering en is daar in 'n ruime mate voorsiening gemaak vir museumkundige behoeftes. Die personeel en die Kuratorium van die Staatsmuseum kon vooruitsien na 'n praktiese en pragtige nuwe Museum!

c. Perseel vir 'n nuwe gebou

Die grond waarop die tydelike museumgebou gebou sou word, is deur die Regering uit die boedel van J.F. Celliers[228] vir die bedrag van £8 500 (transportakte 3076/1895) aangekoop met die doel om daar 'n dieretuin te begin. Dit was as Rus in Urbe[229] bekend. Die grond was geleë in Boomstraat, Pretoria. Die grense was die Apiesrivier (noord), Rosedale (oos), Boomstraat (suid) en Sans-Souci (wes).[230] Die grond was 'n deel van die plaas Daspoort no 192 en was volgens Watermeyer se opmeting 19 morge en 481 vierkante roede.[231] Rus in Urbe is op 27 September 1860 vir £25 deur Stephanus Schoeman van M.W. Pretorius gekoop. As gevolg van die verswakking van sy gesondheid en sy finansiële posisie, het Schoeman op 6 November 1878 die grond aan Celliers verkoop.[232] Die Celliers-huis is gebruik as hostel vir leerlinge van die Staatsgimnasium en die grond is vir tuinboudoeleindes verhuur.[233]

---

227 Mondelinge mededeling: M. Naudé, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria, 1994.03.09.

228 Kyk p. 37.

229 Rus in Urbe = platteland-in-stad/plasie-teen-die-dorp.

230 O.J.O. Ferreira, Stormvoël van die Noorde, Stephanus Schoeman in Transvaal, p. 176.

231 R. Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 1.

232 O.J.O. Ferreira, Stormvoël van die Noorde, Stephanus Schoeman in Transvaal, pp. 176 en 374.

233 R. Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 1.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Dr. Gunning het selfs gevoel dat die gebou in die nuwe park naby die renbaan en die begraafplaas[234] opgerig kon word. Prof. Molengraaff, dr. Gunning en mnr. Leith is afgevaardig om na die park te gaan kyk en verslag aan die Kuratorium te lewer, maar dit het blykbaar nie gebeur nie.[235]

Reeds op 27 Desember 1895 die Superintendent van Onderwys gevra dat die plek van die tydelike gebou so gekies moet word dat dit nie in die weg van die oprigting van 'n permanente gebou sal staan nie.[236] Die perseel waarop die museum aanvanklik gebou sou word, was oos van die huis van Jan Celliers.[237] Later het die Kuratorium se keuse geval op 'n stuk grond aan Boomstraat by die plek wat bestem was vir die permanente museumgebou wat later moes verrys.[238] Die rede hiervoor was dat die nuwe perseel verder van die rivier geleë was en dus meer geskik vir 'n museum was.[239] Deur hierdie keuse sou die tuingrond wat deur ene Blok bewerk was, in beslag geneem word, en die Hoof van Publieke Werke is dus versoek dat die bougrond met doringdraad afgekamp sou word om nie onnodige tuingrond te gebruik nie; dat 'n werkloods op onbewerkte grond geplaas moes word en dat die boumateriaal in Boomstraat afgelaai moes word.[240]

Dit het algou geblyk dat die keuse van hierdie perseel heelwat ekstra geld sou kos. Die grond was laer as Boomstraat geleë en het probleme met die fondasie van die gebou opgelewer. Die gebou moes met 2 voet 6 duim (0,75 m) verhoog word om

---

234 Hierdie park was in die blok tussen Kerk-, Mitchel-, Lorentz- en Park (nou Prinsespark)strate, Pretoria geleë. Dit was aanvanklik as Volkspark en tot in 1894 as Westpark bekend. Daarna het die naam na Nieuwe Park verander, vandaar waarskynlik dr. Gunning se verwysing na die 'nuwe' park by die renbaan en begraafplaas.

T. Andrews en J. Ploeger, Straat- en plekname van Ou-Pretoria, p. 53.

235 Notulenboek II, pp. 149 en 153.

236 T A B: SS 4947, R7966/95 (OR 9758/95), Superintendent van Onderwys - Staatsekretaris, 1895.12.27.

237 T A B: SS 4947, R7966/95, nota S. Wierda - Superintendent van Onderwys, 1897.03.13, p. 21.

238 T A B: SS 4947, R7966/95, Superintendent van Onderwys - Hoof van Publieke Werke, 1899.04.18, pp. 175 - 176.

239 T A B: SS 4947, R7966/95, Uitvoerende Raadsbesluit nr. 735/95 - 760/99, art. 466, 1899.05.08, p. 57.

240 T A B: SS 4947, R7966/95, Superintendent van Onderwys - Hoof van Publieke Werke, 1899.04.18, pp. 175 - 176.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

te verseker dat die grondvlak (vloer) van die gebou en die straatvlak dieselfde is. Terselfdertyd moes die fondasie 6 duim (15 cm) dieper gegrawe word, en die kelderruimte van 20 x 80 voet (6 x 24 m) wat sodoende gevorm word, kon gebruik word vir die bewaring van huide, wat natuurlik alles bykomende koste sou meebring.[241] 'n Bedrag van £2 200 is deur die Uitvoerende Raad daarvoor toegestaan (dit wil sê heelwat minder as die aanvanklike bedrag van £2869-15-0[242] vir die bykomende werk wat die kontrakteur Frittelli gekwoteer het).[243]

Daarbenewens het die tuinier Blok ook skadevergoeding geëis vir sy tuingrond wat nou nie meer produktief gebruik kon word nie. Hoewel Mansvelt sy eis ondersteun het, het sy aansoek misluk,[244] maar die Kuratorium het wel aan Blok 'n bedrag van £65 toegestaan vir verbeteringe wat hy op die terrein aangebring het.[245]

d. Aanvra van tenders

In die Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1898 het die volgende aankondiging verskyn: *Gelukkig kunnen wij thans mededeelen, dat de plannen voor een tijdelik Museum, op het terrein voor een toekomstigen Dierentuin bestemd, gereed zijn*[246] (Figure 49 - 52).

Uiteindelik is daar soveel vordering gemaak dat die Hoof van Publieke Werke gereed was om tenders vir die museum te vra.[247] Een en twintig tenders is ontvang ingevolge die Goewermentskennisgewing wat in die Staatskoerant van 16 Februarie

---

241 T A B: SS 4947, R7966/95, nota Hoof van Publieke Werke - Staatsekretaris, 1899.05.03, pp. 53 - 54; Hoofopsigter - Hoof van Publieke Werke, 1899.04.29, p. 179.

242 T A B: SS 4947, R7966/95, F. Frittelli - Hoof van Publieke Werke, 1899.05.12, p. 180.

243 T A B: SS 4947, R7966/95, Uitvoerende Raadsbesluit nr. 735/95 - 760/99, art. 466, 1899.05.08, pp. 56 - 58.

244 T A B: SS 4947, R7966/95, nota Hoof van Publieke Werke - Superintendent van Onderwys, 1899.08.15, p. 62, en opvolgende notas, pp. 64 - 65; N. Mansvelt - Hoof van Publieke Werke, 1899.04.18, p. 177; C Blok - N. Mansvelt, 1899.05.10, p. 189, Superintendent van Onderwys - C. Blok, 1899.11.11, p. 199.

245 R.Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 4; Notulenboek II, p. 329.

246 H. Kuipers en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1898, p. 85.

247 T A B: SS 4947, R7966/95, nota aan Hoof van Publieke Werke, 1898.02.08, p. 29.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

1898 verskyn het.[248] Die hoogste tender was £17 997, en die laagste £11 900. Die laagste tender is egter nie deur die tenderkommissie aanvaar nie, aangesien die kontrakteur H. Wilke en sy bouspan onbekend was en hy ook te laag getender het. 'n Tender van £500 meer is wel aanvaar.[249] Die Uitvoerende Raad het die tender van L. Renses en Ten Cate vir 'n bedrag van £12 400 goegekeur, veral uit hoofde van die *groote noodzaakelijheid van beter voorsiening te treffen ten behoeve van de Staatsmuseum*.[250] Die Hoof van Publieke Werke was verantwoordelik vir die uitvoering van hierdie besluit.[251]

Ongelukkig is die bouwerk aansienlik vertraag omdat die aangewese kontrakteur nie daarin kon slaag om borge te kry nie, die firma ontbind het en die tenderaar die land verlaat het.[252] Dit het tot gevolg gehad dat die hele proses weer van voor af moes begin, aangesien die tender deur die Uitvoerende Raad goedgekeur moes word.

Die opvolgende tender was die van F. Frittelli, 'n ingenieur en kontrakteur. Sy tender was aanvanklik £12 900. Die Tesourier-generaal was egter van mening dat Frittelli se tender nog te hoog was en dat die museum vir minder gebou kon word. Selfs al was die saak spoedeisend kon hy hom nie daarmee vereenselwig dat die gebou dadelik gebou word sonder om op die finansiële sy van die saak ag te gee nie. Frittelli was bereid om sy tender te verminder tot £12 400 - dit wil sê die bedrag van die eerste aangenome tender. Die Hoof van Publieke Werke het aanbeveel dat Frittelli se tender aanvaar word.[253]

---

248 T A B: SS 4947, R7966/95, nota, Hoof van Publieke Werke - Ouditeur-generaal, 1898.02.11, p. 29; lys van tenders ontvang, pp. 70 - 71.

249 T A B: SS 4947, R7966/95, Uitvoerende Raadsbesluit nr. 735/95 - 656/98, 1898.04.18; nota, Ouditeur-generaal - Hoof van Publieke Werke, 1898.04.26, pp. 31 - 32.

250 T A B: SS 4947, R7966/95, Uitvoerende Raadsbesluit nr. 735/95 - 1497/98, art. 933, 1898.10.03, pp. 34 - 35.

251 T A B: SS 4749, R7966, R7966/95, Uitvoerende Raadsbesluit nr. 735/95 - 571/99, 1899.04.12, p. 46.

252 T A B: SS 4947, R7966/95, nota Hoof van Publieke Werke - Ouditeur-generaal, 1898.10.22, p. 37; (R14225/98), J.W.B. Gunning - F.W. Reitz, 1898.11.02, pp. 166 - 167.

253 T A B: SS 4947, R7966/95, nota Hoof van Publieke Werke - Ouditeur-generaal, 1898.10.22, p. 37; nota Tesourier-generaal - Staatsekretaris, 1898.12.08, pp. 44 - 45.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Nieteenstaande Wierda se aanbeveling het die tenderkommissie op 5 November 1898 besluit om opnuut tenders te vra, maar dit is nie onmiddellik gedoen nie. Aangesien die saak so spoedeisend was, het die Uitvoerende Raad op 12 April 1899 besluit om die saak binne 'n week af te handel deur tenderaars wat laer as £13 000 getender het te vra om weer te tender met die hoop dat daar miskien 'n laer tender as die van Frittelli sou wees. Slegs drie tenderaars het aan die versoek voldoen, maar Frittelli s'n was nog steeds die laagste.[254] Frittelli self was ook nie bereid om sy tender te verlaag nie, want om dit nog te verminder, sou volgens hom 'n roekelose daad gewees het.[255]

Frittelli se tender is dus deur die Uitvoerende Raad[256] aanvaar en die Hoof van Publieke Werke kon nou sy opdrag uitvoer. Kontrak no. 532 is vir die bou van die museum toegeken en op 21 April 1899 geteken.[257] Mnre. Marais en Wilson het vir die kontrakteur borggestaan.[258] Soos wat die bouwerk gevorder het, het Frittelli elke termyn 'n sertifikaat voorgelê.[259]

e. Hoeksteenlegging

Die hoeksteenlegging van die nuwe gebou vir die Staatsmuseum was 'n heuglike geleentheid: nie alleen was daar nou die konkrete bewys van die Regering se erns met die voortgesette ontwikkeling van hulle eie Staatsmuseum nie, maar die Kuratorium en die museumpersoneel het die vooruitsig gehad van 'n nuwe en funksionele gebou vir die Museum.

---

254 T A B: SS 4947, R7966/95, nota Hoof van Publieke Werke - Staatsekretaris, 1899.04.18, pp. 48 - 49. Die finale koste van die nuwe gebou van die Albanymuseum was £5 790 - 17 - dit wil sê meer as die helfte minder as Fritelli se tender!

N. Fowler, A history of the Albany Museum 1855 - 1958, p. 107.

255 T A B: SS 4947, R7966/95, F. Frittelli - Hoof van Publieke Werke, 1899.04.17, p. 67.

256 T A B: SS 4947, R7966/95, Uitvoerende Raadsbesluit nr. 735/95 - 648/99, art. 404, 1899.04.18, pp. 50 - 51.

257 T A B: SS 4947, R7966/95, nota Hoof van Publieke Werke, 1899.05.03, p. 53; N. Mansvelt, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1898, p. 181.

258 T A B: SS 4947, R7966/95, W. Wilson - Hoof van Publieke Werke, 1899.05.17, pp. 192 - 193.

259 Ongelukkig is slegs die lêeromslae in die Staatsargief en is die sertifikate self nie in T A B: PW 95, 96, 98 en 99 nie.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die Kuratorium het besluit om die Staatspresident te vra om die hoeksteenlegging waar te neem, maar indien dit onmoontlik sou wees, sou die taak deur die Voorsitter van die Kuratorium onderneem word.[260]

Dr. Mansvelt was egter 'n beskeie mens wat, ten spyte van sy voortdurende bemoeienis met die Staatsmuseum, nie eer vir homself gesoek het nie. Hy sou die hoeksteenlegging van die nuwe museumgebou eerder deur iemand anders wou laat waarneem en het slegs ingestem om dit te doen toe die Staatspresident nie sy weg oopgesien het nie. Hy skrywe ook ... *dat ik niet op dergelijke vertooning gesteld ben moet U duidelijk zijn uit het feit, dat alle scholen en inrichtingen op mijn inisiatief gebouwd, zonder eene dergelijke ceremonie zijn tot stand gekomen.*[261]

Die hantering van die aangeleentheid het ongelukkig 'n dispuut ontketen met Sytze Wierda, die Hoof van Publieke Werke, oor die wyse waarop daar geheel buite hom en sy departement gehandel is en het tot 'n hewige brief- en notawisseling tussen die twee departemente en die Staatsmuseum aanleiding gegee.[262]

Wierda het ten sterkste beswaar gemaak teen die optrede van die Departement van Onderwys, van wie hy, volgens hom, die minste mensliewenheid ervaar het van al die departemente, aangesien hy nie 'n uitnodiging na die hoeksteenlegging ontvang het nie en dit ook nie sou aanneem nie. Weliswaar het hy 'n uitnodiging van die bou-aannemer ontvang, wat hy ook nie kon aanneem nie. Wierda was veral beswaard omdat sy departement met die reëlings vir die hoeksteenlegging oor die hoof gesien is:

> Mag ik weten met welk recht U of wel het Curatorium optreed om een handeling te plegen by een in uitvoering zynd werk van myn Departement, zonder my als Hoofd van dat Departement daarvan in kennis te stellen, of wel daartoe verlof te verzoeken. Voor het gebouw is overgegeven staat het werk onder onmiddelyk en uitsluitend beheer van

---

260 Notulenboek II, p. 309.

261 T A B: PW 96, PR2792/99, N. Mansvelt - S. Wierda, 1899.07.21, sb.

262 T A B: PW 96, PR2792/99, brief- en notawisseling, 1899.07.21 - 1899.07.24, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

myn Departement en ben ik als Hoofd van dat Departement daarvoor verantwoordelyk.[263]

In sy antwoord op die besware van die Hoof van Publieke Werke het die Superintendent van Onderwys daarop gewys dat daar geen miskenning van die persoon of die amp van die Hoof van Publieke Werke bedoel was nie. Verskoning is aan Wierda aangebied en as rede word aangevoer dat dit alleen uit onbekendheid met die reëls en gebruike geskied het.

Mansvelt self het min waarde aan die hele aangeleentheid geheg en die Departement van Onderwys het syns insiens niks met die saak te doen gehad nie - so min dat hy twee dae voor die seremonie by Wierda op kantoor was en nie eers daaroor gepraat het nie. Hy het ook aan Wierda verduidelik dat hy gevra is of hy (Mansvelt) die seremonie wou verrig, maar dat hy nie gesteld daarop was nie. Hy wou liewer hê dat 'n ander persoon dit moes doen. Daar is toe besluit om die Staatspresident te vra, maar aangesien hy nie sy weg oopgesien het nie, het die taak op Mansvelt geval. Mansvelt was ook bereid dat Wierda self die hoeksteenlegging kon waarneem.

Dr. Mansvelt het wel 'n verduideliking gegee van die omstandighede wat tot die Kuratorium se besluit gelei het. Hieruit blyk dit dat die beginsel dat die hoeksteen gelê kon word, wel deur die Kuratorium goedgekeur is, maar dat die inisiatief nie van die Kuratorium uitgegaan het nie, omdat hulle geen fondse daarvoor kon of beskikbaar mag gestel het nie. Die boukontrakteur het die wens uitgespreek dat die hoeksteen amptelik gelê moes word en sy versoek is in beginsel deur die Kuratorium goedgekeur. Hy sou self al die koste dra. Hy is ook deur die Kuratorium versoek om toe te sien dat sekere persone uitgenooi word, (figuur 53) onder andere die Hoof van Publieke Werke en sy personeel. Die Kuratorium het ook aan Wierda verskoning aangebied vir die ongelukkige voorval en die wens uitgespreek dat hulle nog op sy gewaardeerde steun en medewerking mog reken.

263 T A B: PW 96, PR2792/99, Hoof van Publieke Werke - Superintendent van Onderwys, 1899.07.21, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

HOEKSTEENLEGGING VAN DIE STAATSMUSEUM

Figure 53 - 55

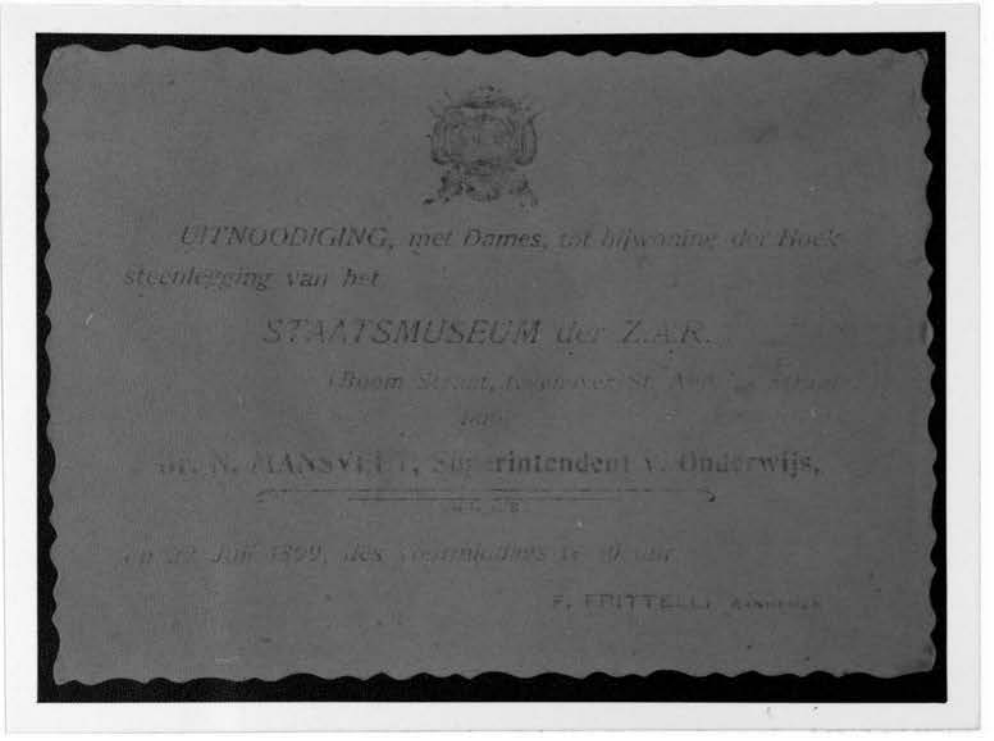

Figuur 53. Uitnodiging na die hoeksteenlegging van die Staatsmuseum op 22 Julie 1899 deur die bouaannemer, F. Frittelli. Die uitnodiging het dames ingesluit.

M. Grobler-versameling, Pretoria: plakboek

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 54. Dr. N. Mansvelt staan by die hoeksteen, op die bouwerk, in die middel (keil in die hand). Daar het ten minste één dame die plegtigheid bygewoon - op die uitnodiging word dames juis ook uitgenooi - en die polisie was ook teenwoordig. Die hoek van die gebou is vrolik versier met 'n boog, gedrapeer met takke en vlae. Dr. Mansvelt, wat waarskynlik so pas sy deel van die seremonie voltooi het, se aktiwiteite word dopgehou deur die seuntjies links, en 'n hondjie, middel!

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: H.K.F. 4876 en H.K.F. 11624 in album: H.C. 23723

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 55. Dr. N. Mansvelt staan net links van die hoeksteen. Die katrol wat gebruik is om die hoeksteen in posisie te plaas, kan op al twee foto's duidelik in die middel gesien word. Heel regs staan Hans Cordua, wat in 1900 in Pretoria deur die Britse owerheid tereggestel is weens 'n sameswering om lord Roberts te ontvoer.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: H.K.F. 1511 en H.K.F. 7172 in album H.C. 154

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Mansvelt was baie ontsteld oor die onbuigsame houding wat Wierda ingeneem het en het dus die Regering geraadpleeg. Gevolglik kon hy Wierda die versekering gee dat die saak die Regering se volle goedkeuring gehad het en dat daar met die seremonie voortgegaan sou word. Hy het Wierda weereens versoek om sy standpunt te laat vaar.

Wierda was seker dat hoewel die Regering die hoeksteenlegging goedgekeur het, die Regering nie die handelswyse sou goedkeur nie. Juis om die rede het hy en sy amptenare nie die hoeksteenlegging bygewoon nie.

Ten spyte van die Departement van Publieke Werke se ongelukkigheid oor die hoeksteenlegging, het die funksie soos beplan voortgegaan. Die hoeksteen van die nuwe gebou van die Staatsmuseum is op Saterdag 22 Julie 1899 deur die voorsitter van die Kuratorium, dr. N. Mansvelt, gelê (figure 54 en 55).[264] Die Volksstem het soos volg berig:

> Heden ochtend om 10 uur zal het nieuwe museumgebouw onder in Andriesstraat, een voorwerp van bezondere aandacht wezen doordat dr. Mansvelt, Superintendent van Onderwijs, onder wiens administratief beheer het museum staat, de hoeksteen ervan sal legen.[265]

Teen Augustus 1899 was die oosvleuel al tot dakhoogte gebou.[266]

6. Eerste satellietmuseum

Die Staatsmuseum het oor 'n uitgebreide versameling minerale en fossiele beskik, wat bestem was vir onderrig in Mineralogie en Geologie in die Staatsmynskool.[267] Reeds in 1895 het die Kuratorium besluit om 'n versameling delfstowwe en gesteentes uit Europa aan te skaf, wat die kern van die Mineralogiese afdeling sou uitmaak.

---

264 Notulenboek II, pp. 295, 301, 311 en 313.

265 W. Prinsloo, Hierdie museum het 'n lang pad geloop, (Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23, p. 37).

266 Notulenboek II, p. 313.

267 J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 4).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die eerste besending is ontvang.[268] Daar het in Augustus/September 1897 nog 'n versameling fossiele uit Freiburg, Duitsland,[269] aangekom, wat ten toon gestel sou word sodra dit gekatalogiseer is.[270] Hierdie afdeling het reeds teen 1896 so uitgebrei dat dit *vele waren prachtstukken* bevat het en dat dit, gesien uit (natuur)wetenskaplike oogpunt, as die kern van die Staatsmuseum beskou is.[271] Trouens, die versameling het só in omvang toegeneem dat ander besienswaardighede gebêre moes word om vir die uitstalling hiervan plek te maak.[272]

Die plan dat die klein marksaal uitsluitend vir die mineralogiese afdeling gebruik sou word indien die groot markgebou ook as museum ingerig word,[273] het ongelukkig nie gerealiseer nie.

In 1897 is prof. G.A.F. Molengraaff as Staatsgeoloog aangestel.[274] Daar is terselfdertyd 'n nuwe afdeling met die naam Geologiese Opname ingestel. Die afdeling sou 'n versameling minerale en gesteentes in 'n museum vir geologiese opname bymekaar maak, wetenskaplik verwerk en vir die publiek toeganklik maak. Die Staatsgeoloog het die bestaande museumversameling vir studie- en vergelykingsmateriaal benodig. Die Kuratorium van die Staatsmuseum het geen beswaar teen die oorplasing van dié versameling in bruikleen gehad nie, op voorwaarde dat die versameling vir die publiek toeganklik sou bly en deur die Mynskool gebruik sou kon word. Daar was wel bekommernis oor die uiteindelike lot van die versameling, sou die afdeling Geologiese Opname ophou om te bestaan of prof. Molengraaff

---

268 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staatsalmanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het jaar 1895, p. 103.

269 Die versameling wat van die Mineralogiese Instituut van Freiburg, K S Mineralien Nederlage, in Duitsland gekoop is, het £1 500 gekos.

R.D. Dixon, The Museum of the Geological Survey: a historical perspective, Ongepubliseerde Nagraadse diploma in museumkunde-skripsie, U.P.), p. 7.

270 Notulenboek II, p. 87.

271 H. Kuipers, en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1897, p. 81.

272 Ibid.

273 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruijn Prince (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het schrikkeljaar 1896, p. 103.

274 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 3.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

vertrek. Die versameling sou dan weer by dié van die Staatsmuseum gevoeg word.[275]

Molengraaff wou graag die vertrekke in die Staatsgimnasium (figuur 41) meubileer waarin die kantoor van die Staatgeoloog, die museum, biblioteek en laboratorium van die Geologiese Opname gevestig is. Hy het veral glasuitstalkaste nodig gehad vir die berging van die minerale wat uit die Staatsmuseum daarheen oorgeplaas sou word.[276] Alvorens die kaste nie in orde gebring is nie, kon die museum nie vir die publiek oopgestel word nie. Al die minerale was teen die einde van Desember 1897 oorgeplaas en deur prof. Molengraaff ontvang, waarvoor hy 'n ontvangsbewys aan die Staatsmuseum moes gee.[277]

Hoewel die leenvoorwaarde was dat die bruikleen-items in 'n afsonderlike afdeling van die Staatsmuseum uitgestal sou word sodra die nuwe gebou opgerig is,[278] praat die Staatsgeoloog pertinent van die Museum van die Geologiese Opname.[279] In die praktyk was hierdie museum dus **die eerste satellietmuseum**[280] wat van die Staatsmuseum afgestig het.

Teen die einde van 1897 het die versameling al uit meer as 3 000 items bestaan en Samuel Tweddill, wat in beheer van die versameling was, is op 10 Januarie 1898 vanaf die Staatsmuseum na die Geologiese Opname verplaas.[281]

---

275 Notulenboek II, pp. 61 en 71.

276 T A B: SS 6923, R17815/97, G.A.F. Molengraaff - Staatsekretaris, 1897.11.16, pp. 61 - 63.

277 Notulenboek II, pp. 135, 137 en 141.

278 N. Mansvelt en J.W.B. Gunning, Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897, p. 3; J.W.B. Gunning, Annual report. 1st July, 1904, to 30th June, 1905, p. M.1.

279 T A B: SS 6923, R17815/97, Staatsgeoloog - Hoof van Publieke Werke, 1899.04.12, p. 91.

280 My beklemtoning.

281 R.D. Dixon, The Museum of the Geological Survey: an historical perspective, (Ongepubliseerde Nagraadse diploma in museumkunde-skripsie, U.P.), p. 19.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

7. Verwesenliking van 'n ideaal

Met die uitbreek van die Anglo-Boereoolog was die Staatsmuseum reeds sewe jaar in bedryf. Uit 'n ontleding van die funksies blyk dit dat die museumkundige doel wat deur die beleidmakers neergelê is, wel in dié kort tydjie bereik is. Die doel was onlosmaaklik verweef met die nasionale aspirasies van die Staatsmuseum. Laasgenoemde het dus daarin neerslag gevind, soos uit die versamelings en uitstallings geblyk het.

a. Versameling

i. Etnografiese en argeologiese versameling

Aan die een kant kan die etnografiese versameling van die Staatsmuseum met die ontwikkeling van daardie vakdissipline en sy uitvloeisel, die antropologiese museum, vereenselwig word. Aan die ander kant het die versameling verband gehou met wat Wittlin[282] noem die belange van 'n heersugtige beleid en die beheer wat deur beskaafde nasies oor volkere van *primitive material culture* uitgeoefen is.[283] Die één versamelwyse wat gevolg is, was juis dat die Kommandant-generaal van die Zuid-Afrikaansche Republiek gevra is om etnografiese voorwerpe op sy veldtogte in te samel en dit inderdaad gedoen is (dus oorlogsbuit). Daarbenewens is daar van die kapteins verwag om voorwerpe aan die Regering te skenk. Trouens, generaal Piet Joubert se medewerking is gevra om sy invloed by die hoofde van die swart stamme te gebruik om die etnografiese versameling van die Staatsmuseum uit te brei.[284] Swartes is egter nie in die Museum toegelaat nie. In hierdie sin was die etnografiese versameling dus ook 'n openbaring van die nasionale karakter van die Staatsmuseum.

Ter aansluiting by die sterk antropologiese beweging in die negentiende eeu, het die beleid klem gelê op die etnografiese voorwerpe wat die lewenswyse, gewoontes, gebruike, kuns en nywerheid van die swartmense kon uitbeeld en is die noodsaaklikheid van meegaande inligting beklemtoon. Teen 1899 het die Staatsmuseum oor 'n aansienlike etnografiese versameling beskik, wat deels geskenk en deels gekoop is, soos

---

282 A.S. Wittlin, Museums: in search of a usable future, p. 131.

283 Ibid.

284 B K R: N. Mansvelt - P.J. Joubert, 1893.11.13, p. 48.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- 'n knopkierie wat volgens hoorsê aan Dingane behoort het (79)[285]
- 'n seël van die stamhoof Lobengula (3370)
- 'n krokodil (en lepel)-afgod van Maleboch, gevind in die rivier by die hoofstad (3807)
- 'n armband wat Dingane gedra het en wat deur sy kafferdokter (sic) Shlogosh gemaak is.

Die etnografiese versameling het Boesman-, Zulu-, Swaz-i, Basuto- en Matabele-voorwerpe ingesluit.

In die praktiese toepassing van die beleid was daar ongelukkig teenstrydighede. Ten spyte van die aanvanklike goeie bedoeling dat die voorwerpe die leefwyse, gewoontes en gebruike van die swartmense moes verduidelik, is die versameling reeds teen 1895 *kaffer-curiosa*[286] genoem. Daar is eerder op *merkwaardigheden*[287] gelet soos gesien deur die oë van die beleidmakers, maar min, indien enige aandag, is aan die kulturele betekenis of waarde van die voorwerpe vir daardie mense aan wie dit behoort het, geskenk.

Argeologiese voorwerpe het ingesluit

- 'n steenhamer uit die steentydperk, wat drie meter onder die grond by die uitgrawing vir 'n spoorwegbrugfondasie by Bronkhorstspruit gevind is, (3282)
- twee paleolitiese implemente (byle) uit Swaziland (4323).

ii Historiese versameling

Die nasionale karakter van die Staatsmuseum is grootliks uitgedra deur die historiese versameling, wat op die volk se verlede betrekking gehad het.[288] Die Staatsmuseum het hom in die eerste plek ten doel gestel om Voortrekkervoorwerpe in te samel. Teen 1899 kon die Museum trots wees op 'n groot versameling wat getuig het van

---

285 In die volgende lyste van voorwerpe verwys 'n nommer tussen hakies, byvoorbeeld (79), na die nommer in die Historiese aanwinsregister 1893. Voorwerpe sonder nommers is te vinde in die Aanwinsregister vanaf 1897: Lyst van geschenken van het Staatsmuseum vanaf 1 September 1897.

286 L.A.F.H. van Wouw en H.C. de Bruin Prince (samestellers), Staatsalmanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het jaar 1895, p. 77.

287 Ibid.

288 Ibid.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

die bereidwilligheid van die publiek om kosbare Voortrekkererfstukke aan die Museum af te staan. Die belangrikste Voortrekkerstukke is die volgende:

- die Bybel en psalm- en gesangeboek wat aan Piet Retief behoort het (84 - 85);
- die kanon Ou Grietjie (3188);
- 'n ou geweer en koeëlvorm, tonteldoos, 'n Bybel en 'n psalm- en gesangeboek (95 - 97);
- twee silwer koppielepels van Piet Retief (2268 - 69);
- 'n houtkalender gemaak en gebruik deur 'n ou Voortrekker (2359);
- modelle van meubels van Voortrekkers (4197);
- die dagboek van Louis Tregardt (3848 en 3850);
- 'n Voortrekkerroer en vuursteenslot (2418);
- ses knope gekry by die plek van die slag van Bloedrivier (4451);
- 'n ou geweer van Kommandant-generaal Andries Pretorius (4300);
- die Uys-Bybel (4597);
- 'n silwer lepel en 'n porseleinkom (3162 - 3163);
- 'n model van 'n Voortrekkerwa (3814);
- 'n kruithoring (4707);
- faksimilee van Piet Retief se naam op 'n rots in die Drakensberg;
- pistool van 'n ou Voortrekker;
- deksel van 'n ketel en 'n knoop gevind op die plek waar Retief vermoor is;
- oorblyfsels van 'n pyp, uitgegrawe op die plek waar die laer van Retief uitgemoor is;
- 'n bottel wat in 1836 uit die Kaapkolonie met die Groot Trek saamgeneem is;
- pistool van Karel Landman;
- portret van Stephanus Schoeman;
- 'n kruithoring en bandelier gebruik deur M.G. Potgieter by die slag by Bloedrivier op 16 Desember 1838.

Daar is ook gehoor gegee aan die versoek dat wapens wat van die swartmense afgeneem en 'n historiese assosiasie het, ingesamel moes word. Die volgende is voorbeelde van hierdie voorwerpe:

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- 'n assegaai wat van 'n gesneuwelde kaffer (sic) op 'n kommando teen 'n onderdaan van Mzilikazi (Silkaats), genoem Sjambok, aan die Pienaarsrivier in 1847 (844) geneem is;
- assegaai met 'n breë lem van 'n Kaffer (sic), met die naam Mabusana waarmee hy onder Dingane geveg en verskillende Boere by Bloukrans gedood het (4465).

Die Staatsmuseum het nie net Voortrekkerstukke ingesamel nie, maar ook ander voorwerpe wat op die land se geskiedenis betrekking gehad het, soos:

- diplomas van die Paryse Tentoonstelling van 1889 (2312 - 2327);
- 'n geraamde almanak van 1896 as 'n soewenier van Paardekraal (4438);
- 'n album met 'n versameling Amsterdamse koerante waaruit simpatie van die Nederlandse volk met die Transvaalse volk blyk (4633);
- stempel van die Departement van Onderwys gebruik tydens die Engelse bewind (figuur 12);
- Wesleyaanse gesangeboek wat in die huis van dr. B. Poortman[289] in Potchefstroom tydens die Eerste Vryheidsoorlog deur 'n kanonkoeël getref is;[290]
- 'n speld wat Jan Pieter Fürstenburg by die ondertekening van die Sandrivierkonvensie by hom gehad het.

De Beer verwys na dr. Mansvelt, president Kruger en ander as sou hulle van die begin af die belangrikheid van kultuurhistoriese voorwerpe sterk beklemtoon het.[291] Daar was nooit in die beleidstukke sprake van 'n sogenaamde kultuurhistoriese

---

289 Bernardus Poortman (1812 - 1892) is in Amsterdam, Nederland, gebore en het hom daar as medikus bekwaam. Hy het in 1840 in Natal aangekom en die vertroue van die Voortrekkers gewen. Hy het hom in 1858 permanent in Potchefstroom gevestig. Sy belangrikste verdienste was sy pogings om vaste beslag aan die mediese professie in die Zuid-Afrikaansche Republiek te gee. Hy was ook 'n steunpilaar van die Nederduits Hervormde Kerk in Transvaal.

C.J. Beyers (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV, pp. 493 - 494.

290 Die Eerste Vryheidsoorlog het op 16 Desember 1880 op Potchefstroom begin. Meer as driehonderd Britte was in die fort saamgehok. Die Britte het hulle posisie vasberade verdedig en huise aan die westekant van Potchefstroom het gou tekens van die skietery getoon. Die beleg van Potchefstroom is na vyf en negentig dae op 21 Maart 1881 beëindig.

F.A. van Jaarsveld (red) ea., Die Eerste Vryheidsoorlog, pp. 130 - 133.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.G. 82, Wesleyaanse liedereboek.

291 P.J. de Beer, Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief (Ongepubliseerde D.Phil.-proefskrif, U.P.), p. 50.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

versameling nie, maar wel van 'n **historiese**[292] versameling. Geen wonder nie dat werktuie van die historikus soos boeke, briewe, dagboeke en ander geskrifte, spesifiek as moontlike versamelstukke genoem is.[293]

Teen 1899 kon die Staatsmuseum met 'n aansienlike dokumenteversameling spog:

- soeweniers wat die deputasie in 1884 in Nederland ontvang het (404 - 409, 2427, 3817);
- nege eksemplare van De Emigrant, die eerste nuusblad van die Zuid-Afrikaansche Republiek (1183 - 1191);
- kontrak tussen sir Garnet Wolseley en die Zulu-stamhoof Nsipebu (2277).

Gebruiksvoorwerpe het ook hulle weg na die Staatsmuseum gevind. Dié versameling was maar klein. Die volgende is voorbeelde:

- stoele (93 en 94);
- steenpyp, tabaksak en stafie (91 - 92);
- silwer gespes (77);
- papierknipsel (1922);
- silwer bandeliergespe (2012);
- meelsif en koffietrommel (2479 - 2480);
- 'n geldbeursie gemaak in 1800 (4583);
- 'n viool en strykstok byna geheel uit Transvaalse hout gemaak;
- 'n paar skaatse.

Die Staatsmuseum het saam met sy nasionale karakter, ook enkele ensiklopediese kenmerke in groot versamelings vertoon, soos byvoorbeeld die numismatiese versameling wat teen 1899 seker die grootste enkele versameling in die Museum was. Die versameling het 'n wye verskeidenheid munte, note en medaljes gedek, onder meer Romeinse, Portugese, Engelse, Nederlandse, Italiaanse, Franse, Belgiese, Duitse, Kaapse, Argentynse, Russiese, Oostenrykse, Hongaarse, Griekse en Turkse munte. Daar was ook 'n volledige stel munte wat tot op daardie tydstip deur die Pretoriamunt geslaan is (379 - 402).

---

292 My beklemtoning.

293 N. Mansvelt, Circulaire 2/93, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

- *Een Lam met acht pooten, een hoofd, drie ooren, twee nekke en twee staarten, dood geboren ten plaatse* (4234);
- *Een Bladbeen van den laasten Oliphant gedood in het Distr: Middelburg in het jaar 1863 door Josias Meyer* (3951);
- *Een haar van een Olifants staart*;
- *Een Schaapskop met 5 horens* (4469).

b. Dokumentasie

Volgens die beleid van die Staatsmuseum was die dokumentasie van inligting belangrik. Uit die inligting wat in die aanwinsregisters neergeskryf is, blyk dit dat die kwaliteit daarvan baie wisselvallig was. In sommige gevalle is die voorwerpe se meegaande inligting baie volledig, maar daar is ongelukkig ook voorwerpe sonder enige inligting. Dié voorwerpe is dus as deel van die versameling aanvaar sonder dat daar inligting beskikbaar was, of min moeite is gedoen om besonderhede te verkry.

i. Etnografiese en argeologiese versameling

Van die etnografiese voorwerpe wat versamel is, het aan die vereistes in die Staatsmuseum se beleid voldoen en inligting daaroor is neergeskryf, soos byvoorbeeld

- *Een strijdbijl van de middel van de Kalahariwoestyn, in gebruik bij de Vaalpenskaffers aldaar, de handvatsel is van Rhenosterhoren* (3149);
- *Tweestukken gemaakt van gesmolten koper met eenig yser en zekere hoeveelheid goud, gesmolten en gemaakt door Makatees kaffers en in vroegere eeuwen door hen als geld gebruiken. Van de Kaffers gekregen in de Murchison range.*

Daar is lyste van voorwerpe wat sonder enige verduideliking of inligting soos volg daaruit sien:

- 'n klein versameling van verskillende Kaffer (sic) kuriositeite (690);
- byle (940-945);
- beenringe (984-987);
- houtlepels (1055-1071);
- 'n kaffer (sic) hoed (3183);
- 'n assegaai (3890);
- 'n groot spies;

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Gedenkpennings het net so 'n wye verskeidenheid ingesluit, ter herdenking van byvoorbeeld:

- die driehonderdjarige inname van Briel (143);
- die vyftigjarige herdenking van die slag van Waterloo (1929);
- die Eiffeltoring, Parys (3430);
- spoorwegfeeste, geslaan in die Staatsmunt van die Nasionale Bank van die Zuid-Afrikaansche Republiek (4264 - 4265)

Die Staatsmuseum het enkele voorwerpe met historiese assosiasies uit die buiteland vir sy versameling aanvaar:

- faksimilee van The unanimous declaration of the thirteen united states of America (411 en 3376);
- twee antieke beelde uit die ou Tiberbedding naby Rome (3175 - 3176);
- 'n ysterkoeël wat waarskynlik gebruik is deur die bemanning van die skip onder bevel van Vasco da Gama by die ontdekking van Lourenco Marques[294] (4280).

Ander voorwerpe het ingesluit foto's, boeke, kaarte, kunswerke en veral ou Nederlandse Bybels en talle koerante, soos 'n eksemplaar van die eerste koerant vir swartes in die Zuid-Afrikaansche Republiek, Mosupa-Tsela, wat by Bethanie deur pastoor Behrens gepubliseer is.[295]

Kavanagh[296] maak die opmerking dat daar in die negentiende eeu ook natuurfratse in museums opgeneem is. In dié opsig was die Staatsmuseum geen uitsondering nie! In die aanwinsregisters word die volgende interessanthede byvoorbeeld gelys:

- *Eene misvormd ho(e)nderei* (4677);

---

294 Vasco da Gama het op sy reis in die eerste dae van die jaar 1498 ver buite sig van die latere Delagoabaai (waar die stad Lourenco Marques, nou bekend as Maputo, geleë is) verby geseil. Die plek is eers in 1545 deur die Portugese navigator Lourenco Marques, ontdek van wie die gehuggie ook sy naam gekry het. Die dorp is in 1876 tot daardie status en in 1887 tot stadstatus verhef. Hier is dus 'n foutiewe historiese assosiasie wat deur die Staatsmuseum aanvaar is, hoewel die woord *waarskynlik*, wat in die inskrywing voorkom, kan dui op twyfel.

W.J. de Kock, Portugese ontdekkers om die Kaap, p. 144; D.J. Potgieter (hoofred.), Standard encyclopaedia of Southern Africa 7, p. 33.

295 Bethanie was 'n sendingstasie van die Hermansburgse sending. Die koerant word gelys in A list of South African Newspapers 1800 - 1982, pp. 16 en 91.

296 G. Kavanagh, History curatorship, p. 14.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

- knopkierie;
- lepel;
- haarpen;
- strydbyl.

ii. Historiese versameling

Voorwerpe in die historiese versameling is dikwels goed gedokumenteer:

- *Een oud Geweer met Kogelvorm en Tondeldoos, insgelijks een oude Bijbel en een Psalmen- en Gezangenboek, dagelijks gebruikt en geschonken aan het Museum door den heer P.J. van Wijngaard, een veteraan van de Voortrekkers, 83 jaren oud* (95 - 97);
- *Een zilveren lepel*
  Een pasteleine kom bij den voortrek der emigranten Boeren uit de Kaapkolonie naar Port Natal in 1836, vanaf tusschen Uitenhage en Algoa Baai meegevoerd zijnde door wijlen den heer Paul Mare, den ouden vader van Frederik Korsten Mare en in zijn bezit en gebruik gebleven tot aan zijn dood, en vervolgens tot heden toe in bezit en gebruik van den donor - aangeboden ter aandenken aan vroegere dagen aan het Staatsmuseum (3162 en 3163).[297]
- *Een Kegelvormig stuk yzer die gedurende het Vrijheids Oorlog in 1881, door de Engelse te Lydenburg, tegen de Boeren Commando geschoten was* (4440).

In ander gevalle is daar geen inligting aangeteken nie:

- 'n Aantal ou dokumente (4249);
- 'n ou pistool;
- een stuk bom;
- ou Bybel.

c. Uitstalling

Hoewel die publiek nie as beleidmaker 'n rol gespeel het nie, was die beleidmakers afhanklik van die publiek se samewerking vir die versameling van voorwerpe.

---

297 Die skenker was F.K. Maré, landdros te Heidelberg.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Vanuit die oogpunt van die publiek was die Museum se uitstallings - dit wil sê daardie deel van die Museum wat die publiek self kon ervaar en waarneem - van deurslaggewende belang. Die hoë besoeksyfer van 60 964 besoekers vir die tydperk 1 Januarie tot 31 Desember 1898 dui daarop dat die Staatsmuseum besonder gewild was. Dit is juis ook die uitstallings waarin lede van die publiek hulle eie bydrae tot die Museum kon sien, dit wil sê hulle skenkings, aangesien die naam van die skenker of lener aan die uitgestalde voorwerp geheg is.

Teen 1899 was daar reeds 'n groot verskeidenheid items uitgestal, maar as gevolg van die gebrek aan ruimte is baie stukke gebêre. Die enkele foto's wat van die uitstallings in die Staatsmuseum bestaan gee ons 'n indruk van hoe die Museum daar uitgesien het, met voorwerpe teen die mure en met lang rye uitstalkaste (figure 56 en 57).

'n Beskrywing van die uitstallings in die Staatsmuseum op die vooraand van die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog het behoue gebly. Eerwaarde John Harris van Johannesburg het die Museum verskeie kere besoek. Met die toestemming van die vriendelike opsigter het hy 'n paar weke voor die uitbreek van die oorlog foto's van 'n verskeidenheid voorwerpe geneem.

Volgens Harris was daar, benewens die skeepsmodel by die ingang en 'n aasvoël wat van die plafon af gehang het,

> the usual assortment of horrors and curios, the bottled snakes, dried birds, mostly skulls, and the inevitable mummy - in this case a very dilapidated one ... Hanging on the wall, as though keeping grim guard over the Raiders' relics, is an excellent photograph of President Kruger as he appeared nearly thirty years ago ... Not less determined is the glance of the "British Lion" which glares with its glassy eyes upon the old President ... Perhaps the most interesting articles in the place are the relics of the old Voortrekkers ... Here is the huge Bible of Piet Retief ... But the most curious, and the most prized, of all the Voortrekker relics is the old almanac ...

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

UITSTALLINGS
IN DIE STAATSMUSEUM
Figure 56 - 57

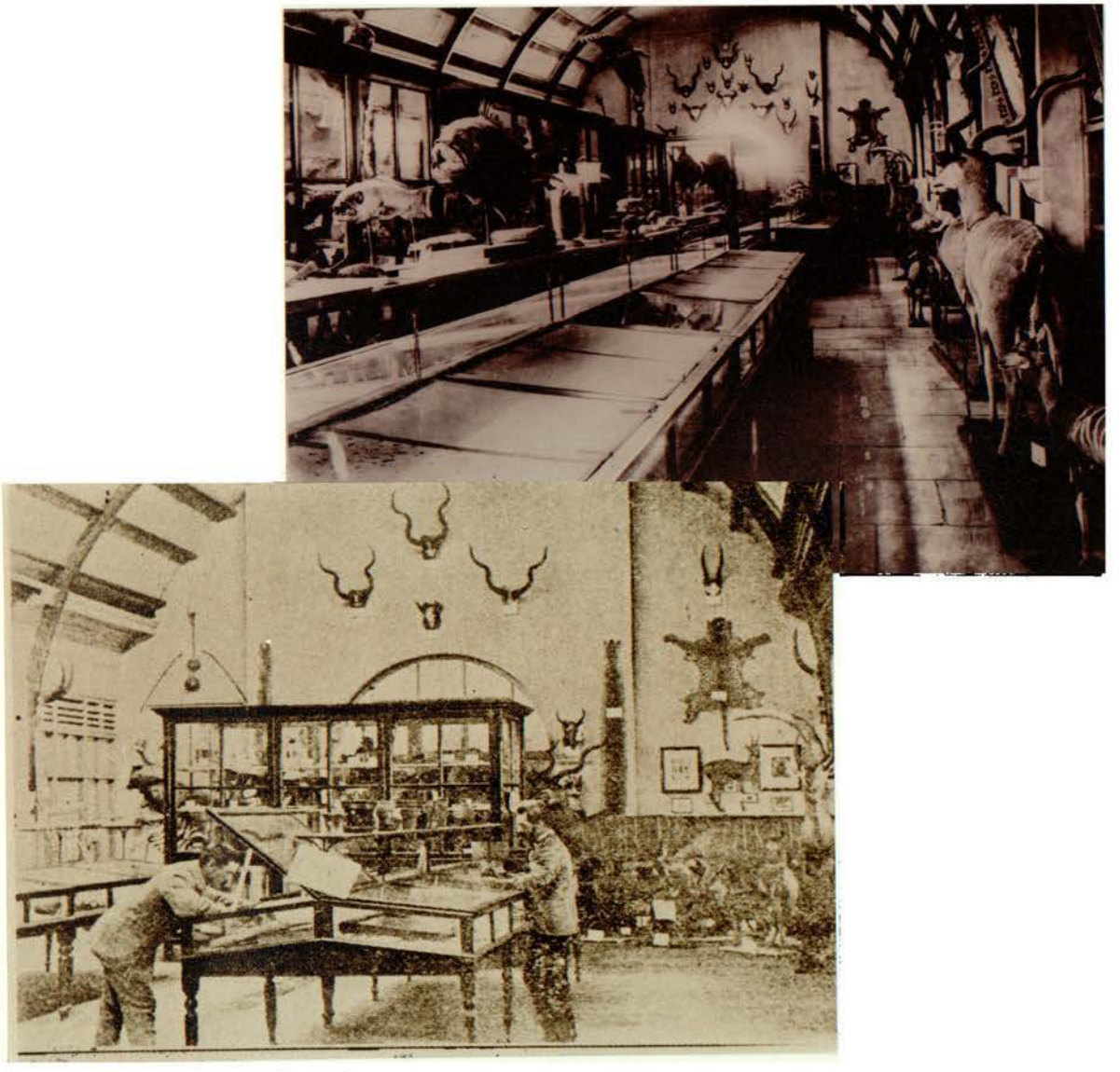

Figure 56 - 57. Die uitstallings toon die breë versamelveld van die Staatsmuseum. Opgestopte visse, voëls en diere staan in rye, op kaste en hang selfs van die dak af. Die uitstalkaste en tafels is vol voorwerpe en al die plekkies teen die mure is gevul met geraamde prente, horings en velle. Vir die ongekunstelde besoeker was dit inderdaad 'n rariteitskabinet van verwondering! Teen die eeuwending was hierdie uitstalwyse kenmerkend van museums.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: H.K.F. 506(4), foto

Uit: L. Dunston, Young Pretoria (Pretoria, 1975), p. 144

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Harris[298] noem ook ander voorwerpe wat met die Boere en hulle geskiedenis verband gehou het, soos die rewolwer van luitenant-kolonel P.R. Anstruther - bekend as gevolg van die slag van Bronkhorstpruit tydens die Eerste Vryheidsoorlog (1880-1881)[299]; 'n liedereboek uit Potchefstroom met 'n koeëlgat in; verskeie gewere en kanonne en selfs 'n brief uit 1795.[300]

Die nasionale karakter van die Staatsmuseum het duidelik uit sy uitstallings geblyk en die bydrae van die versamelings fauna en flora moet nie ten opsigte hiervan onderskat word nie. Harris se beskrywing en interpretasie van van die Staatsmuseum net voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog, getuig hiervan. In sy beskrywing van die Museum, asook die foto's wat hy geneem het, beperk Harris hom tot die historiese versameling, aangesien dit, volgens hom, die enigste geskiedenis is wat die *hundreds of back-veldt Boers*[301] kan lees. Die Museum was vir hulle

> ... the shrine of all their heroic traditions and glowing achievements, the record of their long fugitive years, of their "treks" and battles - and - victories. ... Here have been fed and fanned the slumbering fires of hate, the lingering love of liberty and the perverted sense of patriotism ...[302]

Die Staatsmuseum het onder leiding van sy eerste en enigste direkteur, dr. J.W.B. Gunning, voldoen aan die vereistes wat deur die Regering aan die Staatsmuseum gestel is. Hy het die Museum tot 'n volwaardige museum ontwikkel in ooreenstemming met aanvaarde museumpraktyke - waarop die Zuid-Afrikaansche Republiek trots kon wees. Met 'n nuwe gebou in aanbou kon Gunning en die Kuratorium vooruitsien

---

298 J. Harris, The Boer "Tower of London", (The Strand Magazine 19(52), pp. 470 - 475).

299 Die Britse owerheid in Transvaal het besluit om soveel troepe as moontlik in Pretoria saam te trek, veral as gevolg van die volksvergadering wat die Boere by Paardekraal beplan het. Opdrag is gevolglik aan luitenant-kolonel Philip R Anstruther by Lydenburg gegee om sonder verwyl na Pretoria te vertrek. Die Britte het op 5 Desember 1880 uit Lydenburg vertrek en het so stadig gevorder dat hulle teen 20 Desember net oos van Bronkhorstspruit was. Onder bevel van kommandant Frans Joubert het die Boere die eerste skote van die geveg by Bronkhorstspruit gevuur. Die Britse verliese was baie groot. Anstruther het aan sy wonde beswyk. Na die geveg het Joubert die Britte gelas om al hulle wapens aan die Boere af te staan, en die Boere het ook toebehore en klerasie van die gesneuweldes buitgemaak.

F.A. van Jaarsveld (red.) ea., Die Eerste Vryheidsoorlog, pp. 117 - 126.

300 Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.G. 2100 (ou H.C. 75), briewe.

301 J. Harris, The Boer "Tower of London", (The Strand Magazine 19(52), p. 469).

302 Ibid.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

na die bereiking van hoë wetenskaplike standaarde, maar oorlogswolke het om die Republiek begin saampak. Na afloop van die Anglo-Boereoorlog sou die Staatsmuseum opgeneem word in 'n "nuwe" museum met 'n nuwe bestuursliggaam en ander ideale. Ander magte en mense sou die Museum in sy worsteling om oorlewing dwing om hom na nuwe belange te skik en om ander aksente te beklemtoon. Sodoende het die natuurhistoriese aspek, wat reeds voor die oorlog 'n rol gespeel het, nou die belangrikste geword.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

HOOFSTUK V

DIE ANGLO-BOEREOORLOG (1899 - 1902) EN 'N "NUWE" MUSEUM DAARNA

Met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog het die hoop op 'n nuwe museumgebou tydelik vervaag. Dit was nie voor 1904 dat die gebou amptelik as die nuwe Transvaalmuseum in gebruik geneem kon word nie. Hiermee is 'n hele nuwe bedeling ingelui. Die Museum het nie net 'n nuwe gebou betrek nie, maar 'n nuwe regering het 'n nuwe bestuurskomitee vir die Museum aangestel en nuwe doelstellings is ook nagestreef. Die "nuwe" Museum was nog steeds gewild, soos blyk uit 'n besoekerstal van 63 873 vir die jaar 1906 - 1907.[1] Toegang tot die Museum was gratis.[2]

1. Die Staatsmuseum tot met die Britse inname van Pretoria

Vanaf die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog op 11 Oktober 1899 het dr. J.W.B. Gunning in sy pos as Direkteur van die Staatsmuseum aangebly. In hierdie stadium het hy 'n sterk gevoel van nasionale trots gehad en het hy hom met die republikeinse strewe vereenselwig. Hy was trouens sekretaris van die Commissie Bewaking Krijsgevangenen (C.B.K),[3] dit wil sê die kommissie wat in die eerste maande van die oorlog vir die Britse krygsgevangenes in Pretoria verantwoordelik was.

Kort na die uitbreek van die oorlog het dr. Gunning 'n beroep op die burgers te velde gedoen om die Staatsmuseum te onthou en om enige relikwieë van belang vir die Museum te versamel met die oog op uitstalling *so that we may show posterity at what a price, and against what wicked and cruel devices of our enemies we won our freedom.*[4]

Volgens die aanwinsregister is daar 'n begin gemaak met die sogenaamde oorlogsversameling. Die heel eerste inskrywing is die volgende: *Eene bom opgeraapt op het*

---

1 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906-07, p. 4.

2 J.W.B. Gunning, Annual report. - 1st July, 1904, to 30th June, 1905, p. H.1.

3 J. Ploeger, Britse krygsgevangenes te Pretoria, (Pretoriana 74/75, Maart - Junie 1978, p. 50).

4 J.C. Harris, The Boer "Tower of London". A visit to the Staats Museum, Pretoria, (Strand magazine 19(52), 1900, p. 469); soos aangehaal uit Standard and Diggers News.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

slagveld by Magersfontein door Mevr. Johanna Jacoba Neethling. De bom barsste naby haar toe sy besig was een gewonden te verbind.[5]

Ander stukke in hierdie klein versameling was byvoorbeeld die Buitengewone Gouvernementscourant wat deur die Oranje-Vrystaat in Kroonstad tydens die Engelse besetting van Bloemfontein uitgegee is en ses korporaalstrepe.[6]

Op 15 Desember 1899 het dr. Gunning die Superintendent van Onderwys gevra dat die Regering stappe moet doen om een of meer tekenaars aan die kommando's toe te sê.[7] Dit sou dan die tekenaars se werk wees om sketse van die verskillende veldslae te maak. Hy skrywe:

> Historische oogenblikken zooals b.v.b. het overtrekken van een Vrystaatsch of Transvaalsch kommando naar koloniaal gebied ... de ontwapening van een grooten troep v.d. vyand, de vurig gehoopt overgave door Generaal Buller van zyn swaard aan Gen. Joubert, enz. enz.[8]

Volgens hom moes sulke sketse nie dadelik op doek geskilder word nie, maar as die land later weer bloei, sou so 'n versameling sketse van onskatbare waarde wees, en die kern vorm vir historiese taferele in 'n nasionale heldegalery. Onjuisthede, wat met verloop van tyd maklik kon plaasvind omdat die volk vinnig leef en ontwikkel, sou sodoende ook uitgeskakel word.

Ten spyte van Gunning se oproep het skenkings, soos wat die oorlog gevorder het, al hoe minder geraak en die enkele stukke is maande na mekaar ontvang. Dit is te

---

5 Aanwinsregister vanaf 1897, p. 130.

6 Ibid., pp. 130 en 132.

7 Daar is wel 'n oorlogskunstenaar aangestel, naamlik die skilder Oerder.

Frans David Oerder (1867 - 1944) is in 1894 as kunsonderwyser aan die Staatsmeisieskool aangestel. Hy het met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog by die Boeremagte aangesluit en Suid-Afrika se eerste amptelike oorlogskunstenaar geword. In sy sketse het hy hoofsaaklik klem gelê op die wyse van oorlogvoering en die leefwyse van die burgers op kommando, soos byvoorbeeld broodbak.

C.J. Beyers (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV, pp. 440 - 441.

8 T A B: SS Oorlogstukke, 8274, J.W.B. Gunning - N. Mansvelt, 1899.12.15, pp. 124 - 125.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

verstane as in ag geneem word dat daar so vroeg as Mei 1899 in koerante bespiegelinge oor 'n oorlog verskyn het. Van Julie 1899 af het daar 'n groot uittog van mense uit Pretoria en Transvaal plaasgevind. Hoewel 'n deel van die amptenary toestemming gegee is om in Pretoria te bly om[9] nooddienste te verrig, is ander vir kommandodiens opgeroep.

Van 22 September 1899 tot 4 Mei 1900 is geen vergaderings van die Kuratorium gehou nie. Die laaste vergadering is op 4 Mei 1900 gehou en drr. N. Mansvelt, J.W.B. Gunning, G. Molengraaf en H.G. Breijer en mnr. G. Leith was teenwoordig. Op dié vergadering is die aanbod van Leith om sy etnografiese versameling teen £250 te koop, aanvaar. Die geld sou na die oorlog, of wanneer dit geleë is, betaal word![10] Die notule eindig besonder stomp en is nie behoorlik onderteken nie.

2. Britse inname van Pretoria

Die hoofstad van die Zuid-Afrikaansche Republiek is op 5 Junie 1900 deur Brittanje beset (figuur 58). Dr. Gunning was dié dag besig om bome in die dieretuin te plant![11] Die inname het 'n ommeswaai in die lewe in Pretoria tot gevolg gehad.[12] Amptenare wat werk toe gegaan het, het Britse wagte by elke kantoor aangetref en kennisgewings het die voorwaardes vir die aanvaarding van die Britse bewind duidelik uiteengesit.[13] Dr. Mansvelt was een van die amptenare van die Zuid-Afrikaansche Republiek wat in Pretoria gebly het. Met hom en sy eggenote se vertrek, is hulle deur dr. Gunning en George Leith afgesien, maar dié twee is deur

---

9 B.M. Theron, A social history of Pretoria during the first phase of the Anglo-Boer War: October 1899 - June 1900 (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, UNISA), pp. 4 - 13.

10 Notulenboek II, p. 331. Volgens B. Leith, A chapter in the life of George Leith, pp. 45 - 46, het die vergadering op 5 Mei plaasgevind. Leith het die Museum die eerste verkoopreg gegee op voorwaarde dat die Museum die koste moes dra om die geordende versameling stereoskopies te laat fotografeer.

11 J.M.M. Oberholster, Die geskiedenis van die Nasionale Dieretuin van Suid-Afrika, Pretoria, 1899 - 1984. (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, U.P.), p. 32.

12 H.J. Batts, Pretoria from within, pp. 160 - 184; H.P.H. Behrens, The occupation of Pretoria on 5th June, 1900, (Historia 3(8), September 1963, pp. 175 - 187).

Batts en Behrens beskrywe die paar dae onmiddellik voor die Britse inname van Pretoria, die dag self en die gebeurtenisse daarna, maar maak geen melding van die Museum nie.

13 H.P.H. Behrens, The occupation of Pretoria on 5th June 1900, (Historia 3(8), September 1963, p. 183).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 58. Britse intog in Pretoria. Die eerste Britse troepe het Pretoria op 5 Junie 1900 by die stasie ingekom en die dorp beset. Hierdie foto is waarskynlik in Markstraat (die huidige Paul Krugerstraat) by die Hollandia Cafe geneem. Die kafee was naby die stasie tussen Scheiding- en Jacob Maréstrate.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Historiese fotoversameling:
album H.G. 5333

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

wagte verbied om die stasie binne te gaan. Volgens Leith was dr. Mansvelt baie hartseer dat sy verblyf van ses en twintig jaar in Suid-Afrika (en sy verbintenis met die Staatsmuseum) so geëindig het.[14]

Die Museum was net vier dae lank vir die publiek gesluit: van 5 tot 8 Junie 1900.[15] Binne twee weke na die aankoms van die Engelse in Pretoria het dr. Gunning en George Leith die toekoms van die Museum met die sekretaris van die militêre goewerneur, majoor Thompson, gaan bespreek. Uit die gesprek het dit geblyk dat die owerheid dit oorweeg om mettertyd 'n nuwe museumkomitee aan te stel en om die personeel te behou.[16] Die administrasie van die Museum moes noodwendig sekere aanpassings maak. Selfs so 'n eenvoudige saak soos skryfbehoeftes het probleme veroorsaak. Skryfpapier wat deur majoor Thompson namens die Britse militêre owerheid bestel is, mog skynbaar in opdrag van majoor Peters net deur die Museum gebruik word en nie deur die Dieretuin nie, aangesien laasgenoemde nie 'n amptelike instelling was nie. Dr. Gunning was genoodsaak om aan te toon dat beide voorheen deur een komitee beheer is en dat geld op albei spandeer is! Hy vra lakoniek: *What paper am I to use now? Will the Govt supply the necessary paper & envelopes as before with the new coat of arms?*[17] (figuur 59)

Ten spyte van hierdie belemmeringe was Gunning baie ingenome met die wyse waarop die Britse Regering opgetree het. In 'n brief gedateer 31 Oktober 1900 getuig hy soos volg: ... *yes, the British have treated me very well, not only personally, but they have supported the Museum and Zoo in a way nobody could expect in war time, and then under a Military Government.*[18]

---

14 B. Leith, A chapter from the life of George Leith, p. 47.

15 Brieweboek 1902 - 1903, p. 3809.

16 B. Leith, A chapter from the life of George Leith, pp. 47 - 48.

17 Brieweboek 1899 - 1902, p. 29.

18 Brieweboek 1900 - 1907, pp. 45 - 47.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

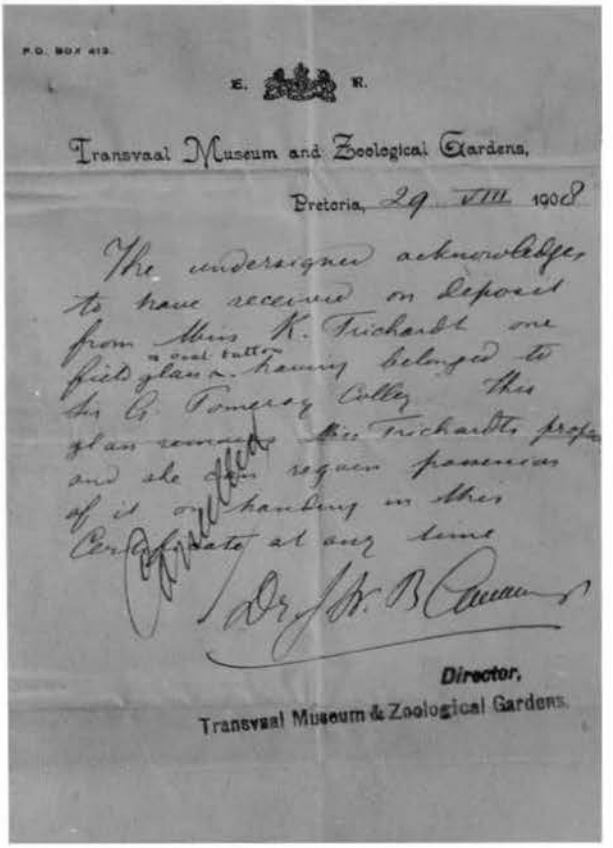

P.O. BOX 413.

E. R.

Transvaal Museum and Zoological Gardens,

Pretoria, 29 VIII 1908

The undersigned acknowledges to have received on deposit from Miss K. Trichardt one field glass a coal button having belonged to Sir G. Pomeroy Colley. This glass remains Miss Trichardts proper and she can require possession of it on handing in this Certificate at any time

Cancelled

Dr. J. W. B. Cameron

Director,
Transvaal Museum & Zoological Gardens.

Figuur 59. Skryfpapier van die "nuwe" Museum uit 1908 met die Britse wapen.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Manuskripversameling

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Oor die algemeen was die Britte begerig om enigiets te ondersteun wat die land beter bekend sou maak, soos wat Gunning self ondervind het.

Die ondertekening van die Vrede van Vereeniging in Pretoria op 31 Mei 1902 het 'n einde aan die Anglo-Boereoorlog gebring en die staatsbestel van die Zuid-Afrikaansche Republiek is met 'n nuwe administrasie vervang. Op 21 November 1902 is die Britse militêre bestuur van die voormalige Republiek deur kroonkoloniebestuur vervang. Lord Alfred Milner is as hoë kommissaris vir Suid-Afrika en goewerneur vir die Transvaal- en Oranjerivierkolonie aangestel. Milner is deur 'n wetgewende raad van benoemde lede en 'n uitvoerende raad van amptenare bygestaan. In Februarie 1903 is die Transvaalse Wetgewende Raad na 15 amptenare en 14 benoemde nie-amptenaarlede vergroot. In Desember 1906 is die oktrooi wat selfbestuur in die Transvaal afgekondig het, uitgevaardig.[19]

Dr. J.W.B. Gunning, wat nog steeds as hoof van die Museum opgetree het, was die skakel tussen twee tydperke: die bewind van die Zuid-Afrikaansche Republiek en Brittanje; tussen twee museumgeboue, die klein marksaal en die nuwe gebou in Boomstraat en tussen twee museumbeheerliggame, die Kuratorium, aangestel deur die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek en die Bestuurskomitee, aangestel deur die Britse owerheid.

Dr. Gunning was die sienswyse toegedaan dat die "nuwe" museum net so 'n nasionale museum as die Staatsmuseum was. Volgens hom was daar *not break in the continuity of the scheme laid down by die late Government when the work had been taken up by the present Government*.[20] Twee jaar ná die opening van die Transvaalmuseum was Gunning se ideaal nog steeds die droom (volgens hom) van die Zuid-Afrikaansche Republiek, naamlik:

> ... an adequate building worthy of the richest South African Colony for a Natural History, Historical, Ethographical, Mineralogical, Geological, Industrial, Commercial and Agricultural Museum, with which would have combined the State

---

19 T. Cameron en S.B. Spies (reds.), Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika, pp. 219 - 227.

20 Transvaal Advertiser, 1904.12.16.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

> reference Library, thus forming a State repository for the results of all work in Art, Science and Industry and forming a central department for information and research on every subject that concerns this sub-continent in general and this Colony in particular.[21]

Dr. Gunning het bly verwys na *the State collections*;[22] *Our national collections en the State Museum.*[23]

Die Museum het 'n staatsinstelling gebly, maar 'n nasionale museum in 'n soewerein onafhanklike Boererepubliek en 'n koloniale museum in 'n Britse kolonie sou nie dieselfde doelstellings nastreef en dieselfde beeld uitstraal nie. Die gees van die Museum het verander, want, sê Gunning self, *Alles is nu Engelsch.*[24]

Een van die maniere waarop hierdie verandering weerspieël word, is die naam van die Museum, hoewel die ou naam Staatsmuseum bly voortleef het en daar dikwels nog so na die Museum verwys is.[25] Na die Britse inname van Pretoria is die Museum tydelik gedemoveer tot 'n stadsmuseum met die naam Pretoriamuseum.[26]

Op 19 Februarie 1903 het dr. Gunning op versoek van die nuwe Bestuurskomitee[27] 'n skrywe aan die Koloniale Sekretaris gerig in verband met die naam van die Museum. Die komitee was van mening dat die naam Pretoriamuseum en Dieretuin na Transvaalmuseum en Dieretuin verander moes word, aangesien eersgenoemde by buitestaanders die indruk kon skep dat die inrigting plaaslik van aard was en dat daar

---

21 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June 1906, p. G.1.

22 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 1908, p. 3.

23 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906 - 1907, p. 4.

24 Brieweboek 1902 - 1903, p. 243.

25 Byvoorbeeld E.C. van Hoepen, Museum Nuws, (Die Brandwag 8(8), 1918.01.25, p. 225).

26 In Notulenboek II, p. 513 word die naam Pretoria Museum and Zool. Gardens en Transvaal Museum and Zool. Gardens gebruik; Brieweboek 1899 - 1902, stempels.

27 Notulenboek II, p. 513.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

meer belangstelling sou wees indien die naam sou verander.[28] Die Regering het die versoek toegestaan.[29] Die naamsverandering is in die Goewermentskoerant van 6 Maart 1903 gepubliseer.[30]

In sy toespraak by die opening van die Transvaalmuseum op 15 Desember 1904 het die waarnemende luitenant-goewerneur, sir Richard Solomon, die feit beklemtoon dat die naamverandering 'n aanduiding van die Museum se status as staatsinstelling was en dat dit die Regering se plig was om toe te sien dat dit toegerus en onderhou word soos wat dit 'n nasionale instelling toekom. Die vooruitgang van die Museum sou nie ly onder 'n gebrek aan fondse nie.[31]

Die Museum se posisie as staatsinstelling het in 1906 'n hupstootjie gekry toe die Transvaalmuseum 'n subdepartement van die Regering onder direkte beheer van die Minister van Landbou geword het.[32] Ook wat beheer betref, het daar 'n verandering gekom aangesien die Staatsmuseum onder die Departement van Onderwys geval het. Hierdie verandering moet gesien word as 'n aanduiding dat die klem in die toekoms eerder op natuurhistoriese as historiese en etnografiese aspekte sou val.

3. Voltooiing van museumgebou

Die nuwe museumgebou in Boomstraat was nog nie met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog voltooi nie. As gevolg van die oorlog was daar 'n skaarsste aan boumateriaal en ander goedere in die handel en ook die bou-aannemer F. Frittelli het dit ondervind. Op advies van die here J.D. Celliers en Melt Marais het hy hom dus tot die hoofkommissariaat van die Zuid-Afrikaansche Republiek gewend, met die versoek dat boumateriaal uit verlate winkels aan hom verskaf word. Die materiaal wat vir die museumgebou nodig was, was gegolfde gegalvaniseerde ysterplate, boute en moere, skroewe en wassers, hout, platysters, loodblaaie en plafon- en vloerplanke.

---

28 Brieweboek 1902 - 1903, p. 223.

29 Notulenboek II, p. 521

30 Brieweboek 1902 - 1903, p. 261.

31 Transvaal Advertiser, 1904.12.15.

32 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906 - 1907, p. 3.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die antwoord was egter kort en kragtig: aangesien hy onder kontrak is, moes hy die goedere aankoop.[33]

'n Interessante staaltjie word van die halfvoltooide museumgebou vertel: Jac Spoelstra was gedurende die Anglo-Boereoorlog verbonde aan die Rooikruis. Hy het inligting en foto's oor die toestand in die Irenekonsentrasiekamp uitgesmokkel. Toe die Engelse op sy spoor was en sy huis in Bloedstraat omsingel het, het hy hom by die perseel van die onvoltooide museumgebou skuilgehou. Hoewel hy ter dood veroordeel was, is sy vonnis versag omdat hy tydens die slag by Magersfontein Engelse soldate met groot lewensgevaar vir homself na veiligheid gebring het.[34]

Dr. Gunning het daarop gewys dat die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek dit oorweeg het dat die Staatsmuseum die kern moes vorm van 'n departement van wetenskaplike onderrig, waarby ingesluit sou word die dieretuin, 'n model regeringsplaas en 'n wildtuin vir Suid-Afrikaanse wild, maar hierdie doelwitte is nie voor die uitbreek van die oorlog bereik nie. Nietemin was Gunning ten gunste die voltooiing van die nuwe museumgebou omdat dit nie alleen 'n besparing sou meebring nie, maar dit sou ook die agteruitgang van die museumversameling stuit. Die versameling, wat in ongunstige omstandighede geberg is, kon dan verskuif word.[35]

Die dakhoogte-gebou is deur die nuwe regering voltooi. Volgens oorlewering is die gebou as 'n militêre hospitaal gebruik, hoewel dit blykbaar nie die geval was nie.[36] Dit word ook vertel dat al die oudhede kort voor die uitbreek van die oorlog na die nuwe onvoltooide gebou geneem is, in die kelder weggepak is en dat die Engelse troepe na lord Roberts se inname van Pretoria die ou Staatsmuseum as 'n kaserne

---

33 T A B: PW 103, PR216/00, F. Frittelli - Staatsprokureur, 1900.02.21; lys, 1900.02.12, sb.

34 TM 1/61 Januarie - Junie, D. Spies - K. Roodt-Coetzee, sd.

35 Brieweboek, 1899 -1902, pp. 72 - 73.

36 Byvoorbeeld H. Meiring, Pretoria 125, p. 43. Vergelyk J. Ploeger, Britse krygsgevangenes te Pretoria, (Pretoriana 74/75, Maart - Junie 1978, pp. 49 - 50).

Die nuwe museumgebou word nie deur Ploeger in die lys van Britse militêre hospitale genoem nie, maar volgens Theron was daar 'n klein Rooikruishospitaaltjie in Boomstraat, Pretoria, by die staatstehuis wat as hersteloord gebruik is. Dié hospitaaltjie kon dalk met die museumgebou verwar gewees het.

B.M. Theron, A social history of Pretoria during the first phase of the Anglo-Boer War: October 1899 - June 1900 (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, UNISA), p. 121.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ingeruim het.[37] Volgens dr. Gunning was 'n gedeelte van die versameling ter waarde van £3 500 teen Julie 1901 reeds gehuisves in Boomstraat op die Dieretuin-terrein, waar die Direkteur gebly het.[38]

Planne vir toerusting vir die museumgebou is na intensiewe navorsing in Europa teen hoë koste deur die Johannesburgse firma Perche & Kie voor die uitbreek van vyandelikhede opgetrek en het tot in 1902 hulle eiendom gebly. In Mei 1901 het dr. Gunning voorsien dat die voltooiing van die museumgebou sonder binnenshuise toerusting £7 000 sou kos. In Januarie 1902 het die Regering 'n bedrag van £10 098-4-6 vir die voltooiing van die museumgebou toegestaan.[39] Op 14 Maart 1902 het dr. Gunning die planne vir die inrigting van die museumgebou aan die Britse Administrasie voorgelê.[40] Die uiteindelike bedrag wat vir toerusting betaal is, was oor die £14 000,[41] moontlik £15 000.[42]

Die nuwe gebou kon uiteindelik in 1902 deur die Museum betrek word. Die marksaal is in September 1902 gesluit om die versamelings vir die nuwe museum voor te berei.[43] Die Pretoria Estate & Market Co, van wie die klein marksaal, waarin die Museum gehuisves was, gehuur is, is in kennis gestel dat die inhoud van die Museum gedurende Novembermaand verplaas sou word en dat die marksaal op 1 Desember 1902 afgegee kon word.[44] Die inhoud van die Museum is óf met die hand aangedra, óf met klein verewaentjies vervoer, aangesien daar 'n misverstand was in verband met die gebruik van 'n spoorwegenjin en -trokke wat deur Gunning vir die vervoer van die museuminhoud aangevra is. Op 24 November 1902 het Gunning aan die Direkteur van Publieke Werke gerapporteer dat die inhoud van die Museum van die ou gebou op die Markplein na die nuwe gebou in Boomstraat oorgebring is en in die

---

37 Die Transvaler, 1962.11.29, By die uitspanning.

38 Brieweboek 1899 - 1902, p. 127; Notulenboek II, p. 347.

39 Notulenboek II, p. 413.

40 Brieweboek, 1899 -1902, p. 390.

41 L.V. Praagh, The Transvaal and its mines, p. 217.

42 Anoniem, The Johannesburg and Pretoria guide, p. 331.

43 Notulenboek II, p. 477.

44 Brieweboek 1902 - 1903, p. 73; Notulenboek II, pp. 485 en 491.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

westelike deel van die gebou geberg is. Dr. Gunning het ook aansoek gedoen om die verskuiwing van die telefoon van die klein marksaal na die nuwe Museum in Boomstraat.[45]

Vanaf Januarie 1903 is die vergaderings van die Bestuurskomitee in die nuwe Museum gehou.[46] Soos besluit op die vergadering van die Bestuurskomitee van 19 Februarie 1903 het Gunning dit onder die aandag van die Direkteur van Publieke Werke gebring dat die kontrakteur 'n geruime tyd lank geen afrondingswerk aan die museumgebou gedoen het om dit te voltooi nie.[47] Dit het nie alleen vir die personeel ongerief veroorsaak nie, maar ook die moontlikheid van diefstal vererger. Net 'n paar deure het slotte gehad, gevolglik moes daar saans planke aan die deure vasgespyker word om te verhoed dat hulle oopwaai. Die vensters van die kelder het ook nie ruite gehad nie en swartes het daar ingeklim en dus ook toegang tot die ander geboue gehad. Daarbenewens was daar ook nie enige brandblusapparaat in die Museum nie.

Teen die middel van Desember 1902 is die gebou nog nie aan die Bestuurskomitee oorhandig nie, hoewel die Museum al 'n gedeelte van die gebou gebruik het.[48] Die gebou is eers amptelik op 30 Oktober 1903 per brief van die Publieke Werke Departement aan die Komitee oorhandig en deur die Direkteur aanvaar. Hy het egter daarop gewys dat baie dinge in die Museum nog nie voltooi is nie en dat dit ook nie *in a proper workmanlike manner* afgewerk is nie. Dr. Gunning het hierdie toestand van sake betreur, aangesien 'n waardevolle wetenskaplike inrigting soos die Museum in elke besonderheid goed afgewerk behoort te wees. Soos besluit deur die Bestuurskomitee,[49] het Gunning dieselfde departement op nie minder nie as vyftien aspekte gewys wat die aandag geverg het, soos verskeie waterlekkasies; verf- en sementspatsels; deure wat nie behoorlik sluit en stofdig is nie, of so gesluit is dat hulle nie oopgemaak kan word nie; swak plasing van elektriese muurproppe; geen vensterblindings nie (waaroor hy al vantevore gekla het met die oog op die agteruitgang van

---

45 Brieweboek 1902 - 1903, pp. 90, 109, 114 en 151.

46 Notulenboek II, p. 507.

47 Brieweboek 1902 - 1903, p. 219; Notulenboek II, p. 513.

48 Brieweboek 1902 - 1903, pp. 171 en 429.

49 Notulenboek II, p. 609.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

die voorwerpe) en veral die toestand aan die buitekant voor die Museum. Stormwater uit Andriesstraat het reg voor die Museum in 'n sloot opgedam wat 'n afstootlike reuk afgegee het. Die sloot moes behoorlik gebou word om die afvalwater wat na die laagliggende deel van die dorp spoel, weg te lei. Die Direkteur wou ook gehad het dat die deel tussen die gebou en die straat met klippies en gruis gelig moes word. *This space*, sê Gunning, *should be enclosed with a low wall and nice railing in harmony with the building*.[50] Dié voorstel van Gunning is uitgevoer en die resultaat is vandag nog te sien. Ongelukkig het die lae muurtjie en die traliewerk geen oplossing vir die probleem van reënwater gebied nie. Aangesien die Museum 'n paar voet onder straatvlak was, het reënwater in ventilasieroosters en -bakstene onder die fondament ingeloop en dikwels 'n muwwe, klam reuk in verskeie vertrekke veroorsaak.[51]

Om die Museum te voltooi, sou nog 'n verdere bedrag van £450 tot £500 kos. Die uitgawe is deur die Bestuurskomitee goedgekeur. Ongelukkig het die Departement Publieke Werke nie hiervoor voorsiening gemaak nie en moes regeringsmagtiging gekry word. Die Voorsitter van die Bestuurskomitee het spesiale vergunning by die Koloniale Sekretaris gevra dat die werk dadelik mag voortgaan, veral ten opsigte van die ingang by die Museum en met die oog op die spoedige opening van die Museum. Die kelder van die Museum het ook probleme veroorsaak, aangesien water oral ingelek het en die voorwerpe beskadig kon word.[52]

Dr. Gunning het hom ook met sulke ongure sake soos publieke toilette bemoei. Drie toilette agter die gebou, wat deur die boukontrakteur gebruik is, sou nuttig deur die Museum gebruik kon word, maar voor die nuwe Museum in Boomstraat was daar twee toilette wat blykbaar aan niemand behoort het nie en wat in 'n uiters onaangename toestand was. Dit is volgens Gunning deur *all peregrinating Kafirs, loitering in this neighbourhood*, gebruik. Hy het die Hoof Sanitêre Inspekteur dus versoek:

---

50 Brieweboek 1903 - 1904, p. 39.

51 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June 1906, p. G.1.

52 Brieweboek 1903 - 1904, pp. 100 - 104.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Could something be done to remove these ornaments as the scent is something abominable in the evening?[53]

Op 27 Junie 1902 is die gebou vir die Kroningsbal gebruik,[54] wat onder beskerming van lord Milner gehou is. Daar is voorsiening gemaak vir 250 pare, en die kaartjies het £2-2-0 vir mans en £1-1-0 vir dames gekos. Aandete, wyn en sterk drank was by die prys ingesluit![55]

In die nuwe museumgebou is daar nie alleen vir uitstalsale voorsiening gemaak nie, maar ook vir kantore en werkareas. Daar was byvoorbeeld 'n herbarium, 'n fotografiese donkerkamer, wat goed toegerus, maar swak geventileer was, en die laboratorium van die taksidermie-afdeling wat regoor die ingang aan die ander kant van die binnehof was. Die biblioteek kon met 2 000 boeke spog. Die binnehof met blomme was in die somer 'n lus vir die oog. Op die stoepe rondom die binnehof was 'n paar kanonne uitgestal, onder meer Ou Grietjie, die Raskanon en die Mitrailleuse.[56] Die grootte van die museum was 156 x 180 voet (46,8 x 54 m)[57] en het tussen £30 000 en £40 000 gekos (uitsluitend die versamelings).[58]

4. Amptelike opening

Teen Augustus 1903 was die nuwe museum nog nie amptelik vir die publiek oop nie. Uit die maandverslae van 1903 en 1904 van die Direkteur blyk dit duidelik dat die werksaamhede ten opsigte van die Dieretuin hoofsaak was; dat die natuurwetenskap-like versamelings in die Museum ook aandag gekry het, maar dat daar in die historiese afdeling geen werk gedoen is nie. Dit was eers teen die einde van 1904 dat ordening van die voorwerpe voltooi is en dat die nuwe gebou vir die amptelike

---

53 Brieweboek 1902 - 1903, pp. 108 en 211.

54 Edward VII (1841 - 1910) was van 22 Januarie 1901 af, met die afsterwe van koningin Victoria, koning van Groot-Brittanje en Ierland. Sy kroning, wat aanvanklik vir 26 Junie 1902 geskeduleer was, moes as gevolg van 'n noodoperasie na 9 Augustus uitgestel word.

Encyclopaedia Brittanica, Micropaedia II, p. 798.

55 Transvaal Advertiser, 1902.06.02 en 1902.06.04.

56 Brieweboek, 1905 - 1906, p. 244; L.V. Praagh, The Transvaal and its mines, p. 221.

57 Brieweboek 1905 - 1906, p. 241; L.V. Praagh, The Transvaal and its mines, p. 217.

58 Brieweboek 1903 -1904, p. 40. Volgens L.V. Praagh, The Transvaal and its mines, p. 217 het die gebou £25 000 gekos.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

opening gereed was. Hoewel daar amptelik gaste na die opening van die Museum uitgenooi is,[59] het die Bestuurskomitee ook deur die pers 'n ope uitnodiging aan alle belangstellendes gerig om die verrigtinge by te woon[60] (figuur 60).

Op Donderdag 15 Desember 1904[61] is die Museum amptelik deur die waarnemende luitenant-goewerneur, sir Richard Solomon,[62] geopen[63] (figuur 61). Sir Richard en sy geselskap is deur die burgemeesterspaar van Pretoria, mnr. en mev. A. Johnston, en lady Hildyard[64] na hulle sitplekke op 'n platform begelei. Die plegtigheid het om 16:00 plaasgevind. Dit is bygewoon deur 'n groot skare wat in die binneplein vergader het. Daar was 'n groot groep mense uit die Afrikaanssprekende gemeenskap (die sogenaamde *Dutch community*), sowel as ander Pretorianers. Bekendes was mnr. T.W. Beckett, een van Pretoria se vermaarde besigheidmanne, en sy vrou; mnr. G.F. Bourke, 'n bekende algemene handelaar in Pretoria, en sy vrou; mnr. E.P.A. Meintjes, wat 'n lid van die Tweede Volksraad in die tyd van die Zuid-Afrikaansche Republiek was, en mnr. I van Alphen, voormalige Posmeester-generaal van die Zuid-Afrikaansche Republiek. Daar was gaste wat van so ver soos Potchefstroom en Waterburg (Waterberg) gekom het.

---

59 Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.G. 31899, uitnodigingskaartjie.

60 Transvaal Advertiser, 1904.12.15, Notulenboek II, p. 783.

61 Dit was 'n dag voor die begrafnis van president Paul Kruger in Pretoria op 16 Desember 1904.

62 Richard Prince Solomon (1850 - 1913) is in Kaapstad gebore. Hy het aan die South African College, Kaapstad en aan die Universiteit van Cambridge studeer. Nadat hy hom in die regte bekwaam het, het hy na die Kaapkolonie teruggekeer en op verskeie plekke gepraktiseer. Hy was prokureur-generaal in die Schreiner-kabinet. Milner het hom oorreed om hom te help met die heropbou van die besette gebiede. Hy was van 1902 tot 1906 prokureur-generaal van Transvaal en het by twee geleenthede as luitenant-goewerneur waargeneem. Hy was ten gunste van volle selfregering aan Transvaal. Hy het in 1907 die pos as agent-generaal vir Transvaal in Londen aanvaar. Met Uniewording het hy Suid-Afrika se eerste Hoë Kommissaris in Londen geword. Hy is tydens sy ampstermyn oorlede.

C.J. Beyers (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV, pp. 624 - 625.

63 Notulenboek II, p. 787.

64 Lady Hildyard was waarskynlik die eggenote van sir Henry Hildyard, wat gedurende die Anglo-Boereoorlog in Suid-Afrika aan die Britse leër verbonde was.

D.W. Krüger en C.J. Beyers (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek III, p. 404.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 60. Uitnodigingskaartjie na die opening van die nuwe museumgebou in Boomstraat, Pretoria op 15 Desember 1904.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Manuskripversameling:
H.G. 31899

Figuur 61. Sir Richard Solomon, die waarnemende luitenant-goewerneur van Transvaal wat die amptelike opening van die Transvaalmuseum op 15 Desember 1904 waargeneem het.

Uit: L.V. Praagh, The Transvaal and its mines (London, 1906), p. 72

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

In sy verwelkomingstoespraak het die Burgemeester die geskiedenis van die ou Staatsmuseum kortliks vertel. Die nuwe gebou was half voltooi met die uitbreek van die oorlog en die Militêre Regering het die werk van die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek sonder enige veranderinge afgehandel (figuur 62). Daarby het die Britse Regering 'n bedrag van £15 000 bewillig om die Museum met bykomstighede uit te rus. Aangesien daar skinderstories die rondte gedoen het dat dokumente en voorwerpe gedurende die oorlog weggevoer is, het hy die versekering gegee dat al die stukke wat voor die oorlog geskenk is nog steeds in die versameling was en dat daar trouens byvoegings was. Alles was nog nie op uitstalling nie. In die historiese saal is al die skilderye, wat destyds aan die mure van die Eerste Volksraad-saal gehang het, op die prominentste plek moontlik te sien. Hierdie gebaar het as bewys gedien dat die Britse Regering nie van plan was om die ou tradisies uit te roei of die Boere-helde te ignoreer nie. Ter afsluiting het hy 'n pleidooi vir samewerking tussen Boer en Brit gelewer en verwys na die begrafnis van president Paul Kruger die volgende dag, wat as 'n keerpunt in die land se geskiedenis beskou moet word.

In sy toespraak het dr. Gunning verwys na die werk wat die Museum doen. Die Museum sou ook 'n rol in die opvoeding van die gemeenskap kon speel deurdat die biblioteek en personeel tot hulle beskikking is.

As gevolg van sy simpatieke houding was baie Transvalers sir Richard Solomon goedgesind. Uit hoofde van sy amp en sy houding was hy dus 'n goeie keuse om die opening van die Museum waar te neem. Sy toespraak was besonder versoenend. Hy het verwys na die rol wat dr. Gunning in die totstandkoming van die Museum gespeel het, sy toewyding aan sy werk, wat ook sy personeel beïnvloed het, en die bystand van die Bestuurskomitee. Hoewel die subsidie wat van die Regering ontvang is minder was as dié wat deur die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek bewillig is, was hy seker daarvan dat geld altyd vrylik vir die ondersteuning van so 'n inrigting gestem sou word.[65]

---

[65] Transvaal Advertiser, 1904.12.16.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

NUWE MUSEUMGEBOU IN BOOMSTRAAT, PRETORIA

Figuur 62.

Die nuwe museumgebou in Boomstraat, Pretoria, net na voltooiing in 1904. Die boonste foto toon die kruising van Boom- en Andriesstrate, waar laasgenoemde straat teen die Museum doodloop. Die imposante fasade is so ontwerp dat dit die breedte van Andriesstraat beslaan.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Historiese fotoversameling: T.A. 15.18, album Pretoria 20

Op die onderste foto is die boodskap op die poskaart: *To be opened on 15th Dec. Happy Christmas to all. Walter.* Die poskaart is gedateer 5 Desember 1904 en is aan mev. J.M. Elrick in Skotland gestuur - die nuus van 'n nuwe gebou van die Transvaalmuseum het op dié wyse Skotland bereik!

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Poskaartversameling: H.K.F. 1055

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

5. Bestuur

In Augustus 1901 is die Pretoriamuseum en Dieretuin[66] deur die Siviele Adminstrasie oorgeneem en nuwe regulasies is opgestel[67] (Bylaag V). Hierdie regulasies het die finansies van die Museum sowel as die funksies van die Bestuurskomitee gereël.

Die Museum en die Dieretuin, en later die Transvaalmuseum, is deur 'n Bestuurskomitee beheer. Sommige lede van die nuwe Bestuurskomitee van die Transvaalmuseum was vreemdelinge: Britse immigrante-staatsamptenare betrokke by die Britse bestuur van die land en akademies goed geskoold. Die eerste paar jaar is die amp van voorsitter van die Bestuurskomitee deur die Sekretaris van die Transvaal Administrasie beklee, eers deur G.V. Fiddes en daarna A.A. Davidson. Ander amptenare was byvoorbeeld J.G.C. Wagner (Siviele kommissaris en vrederegter), J.A.S. Bucknill (Kommissaris van Patente en Registrateur van Handelsmerke), F.B. Smith (Direkteur van Landbou), J. Burtt-Davy, C.E. Legat en I.B. Pole Evans, almal aan die Departement van Landbou verbonde en M.D. Badcock, 'n ingenieur. Hulle is aan bekende universiteite, soos Oxford en Cambridge, opgelei.

Daar was bekende Pretorianers wat vóór die Anglo-Boereoorlog reeds gesiene inwoners van die hoofstad was en 'n leidende rol in die Zuid-Afrikaansche Republiek gespeel het. Hulle was byvoorbeeld mense soos Andrew Johnston, 'n bekende winkelier, August Karlson, die stadsingenieur, T.W. Beckett, 'n besigheidsman en George Heys, ook 'n besigheidsman. Finansiers soos Sammy Marks en Julius Jeppe en bankiers soos H.C. Jorissen het ook op die komitee gedien. Mense wat aktief in die politiek was, is van tyd tot tyd as komiteelede aangestel, soos sir Percy Fitzpatrick, wat in 1907 as progressiewe lid op die Transvaalse Wetgewende Vergadering gekies is. Daar was ook natuurwetenskaplikes wat met hulle navorsing bekendheid verwerf het, soos sir Arnold Theiler, J. Burtt-Davy en professor H.A. Wager.

---

66 Sedert die Britse inname het die Staatsmuseum bekend gestaan as die Pretoria Museum and Zoological Garden.

67 R. Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 4; Notulenboek II, pp. 333 - 335.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Hoewel daar komiteelede was wat in Suid-Afrika gebore is, was die meeste van hulle uit Brittanje afkomstig, of van huis uit Engelssprekend. Daar was persone op die komitee uit Swede, Switserland, Ierland en Litaue. Verskeie belangegroepe is dus op die Bestuurskomitee van die Transvaalmuseum verteenwoordig. Hulle kon uit hoofde van hulle posisie vir die Museum uit 'n administratiewe, natuurwetenskaplik-kundigheids-, finansiële en selfs politieke oogpunt baie beteken.

Die eerste Bestuurskomiteelede was G.V. Fiddes,[68] (voorsitter), kolonel Spencer Ewart, A. Johnston[69] (figuur 63), J. Wagner[70] en A. Karlson.[71] Die Komitee het die eerste keer op 5 Augutus 1901 bymekaar gekom. Die eerste vergadering is deur Ewart, Johnston, Karlson, Wagner en Gunning bygewoon.[72]

Die samestelling van die Bestuurskomitee het van tyd tot tyd verander; byvoorbeeld in 1902 toe E.E. Davidson, waarnemende Sekretaris vir die Transvaalse Administrasie, die voorsitter geword en W.H. Gilfillan, die waarnemende landmeter-generaal,

---

68 George Vandeleur Fiddes (1858 - 1936) het aan Oxford studeer en sy lang loopbaan as Britse staatsamptenaar het met 'n aanstelling as klerk in die Koloniale Kantoor begin. Hy is in 1897 as imperiale sekretaris en rekenmeester in die personeel van die Hoë Kommissaris en Goewerneur van die Kaapkolonie, sir Alfred Milner aangestel. Hy het 'n hoë dunk van Fiddes gehad en het hom aanbeveel as sekretaris van lord Roberts. Hy is op 25 Junie 1900 in die pos aangestel, maar sy posisie in Transvaal was onbenydenswaardig. Na die instelling van 'n siviele regering in Transvaal in Desember 1900 het hy Sekretaris van die Transvaalse Administrasie geword, en was naas Milner, die persoon met die hoogste uitvoerende gesag in die jare 1901 - 1902.

D.W. Krüger en C.J. Beyers (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek III, pp. 302 - 303.

69 Andrew Johnston is in Lesdoogan, Ierland, gebore en na 'n verblyf in Oos-Londen en Queenstown, het hy teen 1887 in Pretoria aangekom. Hy het sukses as winkelier behaal en was lid van die Lisensieraad en vise-voorsitter van die Pretoriase Kamer van Koophandel. In 1904 is hy gekies as burgemeester van Pretoria, en het op verskeie direksies gedien.

Anoniem, Men of the times, pp. 204 - 205.

70 John George Charles Wagner is in die Kaapkolonie gebore en is aan die South African College in Kaapstad opgelei. Hy het in 1896 by die Staatsdiens van die Zuid-Afrikaansche Republiek aangesluit. Hy is aangestel om beheer uit te oefen oor die Zoutpansberg- en Waterberg-distrik. Hy is in 1898 as lid van die Stadsraad van Pretoria verkies. Hy is na die inname van Pretoria as Siviele Kommissaris en Vrederegter aangestel.

Anoniem, Men of the times, p. 373.

71 August Wilhelm Karlson, 'n Sweed van geboorte, was voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog reeds sewe jaar woonagtig in die Transvaal. Hy was stadingenieur en bestuurder van die waterwerke van Pretoria en het na die oorlog as raadgewende ingenieur vir die munisipaliteit opgetree. August Karlson het as siviele ingenieur 'n studie gemaak van verkeer, stadsbeplanning, pleine en tremweë in wêreldstede.

T A B: MHG 55459, 1924.11.06; CJC 273, ref. 906, 1903.02.12.

A. Karlson, The church square of Pretoria, (Pretoriana 71, April - Desember 1973, pp. 8 - 20).

72 Brieweboek, 1899 -1902, p. 143; R. Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 4, Notulenboek II, p. 333.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

sitting op die komitee gekry het na die bedanking van mnr. Karlson.[73] Die komitee het maandeliks vergader.[74]

Van 1904 tot 1905[75] was die voorsitter van die Bestuurskomitee A. Johnston, en die lede J. Wagner, W.H. Gilfillan, Julius Jeppe[76] (figuur 64), sir Percy Fitzpatrick,[77] luitenant-kolonel G. Carr-Glynn, die privaatsekretaris van die luitenant goewerneur,

---

73 Brieweboek, 1899 - 1902, p. 451; Notulenboek II, p. 455.

74 L.V. Praagh, The Transvaal and its mines, p. 217.

75 Brieweboek 1905 - 1906, p. 90.

76 Julius Jeppe (1859 - 1929) het op twaalfjarige ouderdom na Suid-Afrika gekom en is in Pretoria opgelei. Hy het van die begin af groot belangstelling in die handel en finansies getoon. Met die ontdekking van goud aan die Witwatersrand het hy en sy vader en broer met eiendomsontwikkeling begin, en na sy vader se dood in 1893 het hy voorsitter en besturende direkteur van die besigheid geword. Gedurende die Anglo-Boereoorlog was hy hoof van die Transvaalse Rooikruis. Na die oorlog het verskeie maatskappye saamgesmelt, waarvan Jeppe tot met sy dood as voorsitter en besturende direkteur opgetree het. Hy was veral bekend vir die baanbrekersrol wat hy in die vroeë ontwikkelingsjare van Johannesburg gespeel het.

Anoniem, Men of the times, pp. 21 - 22; K. Donaldson (samesteller), South African who's who 1909, p. 238; W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, pp. 348 -349.

77 James Percy Fitzpatrick (1862 - 1931) is in King William's Town gebore. Hy het aanvanklik by die Standardbank in Kaapstad gewerk, maar in 1884 op die goudvelde by Barberton gaan werk. In 1892 het hy hoof van die inligtingskantoor van die Mynkantoor van Herman Eckstein en Kie. geword, 'n pos wat hy tot in 1907 beklee het. Hy was lid van die Reform Committee. Gedurende die Anglo-Boereoorlog het hy as raadgewer van die Britse Regering oor Suid-Afrikaanse aangeleenthede opgetree.

Na die oorlog het hy na Transvaal teruggekeer. Hy is tot ridder geslaan. In 1907 is hy met die Transvaalse parlementêre verkiesing as Progressiewe lid van Suidoos-Pretoria gekies. Van 1920 af het hy hom nie weer verkiesbaar gestel nie. Die res van sy lewe het hy aan die bevordering van die landbou gewy.

W.J. de Kock (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I, pp. 305 - 306; K. Donaldson (samesteller), South African who's who 1909, p. 154.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

J.A. Bucknill,[78] Frank Braybrooke Smith,[79] T.W. Beckett[80] (figuur 65), en J. Burt-Davy.[81]

Daar is ook 'n versoek tot die Regering gerig dat George Heys as komiteelid aangestel moes word.[82]

Die Bestuurskomitee vir 1906 - 1907 is uitgebrei met die byvoeging van George Heys[83] (figuur 66), W.H. Moor, die Ouditeur-generaal, H.D. Badcock,[84] dr.

---

78 John Alexander Strachey Bucknill (ook gespel Bucknall) (1873 - ?) is in Bristol, Engeland gebore en is aan Keble Kollege, Oxford, opgelei. Hy was lid van die Wetgewende Raad van Transvaal, Kommissaris van Patente en Registrateur van Handelsmerke. Hy is in 1907 as Prokureur-generaal van Ciprus aangestel. Hy het veral in Ornitologie belanggestel.

Anoniem, The South African who's who 1908, p. 58.

79 Frank Braybrooke Smith (1864 - 1950) is in Engeland gebore. Hy het by die Huntingdon Grammar School skoolgegaan en het sy universiteitsopleiding aan Downing College, Cambridge ontvang. Hy het in 1902 na Transvaal gekom as die eerste Direkteur van Landbou, en was die eerste Unie Sekretaris van Landbou van 1910 - 1920.

Anoniem, The South African who's who 1908, p. 372; E. Rosenthal (samesteller) Southern African dictionary of national biography, p. 348.

80 Thomas William Beckett (1851 - 1924) was die stigter van een van die oudste en grootste handelsondernemings in Transvaal. Hy is in Middlesex, Engeland gebore. Die Beckett-familie het eers na Australië geëmigreer en in November 1864 in Port Elizabeth aangekom waar Thomas skoolgegaan het. Hy het op sestienjarige ouderom tot die sakewêreld toegetree, uitgewyk na die diamantvelde en in Januarie 1875 het hy na Transvaal getrek en besluit om hom in Pretoria te vestig. Hy was voorsitter van die Nasionale Bank.

Beckett was tydens die Anglo-Boereoorlog in bevel van die kommissariaatstore. Teen 1909 was hy 'n stadsraadslid van Pretoria en sy besigheid het aansienlik uitgebrei.

K. Donaldson (samesteller), South African who's who 1909, p. 27; Anoniem, Men of the times, pp. 67 - 68: E. Rosenthal (samesteller), Southern African dictionary of national biography, p. 23.

81 Joseph Burtt-Davy (1870 - 1940) is in Derby, Engeland gebore en het aan 'n privaatskool in Ilkley, Yorkshire, studeer. Hy het in 1891 as assistent by die Kew-tuine gewerk. In 1892 is hy na die V.S.A. waar hy sy opleiding aan die Universiteit van Kalifornië gehad het. Hy het in Mei 1903 na Transvaal gekom as regeringagrostoloog en hoof van die Botanie-afdeling van die Departement van Landbou, wat later die Botaniese Navorsingsinstituut sou word. Hy het in 1913 bedank en naby Vereeniging gaan boer. Hy het in 1919 afgetree, teruggegaan na Engeland en weer by Kew gaan werk. Hy het in 1925 sy doktorsgraad aan die Universiteit van Cambridge verwerf. In 1937 het die Universiteit van Oxford 'n doktorsgraad aan hom toegeken. Verskeie publikasies het uit sy pen verskyn verskyn.

M. Gunn en L.E. Codd, Botanical exploration of Southern Africa, pp. 111 - 113.

82 Brieweboek 1905 - 1906, p. 108.

83 George Jesse Heys (1852 - 1939) is in Durban gebore en hoewel hy aanvanklik in die regte gestudeer het, het hy sy loopbaan as winkelier in Alice, Oos-Kaapland, begin. Die Heysgesin het in 1879 in Pretoria aangekom waar hy 'n sake-onderneming begin het. In 1882 - 1883 het hy met 'n koetsvervoerbesigheid begin wat spoedig uitgebrei het. Na mate die spoorlyne uitgebrei het, is die koetsdienste ingekort. Die laaste Heyskoets het in 1905 geloop. Die Heysegpaar was veral by gemeenskapsdiens in Pretoria betrokke.

Anoniem, Melrose-huis, pp. 4 - 18.

84 Hugh Daniel Badcock (1871 -) is in Somersetshire, Engeland gebore en het sy opleiding by Eton en Balliol Kollege, Oxford, ontvang. Hy het in 1900 na Transvaal gekom en is in Mei 1902 as ingenieur in Pretoria aangestel.

Anoniem, The South African who's who 1908, p. 12.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Arnold Theiler[85] (figuur 67), Carl Jeppe[86] (figuur 68) en Samuel Marks[87] (figuur 69). Mnre. Bucknill en Julius Jeppe het toe nie meer sitting op die komitee gehad nie.[88] Ander persone wat met verloop van jare sitting op die Bestuurskomitee gehad het, was J.G. van Boeschoten,[89] T.N. de Villiers,[90] C.E. Legat,[91] W.A. Tindall,[92] H.C. Jorissen[93] (figuur 70) en A. Jamieson.

---

85 Arnold Theiler (1867 - 1936) is in Switserland gebore en hy het in Aarau skoolgegaan. Hy het aan die veeartsenyskole in Bern en Zürich studeer en het as veearts in die Weermag diens gedoen. Hy het in 1891 in Transvaal aangekom, waar hy die enigste veearts was. Met die uitbreek van die runderpes is hy uiteindelik as staatsveearts aangestel. Met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog was hy veeartsoffisier van die Staatsartillerie. In 1901 het hy 'n doktorsgraad in veeartsenykunde aan die Universiteit van Bern ontvang en in 1902 is hy as staatsveterinêre bakterioloog van Transvaal aangestel. Van 1902 - 1907 het hy hom intensief op navorsing toegelê. In Oktober 1908 het hy sy intrek in die goed toegeruste laboratoriums by Onderstepoort geneem. Theiler kom die eer toe dat hy Suid-Afrika op die wetenskaplike kaart van die wêreld geplaas het.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, pp. 753 - 757.

86 Carl Ludwig Theodor Abraham Jeppe (1858 - 1933) het in 1870 in Transvaal aangekom. Hy het in Pretoria skoolgegaan, is as prokureur opgelei, en het in 1890 lid van die Transvaalse Balie geword. Hy was voorsitter van die Tweede Volksraad en lid van die Eerste Volksraad vir die distrik Johannesburg. Hy is in 1899 tot Konsul-generaal van die Zuid-Afrikaansche Republiek in Kaapstad benoem. Na afloop van die Anglo-Boereoorlog het hy in Kaapstad gebly, maar na 'n ernstige siekte het hy in 1908 na Pretoria teruggekeer.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, pp. 345 - 346.

87 Samuel Marks (1844 - 1920) is in Litaue gebore en het op sestienjarige ouderom na Sheffield, Engeland geëmigreer. Hy het in 1868 in Suid-Afrika aangekom. Saam met sy neef Isaac Lewis het hy 'n winsgewende handelsaak opgebou, met uiteenlopende belange. Verskeie nywerhede is ook gestig. Hy was ook gedienstig teenoor president Kruger. Met die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog het hy sy kragte ingespan om 'n vreedsame skikking te bereik. By Uniewording is hy as lid van die nuwe Senaat benoem.

R. Mendelsohn, Sammy Marks; W.J. de Kock (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I, pp. 538 - 541.

88 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906 - 1907, p. 3.

89 Johannes Gerard van Boeschoten (1862 - 1937) het in Pretoria skoolgegaan, hom as prokureur bekwaam en in Pretoria gepraktiseer. Gedurende die Anglo-Boereoorlog het hy in die Transvaalse Ambulansdiens gedien en is krygsgevangene geneem. Na die oorlog het hy lid van die Stadsraad van Pretoria geword en was van 1905 - 1906 en 1908 - 1911 burgermeester. Hy was ook Transvaalse L.P.R. vir die kiesafdeling Pretoria-Oos en het op verskeie direksies gedien.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, p. 784.

90 Tielman Nieuwoudt de Villiers (1846 - 1925) het hom in 1869 in Pretoria kom vestig. Sy woning "Belle Ombre" was 'n gewilde saamkomplek vir Pretorianers. Hy het as prokureur in Pretoria gepraktiseer en 'n vermoënde man geword wat op verskeie direksies gedien het. Hy is in November 1897 deur die President as lid van Pretoria se stadbestuur aangestel. Hy was van 1910 - 1925 lid van die raad van die Transvaalse Universiteitskollege.

W.J. de Kock en D.W. Krüger (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II, p. 190.

91 Charles E. Legat (1876 -) is in Edinburg, Skotland, gebore en het sy opleiding aan die Universiteit van Edinburg gekry. Hy het in 1898 in die Kaapkolonie aangekom en by die Departement van Bosbou aangesluit. Hy is in April 1902 na die Transvaalse Landboudepartement verplaas.

K. Donaldson (samesteller), South African Who's who 1913, p. 262.

92 William Alfred Tindall (1867 -) is in Robertson, Kaap, gebore. Hy het in 1891 sy regseksamens voltooi en in 1892 by die firma Rooth en Wessels in Pretoria aangesluit. Hy het in 1896 met sy eie firma, later bekend as Tindall en Mortimer, begin. Teen 1913 was hy 'n vrederegter vir die distrik Pretoria.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

'n Nuwe Bestuurskomitee is in April 1913 deur die Regering aangewys,[94] bestaande uit H.C. Jorissen, J. Wagner, dr. A Theiler, M.R. Greenlees,[95] I.B. Pole Evans[96] en H.A. Wager.[97]

K. Donaldson (samesteller), South African who's who 1913, p. 455.

93 Hendrik Christiaan Jorissen (1866 - 1948) is in Groningen, Nederland, gebore. Hy was 'n seun van dr. E.J.P. Jorissen, wat in 1876 as prokureur-generaal in die Zuid-Afrikaansche Republiek aangestel is. Hy het sy skoolopleiding in Pretoria voltooi en by die Standard Bank begin werk. Hy was sedert 1888 agent van die Nederlandsche Bank en Credietvereeniging voor Zuid-Afrika (die voorloper van Nedbank) en was sedert 1921 aan die Suid-Afrikaanse Reserwebank verbonde.

Persoonlike mededeling: J.G. Meiring, Argivaris, Suid-Afrikaanse Reserwebank, Pretoria, 1994.08.19.

94 Notuleboek 1908 - 1915, p. 1400.

95 Matthew Robin Greenlees (1865 -) is in Glasgow, Skotland gebore. Hy het in 1896 in Transvaal aangekom. Hy was lid van die Republiekeinse balie. Na die Anglo-Boereoorlog was hy lid van die Transvaalse Wetgewende Vergadering en advokaat van die Transvaalse Hooggeregshof.

K. Donaldson (samesteller), South African who's who 1913, p. 172.

96 Illtyd Buller Pole Evans (1879 - 1968) is in Wallis gebore. Hy het sy meestersgraad aan die Universiteit van Cambridge verwerf. Hy het op 1 Julie 1905 'n aanstelling by die Transvaalse Departement van Landbou onder J. Burtt Davy aanvaar. Na Burtt Davy se aftrede het hy hoof van die Afdeling Botanie en Plantpatologie geword. Pole Evans kan as 'n pionier in natuurbewaring beskou word.

C.J. Beyers en J.L. Basson (reds.), Suid-Afrikaanse Biografiese woordeboek V, p. 636.

97 Horace Athelstan Wager (1876 - 1951) is in Brittanje gebore. Hy het in 1903 na Suid-Afrika gekom. Hy is in 1910 as professor in Botanie en Dierkunde aan die nuwe Transvaalse Universiteitskollege aangestel. Na die verdeling in twee departemente het hy as professor in Botanie aangebly.

M. Gunn en L.E. Codd, Botanical Exploration of Southern Africa, p. 366.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

LEDE VAN DIE BESTUURSKOMITEE VAN DIE PRETORIAMUSEUM EN DIERETUIN EN DIE TRANSVAALMUSEUM

Figure 63 - 70

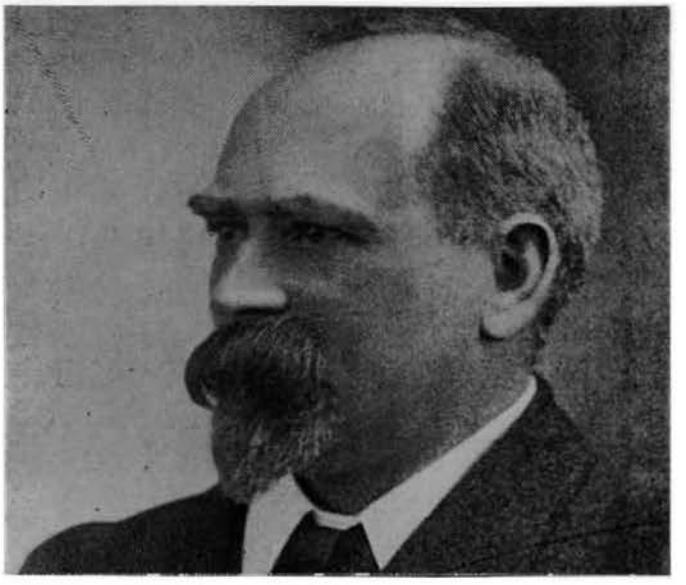

Figuur 63. A. Johnston.

Uit: Anoniem, Men of the times (sp. 1905), p. 204

Figuur 64. J. Jeppe.

Uit: Anoniem, Men of the times (sp. 1905), p. 21

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

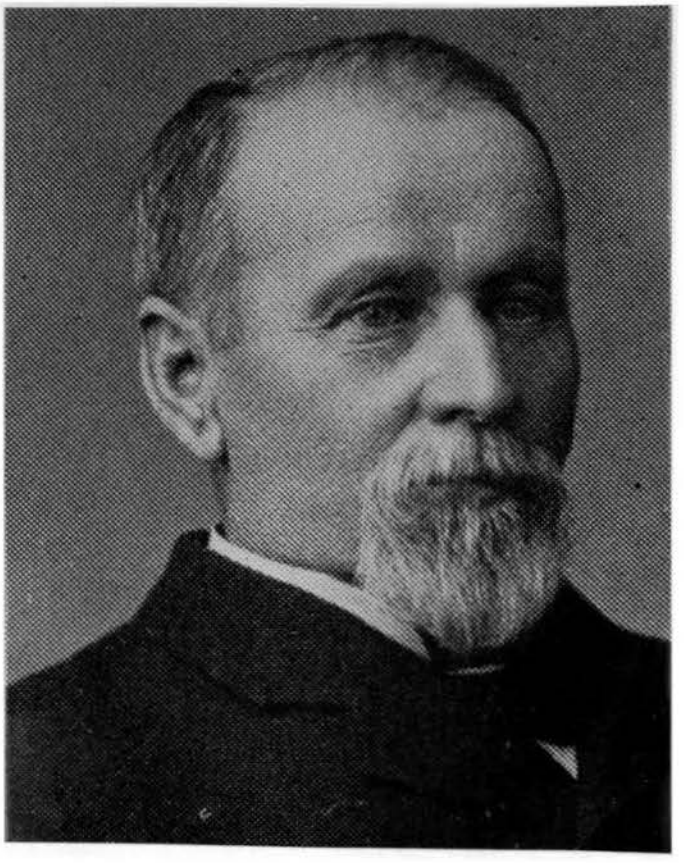

Figuur 65. T.W. Beckett.

Uit: Anoniem, Men of the times (sp. 1905), p. 67

Figuur 66. G. Heys.

Uit: Anoniem, Melrose-huis (sp. sj.), p. 3

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

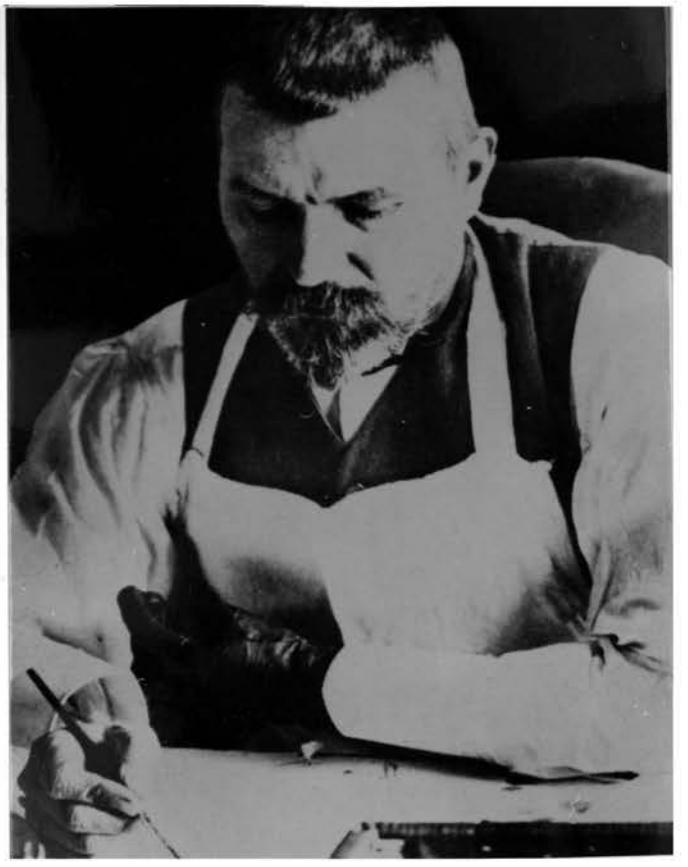

Figuur 67. A. Theiler.

Uit: N. Helme, Irene (Pretoria, sj.), p. 16

Figuur 68. C. Jeppe.

Uit: Anoniem, Men of the times (sp. 1905), p. 206

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 69. S. Marks.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Sammy Marks Museum fotoversameling

Figuur 70. H.C. Jorissen.

Uit: Anoniem, Men of the times (sp. 1905), p. 211

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

In dieselfde maand het die nuwe Bestuurskomitee 'n stel regulasies aanvaar wat die magte en pligte van die Komitee uiteengesit het en deur die Regering voorgestel is. Die aanstelling van die komiteelede, personeelaangeleentheide, finansiële reëls en korrespondensie is deur die regulasies gedek en het feitlik geen speling aan die Direkteur se oordeel oorgelaat nie, aangesien hy die Komitee deurgaans moes ken in sy besluite[98] (Kyk bylaag VI).

6. Personeel

Gedurende die oorlog het dr. Gunning as Direkteur van die Museum sy taak bly voortsit, maar hy moes met baie min personeel klaarkom. C.J. Swierstra is byvoorbeeld op 21 Oktober 1899 opgekommandeer om garnisoendiens by die Hollanderkorps te doen en hy is ook benoem tot assistent van die magasynmeester van buitgoedere.[99] Paul Krantz, wat nog voor die uitbreek van die oorlog gemoeid was met die Duitse Vrywilligerskorps, was teen April 1902 in die krygsgevangenekamp in Diytalawa in Ceylon.[100]

Na die Britse inname van Pretoria is drie personeellede vir die Museum in Junie 1900 aangestel, naamlik dr. Gunning as direkteur, C.J. Swierstra as entomologiese assistent, en F.O. Noome as assistent-taksidermis. Gunning het in Mei 1901 die salarisse van die personeel soos volg gelys: direkteur - £750; entomologiese assistent - £480 en assistent-taksidermis - £180.

Teen daardie tyd het dr. Gunning al opgemerk dat hy hulp dringend nodig gehad het, maar dat die posisie eers met die instelling van 'n burgerlike regering sou verander.[101] Dit was vir die Direkteur besonder moeilik om voldoende aandag aan beide sy administratiewe en sy wetenskaplike werk te gee. Hy kla dat ... *it is almost impossible for me to attend in proper time to the scientific as well as the administrative claims of my department*.[102]

---

98 Notuleboek 1908 - 1915, pp. 1405 en teenoorgestelde blad.

99 Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.G. 6562(4), pas; H.G. 6562(b), aanstelling.

100 Brieweboek 1899 - 1902, p. 424.

101 Brieweboek 1899 - 1902, pp. 68, 74 en 87.

102 Brieweboek, 1905 - 1906, p. 135.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Teen 1 Augustus 1901 het die personeel van die Museum en die Dieretuin uit sestien arbeiders en die volgende persone bestaan: Dr. J.W.B. Gunning, Direkteur; C.J. Swierstra, Entomologiese assistent en hoofopsigter; J.J. Enschéde, plaasvoorman; F.O. Noome, assistent-taksidermis; Annie Solomon, klerk; O. van Zwam, skrynwerker en smid; J. Bakker, skrynwerker; Tilburg, messelaar; M. Reusink, hoofopsiener; W. Campbell, tuinier; E. Adank, skrynwerker; A. Combrinck, opsiener; Van Vuuren, assistent-opsiener.[103]

In November 1901 is Louis Griffin, die taksidermis van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad, by die Pretoriamuseum en Dieretuin aangestel. Hy sou 'n huis op die Dieretuinterrein betrek. Aansoek is gedoen vir 'n gratis spoorwegpas vir Griffin om per trein na Pretoria te reis.[104] In Januarie 1902 is 'n tikster tot die personeelgeledere toegevoeg met 'n salaris van £180. In 1903 is S. Viljoen teen £120 as klerk aangestel. In 1904 is die botaniese assistent, Reino Leendertz, teen £360 per jaar aangestel. Sy was voor die Anglo-Boereoorlog by die Staatsmuseum en moes nou weer vanaf Amsterdam, Nederland, emigreer.[105]

Die omstandighede in die nuwe museumgebou was aanvanklik baie ontmoedigend vir die personeel: die wetenskaplikes moes administratiewe en klerklike werk doen en kon min tyd aan navorsing afstaan en gevolglik kon die Museum homself ook nie in die wetenskaplike wêreld bekendstel nie.[106]

Die personeel het geleidelik uitgebrei. Teen die einde van Junie 1906 was daar drie vakkundiges, twee taksiedermiste, twee klerke en 'n opsigter op die personeel.[107] Teen Desember 1908 het die entomoloog en die botanis elkeen 'n assistent bygekry en daar was ook twee bodes en een oppasser.[108] Teen 1911 was daar twaalf personeellede, naamlik drie vakkundiges, 'n hoofklerk, drie assistente, twee

---

103 Notulenboek II, pp. 337 - 339.

104 Brieweboek 1899 -1902, pp. 254, 285 en 293.

105 Brieweboek, 1902 - 1903, p. 446; Brieweboek 1905 - 1906, p. 2; Notulenboek II, p. 585.

106 Notulenboek II, pp. 641 - 643.

107 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June 1906, p. G.1.

108 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 1908, p. 3.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

opsigters, twee arbeiders en die Direkteur.[109] Vir die finansiële jaar 1911 - 1912 is daar vir 'n assistent vir die Etnografiese en Antropologiese versamelings aangevra, met die volgende motivering:

> The ethnographical collection in the Transvaal Museum is the largest and most important one in Southern Africa, and it is necessary that this collection should be worked catalogued and prepared for exhibition before it is moved into the New Museum building.[110]

Die kwessie of museumpersoneel staatsamptenare was of nie, was teen Desember 1903 nog nie opgelos nie, maar die mening is gehuldig dat die Museum 'n staatsinstelling was en daarom moes die museumpersoneel dieselfde voordele as regeringsamptenare kry, soos pensioen-, verlof- en reisvoordele.[111]

Op 'n vergadering wat op 11 April 1904[112] gehou is, is die Bestuurskomitee se mening oor die status van die Transvaalmuseum gevra. Die Assistent-koloniale Sekretaris het voorgestel dat die Museum onder die Departement van Onderwys as subdepartement moes ressorteer, maar dit het nie gebeur nie.[113] Die Transvaalmuseum het op 1 Julie 1905 afgeskei van die Dieretuin en is deur die Koloniale Sekretaris as staatsdepartement geadministreer.[114] In 1906 is die Transvaalmuseum onder beheer van die Departement van Landbou geplaas.[115] Uit 'n administratiewe oogpunt kon hierdie verandering probleme veroorsaak, aangesien Gunning van mening was dat die Bestuurskomitee nie gemagtig was om besluite te neem, of uit te

---

109 Notuleboek 1908 - 1915, pp. 1332 - 1333.

110 Ibid., p. 1335.

111 Brieweboek, 1903 - 1904, p. 101.

112 Hierdie jaartal is foutief; dit moet 1905 wees, aangesien die notuleboek notules van vergaderings van 1905 bevat.

113 Minutes 1905 - 1906, p. 830.

114 L.V. Praagh, Transvaal and its mines, p. 216; Brieweboek 1905 - 1906, p. 90; Brieweboek 1907 - 1909, p. 217; J.W.B. Gunning, Annual report - 1st July, 1904, to 30th June, 1905, p. H.1.

115 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906 - 1907, p. 3.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

voer of selfs aanbevelings te maak in stryd met staatsdiensreëls en -regulasies nie. Gunning se voorstel vir die aanstel van trustees[116] is nie geïmplementeer nie.

7. Uitvoering van museumkundige funksies

a. Versameling

i. Historiese versameling

Die versameling van historiese stukke is onder die administrasie van die Transvaal-museum aan die sogenaamde historiese afdeling toegeken. Hoewel skenkings nog ontvang is, blyk dit uit die brieweboeke en notules dat die uitbreiding van hierdie versameling maar baie stadig was.

Twee liddietbomme wat in Augustus 1900 as oorlogskurio's geskenk is, is na die offisier-in-bevel van die artilleriebarakke verwys aangesien die een nog steeds lewendig was.[117] Op 2 Januarie 1901 is daar darem twee ivoorbeeldjies van John Wagner van Pretoria ontvang, waarvan die Direkteur die ontvangs erken het.[118] Op 1 November van daardie jaar is die ontvangs van 'n blanko vyfpondnoot-vorm van Barry & Nephews van Swellendam erken. Dit was 'n skenking van Chas. Bramley.[119] In Desember het Charles Plomer 'n stel *maundy money*[120] van 1879 aan die Museum geskenk.[121]

Die eerste keer dat daar weer sedert Desember 1901 melding gemaak word van die historiese versameling, was op 8 Julie 1902. Die Bestuurskomitee het toe die aankoop

---

116 Ibid.

117 Brieweboek 1900 - 1907, p. 2.

118 Brieweboek 1899 - 1902, p. 11.

119 Ibid., p. 227.

120 Maundy money = klein aalmoese (klein geldstukkies?).

P. Grobbelaar (red.), Reader's Digest Afrikaans-Engelse woordeboek English-Afrikaans dictionary, p. 989.

121 Brieweboek 1899 - 1902, p. 318.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

van 'n munt wat deur die Boere in Lydenburg[122] geslaan is, vir £12 goedgekeur.[123] In die tyd onmiddellik na afloop van die Anglo-Boereoorlog is min historiese of etnografiese skenkings ontvang, terwyl die natuurhistoriese versameling jaarliks met duisende eksemplare toegeneem het.

'n Verskeidenheid van faktore het aanleiding tot dié toedrag van sake gegee. Een van die belangrikste redes is waarskynlik dat 'n mens in die jare na afloop van die Anglo-Boereoorlog kwalik kon verwag dat die Boere hulle by die uitbouing van die voormalige Staatsmuseum as historiese museum sou bepaal, aangesien ander en belangriker kwessies aandag geverg het. Hoewel die hervestigingsproses afgehandel is, het daar ontevredenheid onder die Afrikaners oor die wyse waarop die noodlenigingbestuur is, geheers. Die imperialistiese onderwysbeleid het heftige reaksie uitgelok en politieke herlewing het die geleentheid gebied om eie politieke doelwitte na te streef.[124]

Dit was waarskynlik juis aan Gunning se persoonlike belangstelling te danke dat sommige historiese stukke wel geskenk is. So byvoorbeeld was hy reeds voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog geïnteresseerd in die versameling van uniforms. Sy belangstelling het teen September 1902 nog nie verflou nie. Hy was nog steeds van mening dat die uniforms van groot belang was, selfs al moes hulle 'n paar jaar gebêre word alvorens hulle uitgestal kon word. Hy het byvoorbeeld by die Bestuurskomitee aanbeveel dat 'n versameling uniforms van ene George Figulus van Krugersdorp gekoop word. Ongelukkig was alle skenkings nie van goeie gehalte nie en het 'n vae historiese assosiasie soms die deurslag gegee. So byvoorbeeld het Gunning 'n aanbod van 'n kanonkoëel van Ou Grietjie aanvaar.[125]

---

122 Waarskynlik 'n veldpond. Die munte wat gedurende die Anglo-Boereoorlog deur die sogenaamde Staatsmunt te velde geslaan is, is bekend as veldponde. Die werksaamhede van die munt was egter in die omgewing van Pelgrimrus, waar daar verlate mynwerkplase was wat as munt ingerig kon word.

M. Esterhuysen, Ons gelderfenis, pp. 38 - 46.

123 Notulenboek II, p. 469.

124 T. Cameron en S.B. Spies (reds.), Nuwe Geskiedenis van Suid-Afrika, pp. 219 - 227.

125 Brieweboek 1902 - 1903, pp. 13 en 199.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Waar dr. Gunning gehoor het van moontlike aanwinste vir die Museum het hy nie geaarsel om te vra nie. So byvoorbeeld skrywe hy op 2 Februarie 1903 aan ene Majoor Bolton:

> I have heard that you have received in Zoutpansberg a wonderful lot of old weapons from natives and others. If that is the case could we not get some old muzzle loaders and elephant guns and other weapons (knob-kieries) which would make a fine trophy for the Museum?[126]

In dieselfde brief maak dr. Gunning melding daarvan dat die Museum wel ongeveer sestig gewere ontvang het van mense in Pretoria wat na die beëindiging van die Anglo-Boereoorlog die Britse bewind aanvaar het.

Aanvanklik is die indruk geskep dat die historiese versameling belangrik sou bly want met die opening van die Museum op 15 Desember1904 het die burgemeester van Pretoria die gehoor die versekering gegee dat

> there was no desire whatever in the minds of the present Government to kill their traditions or to cover up their heroes.[127]

Die burgemeester het 'n beroep op die gehoor gedoen dat Boer en Brit moes saamwerk vir die vrede en geluk van die bevolking.[128]

Hoewel dit blyk dat daar tog belangstelling vir die aanvulling van die historiese versameling was, was die Bestuurskomitee nie dieselfde mening toegedaan nie, want die Museum is beskou as *more or less a Natural History Museum*.[129] As gevolg van hierdie standpunt is weinig historiese stukke gekoop. Die Bestuurskomitee het byvoorbeeld op sy vergadering van 2 Junie 1903 besluit om £50 aan Krantz te betaal vir voël- en ander huide, maar 'n stel van die Standard en Diggers News (oorlogsuitgawes van die koerant) en 'n aanbod van die kunstenaar Frans Oerder van oorlogsketse is afgewys. 'n Aanbod van die stoel wat Paul Kruger in die Raadsaal

---

126 Ibid., p. 204.

127 Transvaal Advertiser, 1904.12.15.

128 Ibid.

129 Ibid., p. 355.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

gebruik het teen £120 is ook deur die Bestuurskomitee afgewys. As rede is aangevoer dat die fondse te beperk was,[130] maar dié voorwerpe het almal 'n spesifieke historiese assosiasie met die voormalige Zuid-Afrikaansche Repubiek gehad wat dalk kon bygedra het tot die besluit. So byvoorbeeld was Oerder 'n oorlogskunstenaar in diens van die Zuid-Afrikaansche Republiek.[131] Ten spyte van die feit dat daar min geld vir aankope beskikbaar was, het die Museumkomitee wel £15 vir 'n volledige gebinde kopie van News of the Camp betaal. Dié koerantjie is gedurende die beleg van Pretoria in 1881 gedruk[132] en het die lewe in *the Military Camp of her Majesty's Forces defending the beleagured inhabitants of Pretoria* beskrywe.[133]

In die tydperk Junie 1905 tot Maart 1906 is maar enkele skenkings vir die historiese afdeling ontvang - slegs sewe items volgens die brieweboek! Die manuskripversameling is uitgebrei deur 'n skenking van die Staatsdrukker van 'n sy-kopie van die nuwe Konstitusie vir Transvaal.[134] 'n Krygsgevangeneviool, 'n manuskrip en twee goue munte en 'n beeldjie is ook ontvang. Aangesien daar maar min krygsgevangenestukke was, was die viool 'n welkome geskenk.[135]

Op 20 Junie 1905 is 'n interessante geskenk aan die Museum gegee: die kaart en transport aan sir Rider Haggard van die grond waarop die sogenaamde Jess's

---

130 Notulenboek II, pp. 567 en 679.

131 Kyk p. 190.

132 Met die beleg van Pretoria (Desember 1880 - Maart 1881) is die dorp se inwoners in 'n versterkte kamp saamgebring. Charles du Val en C.W. Deecker, die eienaar van die koerant Transvaal Argus, het tydens die beleg die koerantjie uitgegee het om die mense besig te hou. Die eerste uitgawe het op Kersdag 1880 verskyn. Du Val was lid van 'n reisende toneelgeselskap uit Engeland wat ook in Pretoria opvoerings gegee het.

C. du Val, With a show through Southern Africa, pp. 193 - 199.

133 Ibid., p. 197.

134 Minutes 1905 - 1906, pp. 808 en 858.

135 Brieweboek 1905 - 1906, p. 4.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Cottage[136] gebou is.[137] In Julie 1905 is 'n begin gemaak met die uitsortering van die historiese stukke, wat terselfdertyd gekatalogiseer en georden moes word.[138]

Die muntversameling, wat in die tyd van die Staatsmuseum reeds 'n gevestigde versameling was, is op 1 Februarie 1906 uitgebrei deur die skenking van twee kopermunte van die Ragusarepubliek. Dit skyn asof daar besonder baie vreemde munte uit 'n verskeidenheid lande in omloop was, want volgens korrespondensie is munte dikwels te koop aangebied, of is daar navraag oor die identifisering en waarde daarvan gedoen.

Die Direkteur van die Transvaalmuseum het nog steeds belangstelling in die historiese en etnografiese versamelings getoon en die leemtes daarin betreur. So byvoorbeeld verwys hy na die stappe wat dringend gedoen sal moet word om die etnografiese en historiese versamelings te voltooi,[139] en sê hy 'n jaar later:

> The ethographical and historical collections have pretty well remained in the same condition as before, and it will become urgently necessary to pay more attention to these collections in the near future.[140]

Die voorwerpe met 'n historiese assosiasie het vanaf 1906 as *Curios*[141] bekend gestaan en geskenke is sonder uitsondering aanvaar. Die historiese assosiasie was

---

136 Jess's Cottage is in 1878 deur sir Rider Haggard en 'n vriend in Berea, Pretoria naby die stasie gebou. Die huisie is as agtergrond vir die boek Jess gebruik en volgens oorlewering het Haggard al sy boeke daar geskrywe.

D.J. Potgieter (hoofred.), Standard encyclopaedia of Southern Africa 6, p. 193.

Die naam Jess verwys na die suster van die Afrikaanse digter, Eugène Nielen Marais, met wie Haggard tydens sy verblyf in Pretoria bevriend geraak het. Volgens oorlewering het hulle mekaar gereeld in dié huisie ontmoet, vandaar die naam Jess's Cottage. Haggard het die huisie spottend The Palatial genoem.

L. Rousseau, Die groot verlange, pp. 10 - 11.

137 Minutes 1905 - 1906, p. 874; volgens J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June 1906, p. G.9, was die skenker J.F. de Beer.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: H.C. 70, transportakte.

138 Minutes 1905 - 1906, p. 870.

139 J.W.B. Gunning, Annual report. - 1st July, 1904, to 30th June, 1905, p. H.2.

140 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June, 1906, p. G.2.

141 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906 -1907, p. 10.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

dikwels maar vaag, soos blyk uit die volgende: ... *old hat covered with the rumen of an ox. This hat was worn during the late war.*[142]

Skenkings het gewissel van 'n naaimasjien wat gedurende die oorlog in die veld opgetel is[143] tot 'n mynlamp.[144] Tussen 1906 en 1908 is maar tien kurio's ontvang!

In 1908 is 'n besondere geskenk ontvang: twee spinwiele wat 'n gedeelte was van die geskenk van die Switserse nasie aan die Boere, sowel as latere voorbeelde van gespinde materiaal deur Emily Hobhouse. Die olieverfskildery deur Hugo Naudé wat deur die vroue van Transvaal aan Emily Hobhouse geskenk is ter erkenning van die werk wat sy gedoen het, is deur mej. Hobhouse aan die Transvaalmuseum geskenk.[145]

Die sogenaamde Kurio-afdeling is aangevul met skenkings van die gewone man, sowel as van baie belangrike persone, byvoorbeeld die volgende stukke: Boerekrygsgevangenestukke uit Indië, Ceylon en St. Helena en 'n krygsgevangenebrildosie van hout wat spesiaal uit Kanada na St. Helena ingevoer is vir gebruik deur die krygsgevangenes.[146] Die sjako en toebehore wat generaal P.J. Joubert by staatsgeleenthede gedra het, is op 19 Mei 1908 deur mev. Hendrina Joubert aan die Transvaalmuseum geskenk.[147] President T.F. Burgers se weduwee het ook aandenkings van haar man aan die Museum geskenk.[148] Die kunsversameling van die Museum is in 1908 uitgebrei met die skenking van 'n olieverfskildery van generaal Louis Botha deur Frans Oerder, sowel as 'n skildery van mev. Botha.[149]

---

142 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 08, p. 14.

143 Ibid.

144 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 -1908, p. 14.

145 Notuleboek 1908 - 1915, p. 1257.

146 List of Donations, sb.

147 Diary, p. 140.

148 Notuleboek 1908 - 1915, p. 1345.

149 List of donations, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Daar was nog nie geld vir die aankoop van historiese voorwerpe nie, want 'n aanbod van 'n bokwa vir £50 en 'n historiese prent is om hierdie rede afgewys. 'n Nekband van Lobengula, teen 'n aankoopprys van £50, is ook nie gekoop nie, omdat die prys te hoog was.[150]

Die seëlversameling is een van die versamelings wat nog baie aandag in die Staatsmuseum gekry het. Op 19 April 1907 het die Direkteur in 'n brief aan die Sekretaris van die Tesourie daarop gewys dat die Zuid-Afrikaansche Republiek sedert 1899 'n lid van die Union Postale Universelle was en gereeld vyf kopieë van elke seël ontvang het, waarvan die Museum een kopie gekry het. Die laaste seëls is in 1899 ontvang. Aangesien die seëls van die U.P.U. deur die Posmeester-generaal in Johannesburg gehou is, het Gunning hom dus versoek om die agterstallige seëls aan die Museum te stuur. Dit is op 25 Junie 1907 ontvang.[151] Hy het verder navraag gedoen na die groot seëlversameling van die Zuid-Afrikaansche Republiek wat sedert die oorlog verdwyn het.[152]

ii. Etnografiese en argeologiese versameling

Daar is in November 1904 in die Transvaalmuseum begin met die uitstalling van die bestaande etnografiese versameling. Juis toe het dit duidelik geblyk dat dit noodsaaklik was om die leemtes aan te vul[153] sodat die versameling *worthy of the serious attention of students of Ethnography* sou wees.[154] In September 1905 is die Museum besoek deur lede van die Britse Etnografiese Vereniging,[155] wat die bestaande etnografiese versameling besonder hoog aangeprys het. Onder die

---

150 Notuleboek 1908 - 1915, pp. 1277a en 1352.

151 Brieweboek 1907 - 1909, pp. 215 en 308.

152 Notulenboek II, p. 633.

153 J.W.B. Gunning, Annual report. - 1st July, 1904 to 30th June, 1905, p. H.2.

154 Notulenboek II, p. 765.

155 Hulle was waarskynlik lede van die British Association for the Advancement of Science wat in Augustus 1905 'n konferensie in Kaapstad gehou het. Die konferensie is in die nuwe stadsaal geopen met 'n toespraak deur die voorsitter, professor George Darwin. Die wetenskaplikes het na die konferensie 'n uitgebreide toer deur suidelike Afrika onderneem en dikwels lesings gehou.

R.F.H. Summers, A history of the South African Museum 1825 - 1975, pp. 86 - 87.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

besoekers was twee internasionaal bekende antropoloë, prof. F. Von Lushan[156] van die Berlynse Etnografiese Museum en dr. Alfred Haddon[157] van Christ College in Cambridge.[158]

Hoewel dr. Gunning hom vir die versameling van historiese voorwerpe beywer het, het hy buitengewone aandag aan 'n veldtog *to lift the veil that hides the ancient history of the original tribes of South Africa* gegee.[159]

Dr. Gunning was van mening dat die tyd om voldoende voorwerpe in te samel om die lewensgeskiedenis van die swart stamme uit te beeld, besig was om uit te loop. Dié mense was besig om hulle oorspronklike gebruike met die koms van die beskawing te verloor.[160] Baie van hulle gebruiksvoorwerpe, wapens en ornamente is deur dié van die witman vervang.[161] Hy het jaar na jaar die totstandkoming van 'n soge-naamde Etnografiese Buro bepleit, veral met die oog op 'n etnografiese opname, wat volgens hom 'n saak van groot dringendheid was. Gunning was van mening dat daar 'n voorstel aan die Regering gemaak moes word:

> ... to equip an expedition to the different native territories to collect a representative collection of native curios and implements before it is too late as surely this Museum well have the obligation to exhibit a record of all the habits and customs of the natives of this Colony before original specimens will be inprocurable.[162]

---

156 Felix von Lushan (1854 - 1924) was 'n Duitse antropoloog wat aangetoon het dat die konsep van 'n Joodse ras foutief was.

C. Winick, Dictionary of Anthropology, p. 330.

157 Alfred Cort Haddon (1855 - 1940) het die eerste leerstoel in Antropologie aan die Universiteit van Cambridge beklee. Hy was die leier van die beroemde Torres Straits Expedition.

C. Winick, Dictionary of Anthropology, p. 246.

158 Minutes 1905 - 1906, pp. 71 en 902.

159 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906 - 1907, p. 4.

160 J.W.B. Gunning, Annual report. - 1st July, 1904, to 30th June, 1905, p. H.2.

161 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June, 1906, p. G.2.

162 Notulenboek II, p. 709.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die toerusting van so 'n ekspedisie sou waarskynlik £500 kos.[163] Hy het sy standpunt soos volg beredeneer:

> It is not the question only to collect so or so many hundreds or thousands of Kafir-Curios, and to exhibit them to a gazing public, but to study the relationship of the different tribes, their origins, their mode of life, their habits, their religions, their languages.[164]

Die werk moes deur 'n goed gekwalifiseerde antropoloog onderneem word. Dit sou ook 'n wetenskaplike en goed toegeruste etnografiese afdeling vir die Transvaalmuseum tot gevolg hê.[165] Trouens, dr. Gunning was van mening dat 'n landwye opname, waarby ander museums ook kon baat, onderneem moes word. Indien die verskillende koloniale regerings dit nie kon onderneem nie, moes die Imperiale Regering versoek word om met die opname te begin.[166]

Dr. Gunning was die volgende mening ten opsigte van etnografiese versameltogte toegedaan:

> It is utterly futile to depend upon chance purchases and amateur collectors in this respect and this country is under a moral obligation to the rest of the scientific world to penetrate into these mysteries and to spread light, as far as it is yet possible, on the ages that lie behind us.[167]

In 'n artikel in die Rand Daily Mail van 23 Mei 1908 is 'n etnografiese opname weereens aanhangig gemaak. Dr. Gunning het daarop gewys dat die etnografiese versamelings by die verskillende instellings onvolledig en onbetroubaar is en dat dit al hoe moeiliker geword het om die saak te beredder. Gunning het ook 'n besondere uitstalwyse beoog:

---

163 Ibid., p. 721.

164 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 08, p. 4.

165 Ibid.

166 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June 1906, p. G.2.

167 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906 - 07, p. 4.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

> There should be large courts in which the different types of native huts should be built, provided with all the native implements, arms, utensils displayed in situ.[168]

Die etnografiese versameling is geleidelik met buitelandse stukke aangevul. In Junie 1905 is byvoorbeeld 'n skenking van modelle van huishoudelike artikels, verblyf en vervoer van Noord-Amerikaanse Indiane ontvang.[169]

Die uitbreiding van die versameling was so stadig dat daar teen 1906 in die jaarverslag[170] gerapporteer is dat die etnografiese versameling in dieselfde toestand as voorheen was. In die tydperk 1906 - 1907 het die Etnologiese Departement slegs die volgende voorwerpe ontvang: Boesmanklippe, drie klipimplemente, 'n geraamte en 'n *fine moulted lump of copper from the Zoutpansberg District, with a memorandum giving the manufacture and the history of this and similar lumps*.[171]

Ten spyte van die feit dat daar van 1907 - 1908 slegs sowat 20 voorwerpe ontvang is,[172] is die etnografiese versameling beskou as die grootste en belangrikste in Suid-Afrika. Die Bestuurskomitee was oortuig hiervan en het dus met die opstel van die begroting vir 1911 nie alleen £800 vir aankope begroot nie, maar ook vir 'n assistent vir die Afdeling Etnografie en Antropologie gevra. Tot op daardie tydstip is dié afdeling deur die assistent vir Entomologie behartig, maar sy werk het so uitgebrei dat 'n nuwe personeellid noodsaaklik was. Dit was ook nodig dat die versameling gekatalogiseer en vir uitstalling voorberei moes word.[173]

Die aankoop van Leith se versameling is weer by die vergadering van 10 September 1901 aan die Bestuurskomitee voorgelê en die Direkteur het onderneem om dit onder

---

168 TM Junie - Julie 1908, J.W.B. Gunning - Editor of the Rand Daily Mail, 1908.05.20.

169 Minutes 1905 - 1906, p. 858.

170 TM 2/61 Julie - Desember, deur mev. Kotie Roodt-Coetzee uit jaarverslag eindigende 30 Junie 1906 aangehaal.

171 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906 - 07, p. 10.

172 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 08, p. 14.

173 Notuleboek 1908 - 1915, pp. 1332 - 1335.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

die aandag van die Regering te bring, maar daar het niks van gekom nie.[174] Die uiteindelike aankoop van die Leith-versameling kon net geskied met die welwillendheid van die publiek.[175] Die Museum het byvoorbeeld 'n tjek van £100 van mnr. Jeppe ontvang,[176] terwyl mnr. George Farrar, mnre. A. Bailey & Co, mnre. S. Neumann & Co en die Barnatobroers ook bygedra het.[177] Die Bestuurskomitee het £125 bygedra.[178] In Januarie 1904 was die Leith-versameling uiteindelik in die Museum en is daar tydens 'n vergadering van die Bestuurskomitee die volgende kommentaar gelewer: ... *it is a matter for sincere congratulation that this valuable and unique asset has found its way into the State collections*.[179]

Veral die rotsgravures (petrogliewe) het baie aandag getrek (figure 71 - 73). Aan die einde van November 1905 het die Museum 'n skenking van vier voortreflike Boesmangravures van mnr. J.A. Neser[180] van Klerksdorp gekry, *the likes of which the Museum has not possessed before*.[181] In Maart 1908 het die Transvaalmuseum nog 'n skenking van tagtig *Bushmen sculptures* van dieselfde mnr. Neser van Klerksdorp gekry.[182] In dieselfde jaar het Swierstra ook voorbeelde in Suidwes-Transvaal gevind. Swierstra het dit soos volg beskrywe:

> These were formerly considered to be the work of the Bushman, but are today attributed to a much earlier race. It is possible that the newly discovered Bushveld Man from the Springbok Flats, 80 miles north of Pretoria, is responsible for the production of these magnificent,

---

174 Notulenboek II, pp. 367 en 397.

175 Notulenboek II, p. 597.

176 Julius Jeppe was lid van die Transvaalmuseum se Bestuurskomitee.

177 Brieweboek 1903 - 1904, pp. 138 - 142.

178 Notulenboek II, p. 619.

179 Ibid., p. 639.

180 Johannes Adriaan Neser (1860 - 1933) is in die distrik Colesberg gebore. Hy het aanvanklik geboer, maar later as ingeskrewe prokureursklerk by die firma Sluiter op Colesberg aangesluit. As Sluiter se vennoot het hy in 1888 'n takkantoor in Klerksdorp geopen en van 1892 af self die onderneming voortgesit. Hy is in 1904 as Klerksdorp se eerste burgemeester gekies. Hy was op politieke gebied aktief en het na Uniewording volksraadslid geword. Hy is in 1931 tot senator verkies.

Anoniem, Men of the times, p. 268.

181 Minutes 1905 - 1906, p. 936.

182 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 1908, p. 14.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

extremely ancient art treasures. They are considered to be well over 50, 000 years old.[183]

Sodoende het die Transvaalmuseum destyds beskik oor *doubtless the most complete and valuable collection in the world of these remarkable relics of past ages*.[184]

Die Bestuurkomitee het hom ook met die insameling van groot en bekende historiese versamelings bemoei. Daar is byvoorbeeld by die Regering aanbeveel dat die Koopmans de Wet-versameling vir die Unie van Suid-Afrika gekoop moet word.[185] Die Bestuurskomitee het die Direkteur opdrag gegee om met dr. W.J. Leyds in aanraking te kom oor 'n versameling prente in Nederland wat die eiendom van die Zuid-Afrikaansche Republiek was.[186] Hierdie mag 'n verwysing wees na die versameling in die Zuid-Afrikaansch Museum, Dordrecht, Nederland, wat eers na 'n lang stryd in 1921 by die Transvaalmuseum aangekom het.[187]

---

183 Abridged report 1908, sb.

TM 1/27 - 30, C.J. Swierstra - A.E. Harris, 1929.02.20 en bylaag.

184 Volgens A.M.E. Janse van Rensburg, Prehistoriese meesterstukke, p. 11, is die hele versameling rotsgravures in die Nasionale Kultuurhistoriese Museum (destyds die Transvaalmuseum) voor 1921 deur F.O. Noome en J.A. Neser versamel. Volgens Van Rensburg is volledige gegewens in verband met die presiese vindplek van die rotsgravures destyds ongelukkig nie aangeteken nie en navrae was onsuksesvol.

185 Notuleboek 1908 - 1915, p. 1398. Die huis is aan 'n bewaringskomitee vir net meer as £8 000 verkoop, waarvan £3 000 deur die Unieregering bygedra is. Die huis is in 1913 onder beheer van die Suid-Afrikaanse Museum in Kaapstad geplaas.

R.F.H. Summers, A history of the South African Museum 1825 - 1975, pp. 98 - 99.

186 Notuleboek 1908 - 1915, p. 1385.

187 Vir besonderhede, kyk P.J. de Beer, Die "Zuid-Afrikaansch Museum" te Dordrecht 1902 - 1921 (Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, U.P.).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ROTSKUNS

Figure 71 - 73

Uit: L.V. Praagh, The Transvaal and its mines (Londen, 1906), pp. 218 - 219

Bushman Stone Carving, representing an Oryx, picked up on the Veld between Mafeking and Klerksdorp, now in Museum.

Figuur 71. Uitgepikte gravure van 'n eland deur die San (Boesman). Met die plasing van die gravure kom die vaardigheid van die kunstenaar na vore: die kant van die klip vorm die ronding van die rug. Aan die regterkant onder die kop is 'n omgekeerde kop.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Argeologieversameling:
Arg. 6993

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Bushman Stone Carving, representing an Eland, found on the Veld between Mafeking and Klerksdorp, now in Museum.

Figuur 72. Uitgepikte gravure van 'n eland deur die San (Boesman). Dié gravure word gekenmerk deur fyn detail, soos die nekvoue en oë.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Argeologieversameling:
Arg. 6994

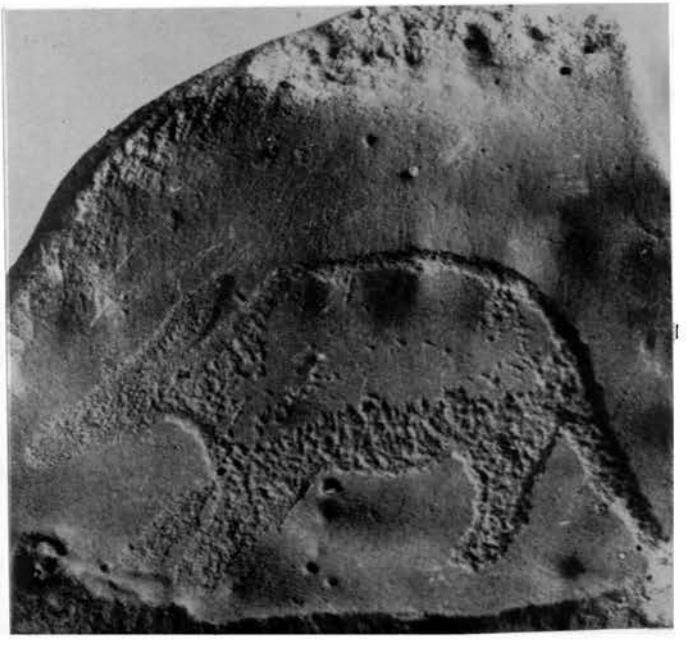

Figuur 73. Uitgepikte gravure van 'n erdvark deur die San (Boesman). Volgens Praagh is al die gravures in die veld tussen Mafeking (tans Mafikent) en Klerksdorp opgetel.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Argeologieversameling:
Arg. 6995.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

b. Dokumentasie

Die praktyk wat in die tyd van die Staatsmuseum gevolg is, naamlik dat inligting in verband met die voorwerpe ook van belang is en ingewin moet word, is nog steeds na die oorlog gevolg. So byvoorbeeld versoek dr. Gunning die skenker van 'n beeldjie en twee goue muntstukke om hom van inligting te voorsien en voer as rede aan: *Any information you can give about it makes your gift all the more valuable.*[188] In dieselfde trant vra dr. Gunning aan argivaris J.W. Fockens inligting oor die medalje wat in 1893 is aan die lede van die Pretoria Vrywilligerkorps uitgereik. Hy vra onder meer of daar 'n oorkonde bestaan en of die medalje aan elke deelnemer aan die Maleboch-oorlog uitgereik is.[189]

Ten spyte van hierdie praktyk, was daar 'n gebrek aan inligting oor voorwerpe in die Museum. In 1913 is hierdie saak in 'n publikasie oor die stad Pretoria[190] aangespreek en is 'n beroep op die publiek gedoen om met die bewaring van voorwerpe van historiese belang te help:

> One can only surmise, but in the surmising there is much that is profitable and entertaining, the only cause for annoyance being that the collections, though good of their kind, are far from complete and **their histories far from being thoroughly known and fully proclaimed.**[191] For these omissions our ancestors are to blame, but they had other and more pressing things to think about. The moral is, however, plain: in a country like South Africa, where so many of the old conditions and implements were so novel and are so rapidly passing away, it cannot but be in the interest of all, and therefore should be an object of all, thoroughly to support national institutions like the Pretoria Museum by saving for and presenting to the museum everything worthy of such a destiny, or in assisting those who do this by supporting the museum and taking a live interest in it. It costs so little either in effort or money; it means so much for future generations, and even for ourselves. It is

---

188 Brieweboek 1905 - 1906, p. 71.

189 Brieweboek 1907 - 1909, p. 172.

190 Anoniem, The city of Pretoria and districts, pp. 53 - 54.

191 My beklemtoning.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

> desirable, so that those not exclusively occupied by the mundane may for their refreshment and enlightenment occasionally step from the modern everyday world into the dim cloisters of the past, there in imagination to live for a while as our forebears lived, and see spread out, in a narrow compass, within high wall and a roof, all that is redolent of early South Africa - of the Bushmen and the Hottentots and the game that roamed the veld, of the Kaffirs when they lived in barbaric splendour, of early settlers on pioneer farm and in pioneer town: the live of the kraal and the camp and the mining hut, of a time when South Africans were in many respects rougher and hardier than now, but in other respects more romantic and more picturesque. It is a national work, this conservation of what is of South African historical interest: a work in which all should help.[192]

c. Bewaring

Die bewaring van die versameling was altyd 'n prioriteit en het ook in die nuwe gebou die nodige aandag gekry. Dr. Gunning het gevra dat die ongetinte ruite van die vensters in die uitstalsale óf aan die binnekant wit geverf moet word, óf voorsien moet word van groen gordyne wat oop en toe kan skuif, aangesien die skerp sonstrale wat direk op die voorwerpe val, beskadiging sou veroorsaak.[193] Dit was eers teen Junie 1906 dat die boligte van al die vertrekke groen geverf is en gedempte lig dus op die uitstallings geval het.[194] Die grootste bewaringsprobleem was insekbesmetting as gevolg van 'n gebrek aan goeie uitstalkaste.[195] Die nuwe kaste was egter lug-en stofdig en van goeie gehalte. Gevolglik kon die vernielingswerk van insekte stopgesit word.[196]

---

192 Anoniem, The city of Pretoria and districts, pp. 53 - 54.

193 Brieweboek 1902 - 1903, p. 110.

194 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June 1906, p. G.1.

195 Notulenboek II, p. 625.

196 J.W.B. Gunning, Annual report. - 1st July, 1904, to 30th June, 1905, p. H.2.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Aanvanklik was die uitstalkaste, soos dr. Gunning dit gestel het, *comfortably filled*,[197] maar dit was toe al duidelik dat bykomende ruimte noodsaaklik was. 'n Jaar later was die uitstalkaste stampvol.[198] Hierdie toestand het met verloop van tyd vererger en die bergruimtes het ook geleidelik vol geword. Laasgenoemde was, volgens Gunning, 'n groter probleem as die gebrek aan uitstalruimte. Nietemin was die versamelings in 'n perfekte toestand as gevolg van die onvermoeide versorging van die personeel.[199]

Die voorwerpe is deur C.J. Swierstra versorg, wie se amptelike titel *First Assistant and Keeper of the Entomological and Ethographical Collections* was.[200] Benewens entomologie en etnografie was Swierstra ook vir die paleontologiese en historiese versamelings verantwoordelik, maar laasgenoemde word nie in sy posbenaming genoem nie.

d. Uitstallings

Die Museum was daagliks (behalwe Sondae) oop vir alle blanke besoekers van 09:00 tot 17:00 en die toegang was gratis.[201] Met die aanstelling van 'n opsigter sou die Museum tot sononder oop wees.[202]

Die Museum was in twee hoofafdelings verdeel; 'n Suid-Afrikaanse en 'n buitelandse afdeling[203] en daar is in versameling en uitstalling voorkeur gegee aan Transvaalse voorwerpe bo die van die res van van Suid-Afrika, terwyl daar weer aan laasgenoemde bo vreemde voorwerpe voorkeur gegee is.[204] Trouens, die doelwit van die Be-

197 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June, 1906, p. G.1.

198 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1906 - 07, p. 4.

199 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 08, p. 4.

200 J.W.B. Gunning, Annual report, 1st July 1905, to 30th June, 1906, p. G.1 en ander jaarverslae.

201 Koerantuitknipsel, 1907; Brieweboek, 1905 - 1906, p. 91; L.V. Praagh, The Transvaal and its mines p. 217.

202 Notulenboek II, p. 783.

203 Anoniem, The Johannesburg and Pretoria guide, p. 331.

204 J.W.B. Gunning, Annual report. - 1st July, 1904, to 30th June, 1905, p. H.1.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

stuurskomitee van die Museum was om 'n volledige versameling Suid-Afrikaanse Fauna, Flora, Etnographica en Historica te bekom.[205]

Daar was ses sale met uitstallings. Hoewel besoekers ook na voëls, soogdiere, reptiele en visse kon gaan kyk,[206] was Praagh van mening dat dit juis die historiese en etnografiese uitstalling is wat deur baie besoekers beskou sou word as *the finest feature of the Museum*[207] en dat die historiese uitstallings waarskynlik vir die gemiddelde Suid-Afrikaanse besoeker die interessantste sou wees. Volgens dr. Gunning was dit 'n jammerte dat daar nie uitstalplek was vir voorwerpe wat kuns, landbou en handel uitbeeld nie.[208] Hy was ook van mening dat die voorwerpe wat wel uitgestal is so teen mekaar vasgedruk was dat dit onmoontlik was om die uitstallings bevredigend te bestudeer.[209]

Ses jaar later, na dr. J.W.B. Gunning se dood, is die historiese en etnografiese voorwerpe en die muntversameling nog steeds beskou as dié uitstallings waarin daar oor die algemeen die meeste belangstelling was.[210]

Die beroemde mummie en die model van die Dunvegan Castle was in saal 6, maar vir die besoeker geïnteresseerd in die land se geskiedenis en etnologie, sou saal 4 eintlik van belang gewees het. Die ingang van saal 4 was aan die regterkant van die ingang na die binnehof. Verskeie voorwerpe wat deur Harris beskrywe en in die Staatsmuseum vóór die oorlog uitgestal is, het weer hulle plek in die nuwe gebou ingeneem, byvoorbeeld die Voortrekkeralmanak, sowel as Retief se Bybel en die liedereboek wat in die Eerste Vryheidsoorlog met die beleg van Potchefstroom in die huis van dr. Poortman deur 'n koeël beskadig is. Verder was daar ook 'n model van

---

205 Anoniem, The Johannesburg and Pretoria guide, p. 331.

206 In 1906 sou die besoekers in Saal no 1 die sogenaamde African Avi-fauna kon besoek, bestaande uit 951 gemonteerde voorbeelde sowel as voëlhuide en eiers. In saal 2 en 3 is soogdiere uit Suid-Afrika tentoongestel, sowel as reptiele en visse. Uitheemse soogdiere, fossiele en voëls is in twee sale (no 5 en 6) uitgestal.

207 L.V. Praagh, The Transvaal and its mines, p. 219.

208 J.W.B. Gunning, Annual report for the year ended 30th June 1906, p. G.1.

209 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 1908, p. 3.

210 Anoniem, The city of Pretoria and districts, p. 55.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

'n Voortrekkerwa van been te sien, klere wat deur 'n lid van die Transvaalse Vrywilligerkorps in die Anglo-Boereoorlog gedra is (figure 74 en 75),[211] geld, huishoudelike artikels, 'n verskeidenheid vuurwapens - onder meer 'n rewolwer wat E.J.D. Nel gemaak het, krygsgevangene-stukke en manuskripte. Die manuskripte het 'n verskeidenheid stukke ingesluit, onder meer gedigte wat reeds in 1785 deur H. van den Bergh geskrywe is, die Camp News wat met die beleg van Pretoria 1880 - 1881 uitgegee is, die grondbrief van Jess's Cottage, 'n eksemplaar van die nuwe Transvaalse grondwet van 25 April 1905 wat op sy gedruk is en dokumente van die republiekies van Stellaland, die Klein-Vrystaat en ander onafhanklike state.

Daar was ook 'n groot aantal stukke met historiese assosiasies, soos die handtekening van president Paul Kruger, 'n foto van Marthinus Ras by een van die kanonne wat hy gemaak het, 'n koeël waarmee die regterbeen van Lucas Solomon Potgieter by Laingsnek tydens die Eerste Vryheidsoorlog afgeskiet is, die klok waarmee die ledevan die Volksraad van 1879 tot 1890 bymekaar geroep is en 'n belt van Henning Pretorius.[212] Die kanon Ou Grietjie en die Franse Mitrailleuse is op die stoep saam met die een Raskanon uitgestal.[213] Daar was ook ander kanonne (figuur 76).

---

211 Beskrywing deur dr Gunning van so 'n uniform:
> The hat is made out of an ox stomach, the coat out of baboon, blessbuck and tame-buck skins, worked with sinews. The trousers are skins treated with bark and coloured. The boots are protected with buttons of railway carriages.

Brieweboek 1905 - 1906, p. 241.

Hierdie beskrywing stem feitlik woordeliks ooreen met die beskrywing wat Praagh gee:
> The hat is made from the stomach of an ox; the coat, from baboon, blesbuck, and goat skins, sewn with sinews; the trousers are of skin roughly tanned; the boots are "protected" with buttons cut from cushions taken of railway carriages.

L.V. Praagh, The Transvaal and its mines, p. 220.

212 Brieweboek 1905 - 1906, pp. 241 - 243; L.V. Praagh, The Transvaal and its mines, pp. 19 -220; Anoniem, The Johannesburg and Pretoria guide, pp. 331 - 333.

213 L.V. Praagh, The Transvaal and its mines, p. 221.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

HISTORIESE UITSTALLINGS
IN DIE TRANSVAALMUSEUM, 1905 - 1908
Figure 74 - 75

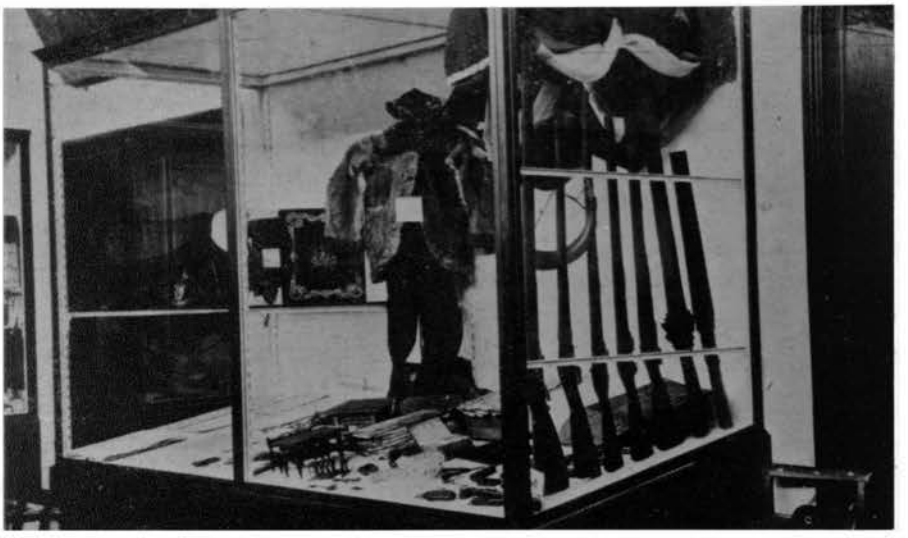

Figuur 74. 'n Deel van die historiese uitstalling in die Transvaalmuseum. Die uitstalkas bevat 'n verskeidenheid historiese voorwerpe. Modelle van 'n Voortrekkerwa, boeke, Bybels, gewere, pistole en selfs 'n velpak is "kunstig" gerangskik. 'n Gedrapeerde vlag verhoog die dramatiese effek.

Uit: Anoniem, The Johannesburg and Pretoria guide (Johannesburg, 1905) p. 332

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 75. Dieselfde historiese uitstalling as in figuur 74, maar vanuit 'n ander hoek.

Uit: J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, p. 11

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

KANONNE : UITSTALLING IN DIE BINNEPLEIN

Figuur 76.

Uit: Anoniem, The Johannesburg and Pretoria guide (Johannesburg, 1905) pp. 332 - 333.

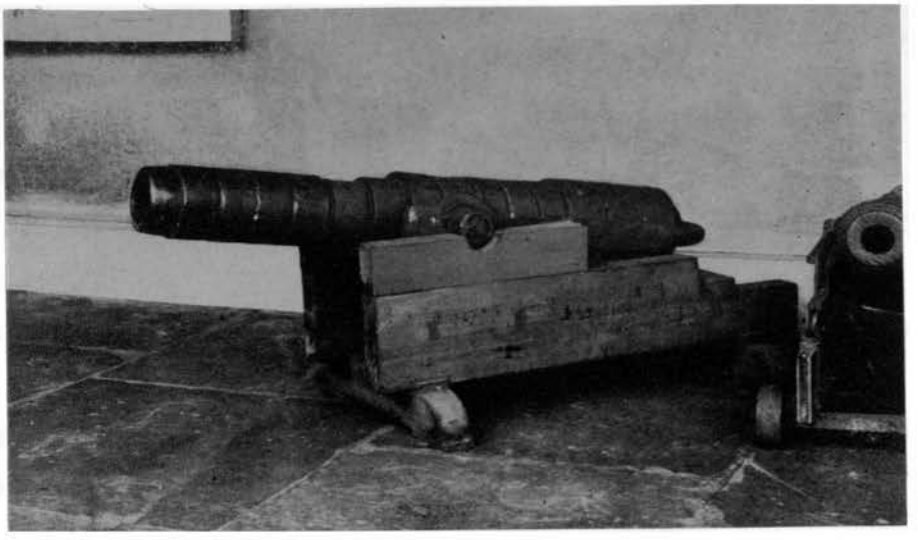

Kanon gemaak deur Marthinus Ras, met die bynaam Martini (links) en 'n voorlaaierkanon, waarskynlik van Britse oorsprong, met die Britse vlag (Union Jack) in gietyster aan weerskante van die affuit (regs).

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Militêre versameling: H.C. 12/2

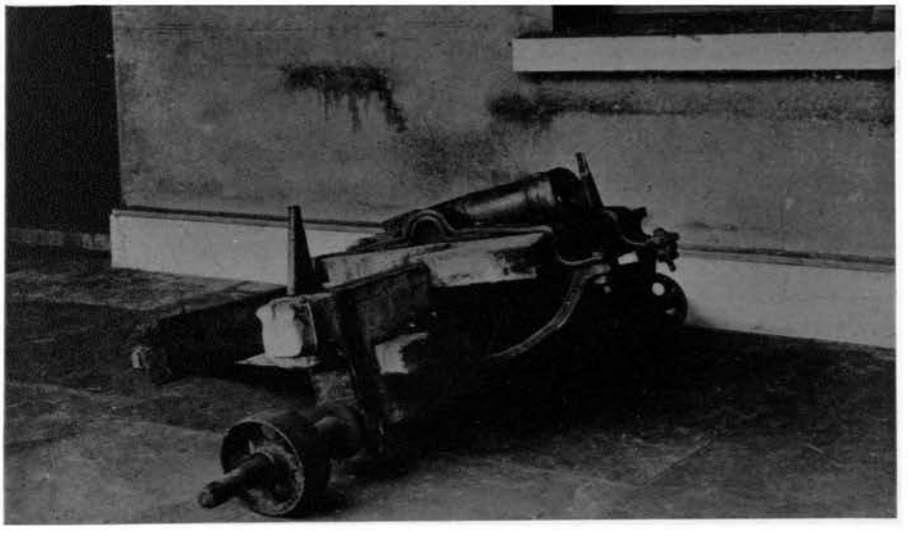

Die Voortrekkerkanon Ou Grietjie.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,Pretoria: Militêre versameling: H.C. 14

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die argeologiese en etnografiese uitstallings het 'n wye verskeidenheid voorwerpe bevat: Boesmanrotskuns, wapens, musiekinstrumente, gebruiksvoorwerpe, klerasie, houtwerk en mandjies van die *Swazi, Zulus, Mashangana, Makatees, Magwamba, Mawemba, Basuto, Maraleh, Mashuna, Barotse, and Mozambique natives.*[214] Hierdie uitstalling is volgens stamme georden.[215] (figure 77 en 78).

In 1908 het die uitstallings wat vir die publiek oop was, maar min verander en het steeds ses sale beslaan. Alle voorwerpe was in hierdie stadium op kaartjies gekatalogiseer. As gevolg van 'n gebrek aan ruimte kon 'n groot gedeelte van die skulpe, munte en die mineralogiese, paleontologiese, entomologiese, historiese en etnografiese voorwerpe nie uitgestal word nie, maar is in die bergruimtes bewaar.

Daar is 'n groot versameling velle gebêre; deels as verwysingsmateriaal en deels met die oog op moontlike latere montering. Die herbarium het in 1908 uit 4 000 gemonteerde en geklassifiseerde Transvaalse plante bestaan.[216]

8. Skakeling met ander museums

Daar was selfs in die oorlogstyd skakeling met ander museums, want op 9 April 1901 het dr. Gunning ontvangs erken van 'n boek van die Britse Museum en verskoning gemaak dat hy nie 'n publikasie in ruil kan terugstuur nie. Hoewel publikasies deur die vorige Regering oorweeg is, kon so 'n saak nie deur die Militêre Regering hanteer word nie, maar sodra 'n burgerlike regering ingestel sou word, sou Gunning weer die saak te berde bring.[217]

---

214 Ibid., p. 219.

215 Anoniem, The Johannesburg and Pretoria guide, p. 331.

216 J.W.B. Gunning, The history of the Transvaal Museum, (Annals of the Transvaal Museum, 1(1), April 1907, pp. 10 - 13).

217 Brieweboek 1899 - 1902, p. 39.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ETNOGRAFIESE UITSTALLING IN 1908

Figure 77 - 78

Uit: J.W.B. Gunning, A short history of the Transvaal Museum, Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908, pp. 8 en 9

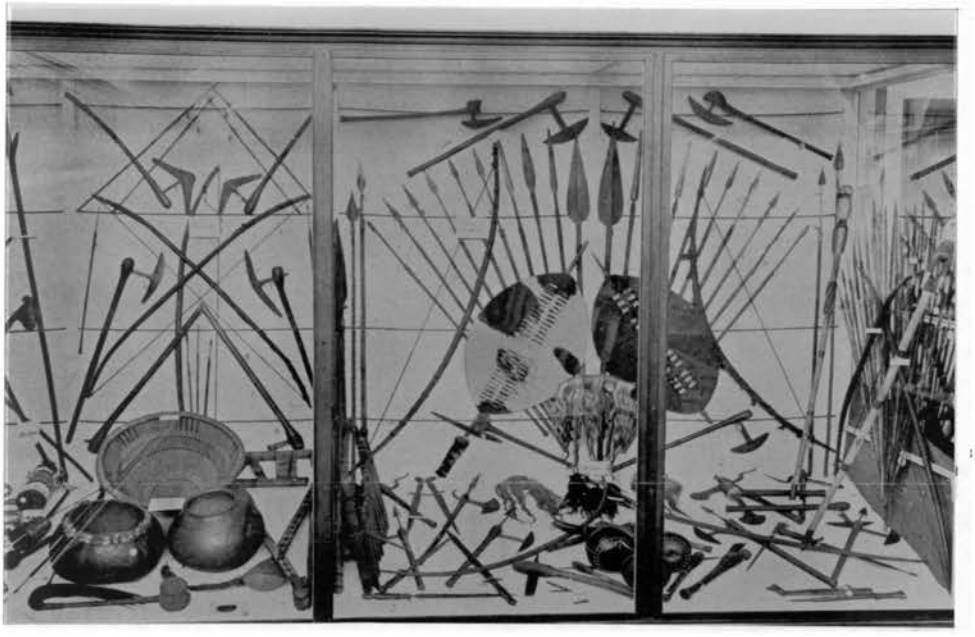

Figuur 77. Die simmetriese uitstaltegniek het wel die vorm van die etnografiese voorwerpe beklemtoon, maar geen inligting oor die gebruik of betekenis oorgedra nie. Dr. J.W.B. Gunning wou dié probleem oplos deur in situ-uitstallings.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 78. Dieselfde konvensionele uitstaltegniek is hier gebruik.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

In Junie 1902, kort na die beëindiging van die oorlog, kon die Direkteur met dank kennis neem van die katalogus van die museum in Christchurch in Nieu-Zeeland en kon hy ook talle praktiese wenke uit die publikasie opvolg.[218]

Dr. Gunning wou samewerking tussen die museums in Suid-Afrika bevorder en het voorgestel dat daar een maal per jaar 'n vergadering in die verskillende museumsentra plaasvind.[219] Ongelukkig was sy eie museum nog nie in daardie stadium (teen die einde van 1903) so goed ingerig dat hulle gaste kon ontvang nie.[220]

Na die totstandkoming van die Transvaalmuseum was samewerking tussen die hierdie museum en die ander museums in Suid-Afrika steeds baie kollegiaal en hoflik en materiaal wat nodig was vir vergelykende studies is deur ander museums aan die Transvaalmuseum beskikbaar gestel. Dr. Gunning wou ook graag gehad het dat die Regering spesiale fasiliteite aan sy museumpersoneel beskikbaar moes stel om ander museums in Suid-Afrika te besoek. Hy het die begeerte uitgespreek dat dit sou lei tot die stigting van 'n Suid-Afrikaanse museumvereniging. Sodoende sou die direkteure van mekaar se werk kon kennis neem, duplisering kon uitgeskakel word en daar kon meer ekononies te werk gegaan word.[221] Die inisiatief vir so 'n stap moes van die Bestuurskomitee van die Pretoriamuseum (dit wil sê die Transvaalmuseum) uitgaan, veral aangesien die Koloniale Sekretaris geweier het om die museumverslag te laat druk.[222] Daar is voorgestel dat die direkteure van tien Suid-Afrikaanse museums na 'n konferensie in Pretoria uitgenooi moes word om die saak te bespreek.[223] Teen 1910 met uniewording in die vooruitsig, het dr. Gunning selfs 'n skema oorweeg vir die unifikasie van al die Suid-Afrikaanse museums en het die stigting van 'n Algemene Nasionale Museum vir Suid-Afrika bepleit.[224]

---

218 Ibid., p. 484.

219 Notulenboek II, p. 633; Vir Gunning se mening oor museumsake, kyk bylae VII, J.W.B. Gunning, Matters concerning museum in South Africa.

220 Brieweboek 1903 - 1904, p. 25.

221 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 08, p. 4.

222 Direkteursverslag, Mei 1908.

223 Museum report for June 1908, p. 2.

224 Notuleboek 1908 - 1915, pp. 1308 - 1309.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Dr. Gunning het ook aansluiting by groot museums in Europa gesoek, vandaar 'n skenking van Boesmantekeninge aan die Rijksmuseum vir Volkekunde in Leiden wat op 29 Mei 1908 dáár ontvang is. Dit was volgens die Direkteur *eene aanwinst van buitengewone waarde* vir daardie museum.[225] 'n Ander oorsese museum waarmee geskakel is, was byvoorbeeld die Soölogiese Museum in Berlyn.

Die Museum was ook bereid om sy fasiliteite vir belangegroepe beskikbaar te stel. So byvoorbeeld het die Komitee nie beswaar gehad teen die hou van 'n filatelie-uitstalling in die Museum nie.[226]

9. Finansies

Met die uitbreek van die oorlog het die gereelde jaarlikse toelae verval, maar die Regering van die Zuid-Afrikaanse Republiek het die Museum nietemin finansieel ondersteun. Indien geld vir salarisse of ander uitgawes benodig is, is 'n bedrag geld aan die Kuratorium gegee wat dit in die bank[227] gedeponeer het, waarna tjeks dan uitgereik is. In Mei 1900 is 'n bedrag van £250 byvoorbeeld gedeponeer. Die laaste gedateerde tjekteenstrokie van 28 Mei 1900 toon dat 'n tjek van £8 - 6 - 0 aan Henwood vir tuingereedskap betaal is. 'n Ongedateerde tjekteenstrokie was vir 'n tjek aan die Direkteur vir 'n voorskot van £80 - 0 - 0 vir Junie 1900 se lopende uitgawes.[228]

Soos wat die oorlog voortgeduur het, het finansiële tekorte ontstaan en amptenare se salarisse[229] is nie ten volle uitbetaal nie. So byvoorbeeld is dr. Gunning se salaris met 55% verminder en het hy uit 'n bedrag van £79 - 3 - 4 van Oktober 1899 tot

---

225 TM Junie - Julie 1908, J.D.E. Schmeltz - J.W.B. Gunning, 1908.05.30, sb.

226 Brieweboek 1903 -1904, p. 28; Notulenboek II, p. 617.

227 Volgens 'n tjekboek in die versameling van die Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria, was De Nationale Bank der Z A Republiek, beperkt die bank wat die Museum se sake behartig het.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Nu Misc 271, tjekboek.

228 Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Nu Misc 271, tjekboek.

229 H.J. Batts, Pretoria from within, p. 161. Batts beskrywe die omstandighede in Pretoria soos volg:

> Those officials who had been paid their salaries in the greenbacks the Government had recently issued began to feel very uncomfortable ... Many had only been able to live from day to day on their greatly reduced salaries, for at the beginning of the war great reductions had been made in every department ...

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Mei 1900 slegs £35 - 12 - 6 ontvang. Krantz se salaris is met 30%, Swierstra s'n met 25% en mej. Leendertz s'n met 20% verminder. Hoewel die museumpersoneel nie staatsamptenare was nie, was dr. Mansvelt van mening dat dieselfde besluit van die Uitvoerende Raad ook op hulle betrekking gehad het en dat agterstallige geld later uitbetaal sou word.[230]

Met die inname van Pretoria het banke gesluit en gesluit gebly tot teen die middel van Junie 1900. Geen tjeks is uitbetaal nie[231] (figuur 79). Op 25 Junie 1901 het dr. Gunning by die Kontroleur van die Tesourie aansoek gedoen dat die tjeks uitbetaal kon word. Onder die uiters moeilike omstandighede het dr. Gunning selfs so ver gegaan om sekere uitgawes uit sy eie sak te betaal, soos blyk uit die feit dat die Museum op 1 Augustus 1901 'n bedrag van £143 -1 - 8 aan dr. Gunning verskuldig was wat hy vroeër aan die Museum voorgeskiet het.[232]

Met die oorname van die Militêre Regering was finansies juis 'n aangeleentheid wat probleme veroorsaak het, want hierdie Regering het nie enige kontrakte of skulde wat deur die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek aangegaan is, erken nie. Gevolglik kon die Museum nie rekeninge ten opsigte van berging, rente of bestellings vereffen nie. Aangesien die Museum nog steeds veral uitstalkabinette (wat lankal bestel was) benodig het, was die Bestuurskomitee bereid om die koste hieraan verbonde te betaal, asof hulle pas aangekom het. Die ou eise sou later aangespreek kon word, sonder om die Bestuurskomitee onder enige verpligting te plaas.[233] Teen November 1901 is 'n bedrag van £100 op die skuld afbetaal.[234]

---

230 Notulenboek II, p. 325.

231 In die tjekboek van die Staatsmuseum is daar vier ongewisselde tjeks gedateer 31 Augustus 1900 vir salarisse vir die Direkteur, E. Blaauw, R. Leendertz en C.J. Swierstra.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria: Nu Misc 271, tjekboek.

232 Brieweboek 1899 -1902, pp. 104 - 107; Notulenboek II, p. 343.

233 Brieweboek 1899 - 1902, pp. 42 - 43.

234 Notulenboek II, p. 383.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 79. Tjeks gedateer 31 Augustus 1900, uitgemaak vir 'n bedrag van £62-10-0 aan dr. J.W.B. Gunning en £30-0-0 aan E. Blaauw en teenstrokies. Die tjeks is nooit gewissel nie.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Numismatiese versameling:
Nu Misc 271

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die versekering van die versameling was 'n soortgelyke aangeleentheid. By ontvangs van 'n hernuwingskennisgewing van die Guardian Fire & Life Assurance Co by wie die versameling vir £10 000 verseker was, was dr. Gunning genoodsaak om navraag by die Regering te doen oor die betaling van die premie en sy verantwoordelikheid in die saak.[235]

Dit was eers in 1905 dat die versekering van die museumversameling weer ter sprake gekom het. Die hele museumversameling (uitgesonderd gebou, toebehore en meubels) moes in Junie 1905 volgens die mening van die Bestuurskomitee eerder vir £25 000 as vir £10 000 verseker word. Die enigste historiese voorwerp wat meer as £250 werd was, was die model van die skip die Dunvegan Castle, waarvan die waarde op £800 gereken was.[236]

Die betaling van die huur aan die Pretoria Estate & Market Co het ook probleme versoorsaak. Die geld wat die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek aanvanklik aan die Museum laat toekom het, is vir salarisdoeleindes aangewend, maar het nie die huur van die gebou gedek nie. Die huur van Oktober 1899 tot Oktober 1901 is dus nooit betaal nie. In terme van lord Milner se proklamasie is die huur egter wel sedert 9 Oktober 1901 deur die Britse Administrasie betaal.[237]

Een van die belangrikste sake wat op die eerste vergadering van die nuwe Bestuurskomitee op 6 Augustus 1901 bespreek is, was juis die finansies van die Museum. 'n Finansiële verslag van A. Johnston is aan die vergadering voorgelê en bespreek, onder meer die versekering van die versameling en die voorgestelde vermindering van personeel.[238]

---

235 Brieweboek 1899 -1902, p. 126.

236 Brieweboek 1905 - 1906, p. 17.

237 Notulenboek II, pp. 345 en 395.

238 Ibid., pp. 337 - 353.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die Militêre Goewerneur, majoor-generaal sir J.G. Maxwell,[239] het van Julie 1901 af 'n bedrag van £375 per maand aan die Museum toegestaan.[240] Indien die Britse Regering dit sou oorweeg om dit op 'n permanente basis te doen, sou dit uiteindelik - volgens Gunning - 'n besparing tot gevolg hê. Sodra die Museum die nuwe gebou kon betrek, sou die rente vir die huur van die klein marksaal verval. Dr. Gunning was ook van mening dat 'n toelaag van £500 vir die uitbreiding van die museumversameling en die biblioteek baie wenslik was.[241] In November 1901 het die Transvaalse Administrasie wel die maandelikse subsidie vir die Museum en die dieretuin tot £500 verhoog.[242] Daar is ook besluit om subskripsies te vra om die inkomste aan te vul.[243]

Kontrole van die Museum se geldsake is deur huishoudelike reëls bepaal, soos die volgende:

> Proper books of account, to be approved by the Controller of the Treasury, shall be kept, and such books shall be audited every half year ie at the 30th June and 31rd Dec by the Audit Department of this Colony. They will also be open to inspection together with all vouchers and documents relating to the income and expenditure at any time on demand by the Controller of the Treasury, or any person authorised by him in writing to make such inspection.[244]

---

239 John Grenfell Maxwell (1859 - 1929) is opgelei by die bekende Royal Military College in Sandhurst. Na die inname van Pretoria is hy as Militêre Goewerneur aangestel. Hy was 'n besonder simpatieke goewerneur en het waardevolle diens in 'n kritieke tyd en veeleisende omstandighede gelewer.

C.J. Beyers en J.L. Basson (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek V, pp. 527 - 528; R. Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 4.

240 R. Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 4; Notulenboek II, pp. 348 en 361.

241 Brieweboek 1899 - 1902, p. 70.

242 R. Bigalke, The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria, p. 4; Notulenboek II, p. 393.

243 Notulenboek II, p. 393.

244 Brieweboek 1899 -1902, pp. 143 - 144; Notulenboek II, p. 335.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Teen 1902 is die Museum en die Dieretuin gesamentlik gefinansier, maar, merk Swierstra lakoniek op, *the Zoo also devours the greater part of it.*[245] Dié saak is eers in 1905 gewysig met die afskeiding van die Dieretuin. Op 'n vergadering gehou op 8 Augustus 1905 kon die Direkteur van die Museum soos volg rapporteer: *The Museum has gone through its first month of separate existence from the Zoo.*[246]

Vir die jaar 1902 - 1903 was die Regeringstoelaag £6 000. Volgens die voorgestelde begroting vir die jaar 1903 - 1904 sou 'n bedrag van £3 019 aan salarisse en lone betaal word, waarvan die Direkteur se salaris £900 beloop het; terwyl £681 begroot is vir die aankoop van museumvoorwerpe, £200 vir die biblioteek en £100 vir lopende uitgawes. Die vermeerdering in uitgawes is aan die trek na die nuwe gebou toegeskryf. Aansoek is gedoen om 'n toelaag van £10 000 vir die Museum en die Dieretuin, dit wil sê £4 000 meer as die vorige jaar. Die Museum sou £4 000 van die toelaag ontvang.[247]

Vir die jaar 1906 tot 1907 is £3 718 vir salarisse, lone en toelae begroot en £2 350 vir diverse, dit wil sê die aankoop van boeke, voorwerpe en toebehore. Vir die 1907 - 1908-begroting het dr. Gunning dit duidelik gestel dat die bedrag van £1 462 vir diverse items heeltemal te min was, maar die ekstra £500 wat hy gevra het, is nie toegestaan nie en die totale begroting was £5 120. Teen 1909 was dié bedrag maar met 'n skrale £178 aangevul.[248]

Daar was 'n geleidelike vermeerdering in uitgawes en vir die 1910 - 1911-begroting is £3 662 vir salarisse opsy gesit. Die bedrag is op die voorgestelde begroting vir 1911 -1912 verhoog tot £5 649, aangesien daar vir ses meer personeellede begroot is, onder andere twee assistente vir Etnografie en Antropologie en Paleontologie. Vir die aankoop van voorwerpe is £800 vir etnografiese en £500 vir historiese voorwerpe

---

245 Brieweboek 1900 - 1907, p. 69.

246 Minutes 1905 - 1906, p. 886.

247 Notulenboek II, pp. 533 en 537.

248 Korrespondensie Junie en Julie 1908, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

begroot, terwyl £1 950 voorgestel is vir natuurhistoriese eksemplare en £1 500 vir boeke![249]

Die Museum was nie alleen gemoeid met die versameling van voorwerpe nie, maar dit was ook belangrik dat die museumrekords behoue moes bly en daarom het die Bestuurskomitee die Ouditeur-generaal versoek dat al die bewysstukke teruggestuur moes word na die Museum *so as to keep the unbroken record of all vouchers and receipts of this establishment together since the foundation of the Museum in 1893.*[250]

10. Weereens 'n nuwe gebou en die einde van 'n era

Die gebou wat net na 1902 betrek is, het spoedig te klein geword en telkens is daar na die ontoereikende ruimte vir berging en uitstalling van die versamelings verwys. So byvoorbeeld word in die jaarverslag vir 1907 - 1908 opgemerk dat verskeie jare se aanwinste nie uitgestal kon word nie, as gevolg van gebrek aan ruimte.[251] Nietemin is die versamelings voortdurend aangevul en kon in 'n goeie toestand bewaar word, danksy die toegewyde sorg van die museumpersoneel.[252] Deur baie meer ruimte aan die Museum toe te ken, kon die Regering 'n bydrae lewer tot die Transvaalmuseum as *the premier Institution of its kind in South Africa*, aangesien dit heeltemal onmoontlik was om die gebruikswaarde van die museum in die bestaande gebou in Boomstraat uit te brei.[253] Die Direkteur was van mening dat die akkommodasie van die Transvaalmuseum 'n verleentheid was en dat dit nie net 'n kwessie was van die vermeerdering van die subsidie met een of twee duisend pond nie, maar eerder dat die hele museum met die toestemming van die Regering geherorganiseer moes word. 'n Subkomitee moes benoem word om oor die doelstellings, pligte en toekoms van die Transvaalmuseum verslag te doen.[254]

---

249 Notuleboek 1908 - 1915, pp. 1332-1334.

250 Brieweboek 1899 -1902, p. 144.

251 J.W.B. Gunning, Annual report for the year 1907 - 08, p. 4.

252 Abridged report 1908, p. 2.

253 Museum report for June 1908, p. 2.

254 Report of the Director, September 1908, sb.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die moontlikheid is selfs oorweeg om die Museum na Johannesburg te verskuif. In 1907 was daar sprake dat daar vir die Pretoria - Johannesburgomgewing slegs een dieretuin en een museum moes wees, en dat die dieretuin in Pretoria en die museum in Johannesburg gevestig moes word. As rede hiervoor word aangevoer dat die klimaat in Pretoria baie gunstig vir 'n dieretuin is. Maar die Bestuurskomitee het gevoel dat indien dit sou gebeur, Johannesburg in die toekoms nie gekeer kon word om self met 'n dieretuin te begin nie, en dit sou ook nie prakties gewees het om in daardie stadium die Museum te skuif nie.[255]

Planne vir 'n nuwe museum, biblioteek en kunsgalery is deur die Departement van Openbare Werke opgetrek en aanvaar sonder dat Gunning en die Bestuurskomitee geraadpleeg is.

Teen die einde van 1910 is met die bouwerk van die nuwe gebou vir die Tranvaal-museum begin en in 1914 is dit teen 'n koste van £100 000 voltooi. As gevolg van die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog is die beplande twee vleuels aan weerskante van die Museum nie gebou nie. Die gebou is vir etlike jare as regeringskantore gebruik. Die studieversameling is in 1912 vanaf die Museum in Boomstraat na die kelderverdieping van die nuwe gebou verskuif, maar daar was nie ruimte vir die historiese en etnografiese versamelings. Daarom het dit in die ou museumgebou agtergebly.[256]

Die publikasie van die annale van die Museum is as uiters gewens beskou, aangesien ander museums reeds soortgelyke publikasies uitgegee het. So byvoorbeeld het die eerste uitgawe van The records of the Albany Museum in 1903 verskyn.[257] Die werk aan die eerste uitgawe van die Annals of the Transvaal Museum was al teen September 1906 só ver gevorder dat die eerste deel in Januarie (1907) kon verskyn.

---

255 Brieweboek, 1907 - 1909, p. 210.

256 Notuleboek 1908 - 1915, pp. 1310, 1357 en 1364.

257 N. Fowler, A history of the Albany Museum 1855 - 1958, p. 143.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Dit sou deur die Staatsdrukker gedruk word. In die eerste deel moes daar 'n kort historiese oorsig oor die ontstaan en ontwikkeling van die Museum verskyn.[258]

Dr. Gunning het hom met hart en siel aan sy werk by die Museum en die Dieretuin gewy. Hy het trouens so hard gewerk dat sy gesondheid baie agteruitgegaan het. Hy het in Maart 1909 as gevolg van swak gesondheid op 'n oorsese besoek vertrek. Hy sou egter ook museums gaan besoek en vir dié doel het die Tesourie £500 aan hom toegestaan.[259] Hy was in Oktober terug by die Museum, maar ooreising het sy tol geëis en sy gesondheid het verder verswak.

Die laaste skenking van besondere historiese belang wat deur dr. Gunning hanteer is, was sekerlik die vyftien kopieë van Nederlandse skilderye wat, veral met die oog op die onderwys, deur 'n groep Eenige Hollandsche Vrienden aan die Transvaalmuseum gegee is. Dr. Gunning het die skilderye op 'n besoek aan Nederland besigtig. Hy het 'n historiese uitstalling, wat met die landing van Jan van Riebeeck sou begin, beplan. Veertien skilderye wat reeds in 1912 in Suid-Afrika aangekom het, is saam met agt en veertig ander skilderye in 'n tydelike kunsgalery van die Transvaalmuseum uitgestal. Die uitstalling is op 25 September 1912 deur genl. J.C. Smuts geopen (figuur 80).[260]

Terwyl die natuurhistoriese studieversameling na die nuwe Transvaalmuseum oorgeplaas is, is dr. J.W.B. Gunning oorlede (figure 81 en 82). Met sy afsterwe het die Bestuurskomitee eenparig die volgende huldeblyk aan dr. Gunning opgedra:

> The Committee places on record the high appreciation of the services rendered by the late Dr. Gunning in his great and ardous task and pass a tribute to his strenous efforts and enthuisiasm displayed in connection with this Museum. The Committee resolves that in commeration of the

---

258 Minutes 1906 - 1907, p. 1019. Die eerste uitgawe het in 1908 onder die titel Annals of the Transvaal Museum verskyn. Die eerste artikel deur dr. Gunning het oor die geskiedenis van die Museum gehandel.

259 Notuleboek 1908 - 1915, p. 1264.

260 P.A. van Zyl, Skenking deur Eenige Hollandsche Vrienden, (Navorsing deur die Nasionale Kultuurhistoriese Museum 2 (5), 1993, pp. 150, 155, 157, 160); Notuleboek 1908 - 1915, pp. 1360, 1371 en 1379.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

TRANSVAAL MUSEUM,
PRETORIA.

CATALOGUE

OF THE

Temporary
Art
Gallery

OF THE...

TRANSVAAL
MUSEUM.

KATALOGUS

VAN DE

Voorlopige
Schilderijen-
gallerij

VAN HET...

TRANSVAAL
MUSEUM.

Figuur 80. Katalogus van skilderye in die voorlopige skilderygalery van die nuwe Transvaalmuseum, Markstraat (tans Paul Krugerstraat).

M. Grobler-versameling, Pretoria: katalogus

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 81. Vertrek met lanfer beklee vir dr. J.W.B. Gunning se begrafnis.

Transvaalse Argiefbewaarplek, foto 1587

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Figuur 82. Dr. J.W.B. Gunning se grafsteen in die Ou Begraafplaas, Kerkstraat-Wes, Pretoria.

Foto: F. Dreyer, Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

> memory of the late Director a tablet be placed in the New Museum and that a copy of the above resolution be forwarded to Mrs. Gunning.[261]

Dr. Gunning het ook die respek van sy kollegas en die algemene publiek afgedwing vir sy toewyding aan sy taak as museumdirekteur en as wetenskaplike van formaat. Dit het geblyk uit 'n huldeblyk (figuur 83) wat in 1909 aan hom aangebied is op 'n vaarwelbanket voor sy vertrek oorsee. Heildronke is deur mnre. A. Johnston, F.M. Knobel en J. Wagner ingestel. In sy antwoord blyk dit dat dr. Gunning van mening was dat 'n museum die intellektuele lewe en gees van 'n volk moet weerspieël en dat daar nie te vinnig gewerk kan word nie, aangesien 'n agterstand van honderde jare ingehaal moes word. Dit was sy lewensdroom om 'n nasionale museum vir Suid-Afrika daar te stel en daarvoor het hy die publiek se samewerking gevra.[262]

Die kroon is geplaas op die werk van dr. J.W.B. Gunning, sy personeel en die Bestuurskomitee van die Transvaalmuseum toe die verantwoordelikheid vir die Museum na Uniewording deur die Sentrale Regering oorgeneem is. Die Transvaal-museum het die eer gedeel met die Suid-Afrikaanse Museum en die Suid-Afrikaanse Nasionale Galery in Kaapstad.[263]

Na dr. Gunning se dood sou die band met die Staatsmuseum van die Zuid-Afrikaan-sche Republiek nog etlike dekades lank behoue bly in die persone van die twee direkteure wat hom opgevolg het, naamlik H.G. Breijer en C.J. Swierstra. Dr. Breijer se ampstermyn is gekenmerk deur stakings, oorlog en rebellie. Hoewel 'n deel van die natuurhistoriese studieversamelings reeds na die nuwe half-voltooide gebou getrek het, moes die Museum sedert 1914 die akkommodasie deel met die Departemente van Verdediging en Doeane en Aksyns en die Geologiese Opname.[264]

---

261 Notuleboek 1908 - 1915, p. 1426.

262 Pretoria Chronicle, 1909.03.18.

263 R.F.H. Summers, A history of the South African Museum 1825 - 1975, p. 92.

264 C.K. Brain, Natural History at the Transvaal Museum 1901 - 1992 in N.J. Dippenaar (red.), Staatsmuseum 100, p. 18.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

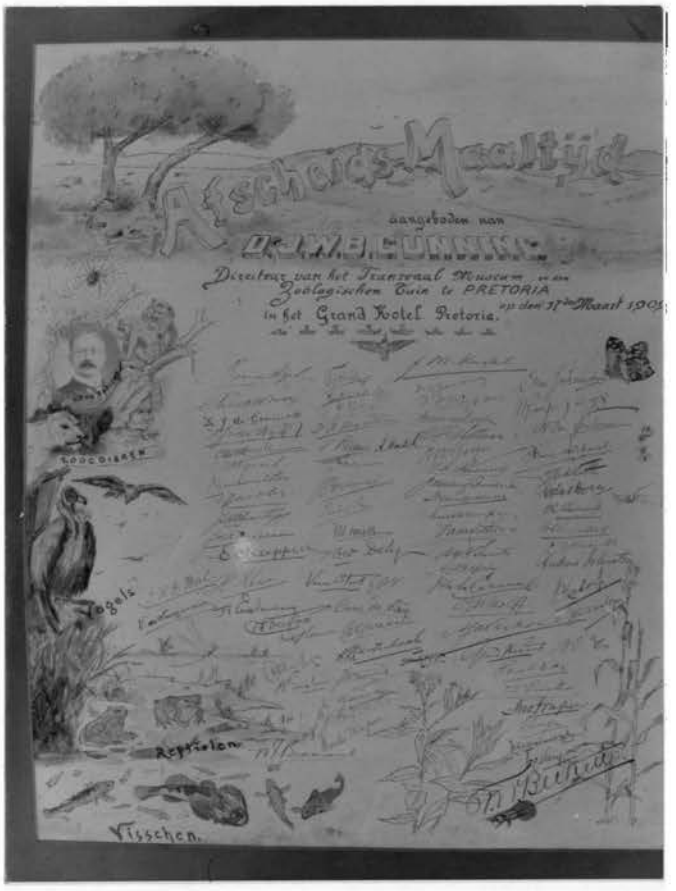

Figuur 83. Huldeblyk aan dr. J.W.B. Gunning. Op 17 Maart 1909 het belangstellende vriende tydens 'n dinee by die Grand Hotel, Pretoria, hom op dié wyse vereer.

Nasionale Kultuurhistoriese Museum,
Pretoria: Manuskripversameling:
H.G. 32864

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die natuurhistoriese, historiese en etnografiese uitstalling het gevolglik in die Boomstraatmuseum gebly. Dr. Breijer, wat sy aandag moes verdeel tussen dié twee museumgeboue, kon in moeilike landsomstandighede min doen aan die uitbou van die historiese en etnografiese versamelings.

Dit was eers teen die einde van dr. Breijer se ampstermyn dat die eerste groot historiese skenking vir die Transvaalmuseum in Suid-Afrika aangekom het: die voorwerpe uit die Zuid-Afrikaansch Museum in Dordrecht, Nederland. Hieronder was ook voorwerpe uit die Staatsmuseum wat op die Internasionale tentoonstelling in 1900 in Parys was. Twee persone wat ten nouste met die Staatsmuseum gemoeid was, was ook betrokke by die tentoonstelling: dr. J.W.B. Gunning was 'n lid van die tentoonstellingskommissie en dr. N. Mansvelt was verantwoordelik vir die onderwysinskrywing.[265] Dié twee here sou verheug gewees dat voorwerpe soos die Raskanon, foto's van skole in die Zuid-Afrikaansche Republiek en die filatelieversameling,[266] na een en twintig jaar via Dordrecht, Nederland, 'n veilige tuiste in die Transvaalmuseum gevind het. Die terugsending van die museumvoorwerpe was te danke aan die onvermoeide ywer van dr. W.J. Leyds, die Vader van die Staatsmuseum. Sodoende is die band tussen die Staatsmuseum en die Transvaalmuseum opnuut bevestig.

---

265 S. Brink, Die Zuid-Afrikaansche Republiek se deelname aan die Internasionale tentoonstelling (Navorsing deur die Nasionale Kultuurhistoriese Museum 2(4), 1992, pp. 123 en 129).

266 Volgens Brink, p. 141, kan daar nie met sekerheid gesê word watter voorwerpe wel hier aangekom het nie.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

SLOTSOM

Met die ontdekking van die ryk goudafsettings op die Witwatersrand het die landelike leefwyse van die Boere en die sukkelbestaan van die Zuid-Afrikaansche Republiek het meteens verander. Die ekonomie het gedy en immigrasie en verstedeliking het toegeneem. Teen die laaste dekade van die negentiende eeu het hierdie ommeswaai tot 'n stryd om politieke en ekonomiese oppergesag gelei.

In dié omstandighede is 'n staatsmuseum vir en deur die Regering van die Zuid-Afrikaansche Republiek gestig - 'n haas ongekende stap in die museumgeskiedenis van Suid-Afrika. Die twee persone wat ten nouste hierby betrokke was, was Nederlandse staatsamptenare in diens van die Zuid-Afrikaansche Republiek: die Staatsekretaris, dr. W.J. Leyds, en die Superintendent van Onderwys, dr. N. Mansvelt. So volkome het hulle hulle met die aspirasies van die Regering vereenselwig dat hulle dié ideale in 'n staatsmuseum kon uitleef.

Hierdie tendens openbaar hom ook in die lewensbeskouing van die lede van die Kuratorium en die personeel van die Staatsmuseum - veral die Direkteur, dr. J.W.B. Gunning, wat op 1 April 1897 aangestel is. Hulle was immers almal vreemdelinge wat toe 'n museum vir die Transvalers moes bedryf. Ten spyte van swakhede in die landsadministrasie - wat nie teen die eise van 'n snelgroeiende nywerheidsgemeenskap opgewasse was nie - was die Staatsmuseum in 'n besonder gunstige posisie, omdat die Regering bereid was om die drie dringendste knelpunte aan te spreek, naamlik akkommodasie, personeel en finansiering.

Die Staatsmuseum was aanvanklik in die museumkamer in die nuwe Goewermentsgebou op Kerkplein in Pretoria gehuisves, maar die vertrek het gou te klein geword. Die klein marksaal op die markplein was heelwat groter en meer toeganklik, maar nog nie groot genoeg vir die snelgroeiende museumsversamelings nie. In antwoord op vertoë van die Kuratorium van die Staatsmuseum, het die Regering opdrag gegee vir die beplanning en oprigting van 'n funksionele gebou wat 'n groot verbetering op die marksaal sou wees. Ongelukkig is die gebou nie voltooi voor die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog nie.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die aanstelling van kundige personeel het die nodige aandag gekry en daar was 'n geleidelike verbetering in die personeelstruktuur. Die klerk wat in 1892 aangestel is, is in 1893 deur 'n assistent-custos vervang. Daarna is nog 'n custos en 'n taksidermis aangestel. Nadat 'n direkteur in April 1897 aangestel is, is die diensstaat uitgebrei met die aanstelling van 'n prepareerder, 'n klerk, twee opsigters en 'n botaniese assistent.

Hoewel daar voortdurend klagtes oor 'n gebrek aan fondse ontvang is, was die Staatsmuseum in 'n gunstige posisie, omdat die Regering die Museum van meet af aan gesubsidieer het. Die bedrag van £500 wat in 1892 aan die Staatsmuseum toegeken is, is teen 1899 met 1 200% na £6 000 verhoog. Nogal 'n aansienlike verhoging!

Die buitengewone rol wat die Staatsmuseum in die agt kort jaar van sy bestaan in die Zuid-Afrikaansche Republiek gespeel het, blyk uit veral twee feite: die hoë besoeksyfer (ongeveer 60 000 besoekers in 1898) en die skenking van kosbare erfgoed aan die Museum. Juis hierin lê die betekenis van die Staatsmuseum: dat daardie erfgoed tot vandag toe bewaar gebly het. Dit sou nie die geval gewees het as dit nie vir die versiendheid van die Museumstigters was nie.

Die Museum het die traumatiese gebeure van die Anglo-Boereoorlog oorleef en die nuwe staatsbestel aanvaar. In die loop van die volgende vyftig jaar het die Transvaalmuseum, soos dit toe bekend gestaan het, op natuurhistoriese navorsing gekonsentreer. Die natuurhistoriese versamelings het in formaat gegroei en in betekenis toegeneem. Gevolglik het die historiese en etnografiese uitstallings en versamelings geleidelik onbelangrik geword en minder aandag gekry.

Die Bestuurskomitee het daarna gestrewe om die Transvaalmuseum *the first of its kind in South Africa, a credit to the State and to Science*[1] te maak. Met die Transvaalmuseum se doelgerigte werk op die terrein van die natuurgeskiedenis het hy die afgelope negentig jaar daarin geslaag om die bioverskeidenheid van suidelike Afrika te dokumenteer.[2] Op hierdie

---

1 Notuleboek 1908 - 1915, p. 1325.

2 C.K. Brain, Natural History at the Transvaal Museum, 1901 - 1992, in N.J. Dippenaar (red.), Staatsmuseum 100, p. 16.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

gebied het die Transvaalmuseum op nasionale en internasionale vlak roem verwerf en kon hy met reg op die status van 'n nasionale natuurhistoriese museum aanspraak maak.

Hoewel daar met die loop van jare min aandag aan die daadwerklike uitbreiding van die historiese, etnografiese en argeologiese versameling gegee is, is sodanige skenkings tog deur die Transvaalmuseum aanvaar. Die publiek het die Museum in dié opsig ondersteun. Die Krugerhuis was die eerste huismuseum wat onder beheer van die Transvaalmuseum geplaas is. Die huis is op 10 Oktober 1934 amptelik deur mnr. Albert Kuit geopen. Dit was die hoogtepunt van jare se stryd om dié historiese huis as museum bewaar te kry.

Dit was juis in die dertigerjare dat mev. Kotie Roodt-Coetzee, kampvegter vir die versameling van kultuurhistoriese voorwerpe *par excellence*, die eerste keer met die Ou Museum in Boomstraat kennis gemaak het. Sy sou in die toekoms 'n leidende rol in die ontwikkeling van die Museum en die museumwese in Suid-Afrika speel. Hoewel mev. Coetzee die historiese versameling in die Museum in Boomstraat as een van die mooiste versamelings in Suid-Afrika bestempel het, was die voorwerpe teen daardie tyd aan jare se verwaarlosing blootgestel. Daar was nie alleen 'n skreiende nood vir meer uitstal- en bergruimte nie, maar ook aan kundige personeel.

Dit was eers met die landswye Simboliese Ossewatrek in 1938 en die opwelling van vaderlandsliefde dat daar nuwe waardering vir die verlede en voorwerpe uit daardie verlede ontstaan het. Langs die pad is talle voorwerpe uit die Groot Trek aan die waens vir bewaring oorhandig. Die Transvaalmuseum het van die voorwerpe vir die Sentrale Voortrekker Eeufeeskomitee in bewaring gehou. Hulle kon saam met dié in die Museum in Boomstraat vir 'n groot en waardige historiese museum gebruik word, maar die toestand in die Museum was alles behalwe gunstig.

Kort na 1940 het verskeie organisasies vertoë tot die Transvaalmuseum gerig om sy historiese afdeling te verbeter. Die Transvaalmuseum het self besef dat die toestand by die Museum uiters ongewens was. Hoewel daar in die loop van 1950 'n nuwe pos vir 'n vakkundige beampte in die historiese afdeling geskep is, sou die pos eers in 1953 gevul word. Mev. Kotie Roodt-Coetzee het op 1 September 1953 diens aanvaar as die eerste vakkundige beampte en hoof van dié afdeling in die Transvaalmuseum.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Onder leiding van mev. Kotie Roodt-Coetzee het die historiese afdeling so vinnig uitgebrei dat 'n historiese subkomitee van die Raad van Kuratore van die Transvaalmuseum in Junie 1955 in die lewe geroep is. Die Komitee het hom beywer vir die afskeiding van die historiese afdeling van die Transvaalmuseum en het deur die formulering van 'n toekomsideaal, vir homself rekenskap gegee van sy strewe - naamlik dat die kultuurhistoriese museum die geestesaard van 'n volk, wit en swart, in al sy fasette moet uitbeeld en dat elke voorwerp in die versameling 'n dokument van hierdie aard moet wees - nie 'n kuriositeit of 'n sentimentele aandenking nie. Die totstandkoming van 'n outonome kultuurhistoriese museum het in 1964 'n werklikheid geword, naamlik die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum, Pretoria. Onder leiding van die eerste direkteur, mev. Roodt-Coetzee, is gesonde museumkundige praktyke gevestig en die historiese, etnografiese en argeologiese versamelings uitgebou.

Die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum het 'n amptelike opdrag om 'n opelugmuseum vir Suid-Afrika op te rig, gekry. 'n Opelugmuseumfonds is gestig, voorwerpe en strukture is ingesamel en 'n geskikte terrein gesoek. Onderhandelinge oor terreine het jare voortgesleep. Teen 1970 is nie minder nie as dertien terreine in dertien jaar oorweeg! Een na die ander terrein is ondersoek, maar het uiteindelik nie aan die vereistes voldoen nie.

Met mev. Kotie Roodt-Coetzee se aftrede op 31 Desember 1978 kon sy met trots terugkyk na meer as vyf en twintig jaar se museumkundige arbeid en stryd. Mev. Coetzee is opgevolg deur dr. Ben Cronjé.

Dr. Ben Cronjé, wat van 1979 tot 1985 as Direkteur van die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum was, was reeds van 1976 af as adjunk-direkteur aan die Museum verbonde. In dr. Cronjé se ampstermyn was die grootste probleem die gebrek aan funksionele akkommodasie. Ten spyte van elke poging wat aangewend is, was daar geen vordering met 'n nuwe gebou nie. Onder dr. Cronjé se bekwame leiding het nuwe satellietmuseums ontwikkel soos die Jansenversameling, die Willem Prinsloo Landboumuseum, die Pierneef Museum en die Sammy Marks Museum.

Dr. Cronjé is deur dr. Udo Küsel opgevolg. Sy eerste aanstelling by die Museum in 1971 was as argeoloog. Hy is in Junie 1985 aangestel as direkteur.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Met verloop van tyd het 'n herwaardering van die gedagte om 'n nasionale opelugmuseum op te rig, al hoe dringender geword. Hoë koste, 'n nuwe benadering ten opsigte van in situ-bewaring in plaas van verskuiwing van strukture en die ontwikkeling van terreinmuseums het bygedra tot die finale besluit om af te sien van die oprigting van 'n opelugmuseum. Die gevolg van hierdie besluit was dat die Museum se naam verkort is na die Nasionale Kultuurhistoriese Museum.

Met die viering van sy silwerjubileum in 1988 kon die Nasionale Kultuurhistoriese Museum spog met ses satellietmuseums. 'n Innige verbondenheid het toe nog met die Staatsmuseum bestaan; in die kernversamelings was stukke wat reeds in die negentiende eeu ingesamel is en die hoofgebou van die Museum was nog steeds die gebou in Boomstraat wat aanvanklik vir die Staatsmuseum ontwerp is.

Die negentiger jare is gekenmerk deur uitreiking van die Museum na buite. By monde van sy Direkteur het die Museum groot inspraak in die ontwikkeling van 'n nasionale kultuurbeleid en -strategie gehad. Dit was die gevolg van 'n groeiende behoefte aan 'n nuwe benadering ten opsigte van kultuurbewaring en veral nouer samewerking tussen natuur- en kultuurbewaring as integrale deel van omgewingsopvoeding beskou word.

Maar ander winde van verandering het ook begin waai: in 1991 is die gebou in Boomstraat ontruim en in 1992, die eeufeesjaar van die Staatsmuseum, was die direkteur van mening dat museums, ten einde te oorleef, *should in their future development take on more of an African character, to reflect our heritage on the African continent that we are inseparably part of.*[3]

Met die nuwe staatsbestel wat in 1994 in Suid-Afrika 'n werklikheid geword het, staan die Nasionale Kultuurhistoriese Museum voor net so 'n groot uitdaging as wat die Staatsmuseum in 1900 beleef het. Ten einde die Suid-Afrikaanse kultuurerfenis te beskerm, sal die Museum 'n nuwe Afrikagerigte model vir museums moet ontwikkel. Dit behoort nie alleen tot aansporing te dien nie, maar is ook gebiedend noodsaaklik!

---

[3] U. Küsel, National Cultural History Museum in N.J. Dippenaar (red.), Staatsmuseum 100, p. 121.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BYLAE I

1/93

CIRCULAIRE

Het Staatsmuseum,
Pretoria, Juni 1893.

Aan Heeren Naturellen-Commissarissen en -Ondercommissarissen in de Zuid-Afrikaansche Republiek:

Mijnheer,

Overeenkomstig besluit van den Ed. Achtb. Volksraad heefte het Gouvernement besloten, te Pretoria een Museum op te richten ter bewaring en tentoonstelling van voorwerpen van algemeen en historich belang.

De Curatoren nemen de vrijheid, uwe hulp en medewerking in te roepen, ten einde voor dat Museum allerlei artikelen te verzamelen door naturellen vervaardigd, opdat door zulk eene verzameling de kunsten en de nijverheid der naturellen, onder uwe jurisdictie wonende, vertegenwoordigd mogen worden.

Zoodanige verzameling zou moeten bestaan uit wapenen, gereedschappen, houtsnijwerk, kraalwerk, lederwerk, draad- en ander metaalwerk, kleiwerk (potten, enz.), muziekinstrumenten, kleedingstukken en ornamenten, en in het algemeen alles wat dienen kan om de levenswijze, de gewoonten en gebruiken der naturellen duidelijk te maken.

Indien de kosten niet te groot zijn, zou het wenschelijk zijn, twee exemplaren van elke voorwerp te bekomen, ten einde met de duplicaten in ruiling te kunnen treden met andere Museums van Zuid-Afrika of van het buitenland.

Merkwaardigheden van welken aard ook, en bepaaldelijk op het gebied der Natuurlijke Historie (dieren, planten en delfstofen), zullen met dank ontvangen worden.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Van de beperkte som gelds, die hun toegestaan is, kunnen de Curatoren niet veel uitgeven voor eenig bepaald soort van voorwerpen. Zij vertrouwen daarom, dat het U gelukken moge, de meeste exemplaren te bekomen als presenten of donaties van die Kapiteins aan het Gouvernement, dat eigenaar is van het Museum.

De Curatoren zijn echter bereid om voorwerpen van bijzonder belang of waarde te koopen, wanneer ze op geen andere wijze te krijgen zijn; doch, alvorens zulk een koop aan te gaan ten behoeve van het Museum, wenschen de Curatoren, dat U hun mededeeling zal doen omtrent den aard van het voorwerp, dat U voorstelt te koopen, en dan laagsten prijs waarvoor het te krijgen is.

De Curatoren zouden U zeer verplicht zijn, indien U van de eerste gelegenheid gebruik wilde maken om hun te berichten, of er in uwe buurt of onder uwe jurisdictie overblijfselen te vinden zijn van steenen gehouwen (van gekapten of gehouwen steen), schilderingen of uitgebeitelde teekeningen op rotsen, steenen werktuigen, of andere overblijfselen van volken, die het land vroeger bewoond hebben.

Om verwarring en dwaling te vermijden, zou het wenschelijk zijn, de voorwerpen van verschillende stammen of locaties afkomstig zooveel mogelijk van elkaar afgezonderd te houden, en de namen van zoodanige stammen of locaties aan de voorwerpen zelve te hechten.

Eenige informatie of opmerkingen betreffende het materiaal, de wijze van bewerking en het gebruik der ingezonden voorwerpen zullen door de Curatoren op hoogen prijs worden gesteld, en beschouwd worden als gewaardeerde bijdragen tot de zeer gebrekkige kennis der naturellen-rassen in de Zuid-Afrikaansche Republiek.

De Curatoren zijn bereid te kosten te vergoeden van het vervoer der verzamelingen naar Pretoria, doch verzoeken U hun per post van de afzending kennis te geven.

Communicaties of toezendingen te adresseeren aan den "Secretaris van het Curatorium van het Staatsmuseum te Pretoria".

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

De Curatoren gevoelen de zeer groote waarde van uwe hulp in dit gedeelte van hum werk, en vertrouwen op uwe hartelijke medewerking in het tot stand brengen van eene inrichting, voor welke alle komende geslachten U dank verschuldigd zullen zijn.

Namens het Curatorium,

N. MANSVELT,
Voorzitter.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BYLAE II

2/93

CIRCULAIRE

Het Staatsmuseum,
Pretoria, Juni 1893.

Aan Heeren Landdrosten, Mijncommissarissen, Resident-Vrederechters, Vrederechters, Veldkornetten en andere Ambtenaren van de Zuid-Afrikaansche Republiek.

Mijnheer,

Overeenkomstig besluit van den Edel-Achtbbaren Volksraad heeft de Regeering besloten, te Pretoria een Staatsmuseum op te richten ter tentoonstelling en bewaring van voorwerpen van algemeen en van historisch belang voor de inwoners van deze Republiek.

De Curatoren, belast met het uitvoeren van dit ontwerp, roepen daarbij uwe gewaardeerde hulp en medewerking in.

Onder de Boeren, door dit land verspreid, zijn ongetwijfeld nog voorwerpen (reliquieën) te vinden, die behoord hebben aan de Voortrekkers of door hen uit de Kapkolonie zijn meêgebracht.

Zulke voorwerpen blijven steeds van het grootste belang èn voor het tegenwoordige èn voor komende geslachten; evenwel bestaat er dagelijks gevaar, dat ze verloren gaan of beschadigd worden. De behoorlijke plaats voor zulke zaken is het Staatsmuseum, waar ze goed verzorgd en bewaard worden en, desverkiezende, het eigendom blijven van bezitters, die ze niet gaarne voor goed zouden willen afstaan.

Met die oog op de geschiedenis van ons land zou het van grootste belang zijn in het Museum te hebben: 1e. een ossenwagen, die werkelijk in lager gestaan heeft met de Voortrekkers, hetzij in Natal, den Oranje-Vrijstaat of de Transvaal; 2e. oude kanonnen en andere vuurwapenen van dien tijd, en wapenen afgenomen van naturellen, de gevallen zijn in de eerste oorlogen; 3e. Bijbels en andere boeken, toen in gebruik, brieven, dagboeken en andere

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

geschriften betrekking hebbende op de gebeurtenissen van dien tijd of op hen die daaraan deelnamen.

Als vertegenwoordigers van het Gouvernement, hopen en vertrouwen de Curatoren, dat U alle moeite zal doen om na te gaan of zoodanige reliquieën en overblijfselen uit het verleden nog te vinden zijn onder de burgers van uw distrikt, en dat U van uwen invloed gebruik zal maken om de eigenaars over te halen, deze zaken den Staat in bewaring te geven, hetsij in leen of in eigendom.

In ieder geval zal zulk een leen of gift publiek erkend worden en de naam van den gever of leener aan de voorwerpen gehecht worden, tentoongesteld in het Museum, welke plaats ongetwijfeld meer en meer de algemeene belangstelling van het publiek zal trekken. Ook zullen met dank erkend en ontvangen worden: alle zeldzame of merkwaardige steenen, mineralen en fossielen (versteende dieren, planten, enz.) in uw distrikt gevonden, vellen of geraamten van slangen, vogels en andere dieren, verzamelingen van insekten en van alles wat tot de natuurlijke historie behoort.

Het Museum zou ook moeten bevatten eene verzameling van naturellen-wapenen, houtsnijwerk, kraalwerk, kleiwerk (potten, enz.), metaalwerk en zoo meer.

Van des te meer waarde zullen zoodanige bijdragen zijn, wanneer zij vergezeld gaan en eenige informatie betreffende degenen, die deze voorwerpen gemaakt en gebruikt hebben.

Gaarne zouden de Curatoren te eeniger tijd van U bericht ontvangen omtrent: (bouwvallen (murasies) van gehouwen (gekapten) steen, grotten (aardholen), vroeger door naturellen bewoond of natuurlijke eigenaardigheden bevattende schilderingen of uitgebeitelde figuren op rotsen, steenen, of steenen werktuigen der naturellen, in of nabij de holen gevonden; en verder alles wat dienen kan om licht te werpen op de geschiedenis van het land, vóórdat het door Europeanen bezet werd.

De Curatoren zijn bereid, bij lle toezendingen, hetzij van giften of van voorwerpen in leen gegeven, de kosten van vervoer te dragen, doch verzoeken beleefd, dat belangstellenden zich

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

vóór de afzending der voorwerpen in verbinding zullen stellen met den Secretaris van het Curatorium, die hun met zijn raad zal dienen omtrent verpakking, verzending, enz.

Beleefdelijk wordt U de zorgvuldige bewaring van deze Circulaire aan de hand gegeven, met het oog op toekomstige gebruik daarvan. Tevens wordt U vriendelijk verzocht, uwe vrienden en onderhoorigen met den inhoud daarvan bekend te maken en te trachten hunne belangstelling en medewerking op te wekken.

Namens het Curatorium,

N. MANSVELT,
Voorzitter.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BYLAE III

REGULATIEN VOOR HET STAATSMUSEUM DER Z.A.R.

Uittreksel uit: Notulenboek II, pp. 95 - 105. Die huishoudelike regulasies van die Staatsmuseum soos finaal goedgekeur tydens die vergadering van die Kuratorium van 15 Oktober 1897:

Art. 1

Het Curatorium van het Staatsmuseum der Z.A.R. bestaat uit vijf of meer leden door de H ED Regeering daartoe aangesteld of nog aan te stellen.

Art. 2

De Superintendent van Onderwys is ex officio lid en voorsitter van het Curatorium.

Art. 3

Een besoldigd ambtenaar van het Staatsmuseum kan geen lid zyn van het Curatorium.

Art. 4

Het Curatorium houdt geregeld elke maand eene gewone vergadering in het Museum gebouw op van tyd tot tyd vast te stellen dag en uur.

Art. 5

Buitengewone vergaderingen kunnen door den Voorsitter worden uitgeschreven, wanneer dringend zaken zulks vereischen op verzoek van twee leden van het Curatorium of van den Directeur met opgave van redenen.

Art. 6

Drie dagen voor elke gewone vergadering zendt de Directeur oproeringsbrieven rond aan alle leden van het Curatorium, vermeldende de agenda voor de vergadering.

Art. 7

Buitengewone vergaderingen kunnen binne prteren tyd uitgeschreven worden.

Art. 8

De voorsitter v.h. Curatorium leidt de vergaderingen; by zyne afwezigheid kiezen de aanwesige leden een Voorsitter uit hun midden.

Art. 9

Drie leden van het Curatorium vormen een quorum.

Art. 10

By staking van stemmen heeft de Voorsitter eene beslissende stem.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Art. 11

Alle stemmingen, zoowel over personen als over zaken geschieden mondeling.

Art. 12

De Directeur is als zoodanig Secretaris van het Curatorium, heeft als zoodanig eene adviseerende stem; hy houdt de notulen, die na goedgekeurd te zyn door den Voorsitter en hemself onderteekend worden. Hy houdt de correspondentie v.h. Curatorium en v.h. Museum.

Art. 13

Zaken van dringenden aard, die niet op de gewone maandelyksche vergaderingen kunne wachten en waarvoor geen buitengewone vergadering kan worden belegd, kunnen per rondgaande brief behandeld worden; besluiten, op die manier door de meerderheid van Curatoren genomen, hebben deselfde geldigheid als die in Vergaderingen genomen, en sullen op de eerstvolgende vergadering genotuleerd moeten worden.

Art. 14

De Directeur is verantwoordelykheid verschuldigd aan het Curatorium voor alles wat het Museum betreft. De overige ambtenaren zyn hetselfde aan den Directeur verschuldigd.

Art. 15

De Directeur heeft alle sleutels zonder onderscheid in zyn bezit, en geeft duplikaten er van aan de ambtenaren zoover hy zulks noodig acht.

Art. 16

De Directeur vervaardigd en houdt by catalogi van alle versamelingen, en ordent die op wetenscappelyke en systematische wyse.

Art. 17

De Directeur publiceerd maandelyks in de Staatscourant eene lyst van de voorwerpen, die gedurende de afgeloopen maand by de verschillende versamelingen gevoegd zyn, en zendt een afdruk daarvan aan alle lede vasn het Curatorium, aan alle Z.A. Musea, de Landdrosten van de verschillende Districten, de voornaamste donateurs van de afgeloopene maand, en verder waar hy zulks in 't belang van 't Museum wenschelyk acht.

Art. 18

De directeur levert op elke gewone maandelyksche vergadering een schriftelyke verslag van de werkzaamheden verricht in de verschillende Departementen gedurende de afgeloopene maand, met opgave den uitgaven die gemaakt zyn, en der vermoedelyke uitgaven van de volgende maand.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Art. 19

Elken jare in de Februari maand vergadering legt de Directeur aan 't Curatorium een jaarverslag voor van het voornaamste dat gedurende het afgeloopene jaar in 't Museum is voorgevallen, terwyl in de November vergadering door hem eene begrooting wordt voorgelegd over 't volgende dienstjaar.

Art. 20

De Directeur houdt alle geldboeken, is verasntwoordellyk voor de kleine kas, voor al het boekhouden en houde afzonderlyke rekeningen in het grootboek van wat de versschillende onderafdeelingen als Salarissen, WErkplaats, Boekery, opgezette dieren, Entomoligische versameling enz. enz. gekost hebben.

Art. 21

De Directeur kan geene uitgaven doen ten behoeve van het Staatsmuseum boven de vyf pond stg, tensy met schriftleyke toestemming van de meerderheid der Curatoren; de geheele som maandelyks door hem te mogen worden besteed zal de zom niet te boven mogen gaan, door het Curatorium in de maandelyksche begrooting vast gesteld.

Art. 22

Geen der ambtenaren kan ten behoeven van het Museum iets kopen of bestellen tensy met schriftelyke order van den Directeur.

Art. 23

De Directeur teekent en de Superintendent van Onderwys als Voorsitter van het Curatorium contrasigneerd alle cheques voor het Staatsmuseum.

Art. 24

De Directeur houdt de boekry en houdt een systematische Catalogus van alle boeken.

Art.25

De Directeur teekent alle documenten, maandelyksche lysten enz. enz.

Art. 26

Het Curatorium spreekt den wensch uit, dat noch Directeur noch andere ambtenaren van het Staatsmuseum private versamelingen hebben van voorwerpe, die het Museum versamelt; in ieder geval is het ontvangen of ruilen voor private versamelingen in 't Museumgebouw en in de diensturen aan alle ambtenaren streng verboden.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Art. 27

De uren der ambtenaren zyn van 8.30 - 12 en van 2 - 5. Het Museum is voor het publiek geopend in den somer van 10 - 12 en van 2 - 5; in den winter van 10 - 12 en 2 - 4 1/2, belahve op Donderdagen, algemeen erkende christelyke feestdagen en de officieel bepaalde publieke vakantiedagen. De directeur kan in bisondere gevallen voor de onderbeamten daarvan afwyken.

Art. 28

De Diurecteur regelt in overleg enmet goedkeuring van het Curatorium alle plichten van de ambtenaren van het Staatsmuseum, die hem onbeperkte gehoorzaamheid verschuldigd zyn, behoudens beroep op het Curatorium.

Art. 29

De Directeur erkent de ontvangt van alle geschenken, die ten behoeve van het Museum worden aangeboden, per gedrukte circulaire.

Art. 40 (30)

Kleurlingen en naturellen worden niet toegelaten.

Art. 41 (31)

De toegang tot het Staatsmuseum is kosteloos.

Art. 42 (32)

Veranderingen in deze Regulatien kunnen door het Curatorium in eenige vergadering gemaakt worden, mitsd daarvan schriftelyk een maand van te voren is kennis gegeven aan alle Kuratoren.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BYLAE IV

BESKRYWING VAN AN OLD CURIOSITY SHOP, 1892.

Uittreksel uit: G. Cavaliero (inleiding), Beatrix Potter's Journal, pp. 156 - 157.

Burton's old curiosity shop which makes the greatest display is quite a museum, crammed from floor to garret with odds and ends, but the great part absolute rubbish. The foreign things, which form the greater part of the stock, struck me as not so much bona-fide curios bought from sailors, as an inferior class of article imported wholesale. Perhaps the oddest part of this collection was a great quantity of French cavalry sabres, pistols, helmets and bayonets from German battlefields and the surrender of Metz.

How he got them I know not, but they were certainly genuine, any quantity of sabres, at five shillings a piece and holster pistols, said to be Waterloo, and rusty enough for Blenheim, at about the same price. There were hideous African idols and weapons labelled 'poisoned' in large letters, which is a novel way of attracting purchasers, but indeed it seemed more of a museum than a shop.

Mr. Burton, a stout grey gentleman in spectacles reading a paper, would hardly answer enquiries lest he should appear to press one, and his trust and confidence were really charming. Ladies and gentlemen were requested to walk up into twelve rooms including the garrets, and on the stairs tumble over several large ships' bells which they may ring if they want an attendant.

Little Miss Burton, who explained from a long way off that I had not broken some dancing Japanese pottery, which was true, but she could not possibly see. I bought a white pot-head of bone which was one of the few English curios of antiquity, excepting a man-trap and sundry small cannon-balls.

Outside the shop on a plank were some old books at twopence each, which was not so cheap as appears at sight, for they were mostly second volumes of sermons, also one Latin Boethius of great size bound in calf, all at twopence.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BYLAE V

REGULASIES VAN DIE PRETORIAMUSEUM EN DIERETUIN

Uittreksel uit: Notulenboek II, pp. 333 - 335. Die reëls en regulasies vir die bestuur van die Pretoriamuseum en Dieretuin deur die Regering opgestel en by die vergadering van die Bestuurskomitee van 6 Augustus 1901 ter tafel gelê.

1. No person shall be appointed by the Committee at a salary exceeding £100 per annum without the written approval of the Administration, nor shall any person holding such an appointment be discharged without such approval.

2. No works of a permanent character, involving an outlay of more thatn £50, shall be undertaken by die Committee without approval of the Administration, and no contracts shall be entered into, involving an expenditure of that amount, without such approval.

3. An account is to be kept at the National Bank, or at such other Bank as may be approved by the Administration into which all Revenues are to be paid without deduction, and through which all expenditure is to be passed. Cheques on this account shall be signed by the Director and by one member of the Committee, to be appointed for this purpose.

4. Proper books of account, to be approved by the Controler of the Treasury, shall be kept, and such books shall be audited every half year as at the 30th June and 31st December by the Audit Department of this Colony. They will also be open to inspection, together with all vouchers and documents relating to the Revenue and Expenditure, at any time on demand, by the Controller of the Treasury, or any person authorised by him in writing to make such inspection.

5. The Committee shall meet as may be required but at least one meeting shall be held during each calender month. Three members shall constitute a quorum.

6. Proper Minutes shall be kept of the Proceedings at each meeting, and entered in a book provided for the purpose, and all resolutions of the Committee, authorising expenditure, shall be entered in such Minutes.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

7. The Committee shall prepare, and furnish to the Secretary to the Administration, as soon as possible after the 30th June in each year, a report on the Museum and Zoological Gardens, during the past year, with an audited balance sheet for the same period.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BYLAE VI

REGULASIES VAN DIE TRANSVAALMUSEUM

Uittreksel uit: Notuleboek 1908 - 1915, teenoor p. 1405. Die regulasies wat die magte en pligte van die Bestuurskomitee uiteensit, is deur die Regering voorgestel en op 24 April 1913 deur die Bestuurskomitee aanvaar.

1. The Committee of the Transvaal Museum shall in the first place consist of seven members, but the Committee may recommend to Government any addition to that number. In no case, however, shall the Committee consist of more than nine members.

2. The Committee shall be appointed for a period of three years. Vacancies on the Committee shall be filled for the unexpired portion of the period for which the member vacating the set was originally appointed.

3. The Committee shall be provided with a Secretary.

4. The Committee shall have control of the funds of the Transvaal Museum.

5. The Director of the Museum shall submit to the Committee all proposals for expenditure prior to incurring the same, with the exception of small items necessary for the preservation of Museum collections or for which any contract exists or for such items of expenditure which recur monthly. The accounts for all such items shall, however, be submitted to the Committee for final approval as soon after the expenditure has been incurred as possible and the approval of the Committee to such expenditure shall be noted in the minute book.

6. Monthly statements exhibiting all new items shall be submitted to the Committee by the Director of the Museum. These statements shall form part of the monthly report and be entered in the Minutes of the Meetings.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

7. Tenders for the supply of all requirements shall be called for, whenever possible, except with the express permission of the Committee.

8. All cheques to be signed by the Chairman of the meetings at which the expenditure was sanctioned and countersigned by the Secretary.

9. Payments of all accounts exceeding £1 in value shall be made by cheque.

10. The Director of the Museum shall submit to the Committee for approval or otherwise proposals for new appointments, dismissals, increases of salary to, and alteration of the status of any member of the staff and thereafter to the Government for confirmation.

11. Any proposal involving the transfer of an officer from one appointment to another or an increase to the number of the staff shall be submitted to the Committee for approval or otherwise, and thereafter to the Government for confirmation.

12. All applications for leave of absence shall be submitted to the Committee and thereafter in cases of officers with pension rights, to Government.

13. Minutes of all meeting to be kept by the Secretary of the Committee.

14. All correspondence, except such as it of a technical or scientific nature, shall be conducted through the Secretary.

15. All letters to Government asking for expenditure on new buildings or for additional staff, shall be signed by the Chairman or Acting Chairman of the Committee.

16. The Committee shall have power to recommend to Government
(a) a new regulation on any matter within its jurisdiction, and
(b) any amendment to the above regulations which may be considered necessary.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

17. The Committee shall have power to recommend to Government the adoption of

(a) regulations governing its proceedings and

(b) any amendment to same.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BYLAE VII

MATTERS CONCERNING MUSEUMS IN SOUTH AFRICA

J.W.B. GUNNING, Matters concerning museums in South Africa, Grahamstown, 1909.

Having been asked on several occasions to give a popular lecture on Museums, I have lately given this subject some closer attention. The question often occurred to me, whether improvement was possible in the status, the working of and the results obtained in our museums, whether our museums have sufficient opportunities to press their importance with the Governments or the powers that be, and whether the authorities take sufficient intelligent and sympathetic interest in these institutions, so as to enable them to carry out sufficient work and to show adequate results -in other words, whether the *efficiency* of the museums in South Africa is satisfactorily high in every respect.

We are living in a vast, but very thinly populated country; barely one and a quarter millions of white people from Capetown to the Zambesi. Yet we find nine or ten museums (I hope I do not overlook any) - in Capetown, Port Elizabeth, Grahamstown, Kingwilliamstown, Kimberley, Bloemfontein, Pretoria, Pietermaritzburg, Durban and Bulawayo. Among these there are four Government museums pure and simple; the others are maintained largely by the support of local communities, be they municipalities or scientific bodies, with or without an additional grant in aid from the Government, and one (and certainly not the least important) has the enviable position of being closely connected with the famous educational institutions of the town where it is flourishing. I mean the Grahamstown Museum, over which our learned friend and colleague Dr. Schönland so worthily and successfully presides.

As far as I have been able to ascertain, a sum of between thirty to forty thousand pounds per annum is spent in the upkeep and extensions of these institutions, and I have no fear of contradiction when I say that this sum is painfully inadequate for the scientific work that requires to be done in our museums; and it seems that with the present depression in South Africa the tendency is rather to diminish these grants than to increase them. When we all agree that it is well-nigh impossible to the near future to increase the amount to be spent in South Africa on our museums, the question arises, Is it possible to find ways and means by

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

which this money cold be spent more profitably, could bear more fruit for the advancement of science in South Africa, and for the education of the public in general?

In order to give a clear answer to this question we ought first to consider what our museums are and ought to be. Our museums consist principally of collections of natural history. Added to this you find historical and ethnographical collections (to which I wish to refer later on more particularly), collections of coins, curious, here and there a small collection of objects of art, and in mining or educational centres a special division for mineralogy and petrography.

Are these arrangements practical, do they satisfy the public want, and do they advance South African science in a sufficient degree?

The ideal position would no doubt be that, whatever local enterprise and local energy might found and keep in existence *locally*, there should be one comprehensive Government or State museum for the whole of South Africa; but on account of the large area and thin population of this continent this ideal would be unpracticable, at least for the next fifty years. Each colony has at present its own Government museum, comprising all branches of natural history besides all subjects enumerated above, and it is right that this should be, and I sincerely hope that political changes of which we hear so much of late will have the effect that the importance or the present status of any of these museums will not be *altered* or interfered with in any way. It is the duty of all those who are interested in the advancement of science in South Africa to guard jealously the integrity of each institution now in existence, and to enhance their scientific value and to improve their efficiency.

I regret very much that on account of the enormous distance between our South African museums it is difficult for us, directors and our assistants to pay regular visits to our fellow-institutions, and I personally have alas! only the privilege to be acquainted with the South African, Albany, Durban, Bloemfontein and Pretoria museums. What I have seen of them, however, makes me bold to say that they all are in very much the same condition as our own in the Transvaal, *i.e.* there is a vast amount of most valuable and interesting material, in the majority of cases a hopeless want to space for exhibition, a nearly total absence of work-rooms and laboratories for original scientific research, and a lamentable want of qualified

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

assistance to wade through the enormous accumulation of scientific material; the consequence is that European and American museums to a great extent undertake the work that in the natural course of events ought to and should be done in this country. As far as I have been able to ascertain, no South African museum has a properly trained collector, who systematically surveys the country, district by district, zoologically or botanically.

The acquisitions to our museums are greatly due to lay people, who, believing they have found something they have not seen before, send their discoveries to the nearest museum; and to chance purchases, from people who either from pecuniary interests, for the love of hunting and also sometimes for the genuine love of natural history, have collected with more or less zeal, and who afterwards got tired of their collections, could not afford to keep up their hobby or wanted to leave the country, and offer their collections for sale to one of our museums.

European and American museums have done better: London, Tring, Lisbon, Berlin, Leyden, Washington and numerous other museums have sent their own trained collectors to Africa, in order to make a more systematic zoological survey of the country, and month after month brings us the disheartening and galling news in the scientific periodicals of the descriptions of numerous South African mammals, birds, reptiles, fishes, insects and other classes of animals of which the types are hopelessly lost to South Africa; and I fear that I am, alas! correct when I utter the degrading truth that a zoologist, desirous of studying the known fauna of South Africa, and wishing to compare and name the specimens be collected, will go to London, Leyden, Berlin or Washington to name his specimens, rather than to any of our South African institutions. Now I venture to ask, Is this a sound, healthy, normal state of affairs, and if not, is there no remedy to be found without going to the different Governments and asking - in vain - for a duplication of our yearly grants or subsidies?

Every one of us who has been or is connected with our museums knows by experience that our staffs are hopelessly undermanned; and more than this, that there is expected from us that we are specialists in every branch of which our institutions contain collections. The public, and I fear to a great extent also the Governments and our committees generally, believe that our exhibition halls are the main portion of our scientific treasures, and that the making of study collections, which are of course not accessible to the general public, are waste of public

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

funds. The whole arrangement of the greater part of our museum buildings prove the truth of this fact; seven-eighths of the available space in the building is set apart for the exhibition of specimens, whereas in the remaining eighth the administrative and scientific staffs are crowed together with their libraries, their instruments and, last, but not least, with their study collections, which latter alone ought to have the larger share of room in the whole buildings.

I have read in many of the yearly reports of the different institutions that serious complaints about this matter are brought to the notice of the different governing bodies, committees or Governments, but scant attention is paid to these just complaints, and no help is given to remedy this deplorable state of affairs.

It is no use trying to find all the causes of this misery outside our own circle, and I think we museum men are to a certain extent to blame as well. I would like to advocate the formation of a South African Museum Association, as a branch of this Association, of which every museum as an institution as well as every member of the scientific staff could be a member. This association should of course have the official approval and co-operation of the various Governments, as this should enable the directors and members of their staffs to meet once a year in a different museum centre, so as to get acquainted with each other's work, methods, wants and results, without having to defray the expense of such travelling and meeting out of their own pockets. In many of the European museums the director or keeper of one of the divisions is sent yearly on a tour of study to other museums. Here we have a yet to beg for such absolutely necessary privileges, but as we are not united into one association little notice is taken of individual utterances and counsels, and the whole matter remains *in statu quo*.

A grand and immediate result of the forming of such an association would be that the different workers in the various museums would get more closely and personally acquainted with each other, and with each other's work, resulting in more adequate appreciation of each other's efforts, and giving more free access to the large amount of store material contained in the various study collections. If closer intimacy among the various members of the museum staffs were established there would be less hesitation to lend each other the material necessary to study a certain group of animals, and here already we would have an invaluable aid to scientific systematic research. If we co-operate more and know more of each other and of the special lines and directions in which various members wish to work, we would do away with

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

a great deal of overlapping of work, of duplicating of material and literature, we would avoid two or more people working at the same subjects, unconscious of each other and using a vast amount of material and time *double* where it could be done singly. In other words, if such a Museum Association for South Africa existed, and if we met at regular intervals in different centres, we could divide the labour amongst ourselves; the more special work on entomology - or some of its branches - could be done in one place; the ornithological or mammalogical work in another, the botanical in a third, the molluscs, fishes and reptiles could be made a speciality in a fourth place, and so on. It would be a *conditio sine qua non* that each institution should remain in absolute possession of its own specimens, and all material sent up to another place would have to be returned to the original owner; the duplicates could be exchanged; no museum would suffer the slightest loss, each museum would gain very materially, and the knowledge of our own fauna and flora would be advanced in a very high degree. There cannot, there may not be any jealousy among our museums except the jealousy to excel in scientific results. I have heard from several quarters, "You will never get all to join in this movement;" but surely we do not want to put ourselves, or to be put by others, on a pedestal of mercantile jealousy or rivalry? Is not the advancement of science, the recording of new discoveries, the publishing, popularising of the results of our scientific investigations the main, I should almost say the only, object for which we work and for which we ask the Governments to support us with public funds?

Another point - each museum and its staff works at present to a very great extent independent of all other similar institutions in this country; the result is that in classifying our exhibits each director or head of the department follows his own mind, his own wish, his own convictions. We see that the vertebrates in one museum are exhibited in an ascending series, in another in a descending; even in various classes we find that, for instance, in one museum the birds of prey are considered the highest and in another the natatores are heading the exhibits. Going still further, we find that no uniform system is used in the nomenclature even of individual specimens: one museum names the bakbakiri bush shrike *Laniarius bakbakiri*, other *Laniarius gutturalis*, a third *Pelicinius zeylonus*. One museum calls the South African Coly *Colius erythromelon*, another *Colius colius*, a third *Colius indicus*; and when these differences of opinion exist in the higher vertebrates, I need not point out that the confusion gets worse in the lower vertebrates and invertebrates. This is almost bewildering for the students of zoology, who, with an earnest intention to study and compare, visit our various

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

institutions in South Africa. I believe that we have to a great extent outgrown the childhood phase in our museums, and it is high time that we should put our heads and our experiences together and make amendments to this unsatisfactory state of affairs.

In our museums there is little time for any other than purely systematic work, but even in the carrying out of this systematic work I fear we are very little systematic; each museum works in its own way; names, classifies, catalogues according to its own system, or want of system, and for this very want of system our results are disappointing. I venture to lay great stress on this point - the want of system in naming and cataloguing, especially in the smaller museums, but, alas! often also too apparent in the large ones. The want of a uniform system of cataloguing is the outcome of the want of clerical assistance, and the great difficulty of getting properly trained cataloguers. What is the use of the accumulation of material in our store-rooms if no proper and easily comprehensible catalogues are issued, and what would be the value of these catalogues to scientific workers in South Africa or outside it if they are not based on the same system, and cannot be vouched for as correct? When I commenced to give the study of the avifauna and of the smaller mammals of this subcontinent some closer attention I commenced by compiling the literature on the subject, and added the data to be found in the various appendices of additions to the various yearly reports of our institutions; but I was at once confronted with the bewildering variety in nomenclature in these branches in use in the different museums.

Our lists or catalogues are almost only and exclusively reliable and valuable for faunistic work or for the knowledge of the geographical distribution of species, in the branches in which such museum is fortunate enough to have specialist. The work done by our esteemed and eminent specialist Dr. Peringuey of Capetown, on the Coleoptera of South Africa makes a noticeable example. His catalogue of the Coleoptera of South Africa will always remain a standard work which can be used as a basis for further research, and new discoveries, as are bound to occur, can easily be added to his work, the botanical work of the Grahamstown director is as exhaustive for the groups to which he has given has valuable attention. In ornithological work an important commencement has been made by our esteemed friend Mr. Sclater, but in the other branches of zoology of South Africa we have chiefly to rely on the many hundreds of papers spread in numberless European and American periodicals. I intended publishing a systematic catalogue of the mammals and birds of the Pretoria museum.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

At the very commencement I was confronted with hopeless difficulties. I will only allude to a few striking examples. Everybody knows the common blue monkey of South Africa. We have several mounted specimens and skins in the Pretoria Museum, but it is almost impossible to say with certainty whether they belong to *Cercopithecus lalandei* or *pygerythrus*. More than a hundred specimens passed through my hands in our local zoological gardens; and yet I would not dare to say with absolute certainty whether our specimens, as well as those in the museums I have visited, ought to be named by the first or second name. They vary very much, and the geographical races even of this highly specialised species are not properly known; the same difficulty I had with the bats and shrews; I find in most lists of additions to our South African museums that specimens of *Rhinolophus ferrum equinum* are added to their collections, whereas this bat does not occur in South Africa. The same difficulty I had with quail-shrikes; in fact, with nearly every family I tackled.

Is it possible that a man who studies an extensive group like the Coleoptera, for which more than a lifetime is necessary, should have time to go into the details of the synonomy and the geographical distribution of all the other classes of animals? If to this labour are added the vexing worries of administration in all its branches, is it not only to be expected that the accuracy in nomenclature must leave much to be desired in branches to which a specialist cannot possibly have given as close attention as to his own special field of study? Now I ask, Is this right towards science in general; and, above all, is it fair and just towards the eminent workers in this country, that they should be handicapped in this way? I am convinced, also, that numberless inaccuracies must exist in every South African museum in branches in which they have possessed no specialists, and this makes our work as a whole next to useless for the rest of scientific workers of the world.

If Dr. Broom of Stellenbosch has not taken upon himself to make a study of the Chrysochloridae, and if he had not kindly examined and named all our specimens, would any of our museums yet have named their specimens according to the results of his careful studies, or would they still be all named *Chrysochlorius hottentottus?*

It is clear that in view of the fact that we have to do with almost an unmanageable amount of material and few workers, we have to specialise. At our yearly meetings of the proposed Museum Association we have to divide our labour, and by this process alone we can hope

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

to come to some final and reliable conclusions about the fauna and flora of South Africa. Only by this co-operation of and division of labour among our local institutions can we expect that our scientific work can be used and be accepted by the rest of the systematists and biologists of the world. But then we ought to organise and work according to a common plan. We are but a small class of workers; we ought to enlist the aid of numerous lay workers, to organise and be efficient, and not stand each for himself as if each museum were "the" institution of South Africa. After all, if we continue as heretofore we can only be looked upon - and look upon ourselves - as collectors of much material with perhaps a tinge of special eminence in one branch or other; but the bulk of the scientific work will be done elsewhere as heretofore, and South African science, the advancement of which at least in natural history branches is chiefly entrusted to us, is but scantily fostered.

One of the most valuable aids to this systematic work is the keeping of uniform and systematic catalogues, which ought to be exhaustive and complete. It is far preferable to show infinitely less results to the casual museum visitors than to neglect the catalogues. Our museums are in the majority of cases yet young, and we directors and staffs have as yet young, and we directors and staffs have as yet too much personal connection with the institutions under our charge. It is not necessary to enter into details about this museum or that, but it is likely that in our ten museums we may find ten different systems of cataloguing, if at least we include the institutions in which no systematic catalogues are kept at all. This is not fair or just to science, and extremely unfair to those who will have one day to succeed us in our offices. I cannot emphasise strongly enough that it is preferable to neglect much of the other and general work, if only absolutely reliable and correct catalogues are kept of the material we store away.

It would be invidious to declare off-hand that the system in use in one museum or other is the correct one, and the most suitable system with regard to the circumstances in which we are placed in South Africa would be one of the most important points of discussion and agreement for the proposed Museum Association.

But I would go much further. I would strongly advocate the formation of one central bureau - not necessarily connected, or even preferably not, with any special museum - but a central bureau maintained by the different South African Governments or by the Federated or United

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Government, where one central catalogue would be kept as the combination and compilation of all the catalogues of our South African museums; so that it is apparent and clear at a glance to any worker where he can find material for his special studies. I would extend this to the catalogues of the libraries of our museums. We know too little of each other, and work too independently of each other, and, as I said in the beginning, "infinitely better and greater results could be obtained for the amount of money granted for museum purposes by the various Governments." I have brought with me a few samples of the various catalogues in use in the Transvaal museum, not to hold them forth as ideals of cataloguing, but simply to show how easy it would be to combine all catalogues of different museums in one system, and how comprehensive all available material and literature would be to all earnest workers.

No elaborate staff would be required for the purpose. One head with three or four clerks would be sufficient. One or two of these trained cataloguers could go round the various institutions in rotation and assist in the different branches. The principal of this central bureau should be paid, and be appointed by the governments, the appointments to be recommended by the Museum Association. This central bureau should have no powers whatever over, or interfere in any way with, the absolute independence of any museum in the management of its own internal affairs. It would only bring the museums closer together, assist them in their work, would prevent overlapping and duplicating of work, and therefore assist in the more useful and profitable results for the not inconsiderable sums of money granted yearly by the different Governments.

The benefit that would accrue to the smaller museums would be very great. The smaller institutions are utterly unable to maintain large staffs and large libraries of expensive books of reference. If the above outlined schemes were put in operation they could continually send part of their material to the larger institutions for correct naming and classification. We would get uniformity in our work. Much material could be supplied to them from the abundance in larger stocks, and, above all, the specialists in different subject would get material to work out from all parts of South Africa, which would be an invaluable aid to their own knowledge and study, and to science in general.

This central organisation, supported or rather being part of all the institutions in South Africa, would have much more influence with the various Governments or with the United

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Government. Recommendations made by the representatives of all museums in respect to more adequate grants, the appointments of new specialists in different branches at present not represented on our staffs could not be disregarded by the power that be. Every one will readily admit that South Africa is very insufficiently and very inaccurately explored on scientific zoological lines. This united and therefore powerful and influential organisation would bring home to the central government the necessity of a systematic zoological survey of South Africa. As by far the greater part of the type specimens from which the original descriptions have been made are in the British, Leyden, Berlin, Washington, Stockholm and other museums, and are therefore hopelessly lost to South Africa, such survey should visit the exact localities from where the original types were secured and described and secure the co- or prototypes for our more important South African institutions. After all, if we feel and acknowledge the necessity of not playing second fiddle any longer to non-South African institutions, in scientific results we ought to combine and press these truths home to the authorities.

There are yet valuable discoveries to be made; if we see that the general trend of systematic zoology is to subdivide so many species in subspecies and geographical races, why should not this work be done here and by us, and at any rate the types of these subspecies and geographical races be kept in South Africa and alongside the co-types of those species of which the original types are hopelessly lost to us. Far from it that I should advocate the indiscriminate formation of subspecies on the colour of one tail feather or the difference in size of a couple of millimetres from the original type,; but surely if European scientists have a right to found new subspecies on material supplied to them from South Africa, that right, that duty is ours. We have long enough played the role of showmen in South Africa; we have long enough been posed in our institutions as tolerated appendices of the would-be civilised status in our colonies, and it is high time that be united and combined action we should force our high standing in the scientific development of our country. If we were more united we could press the necessity of more teaching of natural history in our schools and colleges; equip school museums out of the abundance of material we have; organise popular lectures on subjects of general interest in natural history; press the necessity of the publication of handbooks on our subjects, suitable for South African schools; foster the knowledge of economic zoology and botany; in fact, if we were properly organised we could find a hundred and one different ways in which we could make more use of the money in our institutions,

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

be of far greater benefit to the country, and, above all, advance science far more effectively than we have been able to do up to the present.

A few thoughts on our ethnographical collections I hope to be able to lay before you in another section.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BRONNE

I ARGIVALE BRONNE (ONGEPUBLISEER)

Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Pretoria

AANWINSREGISTERS

Aanwinsregister H.G. 1 - 4669, volume 1.

Aanwinsregister vanaf 1897: Lyst van geschenken van het Staatsmuseum vanaf 1 September 1897 (Kopie).

Historiese aanwinsregister 1893 (Kopie).

INLIGTINGSTUKKE

Inligtingslêer, Armeense manuskripte.

Inligtingslêer, A.R. Radcliffe-Brown.

Inligtingstuk, G. Breijer (Breyer).

Persoonskaart, Lingbeek, G.W.S.

KOERANTE

Koerantuitknipsel, 1907.

LYSTE

List of documents connected with Z.A.R. Deputation 1883 -1884, handed over to Archives, Pretoria, by Transvaal Museum 3.3.1949.

MANUSKRIPTE

Director, Transvaal Museum, A short history of the Transvaal Museum.

Malan, J. Nasionale Kultuurhistoriese en Opelusmuseum. Wat is 'n verklaarde inrigting. Lesing gelewer vir Kultuurbeamptekursus, Departement van Onderwys en Kultuur, 30 April 1985.

Roodt-Coetzee, K. Die Kultuurhistoriese Museum, Boomstraat, Pretoria.

Van der Waal, C.S. Geskiedenis van die Volkekunde-afdeling van die NASKO-Museum, Pretoria 1893 - 1977.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

TRANSVAALMUSEUM-LEÊRS:

TM 1/27 - 1/30

TM 1/54

TM 1/59

TM1/61 Januarie - Junie

TM 2/61 Julie - Desember

Transvaalmuseum

BRIEWEBOEKE

Brieven-kopie Rijksmuseum Junie 1893 - Augustus 1896.

Brieven-kopie 1896, Augustus 1896 - Junie 1897.

Brieven-kopie Junie 1897 - Januarie 1898.

Brieven-kopie Junie 1897 - April 1899.

Brieven-kopie Mei 1899 - Julie 1902.

Letter Book August 1900 - November 1907.

Letter Book September 1902 - Oktober 1903.

Letter Book Oktober 1903 - November 1904.

Brieven-kopie Junie 1905 - Maart 1906.

Letter Book Januarie 1907 - Augustus 1909.

DAGBOEK

SOUTH AFRICAN ROUGH DIARY giving an entire page to a day for 1908, Dr.J.W.B. Gunning.

KNIPSELS

Volumes 2 en 3.

KORRESPONDENSIE

TM Junie - Julie 1908.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

NOTULES

Notulenboek II, Staatsmuseum, aan vangen: 18 Januarie 1897.

Notuleboek Januarie 1905 - Desember 1906.

Notuleboek 12 Junie 1908 - 1 Junie 1915.

VERSLAE

Reports Museum and Zoo, 1908

Abridged yearly report (1907 - 1908) on the Transvaal Museum, handed to the Act Director of Agriculture for inclusion in the yearly report of the Department, 14 December 1908.

List of donations and purchases Entomology Section, Ethographical Section, Historical Section; Curio Section, Paintings.

Museum Report for Junie 1908.

Report of the Director of the Transvaal Museum for the month of May 1908.

Report of the Director of the Transvaal Museum for the month of September 1908.

Museum report for October 1908.

Transvaalse Argiefbewaarplek, Pretoria

Archives of the Central Judical Commission

C J C 273, ref. 906, 1903.02.12.

Argief van die Direkteur van Publieke Werke van die Z.A.R.

PW. 9 Inkomende stukke, MR 4620/93, 1893.09.30.

PW. 43 Inkomende stukke, 2901 - 3100/1897 (PR2953, 1897.07.02 - 1897.12.01)

PW. 55 Inkomende stukke, 1-200/1898.

PW. 96 Inkomende stukke, 1-200/1898.

PW. 103 Inkomende stukke, PR 216/00 (PR 216/00 - PR 269/00)

PW. 111 Inkomende stukke, AR 157/93, 1893.01.18 - 1893.03.08.

PW. 113 Inkomende stukke, AR 772/93, 1893.09.09 - 1893.09.15.

PW. 114 Inkomende stukke, AR 1206/93, 1893.12.06 - 1894.01.29.

PW. 116 Inkomende stukke, AR 330/94, 1893.12.01 - 1894.04.12.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Argief van die Hooggeregshof van die Transvaal

Aansoeke 533 - 548, 1906 (ZTPI) 8/799, 545/1906)

Argief van die Kommandant-generaal van die Z.A.R.

KG 69 Inkomende stukke, CR 433 - 477 (CR433/94, 1894.03.08).

KG 85 Inkomende stukke, CR 3005 - 3254 (CR 3007/94, 1894.08.21).

KG 90 Inkomende stukke, CR 4004 - 4150 (CR 4047/94, 1894.11.01 - 1894.11.-15).

KG 312 Inkomende stukke, CR 5004 - 5120 (CR5014/98, 1898.10.06 - 1898.11.-12).

Argief van die Sekretaris van die Eerste Volksraad van die Z.A.R.

EVR 55 Notule Artikel 1 - Artikel 67, 1894.05.07 - 1894.05.12.

Argief van die Staatsekretaris van die Z.A.R.

SS 3377 Inkomende stukke, R7154 - 7171 (R7179, 1892.07.04 - 1897.09.15).

SS 3435 Inkomende stukke, R9424 - 9483 (R9469/2, 1892.08.26 - 1892.10.28).

SS 3551 Inkomende stukke, R14092 - 14134 (R14129/91, 1892.11.25 - 1893.01.-24).

SS 4001 Inkomende stukke, R3150 - 13563 (R13511, 1893.10.21 - 1896.03.17).

SS 4024 Inkomende stukke, R2001 - 2022 (R2022, 1898.02.08 - 1899.01.03).

SS 4125 Inkomende stukke, R1611 - 1636 (R1630/94, 1894.02.14 - 1894.05.31).

SS 4192 Inkomende stukke, R3482 - 3499 (R3482, 1894.04.04 - 1894.05.26).

SS 4207 Inkomende stukke, R3541 - 3862 (R3849/94, 1894.04.11 - 1894.08.02).

SS 4256 Inkomende stukke, R5103 - 5741 (R5109/5110,1894.05.16 - 1894.05.17).

SS 4746 Inkomende stukke, R3048 - R3092 (R3079, 1895.03.26 - 1895.04.24).

SS 4756 Inkomende stukke, R3306 - 3352 (R3338/95, 1895.04.03 - 1898.11.02)

SS 4899 Inkomende stukke, R7283 - 7326 (R7284/95, 1895.07.26 - 1898.11.18).

SS 4947 Inkomende stukke, R7963 - 7966 (R7966, 1895.08.16 - 1899.11.11).

SS 5866 Inkomende stukke, R15221 - 15258 (R15242, 1896.11.02 - 1897.11.19).

SS 6360 Inkomende stukke, R5725 - 5742 (R5735/97, 1897.03.19 - 1897.05.29).

SS 6782 Inkomende stukke, R5725 - 5742 (R5735/97, 1897.10.16 - 1897.11.27).

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

SS 6861 Inkomende stukke, R1635 - 16391 (R16362/97, 1897.11.25 - 1897.12.-06).

SS 6923 Inkomende stukke, R17809 - 17840 (R17815/97, 1897.12.30 - 1899.07.-26).

SS 7024 Inkomende stukke, R2001 - 2022 (R2002, 1898.01.07 - 1899.09.02).

SS 7496 Inkomende stukke, R13550 - 13567 (R1356/98, 1898.10.20 - 1899.06.-19).

SS 7670 Inkomende stukke, R1016 - 1049 (R1020/99, 1899.01.09 - 1899.03.01).

SS 7834 Inkomende stukke, R6390 - 6448 (R6420/99, 1899.05.01).

SS 7968 Inkomende stukke, R10029 - 10050 (R10033/99, 1899.07.14)

SS 8274 Inkomende stukke, R1240 - 1317 (R2961/99, 1899.12.15)

Argief van die Staatsekretaris, Buitelandse Afdeling

SSA 96 Inkomende stukke, RA635 - 649 (RA 2462/95, 1895.07.06).

SSA 497 Inkomende stukke, RA1244 - 1322 (RB11/97, 1897.02.20 - 1897.04.03).

Argief van die Superintendent van Onderwys van die Z.A.R.

OD 73 Inkomende stukke, OR7244 - 7464 (R7387, 1895.09.27).

OD 75 Inkomende stukke, OR7808 - 8203 (OR7899, 1895.10.17).

OD 103 Inkomende stukke, OR6690 - 6933 (OR6767, 1896.08.01).

OD 165 Inkomende stukke, OR9113 - 9455 (OR9266/97, 1897.07.20 - 1897.07.-23).

Meester van die Hooggeregshof

MHG 0/16972, sterfkennis 1900.02.15.

MHG 55459, sterfkennis 1924.11.06.

II AMPTELIKE PUBLIKASIES

ANONIEM., The city of Pretoria and districts. An official handbook describing the social, official, farming, mining and general progress and possibilities of the administrative capital and surrounding districts. Johannesburg, 1913.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

GUNNING, J.W.B., Museum & Zoological Gardens. Annual report. - 1st July, 1904, to 30th June, 1905. Secretariat Transvaal Administration reports for 1905.

GUNNING, J.W.B., Transvaal Museum and Zoological Gardens. Annual Report for the year 1906 - 1907. Pretoria, 1908.

GUNNING, J.W.B., Transvaal. Transvaal Museum. Annual Report for the year 1907 - 1908. Pretoria, 1909.

KUIPERS, H. en H.C. DE BRUIJN PRINCE (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1897. Pretoria, 1896.

KUIPERS, H. en H.C. DE BRUIJN PRINCE (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1898. Pretoria, 1897.

KUIPERS, H. en H.C. DE BRUIJN PRINCE (samestellers), Staats-almanak voor de Zuid-Afrikaansche Republiek 1899. Pretoria, 1898.

MANSVELT, N., Verslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienst-jaar 1893. sp, sj.

MANSVELT, N., Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1894, in Verslag van den superintendent van onderwijs betreffende het gesubsidiëerd onderwijs in de Zuid-Afrikaansche Republiek gedurende het dienstjaar 1894. Pretoria, 1895.

MANSVELT, N., Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum voer het dienstjaar 1895, in Verslag van den superintendent van onderwijs betreffende den staat van onderwijs in de Zuid-Afrikaansche Republiek gedurende het dienstjaar 1895. Pretoria, 1896.

MANSVELT, N., Jaarverslag van het Curatorium van het staatsmuseum over het dienstjaar 1896, in Verslagen van den staat van het onderwijs en de onder het departement van onderwijs ressorteerende staatsinrichtingen in de Zuid-Afrikaans-che Republiek over het dienstjaar 1896. Pretoria, 1897.

MANSVELT, N., Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1898, in Verslagen van den staat van het gesubsidiëerd- en van het staats-onderwijs alsmede der onder het departement van onderwijs ressorteerende staatsinrichtingen in de Zuid-Afrikaansche Republiek over het dienstjaar 1898. Pretoria, 1899.

MANSVELT, N., Circulaire 1/93, Pretoria, 1893.

MANSVELT, N., Circulaire 2/93. Pretoria. 1893.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

MANSVELT, N., 'n Geskiedkundige "Circulaire". (Herdruk in Pretoriana, 29, April 1959).

MANSVELT, N. en GUNNING, J.W.B., Jaarverslag van het Curatorium van het Staatsmuseum over het dienstjaar 1897. sp, sj.

MANSVELT, N. en M., ROSSTEUCHER, Staatsmuseum. 30 December 1893, Pretoria (Gepubliseerde lys van donasies).

STADSRAAD VAN PRETORIA, Historiese Uitstalling: Pretoria (1855 - 1955), Pretoria, 1955.

VAN WARMELO, N.J., A preliminay survey of the Bantu tribes of South Africa. Ethnological publications V, Department of Native Affairs, Union of South Africa. Pretoria, 1935.

VAN WOUW, L.A.F.H. en H.C. DE BRUIJN PRINCE (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het jaar 1894. Pretoria, 1893.

VAN WOUW, L.A.F.H. en H.C. DE BRUIJN PRINCE (samestellers), Staats-almanak der Zuid Afrikaansche Republiek voor het jaar 1895. Pretoria, 1895.

VAN WOUW, L.A.F.H. en H.C. DE BRUIJN PRINCE (samestellers), Staats-almanak der Zuid-Afrikaansche Republiek voor het schrikkeljaar 1896. Pretoria, 1895.

WIERDA, S., Verslag aan den Staatspresident en de leden van den Uitvoerenden Raad over de werken uitgevoerd of voorbereid door het Departement van Publieke Werken, van 1 Januari tot 31 December 1893. Pretoria, 1894.

WIERDA, S., Verslag aan den Staatspresident en de leden van den Uitvoerenden Raad, over de werken uitgevoerd of voorbereid door het Departement van Publieken Werken, van het 1 Januari tot 31 December 1894. Pretoria, 1895.

III TYDSKRIF- EN KOERANTARTIKELS

ANONIEM, Builders of the Museum:- George Leith - pioneer archaeologist. 1852 - 1903. Museum Memo 2(2), November 1974.

ANONIEM, Dr. Gunning complimentary dinner. Pretoria Chronicle, 1909.03.18.

ANONIEM, "Deplorable" neglect. Rand Daily Mail, 1908.05.23.

ANONIEM, Transvaal Museum. Transvaal Advertiser, 1904.12.15.

ANONIEM, Transvaal Museum, official opening ceremony, speech by sir Richard Solomon. Transvaal Advertiser, 1904.12.16.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

ANONIEM, Transvaal State Museum. Museums Journal 1, 1902.

BEHRENS, H.P.H., The occupation of Pretoria on 5th June 1900. Historia, 3(8), September 1963.

BRINK, S., Die Zuid-Afrikaansche Republiek se deelname aan die Internasionale tentoonstelling in 1900 in Parys, Frankryk. Navorsing deur die Nasionale Kultuurhistoriese Museum 2(4), 1992.

COERTZE, P.J., Die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum, Pretoria. Pretoriana 46, Desember 1964.

COETZER, A.C.M., Geskiedenis van die Nasionale Museum, 1877 - 1911. Navorsinge van die Nasionale Museum Bloemfontein 6(8), November 1989.

DE JONG, A. en M. SKOUGAARD, Early open-air museums: traditions of museums about traditions. Museum 175(3), 1992.

DE KOCK, A., Transvaal Museum. Lantern 41(3), 1992.

DIXON, R., The origins of the Transvaal Museum and the Zoo. Pretoriana 103, Julie 1993.

FITZSIMONS, V., Historical collections of the Transvaal Museum. Pretoriana, 1(1), September 1951.

FITZSIMONS, V., A short history of the Transvaal Museum. Pretoriana, 29, April 1959.

FITZSIMONS, V. en L. BRAIN, Geskiedenis van die Transvaal-Museum. Bulletin van die Transvaal-Museum, November 1972.

GOODWIN, A.J.H., (red.) A commentary on the history and present position of South African prehistory with bibliography. August, 1935 (Report of a sub-committee appointed by the inter-university committee for African studies in July, 1933). Bantu studies, 9, 1935.

GROBLER, E., Aandenking aan 'n segetog. Museum Memo 18(3), September 1990.

GROOT TREK GEDENKUITGAWE van Die Huisgenoot, Desember 1938.

GUNNING, J.W.B., A short history of the Transvaal Museum. Annals of the Transvaal Museum 1(1), April 1908.

HARRIS, C., The Boer "Tower of London." A visit to the Staats Museum, Pretoria. Strand Magazine, 19(52), 1900.

KARLSON, A., Church square of Pretoria (1910). Pretoriana 71, April - Desember 1973.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

MACNANIK, F., Dr. Jan Willem Boudewyn Gunning, M.D. Ongepubliseerde manuskrip aangebied vir Museum Memo, 1993.

MATTHEWS, D. en E. LASTOVICA, Piet Retief flask. Bottles and Bygones newsletter 7, January 1993.

OBERHOLZER, H., Beleid vir die bewaring van die materiële kultuurerfenis. Memoirs van die Nasionale Museum Bloemfontein, 22, Julie 1987.

PLOEGER, J., Britse krygsgevangenes te Pretoria (1899 - 1900). Militêre hospitale. Pretoriana, 74/75, Maart - Junie 1978.

PLOEGER, J., Die Staatsmuseum. Genootskap Oud-Pretoria Nuusbrief, September 1989.

PLOEGER, J., Die Staatsmuseum, 1892 - 1904. Pretoriana, 100, April 1992.

PLOEGER, J., Monumente ter gedagtenis aan lt.-kol. Henning P.N. Pretorius (1844 - 1897) in die Transvaalse hoofstad. Militaria, 14(1), 1984.

PLUG, C., Die Zuid-Afrikaansche Republiek se eerste staatsmuseum en wetenskaplike verenigings. Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Kultuurgeskiedenis 5(3), Julie 1991.

PRINGLE, J.A., A short history of the Port Elizabeth Museum. SAMAB 14(2), Junie 1942.

PRINSLOO, W., Hierdie museum het 'n lang pad geloop. Bylae tot Hoofstad, 1970.09.23.

REX, H.M., Die eerste poging tot koffieverbouing in die Pretoriase distrik. Pretoriana 53, April 1967.

ROODT-COETZEE, K., 'n Opelugmuseum vir Pretoria. Pretoriana 46, Desember 1964.

SPIES, F.J. DU TOIT, G.A. Odé - sy bydrae tot ons kennis van die Groot Trek. Historia 4(1), Maart 1959; Historia 4(2), Junie 1959.

VAN HOEPEN, E.G., Museum News. Die Brandwag 8(8), 1918.0 .25.

VAN ZYL P.A., Skenking deur **Eenige Hollandsche Vrienden** (1912 - 1914). Navorsing deur die Nasionale Kultuurhistoriese Museum 2(5), 1993.

VAN SCHALKWYK, J.A., Crocodiles, history and the presentation of 'facts'. South African Journal of At and Architectural history 2(1), 1991.

VAN VUUREN, N., Historiese Kerkgebou. Die Kerkblad, 5 Augustus 1992.

WILMANS, J., Die verhaal agter 'n skildery en 'n handskoen. Museum Memo 17(4), November 1989.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

IV LITERATUUR

ALEXANDER, E.P., Museums in motion. An introduction to the history and functions of museums. Nashville, 1979.

ANDREWS, T. en J. PLOEGER, Straat- en Plekname van Ou-Pretoria. Pretoria, 1989.

ANONIEM, A list of South African Newspapers 1800 - 1982 with library holdings. Pretoria, 1983.

ANONIEM, Het Rijksmuseum 1808 - 1958, gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het honderdvijftigjarig bestaan. 's-Gravenhage, 1958.

ANONIEM, Melrose-huis. Sp, sj.

ANONIEM, Men of the times, pioneers of the Transvaal and glimpses of South Africa. Sp, 1905.

ANONIEM, Naar een nieuw museumbeleid. Sp, 1976-1977.

ANONIEM, The Johannesburg and Pretoria guide. An illustrated volume of reference for travellers. Johannesburg, 1905.

ANONIEM, The new encyclopaedia Britannica in 30 volumes. Micropaedia III. U.S.A. 1977.

ANONIEM, The South African who's who 1908. An illustrated biographical sketch book of South Africa, Durban, sd.

APPELGRYN, M.S., Thomas Francois Burgers staatspresident 1872 - 1877. Pretoria, 1979.

ASCHENBORN, H.J., De Staatsbiblioteek der Zuid-Afrikaansche Republiek 1887 - 1900. Pretoria, 1971.

BARNARD, S.S., Blanke-onderwys in Transvaal in histories-pedagogiese perspektief. Durban, 1979.

BEYERS, C., Die wapen van die Zuid-Afrikaanse Republiek. Parow, 1950. Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis 13(1), 1950.

BEYERS, C.J., (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek IV. Durban, 1981.

BEYERS, C.J. en J.L. BASSON (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek V. Pretoria, 1987.

BIGALKE, R., The National Zoological Gardens of South Africa Pretoria. South Africa, 1954.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

BOT, A.K., Die ontwikkeling van onderwys in Transvaal 1836 - 1951. Pretoria, 1951.

BRAAT, J, J.W. NIEMEIJER, P.G. RITSEMA VAN ECK, J.B.E. STOKHUYZEN, P.J.J. VAN THIEL, A.A.E. VELS en A.A.E. HEINJN (reds.), Honderd jaar Rijksmuseum, 1885 - 1985. Weesp, 1985.

BREYTENBACH, C.H., Die geskiedenis van die Tweede Vryheidsoorlog in Suid-Afrika, 1899 - 1902, I Die Boere-offensief Okt. - Nov. 1899. Pretoria, 1969.

CAMERON, T. en S.B. SPIES (reds.), Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika. Kaapstad, 1991.

CAYGILL, M. The story of the British Museum. London, 1992.

DE BEER, P.J., Die fenomeen opelugmuseum in kultuurhistoriese perspektief. Ongepubliseerde D. Phil-proefskrif, Universiteit van Pretoria, 1979.

DE BEER, P.J., Die "Zuid-Afrikaansch Museum" te Dordrecht 1902 - 1921. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Pretoria, 1967.

DE JONG, R.C., Die kulturele lewe van die Pretoriase Nederlanders, met besondere aandag aan die "Nederlandsche Vereeniging", 1890 - 1918. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Pretoria, 1980.

DE JONG, R.C., Die lewensomstandighede en kulturele bydrae van die Nederlandse NZASM-werknemers, 1887 - 1909. Ongepubliseerde D.Phil-proefskrif, Universiteit van Pretoria, 1989.

DE JONG. R.C., G-M. VAN DER WAAL en D.H. HEYDENRYCH, NZASM 100 1887 - 1899. The buildings, steam engines and structures of the Netherlands South African Railway Company. Pretoria, 1988.

DE KLERK, P., Z.L. PRETORIUS en J.R. INGRAM-BARRISH, Die opkoms van Europa, 'n inleiding tot die Westerse beskawingsgeskiedenis vanaf die 15de eeu tot 1815. Durban, 1977.

DE KOCK, W.J., Portugese ontdekkers om die Kaap. Die Europese aanraking met suidelike Afrika 1415 - 1600. Kaapstad, 1957.

DE KOCK, W.J., (red.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek I. Kaapstad, 1968.

DE KOCK, W. J. en D. W. KRüGER (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek II. Kaapstad, 1972.

DIPPENAAR, N.J. (red.), Staatsmuseum 100. National Cultural History Museum, Museum of the Geological Survey, Transvaal Museum. Pretoria, 1992.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

DIXON, R.D. The museum of the geological survey: an historical perspective, 1892 - 1966. Ongepubliseerde skripsie vir die nagraadse diploma in Museumkunde Universiteit van Pretoria, 1989.

DONALDSON, K (samesteller), South African who's who 1909. An illustrated biographical sketch book of South Africans. Durban, sd.

DUNSTON, L., Young Pretoria 1889 - 1913. Pretoria, 1975.

ENGELBRECHT, C.W., Die Voortrekkerkanon Grietjie. Ongepubliseerde B.A. (Honneurs)-skripsie, Universiteit van Pretoria, 1980.

ENGELBRECHT, S.P., J.A.I. AGAR-HAMILTON, A.N. PELZER en H.P.H. BEHRENS (samestellers), Eeufees-album. Pretoria se eerste eeu in beeld. Pretoria, 1952.

ENGELBRECHT, S.P., J.A.I. HAMILTON, A.N. PELZER, en H.P.H. BEHRENS (samestellers) Pretoria 1855 - 1955: geskiedenis van die stad Pretoria. Pretoria, 1955.

ESTERUYSEN, M., Ons gelderfenis. Pretoria, 1980.

FERREIRA, O.J.O. Stormvoël van die noorde. Stephanus Schoeman in Transvaal. Pretoria, 1978.

FOWLER, N. A history of the Albany Museum, 1855 - 1958. Sp, sd.

GREIG, D., A guide to architecture in South Africa. Cape Town, 1971.

GROBBELAAR, P. (red.) Reader's digest Afrikaans-Engelse woordeboek, English-Afrikaans dictionary. Kaapstad, 1988.

GUNN, M. en L.E. CODD, Botanical exploration of Southern Africa. An illustrated history of early botanical literature on the Cape flora. Biographical accounts of the leading plant collectors and their activities in southern Africa from the days of the East India Company until modern times. Cape Town, 1981.

GUNNING, J.W.B., Matters concerning museums in South Africa. Grahamstown, 1909.

HOFSTEDE, H.J. Geschiedenis van den Oranje-Vrijstaat in verband met eene korte geschiedenis der aangrenzende kolonien, vooral der Kaapkolonie volgens bezworen verklaringen der Voortrekkers, en de archieven, documenten en proclamatien, met schetsen en kaarten opgeluisterd. 's-Gravenhage, 1876.

HOLM, A. EN D. VILJOEN, Mure wat praat. Die verhaal van die ou Raadsaal en sy mense. Johannesburg, 1993.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

HOLM, S. E., Bibliography of South African pre- and proto-historic archaeology. Pretoria, 1966.

JANSE VAN RENSBURG, A.M.E., Prehistoriese meesterstukke. Rotsgravures met spesifieke verwysing na die versameling van die Nasionale Kultuurhistoriese en Opelugmuseum. Pretoria, 1970.

KAVANAGH, G., History curatorship. London, 1990.

KRUGER, D.W. Paul Kruger II 1883 - 1904. Johannesburg, 1963.

KRüGER, D.W. en C.J. BEYERS (reds.), Suid-Afrikaanse biografiese woordeboek III. Kaapstad, 1977.

LE ROUX, S. en N. BOTES., Plekke en geboue van Pretoria. 'n Oorsig van hulle argitektoniese en stedelike belang 2. Die noordoorstelike en noordwestelike kwadrante. Pretoria, 1991.

LONGLAND'S Pretoria Directory for 1899. Facsimile reprint by the State Library, Pretoria, 1979.

LUGTENBURG, A., Geskiedenis van die onderwys in die S.-A. Republiek (1836 - 1900). Pretoria, 1925.

MANSVELT, N., De betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika sedert de verovering van de Kaapkolonie door de Engelsche. Utrecht, 1902.

MEIRING, H., Pretoria 125. Kaapstad, 1980.

MENDELSOHN, R., Sammy Mark 'The uncrowned king of the Transvaal.' Cape Town, 1991.

OBERHOLSTER, J.M.M. Die geskiedenis van die Nasionale Dieretuin van Suid-Afrika, Pretoria, 1899 - 1984. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling, Universiteit van Pretoria, 1992.

ODENDAL, F.F., P.C. SCHOONEES, C.J. SWANEPOEL, S.J. DU TOIT en C.M. BOOYSEN (reds.), HAT Verklarende handwoordeboek van die Afrikaanse taal. Johannesburg, 1987.

OGILVIE, G. en C. GRAFF, The dictionary of South African painters and sculptors including Namibia. Johannesburg, 1988.

PENNIMAN, T.K., A hundred years of Anthropology. London, 1965.

PLOEGER, J. en G. de V. DE KOCK, Nederlandse emigrasie na Suid-Afrika 1800 - 1900, Port Elizabeth, 1989.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

POTGIETER, D.J. (ed.), Standard encyclopaedia of Southern Africa 2. Cape Town, 1970.

POTGIETER, D.J., (ed), Standard encyclopaedia of Southern Africa 5. Cape Town, 1972.

POTGIETER, D.J., (ed.), Standard encyclopaedia of Southern Africa 6. Cape Town, 1972.

POTGIETER, D.J., (ed.), Standard encyclopaedia of Southern Africa 7. Cape Town, 1972.

PRAAGH, L.V., The Transvaal and its mines (the encyclopedic history of the Transvaal). London, 1906.

QUICKELBERGE, C., Collections & recollections. The Durban Natural History Museum 1887 - 1987. Durban, 1987.

RANDLES, B.M., A history of the Kaffrarian Museum. King William's Town, 1984.

REX, H.M., Die lewe en die werk van Sytze Wopkes Wierda in Nederland met verwysing na sy betekenis vir die Zuid-Afrikaansche Republiek. Ongepubliseerde D.Phil.-proefskrif, Universiteit van Pretoria, 1974.

ROSENTHAL, E. (samesteller) Southern African dictionary of national biography. London, 1966.

ROUSSEAU, L., Die groot verlange. Die verhaal van Eugene N. Marais. Kaapstad, 1974.

SCHOUTEN, J., Stijlkamers in Nederland. Amsterdam, sd.

SUMMERS, R.F.H. (samesteller), A history of the South African Museum 1825 - 1975. Cape Town, 1975.

THOM, H.B., Die Geloftekerk en ander studies oor die Groot Trek. Kaapstad, 1949.

THOMPSON, D.L. Mummy portraits in the J. Paul Getty Museum. Malibu, 1982.

THOMPSON, D.L. The artists of the mummy portraits. Sp, 1976.

THOMPSON, M.A., D.A. BASSETT, D.G. DAVIES, A.J. DUGGAN, G.D. LEWIS en D.R. PRINCE, Manual of curatorship, a guide to museum practice. London, 1986.

VAN ASWEGEN, H.J. en G. VERHOEF, Die geskiedenis van Mosambiek. Durban, 1982.

VAN DALE Nieuw Handwoordenboek der Nederlandse Taal. 's-Gravenhage, 1956.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

VAN DER WATT, H.v.H en T.H. VAN ROOYEN, 'n Verklarende woordeboek vir grondkunde. Pretoria 1990.

VAN JAARSVELD, F.A., A.P.J. VAN RENSBURG en W.A. STALS (reds.), Die Eerste Vryheidsoorlog van verset en geweld tot skikking deur onderhandeling 1877 -1884. Pretoria, 1980.

VAN NIEKERK, L.E., Kruger se regterhand, 'n biografie van dr. W.J. Leyds. Pretoria, 1985.

VAN NIEKERK, M., Adolf Schiel en die Duitse kommando. Parow, 1951. Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis 14(2), 1951.

VAN RENSBURG, J. (red.), Die Ras-kanonne van Bokfontein, Pretoria, 1981.

VAN THIEL, P.J.J., C.J. DE BRUYN KOPS, J. CLEVERINGA, W. KLOEK en A. VELS HEIJN, (samestellers), All the paintings of the Rijksmuseum in Amsterdam: A completely illustrated catalogue by the department of paintings of the Rijksmuseum. Amsterdam, 1976.

VAN ZYL, M.C., Die protesbeweging van die Transvaalse Afrikaners (1877-1880. Pretoria, 1979.

WILSON, D.M., The British Museum purpose and politics, London, 1990.

WINICK, C., Dictionary of Anthrolopogy. Totowa, New Yersey, 1966.

WITTLIN, A.S., Museums: in search of a usable future. Cambridge, 1970.

V LETTERKUNDIGE BRONNE

BATTS, H.J., Pretoria from within during the War 1899 - 1900, London, nd.

DU VAL, C., With a shown through Southern Africa and personal reminiscences of the Transvaal War. London, 1884.

FERREIRA, O.J.O. (red.), Krijgsgevangenschap van L.C. Ruijssenaers 1899 - 1902. Pretoria, 1977.

LEITH, B., A chapter from the life of George Leith. Somerset West, 1964.

MALAN, J. en W. LOUW (reds.), Die Krugerhuismuseum Pretoria, Pretoria, 1983.

PRELLER, G.S. (red.), Dagboek van Louis Trigartdt (1836 - 1838) met inleiding en aantekeninge, Bloemfontein, 1917.

ROORDA SMIT, J.A., Het goed recht der Transvaalsche Boeren. Utrecht, 1881.

VAN HOEK, K., Gesprekke met dr. W. J. Leyds. Pretoria, 1939.

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

VI PERSOONLIKE MEDEDELINGS

MONDELING

MEIRING, J.G., Argivaris, Suid-Afrikaanse Reserwebank, Kerkstraat, Pretoria, 1994.08.19.

NAUDé, M., Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Posbus 28088, Sunnyside, 1994.03.09.

VAN RENSBURG, J.J., Van der Merwerylaan 101, Silverton, Pretoria, 1994.02.10.

SKRIFTELIK

MARTIN, M., Direkteur, Suid-Afrikaanse Nasionale Kunsmuseum, Posbus 2420, Kaapstad, 1994.06.21 (faks).

NAUDè, M., Nasionale Kultuurhistoriese Museum, Posbus 28088, Sunnyside, Pretoria, 1994.03.09 en 1994.03.11.

VII DIVERSE VERSAMELINGS

GROBLER, M. - VERSAMELING, Marililaan 64, Val de Grace Uitbreiding 6, Pretoria.

Uitnodigingskaartjie, 1899.

Katalogus, 1912.

MACHANIK, Dr. F.-VERSAMELING, Nigerweg 28, Emmarentia, Johannesburg.

MARTINSON, W.A.-VERSAMELING, p/a R.N.G., Posbus 7888, Pretoria.

Bramley- Foto-album, 1893.

Brief museumkurator, Klerksdorpmuseum - W.A. Martinson, 1993.02.11.

Koerantuitknipsel, The Klerksdorp Record and Western Transvaal News, 1936.09.10.

NASIONALE KULTUURHISTORIESE MUSEUM, PRETORIA

Argiteksplanne versameling

Biblioteek (Spesiale versameling)

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Pamflet 5671

Filatelieversameling

Gunning, J.W.B., persoonlike besittings

H.G. 31604	Foto-album
H.G. 31896	Foto-album, Scenes by the way
H.G. 31897	The sportsmans handbook and preserving trophies
H.G. 31898	Foto-album, From my camera
H.G. 31899	Uitnodigingskaartjie
H.G. 32863	Foto
H.G. 32864	Huldeblyk
H.G. 35325	Pypsteelhouer
H.G. 35326	Pypsteel
H.G. 35327	Silwer vuurhoutjiedooshouer
H.G. 32328	Visitekaarthouer
H.G. 35311/1-3	Mansjetknope
H.G. 35837	Stoel

Historiese foto's

H.K.F. 134	Skeepsmodel
H.K.F. 194 (7a)	Markplein
H.K.F. 239	Raadsaal
H.K.F. 1055	Museumgebou
H.K.F. 1189	N. Mansvelt
H.K.F. 1444 (2)	T.F. Burgers
H.K.F. 1476	Raskanon
H.K.F. 1511	Hoeksteenleggings
H.K.F. 3988	J.W.B. Gunning
H.K.F. 4209	G.A.F. Molengraaff
H.K.F. 4675	S. Wierda
H.K.F. 4876	Hoeksteenlegging
H.K.F. 5785	Markplein

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

H.K.F. 5792	Staatsgimnasium
H.K.F. 7172	Hoeksteenlegging (in album H.C. 154)
H.K.F. 7834	J.W. Fockens (in album H.C. 149)
H.K.F. 8611	A.P. Krantz (in album 152)
H.K.F. 9093	W.J. Leyds (in album H.C. 152)
H.K.F. 9105	J. Klimke (in album H.C. 152)
H.K.F. 11624	Hoeksteenlegging (in album H.G. 23723)
Kr. 637(1)	Transvaalse deputasie, 1884.

Manuskripversameling

T.A. 1518	(in album Pretoria 20)

Voorwerpe

A.C. 474	Olieverfskildery
Arg. 6993	Rotsgravure
Arg. 6994	Rotsgravure
Arg. 6995	Rotsgravure
Arg. 86/68	Mummie
Et. 4493	Krokodil (hout)
H.C. 12-12/2	Kanonne
H.C. 13	Bybel
H.C. 14	Kanon
H.C. 41	Gesangeboek
H.C. 70	Transportakte
H.C. 102	Bybel
H.C. 158	Foto-album
H.C. 260	Dagboek
H.C. 4068	Verlugte manuskripte
H.C. 5333	Album
H.C. 6562(1)	Ontslag
H.C. 6562(4)	Pas
H.C. 6562(b)	Aanstelling
H.G. 25099	Olieverfskildery

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

H.G. 26404	Poskaart
H.G. 39667-1-2	Preekstoel
Kr. 2717	Skeepsmodel
Nu misc. 271	Tjekboek

© University of Pretoria digitised by the Open Scholarship & Digitisation Programme, University of Pretoria, 2016